

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

**MÜSTAKİMZÂDE SADEDDİN SÜLEYMAN B.
MUHAMMED'İN (1718-1782) “ÂDÂB-I ULU'L-
ELBÂB” ADLI RİSÂLESİ BAĞLAMINDA
TARİKAT ÂDÂBİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Zekeriya YILDIZ

VAN-2007

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

**MÜSTAKİMZÂDE SADEDDİN SÜLEYMAN B.
MUHAMMED'İN (1718-1782) “ÂDÂB-I ULU'L-
ELBÂB” ADLI RİSÂLESİ BAĞLAMINDA
TARİKAT ÂDÂBİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Zekeriya YILDIZ

Danışman
Doç. Dr. Ahmet ÖGKE

VAN-2007

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu çalışma jürimiz tarafından.....

.....**ANABİLİM DALI**.....

.....**BİLİM DALI**'ında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan:

Üye (Danışman):

Üye:

Üye:

Üye:

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2007

.....

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ.....	III
KISALTMALAR.....	IV
1.GİRİŞ:.....	1
1.1. KONUNUN AMACI, ÖNEMİ, KAPSAMI ve METODU.....	1
1.2. TASAVVUFTA TARİKAT ÂDÂBI ve ÖNEMİ.....	4
2. MÜSTAKİMZÂDE SÜLEYMAN EFENDİ’NİN HAYÂTI ve ESERLERİ....	5
2.1. MÜSTAKİMZÂDE SÜLEYMAN EFENDİ’NİN HAYÂTI.....	5
2.2. MÜSTAKİMZÂDE SÜLEYMAN EFENDİ’NİN ESERLERİ.....	7
3. MÜSTAKİMZÂDE SÜLEYMAN EFENDİ’DE ÂDÂB.....	15
3.1. BİREYSEL ÂDÂB.....	15
3.1.1. TEMBEL OLMAMAK.....	15
3.1.2. GİYİMDE ÂDÂB.....	19
3.1.3. VAKÂR SÂHİBİ OLMAK.....	23
3.1.4. SESSİZLİĞİ ve AĞIRBAŞLILIĞI ÂDET EDİNMEK.....	27
3.1.5. SÖZ ve DAVRANIŞLARDA DOĞRULUK ve İSTİKÂMET ÜZERE OLMAK.....	33
3.1.6. HALVET	47
3.1.7. BÂTİNİ (İÇ) ZÂHİR’DEN (DIŞ) DAHA İYİ ve DAHA DONANIMLI YAPMAK.....	52
3.1.8. DÜNYÂ SEVGİSİNİ KALPTEN ÇIKARMAK.....	59
3.2. ÂİLE ÂDÂBI.....	72
3.2.1. ÇOCUK TERBİYESİNDE ÂDÂB.....	72
3.2.2. ANNE ve BABAYA KARŞI ÂDÂB.....	75
3.2.3. EVLİLİK ÂDÂBI	77
3.2.4. ABDEST, GUSÜL ve TEMİZLİKTE ÂDÂB.....	82
3.3. SOSYAL HAYATTA ÂDÂB.....	96
3.3.1. BÜYÜKLERE HÜRMET, KÜÇÜKLERE ŞEFKAT GÖSTERMEK.....	96
3.3.2. NASİHAT (EMR-İ BÎ’L-MA’RUF NEHY-İ ANÎ’L-MÜNKER).....	97
3.3.3. DERVİŞÇE DAĞITMAK (SADAKA).....	101

3.3.4. ZİYÂRET ve SELÂM ÂDÂBI.	104
3.3.5. KONUŞMA ÂDÂBI.....	109
3.3.6. TOPLUMU KARIŞTIRACAK DURUMLARDAN (FİTNE) UZAK DURMAK.....	115
3.3.7. DİN KARDEŞİNE KARŞI KÖTÜ ZANDAN UZAK DURMAK....	125
3.3.8. HALKLA KAYNAŞMAK.....	126
3.3.9. TİCÂRET ve ALIŞ-VERİŞ ÂDÂBI.....	131
3.3.10. İNSANLARA KARŞI YUMUŞAK HUYLU OLMAK (HİLİM)...	134
3.3.11. DEVLET ERKÂNINA KARŞI ÂDÂB.....	138
3.2.12. YEME-İÇME ÂDÂBI	142
3.2.13. MAL ve MÜLKÜ KULLANMA ÂDÂBI	153
3.4. TEKKE ÂDÂBI.....	162
3.4.1. MÜRŞİD ve ÂLİMLERE KARŞI ÂDÂB.....	162
3.4.2. İLİM ÖĞRENME ÂDÂBI.....	165
3.4.3. TARİKAT ÂDÂBI.....	169
3.4.4. ALLAH'A KARŞI ÂDÂB	181
3.4.5. TEVBE ve İSTİĞFAR ÂDÂBI	190
3.4.6. İBÂDETTE ÂDÂB.....	194
3.4.7. MA'RİFET SÂHİBİ OLMAK	205
3.4.8. TAKVÂ.....	211
3.4.9. İHLÂS	225
4. MÜSTAKİMZÂDE SADEDDİN SÜLEYMAN B. MUHAMMED'İN (1718-1782) "ÂDÂB-I ULU'L-ELBÂB" ADLI RİSÂLESİNİN ASIL METNİ.....	236
5. SONUÇ.....	266
6. KAYNAKLAR.....	268
7. ÖZET.....	269

ÖNSÖZ

Müstakimzâde Sadeddin Süleyman b. Muhammed, 18. YY.da yaşamış ilmi ve eserleriyle temâyüz etmiş şahsiyetlerden biridir. Tasavvufun yanında mûsikî, tarih şecere, biyografi gibi ilimlerle de ilgilenmiş ve bu alanlarda kitaplar yazmıştır.

Biz bu çalışmamızda, müellifin hayâtı ve belli başlı bazı eserleri hakkında bilgiler verdik. Ama çalışmamızın asıl teması olarak, Müstakimzâde Sadeddin Süleyman Efendi'nin “*Âdâb-ı Ulu-l Elbâb*” adlı risâlesi bağlamında tarîkat âdâbı ile ilgili görüşlerini ve bu görüşlerinin Kur'an, Sünnet ve klasik Tasavvuf kaynaklarından dayanaklarını vermeyi amaçladık.

Çalışmamızın ilk bölümünde, Müstakimzâde'nin hayâtı ve eserlerini kaynakların bahsettiği nispette tanıtmaya çalıştık. İkinci bölümde üzerinde çalışmayı hedeflediğimiz, müellifin eserindeki ahlâk kurallarını ana ve alt başlıklar halinde incelemeye çalıştık. Bunu yaparken de söz konusu ahlâk kurallarının âyet, hadis ve muteber tasavvuf kitaplarından dayanaklarını verdik. Yine bu ahlâk kuralları sıralanırken müellifin açıklamalarına yer verdik. Gerekli gördüğümüzde mezkûr ahlâk maddelerinin sonunda kendi bakış açımızı da beyan ettik.

Müstakimzâde Sadeddin Süleyman b. Muhammed'i tanımama, tasavvufî yaşantı ve âdâbı hakkında bilgi sahibi olmama sebep olan bu çalışmada yardımlarını esirgemeyen hocam Doç. Dr. Ahmet ÖGKE'ye ve bu konuda mânevî desteklerini esirgemeyen saygıdeğer arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Zekeriya YILDIZ

VAN-2007

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.y.	: Adı geçen yer
b.	: İbn-i (oğlu)
Bk.	: Bakınız
Bl.	: Bölüm
cc	: Celle Celâlühû
Ktp.	: Kütüphanesi
Mad.	: Madde
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
s.a.v.	: Sallallâhü aleyhi ve sellem
a.s.	: Aleyhi's-Selâm
Ans.	: Ansiklopedi
Hız.	: Hazret-i
vf.	: Vefat Tarihi
Yay.	: Yayınları
Vkf.	: Vakıf
DİA.	: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Çev.	: Çeviren
İFAV.	: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı

GİRİŞ

1. GİRİŞ

1. 1. KONUNUN AMACI, ÖNEMİ, KAPSAMI ve METODU

Tasavvuf, sūfî ve mutasavvıfların Hakk’a ulaşma yollarına verilen bir isimdir. Tasavvuf, hakikat yolunun nazarî yanını, dervişlik de amelî cephesini ifâde eder. Ayrıca, tarîkatın nazarî tarafına “ilm-i tasavvuf”, amelî yanına da “dervişlik” denilmıştır. Erbâb-ı hakîkatten bazılarına göre tasavvuf, Cenâb-ı Hakk’ın insanı nefis ve enâniyet cihetiyle öldürmesi ve envâr-ı zâtiyesiyle ayrı bir diriliğe ulaştırmasıdır. Diğer bir ifâdeyle, insanı kendi irâdesiyle yok edip, irâde-i hâssası ve ihtiyâr-ı ehadiyyesiyle hareket ettirmesidir. Tasavvufa bir diğer yaklaşım da, insanın her türlü ahlâk-ı zemîmeyi gidermesi ve ahlâk-ı âliyei ikâme etmesi istikâmetinde sürekli mücâhede ve murâkabe şeklindedir.

Tasavvuf mevzûunda, **Cüneyd**’in ifadesi; “*fenâ fillâh*” ve “*bekâ billâh*”ı hatırlatır mâhiyettedir. **Şiblî**’nin sözleri “*ağyâr* endişesine kapılmadan maiyyet-i ilâhiyede bulunabilme” şeklinde hülâsa edilebilir. **Ebû Muhammed Cerîr**’in beyânı ise, “her zaman kötü huylara karşı tavır almak ve ahlâk-ı haseneyi avlamak” sözleriyle özetlenebilir.

Bu çalışmamızda **Müstakimzâde Sadeddin Süleyman b. Muhammed**’in “**Âdâb-ı Ulu-l Elbâb**” adlı risâlesini esas alarak İslâm-Tasavvuf-Ahlâk üçlüsü arasındaki ilişkinin derecesini öğrenmeye ve bunlara kabul edilir kaynaklardan deliller bulmaya çalıştık. Buna müellifin hayâtı ve eserlerini araştırmakla başladık.

Bu çalışmamızın asıl teması, **Müstakimzâde Sâdeddin Süleyman Efendi**’nin “**Âdâb-ı Ulu-l Elbâb**” adlı risâlesi bağlamında tarîkat âdâbı ile ilgili görüşlerinin Kur’an, Sünnet ve klasik Tasavvuf kaynaklarından dayanaklarını vermek olduğu için, biz önce müellifin mezkûr eserini detaylı bir incelemeye tâbi tuttuk. Eserde geçen Osmanlıca ve Farsça kelimelerin karşılığını bularak eserin günümüz Türkçesiyle daha anlaşılır bir hâle gelmesini sağladık. Eserde geçen âyet

yerlerini tespit ettikten sonra eserde geçen hadisleri de başta ‘*Kütüb-i sitte*’ olmak üzere hadis kitaplarında tahririni yaptık.

Eseri oluşturan başlıkların konularının birbirine çok yakın olması eserin iyi anlaşılmasını engelliyordu. Bu durumu gidermek için benzer konularla alâkalı başlıkları bir araya topladık. Daha sonra bu başlıkları kendi içinde de bir sıralamaya tâbi tutarak tekrar sayılabilecek başlıkları birleştirdik.

Tasavvufî anlamda bir ahlâk kuralı olarak yer etmiş olan eserdeki başlıkları ‘özden âleme’ düşüncesiyle şahsî âdâbtan başlayarak âile âdâbı, sosyal âdâb ve tekke âdâbı başlıkları altında maddeledik. Maddelediğimiz ahlâk kurallarını ilk önce müellifin düşüncesiyle başlattık. Her maddeyi âyet, hadis ve belli başlı mutasavvıfların düşünceleriyle delillendirme yoluna gittik. Bunu yaparken madde sonlarına kendi düşüncemizi koymayı da ihmal etmedik.

Müellifin risâlesine **Herevî**’den¹ naklettiğini bildirdiği bilgilere, Kur’an, Sünnet ve klasik Tasavvuf kaynaklarından dayanaklar aradık. Bulunan delillerin sonuna müellifin kendi açıklamalarını ekledik.

Bu arada dörtyüzü aşkın başlıktan oluşan eserin tamamını ele almak hacmi belli bir tezde olanaksızdı. Biz de mümkün mertebe kapsayıcı olan başlıkları ele alarak işledik ve bu başlıkların altında yer verilen ahlâkî verilere Kur’an, hadis ve muteber tasavvuf eserlerinde dayanaklar aradık.

¹ Müstakimzâde bu eserini Ebû İsmâîl Abdullah b. Muhammed b. Ali el-Ensârî el-Herevî’den alıntı yaparak ortaya koymuştur. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansklopedisi*’nin 17. cildinde **Herevî** ile ilgili olarak şu bilgiler bulunmaktadır: **Herevî**, 2 Şaban 396’da *Herat*’ın eski kalesi *Kühendiz*’de doğdu ve burada yaşadı. “Pîr-i Herat, Pîr-i Tarîkat, Şeyhülİslâm, Nâsır’s-Sünne, Şeyhü’l-Şuyûh, Zeynu’l-Ulemâ” gibi ünvanlarla anılır. Soyu, Sahâbeden Ebû Eyyûb El-Ensârî (ra)’ı oğlu Mett’e dayanır. İlk öğrenimine Mâlînî Medresesinde başladı. 417 Yılında Fıkıh, Hadis ve Tefsir dersleri almak için *Nîşabûr* gitti. 424 Yılında ikinci Hac yolculuğunda “tasavvuf yolunda mürşidim” dediği Ebû’l-Hasan El-Harakânî ile karşılaştı. Tasavvuf ile ilgili görüşlerinin kaynağı **el-Harakânî**’dir. Herevî, 481 Yılında 85 yaşındayken yazmakta olduğu tefsiri bitirmeden vefat etti. Kabri Yaşadığı *İran*’nın *Herat Şehri*’nde dir. Herevî’nin Eserlerinden bazıları şunlardır: *Tabakâtü’s-Sûfiyye*, *Sad Meydan*, *Menâzilu’s-Sâ’irîn*, *İtelü’l-Makâmât*, *Münâcât*, *Muhtasar fi Âdâbı’s-Sûfiyye*, *Kenzü’l-Sâlikîn*, *Makâlât fi’l-Mev’iza li-Nizâmİlm,ülk*, *Risâle-i Mufasssala*, *Rubâiyyât*, *Zemmü’l-Kelâm*, ve *Ehlih*.

Eserde geçen, fakat hakkında herhangi bir dayanak bulamadığımız ahlâk kurallarını ve müellifin bunlar hakkındaki açıklamalarını, uygun başlıklar altına ayrıca yerleştirdik. Böylece müellifin eserinin tamamını tez içinde bulundurmaya çalıştık. Tezimizde küçük konu başlıkları halinde yer alan başlıklar eserde geçen ahlâk kurallarının sâdeleştirilmiş hâlidir.

Tasavvuf ve ahlâkın yakınlığına rağmen, tasavvufun şer'î ölçüler ve dolayısıyla İslâm'a uzaklığı ve bu ikisinin tam mânâsıyla örtüşmediğine dâir anlayışların yaygınlığı bilinen bir husustur. Çalışmamızda bu düşüncenin aslında yanlış anlama veya yanlış uygulamadan kaynaklandığı ihtimallerini de göz önünde bulundurarak, bu konuda ayrıntılı ahlâk kuralları ile genel tasavvufî kavramlar hakkında dayanaklar arayarak iki genel düşünce arasını te'lif etmeye çalıştık.

Tezimizin sonuna, eserin orijinal hâlinin örneğini ekleyerek tezimize son verdik.

1.2. TASAVVUFTA TARİKAT ÂDÂBI ve ÖNEMİ

Din, Allah'ın peygamberler ve kitaplar aracılığıyla insanlara tanıttığı yaşam tarzıdır. Dinin amacı, fertlerin ve toplumun hem bu Dünyâda hem de Âhirette mutlu ve huzurlu olmasını sağlamak ve Allahın rızâsının kazanılmasını sağlamaya çalışmaktır.

Tasavvufun hedefi de aynı şekilde ahlaklı insanlar yetişmesini sağlamak ve bunlara Allahın rızâsını kazandırmaya çalışmaktır. Tasavvuf bunu kurumsal yapıya bürünmüş hâliyle tarikatlar aracılığıyla yapar.

Tarikat yolunun ölçme metodlarından en belirleyici olanı da , tarikat âdâbıdır. Bu alanda yetersiz olan bir mürid diğer alanlardaki yeterliliğine bakılmaksızın değerlendirmeyi başarısız olarak geçirir. O yola devam etmek için bu açığı telâfi etmelidir.

Din ve tarikatin hedefe ulaşmadaki metodları kıyaskandığında; Dinin daha kapsamlı olduğu görülür. Fakat amaçtaki birliktelik ortadadır. Bu yüzden “Dinî hayâtın devâmı adına “tarikat ahlâkı” önemli rol oynamaktadır” denilebilir.

2. MÜSTAKİMZÂDE SADEDDİN SÜLEYMAN EFENDİ’NİN HAYÂTI ve ESERLERİ

2.1. MÜSTAKİMZÂDE SADEDDİN SÜLEYMAN EFENDİ’NİN HAYÂTI

Osmanlı âlim ve şâirlerinden olan **Müstakimzâde Sadeddin Süleyman**, 1718’de (H. 1131) *İstanbul*’da doğmuştur. 1782’de (H.1202) vefat etmiştir.² İlim öğrenmeye başlayıp, tahsilini tamamladıktan sonra, *İstanbul*’un zamanın en büyük **Nakşibendî** müşşidi **Mehmed Emin Tokādî**’nin³ sohbetlerine devam ederek ondan feyz almıştır. Yedi yıl hizmetinde bulundu.⁴ Daha sonra tasavvufta yükselerek halîfesi olmuştur. Hocasının sohbetlerinde **İmam Rabbânî**’nin çok sayıda mektubunu dinlemiştir. Hocasının vefâtından sonra, **İmam Rabbânî** ve oğlu **Muhammed Ma’sum**’un üçer ciltlik *Mektûbât*’ını Osmanlıca’ya tercüme etmiştir. Feyiz ve kemâl kazandıktan sonra uzlete çekilerek vaktini eser yazmaya hasretmiştir. Yazı sanatında da intisâbı vardır. İlmi, irfânına gâlip bir zâttır. *Zeyrek*’te **Soğukkuyu Medresesi** civârında defnedilmiştir (1782).

Asıl adı **Süleyman**, lakabı **Sadeddin**, künyesi **Ebû Muvâhib**’dir. Lakabı için kendisi şöyle demiştir: “**Sadeddin** çok kişinin lakabıdır. Bunların en büyükleri **Mesud b. Ömer Taftazânî**... en küçükleri, bu eserin derleyicisi **Süleyman**’dır.”

Dedesı **Muhammed Müstakim**’e nisbetle Müstakimzâde diye şöhret bulmuştur. **Eminullah** lakabını kullandığı da olmuştur.

İstanbul’da **Tahta Minâre Câmii** karşısındaki evde dünyâyâ gelmiştir. Kendisi, bu ev hakkında şöyle söyler: “*Hırka-ı Şerif Mahallesi* etrâfında **Muhassi Şeyhzâde**’nin pederi **Şeyh Muslihuddin Tavîl**’in hayrı olan **Tahta Mescidi** mukâbilinde dünyâyâ gelmişim.”

² İslâm Ansiklopedisi, İst., 2000, 113.

³ Müstakimzâde’nin hocası **Mehmed Emin Tokādî** ile ilgili olarak *İslâm Ansiklopedisi*’nde kısaca şu bilgiler yer almaktadır: Tokādî 1664 yılında *Tokat*’ta doğmuş. Arapça ve buna bağlı İlm,ler, mûsikî, hat dersleri almış, *Mısır* ve *Mekke*’de bulunmuştur. İki yıl Nakşibendi Tarîkatına bağlı olarak ‘Tekke Şeyhliği’ yaptıktan sonra 1745 Yılında vefat etmiştir. Eserlerinden bazıları şunlardır: *İrşâdü’s-Sâlikîn*, *Risâle fi Sülûki’t-Tarîkati’n-Nakşibendiye*, *Tuhfetü’t-Tullâb li Hediyeti’l-Ahbâb*, *Şerh-i Kelimât-ı Hâcegan*, *Risâletü’Kalb*.

⁴ İslâm Ansiklopedisi, 114.

Babasının adı **Muhammed Emin**, annesinin adı **Ümmü Gülsüm**'dür. Babası tarafından dedesi **Muhammed Müstakim**, dedesinin babası da **Kastamonulu Yûsuf Tâlib**'dir.

Babası, dönemin müderrislerindendir. Dedesi **Muhammed** ise, müderrislikten sonra *Medine* kadılığına, oradan *Şam* ve *Edirne* kadılıklarına tayîn edilmîş, 1712'de vefat etmiştir. Dedesinin babası *Kastamonu* kadılığı yapmış, 1699'da vefat etmiştir.

İlk terbiyesini âilesinden alan **Müstakimzâde**'nin çocukluk ve ilk gençlik dönemi, Lâle Devri'ne denk gelmiş, ancak o, 'sefâhet' yerine, âilesi gibi 'ilim' yolunu takip etmiştir.

Mütakimzâde, kimlerden hangi dersleri aldığını, eserlerinde kendisi anlatır. Buna göre sarf ve nahvi, babası **Muhammed Emin**'den; *Usûl ve fîrû-i fıkı* **Seyyid Yusuf Efendi**'den; *Kur'ân-ı Kerim*, *tecvid* ve *kırâtı* **Hayâtîzâde Mustafa Efendi**'den; *Telhis*, *Muhtasar* ve *Mutavvel* ile diğer bazı kitapları **Zülüfler Hocası Hâfız Muhammed Efendi**'den; *Makâmât-ı Harîrî*, *Târîh-i Atebî* ve *Hulletü's-Süreyyâ* gibi edebîyat kitaplarını **Seyyid Muhammed Hâkim Efendi**'den almıştır. Farsça kaynakları **Şeyh Abbas Vesim Efendi**'den, *Buhârî* ve diğer hadis kitaplarını kendisi üzerinde etkin olan **Şeyh Muhammed Tokâdî en-Nakşbendî Hz.**'lerinden almıştır. Hat sanatını da **Fındıkzâde**'den öğrenmiştir.

Medrese tahsîlini tamamladıktan sonra, müderrislik sınavını sakal seyrekliliğinden dolayı kazanamamıştır. Daha sonra müderrislik için çağrıldığı halde kendisi gitmemiştir. Bundan dolayı epey sıkıntı da çeken **Müstakimzâde**'ye daha sonra *Bolu Sancağı*'na bağlı *Çığa kasabasında* arpalık tahsis edilmîştir.

Ömrünün sonlarında ayaklarından hastalanmış, evinden çıkamaz hâle gelmiştir. Evlenmeyen **Müstakimzâde**, yalnızlık ve güçsüzlükten dolayı, su olduğu halde teyemmüm alarak namazlarını edâ etmiştir.

Kabri, *Fatih*'te şimdiki *Zeyrek Parkı* içindedir.⁵

⁵Ali Yılmaz, *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, İst., 1995, VIII, 434-436.

2.2. MÜSTAKİMZÂDE SÜLEYMAN EFENDİ’NİN ESERLERİ

Tasavvuf yolunda ilerlemesi ise **Şeyh Muhammed Tokādî** ile başlar. Önce **Üsküdar Vâlîde Sultan Câmîi**’nin vâizi **İsâzâde Şeyh Muhammed Efendi**’ye intisab ederek **Halvetiyye Tarîkatı**’na girmişse de sonradan **Tokādî Hazretlerine** bağlanarak **Nakşebendiyye Tarîkatı**’nda devam etmiştir.

Çocukluğundan ölümüne kadar ilim tahsîli, öğretimi ve eser kaleme almaktan başka bir işle meşgul olmamış maddî ve mânevî bütün zevkleri ilimde bulmuştur. Zarûrî ihtiyaçlarını karşılayacak kadarla yetinerek servet yığma ve maddî hayât derdine düşmemiştir. Bundan dolayı çok değerli eserler bırakmıştır.⁶

Müstakimzâde’nin eserlerinin sayısı kesin olarak belli değildir. **Bursalı Mehmed Tâhir**, **Müstakimzâde**’nin 66 eserinin isimlerini saymıştır. **Hüseyin Vassâf** ise ‘52’ der. **İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal** de “Büyük-küçük eserlerinin sayısı 165’tir” der.⁷ **Müstakimzâde**’nin eserleriyle ilgili doktora tezini hazırlayan **Ahmet Yılmaz** ise 14 kütüphâne de yaptığı araştırmanın sonucunda çeşitli boyutlarda 120 eser tespit etmiştir.⁸

Müstakimzâde’nin birçok alanda yazdığı eserlerin çoğu Arapça ve Farsça’dan, Türkçe’ye tercüme; bazı eserlerin şerhleri olup, bir kısmı da kendi araştırmalarına dayanan eserlerdir. Birkaç eserini Arapça telif etmiştir. Eserlerinin en önemli özelliklerinden biri de bunların kısa ve tek konuyu içeren eserler olmalarıdır.

Biz burada **Müstakimzâde**’nin eserlerinden bir kısmı ile ilgili bilgiler vereceğiz. Yazılış tarihleri verilen eserlerin isimleri, ebced hesâbına göre Hicrî takvimde yazılış tarihleri ile aynıdır.

Eserlerin bazıları şunlardır:

1. AKÎDETİ’S-SÛFİYYE

Şerîat, **tarîkat** ve **hakikat** gibi değişik konularda bilgi veren Türkçe bir esedir. 1786 yılında yazılmıştır.

Eserin iki nüshasından biri, Süleymâniye Ktp., Pertev Paşa Bl., No: 292/3’te diğeri de Esad Ef. Bl. No: 168/6 da bulunmaktadır.

⁶ Ali Yılmaz, *a.g.e.*, a.y.

⁷ Ahmet Yılmaz, *Müstakimzâde Süleyman Sadeddin’in Hayâtı, Eserleri ve Mecelletü’n-nisâb’ı* (Basılmamış Doktora tezi), Ank., 1991, Tez No: 1681, 72.

⁸ Ahmet Yılmaz, *a.g.e.*, a.y.

Eserin kâğıt ebadı: 157 X 75 mm, yaprak sayısı: 19, satır sayısı: 25; yazı türü: Ta'lik'tir.⁹

2. ÂSÂR-I ADÎDE

Kırk Hadis tercümesidir. 1776 yılında yazılmıştır.

Eserin çeşitli nüshaları farklı yerlerde dir. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Süleymâniye Ktp., Pertev Paşa Bl. No: 625/21; Pertev Paşa Bl. No: 614/10; Esad Ef. Bl. No: 3740/3; Topkapı Sarayı Ktp. No: Y, 347.

Eserin kâğıt ebadı: 155 X 70 mm, yaprak sayısı: 17, satır sayısı: 25; yazı türü: Nesih'tir.¹⁰

3. CEDVEL-İ EİMME-İ İSNÂ AŞAR

Oniki İmamın isimleri, künyeleri, lakapları, babaları, dedeleri, nineleri, Müslüman oluş tarihleri, ölüm nedenleri, ölüm yerleri ve kabirlerinin yerlerini gösteren tezhipli bir cetveldir.

Süleymâniye Ktp., Pertev Paşa Bl., No: 625/29'da bulunmaktadır.¹¹

4. CİHÂZU'L MA'CÛN FÎ HALÂSİ'T-TÂÛN

Bulaşıcı ve salgın hastalıklar ortaya çıktığında alınacak tedbirleri ve okunacak duâları açıklayan bir eserdir. 1780 yılında yazılmıştır.

Eserin nüshaları; Süleymâniye Ktp., Pertev Paşa Bl. No: 625/7; Esad Ef. Bl., No: 1329/3; Hâlet Ef. Bl., No: 405/10; Topkapı Sarayı Ktp. No: Y, 347'de dir.

Eserin kâğıt ebadı, 155 X 70 mm, yaprak sayısı: 10, satır sayısı: 25; yazı türü: Nesih'tir.¹²

5. DEVHA-İ MEŞÂYİH-İ KİBÂR

Şeyhülslâmlık makamını ortaya çıkmasından 1744 yılına kadar gelip geçen Şeyhülslâmların biyografilerini içeren bir eserdir. Müstakimzâde bu esere ayrıca iki zeyl yazmıştır. Bu Esere Rusûmât Muhasebecisi **Rif'at Efendi** de bir zeyl yazmış ve

⁹ Ahmet Yılmaz, *a.g.e.*, 76

¹⁰ Ahmet Yılmaz, *a.g.e.*, 77

¹¹ Ahmet Yılmaz, *a.g.e.*, 80

¹² Ahmet Yılmaz, *a.g.e.*, 81

aslı ile bütün hâle getirmiştir. Bu da “*Devhatü’l-Meşâyih maa Zeyl*” adıyla Çağrı Yayınları tarafından 1978 yılında İstanbul’da basılmıştır.

Eserin nüshaları; Süleymâniye, Esad Ef. Bl., No. 2441/1; Bağdatlı Vehbi Ef. Bl., No: 1148/1; Esad Ef. Bl., No: 2266/1; Hüsrev paşa Bl., No: 99; Hüsrev paşa Bl., No: 384/4; Asır Ef. Bl., No: 151/1; Milli Ktp. Mikrofilm Arşivi, No: 06’da dır.

Eserin kâğıt ebadı, 168 X 73 mm, yaprak sayısı: 64, satır sayısı: 25; yazı türü: Ta’lik’tir.¹³

6. DEVLET-İ ÂL-İ OSMAN

Müstakimzâdenin kendi zamanına kadar gelip geçmiş 27 **Osmanlı Sultanının** İsimlerini beş boyutlu bir nazımla dile getirdiği eserdir.

Eserin tek nüshası bulunup, Topkapı Sarayı Ktp. No: Y, 725’dir.¹⁴

7. DÜSTÛRU’L-AMEL-İ ŞÂHÂNE

İnsanlığın bekası, Dünyâ işlerinin sıhhati, Saltanat düzeninin esasının adâlet olduğu, müşâvere, harp aletlerinin kullanılması, asker eğitimi, cihâda ve zafere hazırlık, sulh, ve **Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)**’in savaşları ile ilgili eserdir.

Eserin nüshaları; Süleymâniye Ktp. Esad Ef. Bl., No: 1684/7 ve Topkapı Sarayı Ktp. No: Y/347’de dir.

Eserin Kâğıt ebadı, 157 X 75 mm, yaprak sayısı: 18, satır sayısı: 25; yazı türü: Ta’lik’tir.¹⁵

8. EL-EMÂNÂTU’L-MA’RÛDA

Ahzâb Sûresinin 72. âyeti olan “Biz Emâneti semalara, yere ve yerlere verdik...” Âyetinin Tesiridir. 1759 yılında yazılmıştır.

Eserin nüshaları; Süleymâniye Ktp. Esad Ef. Bl., No: 1426; Topkapı Sarayı Ktp. No: Y, 725 ve No: Y, 347’de dir.

Eserin kâğıt ebadı, 137 X 75 mm, yaprak sayısı: 10, satır sayısı: 21; yazı türü: Nesih’tir.¹⁶

¹³ Ahmet Yılmaz, *a.g.e.*, 83

¹⁴ Ahmet Yılmaz, *a.g.e.*, 85

¹⁵ Ahmet Yılmaz, *a.g.e.*, a.y.

9. ENVÂRU'D-DİYÂR Bİ-HİMÂYETİ'L-ÂBÂR

Kuyuların temizliği ile ilgili Şer'î hükümleri içeren eserdir. 1785 yılında yazılmıştır.

Eserin nüshaları; Süleymâniye Ktp., Fatih Bl., No: 5451/4; Esad Ef. Bl., No: 1684/8; Topkapı Sarayı Ktp. No: Y, 347; No: EH, 1719'da dır.¹⁷

10. HUC CETÜ'L-HATTI'L-HASEN

Hüsn-ü Hatla ilgili 40 Hadis-i Şerifi ve Türkçe Şerhlerini içerir. 1785 yılında yazılmıştır.

Eserin nüshaları; Süleymâniye Ktp., Fatih Bl., No: 5451/2; Esad Ef. Bl., No: 3740/1; Pertev Paşa Bl., No: 614/1; Pertev Paşa Bl., No: 625/21; Topkapı Sarayı Ktp. No: EH, 1719; Y, 347'de dir.¹⁸

11. HURUF İLE MÜRETTEB DURÛB-I EMSÂL

Alfabetik olarak sıralanmış 270 kadar Türk Atasözünü içeren eserdir.

Eserin nüshaları; Süleymâniye Ktp. Esad Ef. Bl. No: 3740/5; Pertev Paşa Bl., No: 614/13'te dir.¹⁹

12. EL-ISTİLÂHÂTU'S-Şİ'RIYYE

Şiir istilâhlarını açıklayan eserdir. 1773 yılında yazılmıştır.

Eserin nüshaları; Süleymâniye Ktp., Esad Ef. Bl., No: 1684/45, Pertev Paşa Bl., No: 625/18; Topkapı Sarayı Ktp. No: EH, 1719'da dır.

Eserin kâğıt ebadı, 157 X 75 mm, yaprak sayısı: 10, satır sayısı: 21; yazı türü: Ta'lik'tir.²⁰

13. İLM-İ MÛSİKÎYE DÂİR RİSÂLE

Mûsikînin ne olduğu, nereden geldiği, musiki makâmı gibi konuları içeren bir risâledir. 1772 yılında yazılmıştır.

Eserin tek nüshası Topkapı Sarayı Ktp., No: Eh 1719'da dır.

¹⁶ Ahmet Yılmaz, *a.g.e.*, 87

¹⁷ Ahmet Yılmaz, *a.g.e.*, 88

¹⁸ Ahmet Yılmaz, *a.g.e.*, 92

¹⁹ Ahmet Yılmaz, *a.g.e.*, 93

²⁰ Ahmet Yılmaz, *a.g.e.*, 96

Eserin kâğıt ebadı, 140 X 58 mm, yaprak sayısı: 3, satır sayısı: 25; yazı türü: Nesih'tir.²¹

14. EL-KELİMÂTÜ'L HİMEMİYYE

Bazı hakîkatli sözlerin alfabetik olarak sıralanmasıyla oluşturulmuş, Arapça bir eserdir.

Eserin tek nüshası Süleymâniye Ktp., Pertev Paşa Bl., No: 614/17'de dir.

Eserin kâğıt ebadı, 145 X 63 mm, yaprak sayısı: 3, satır sayısı: 19; yazı türü: Nesih'tir.²²

15. MA'KÛLÂT-I DEVRÎYE

Tarîkat ehlinin *kıyafet, telkin, tevbe, cezbe, derman-ı suff, raks* gibi tasavvuf durumlarını içeren eserdir. 1784 yılında yazılmıştır.

Eserin nüshaları; Süleymâniye Ktp., Pertev Paşa Bl., No: 625/14; Esad Ef. Bl., No: 92/2; Topkapı Sarayı Ktp. No: EH, 1719'da dır.

Eserin kâğıt ebadı, 155 X 70 mm, yaprak sayısı: 4, satır sayısı: 25; yazı türü: Nesih'tir.²³

16. MİR'ÂTÜ'S-SAFÂ FÎ NUHBETİ ESMÂÎ'L-MUSTAFÂ

Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in isimlerini ve bunların mânâlarını içeren eserdir.

Eserin nüshaları; Süleymâniye Ktp., Esad Ef. Bl., No: 1429/3 ve Topkapı Sarayı Ktp. No: Y, 725 ile No: Y, 347'de dir.

Eserin kâğıt ebadı, 137 X 74 mm, yaprak sayısı: 11, satır sayısı: 21; yazı türü: Nesih'tir.²⁴

²¹ Ahmet Yılmaz, *a.g.e.*, 98

²² Ahmet Yılmaz, *a.g.e.*, 102

²³ Ahmet Yılmaz, *a.g.e.*, 105

²⁴ Ahmet Yılmaz, *a.g.e.*, 109

17. NÜSHA-İ RİCÂLİ'L-BEDR

Bedir Savaşına katılan Sahabe Efendilerimiz (ra)'in faziletlerinden bahseden eserdir.

Eserin nüshaları; Süleymâniye Ktp., Esad Ef. Bl., No: 1684/11; Topkapı Sarayı Ktp. No: EH, 1719; No: Eh, 1753 ve No: Y, 725'te'dir.²⁵

18. RİSÂLETÜ'L-MANTIK

Mantık ilmîyle ilgili eserdir.

Eserin nüshaları; Süleymâniye Ktp., Pertev Paşa Bl., No: 62/39 ve Topkapı Sarayı Ktp. No: EH, 1753'te dir.

Eserin kâğıt ebadı, 155 X 70 mm, yaprak sayısı: 3, satır sayısı: 25; yazı türü: Nesih'tir.²⁶

19. ŞEREFÜ'L-AKÎDE

İmam-ı Azam Ebû Hanife Hazretlerinin "*Fıkh-ı Ekber*" isimli eserinin tercümesi ve şerhidir. 1780 yılında yazılmıştır.

Eserin nüshaları; Süleymâniye Ktp., Pertev Paşa Bl., No: 625/37 ile Hacı Mahmud Ef. Bl., No: 1987/2'de dir.²⁷

20.EL-İRÂDETÜ'L-ALİYYETÜ'L-CELİYYETÜ'L-İRÂDETİ'L-CÜZ'İYYETİ VE'L-KÜLLİYYE

İrâde-i külliye, irâde-i cüz'iyye, Cebriye, Mu'tezile, Felâsife ve Ehl-i Sünnet hakkındadır. 1771 yılında yazılmıştır.

Eserin nüshaları; Süleymâniye Ktp., Fatih Bl., No: 5451/10; Pertev Paşa Bl., No: 614/7; Yazma Bağışlar Bl., No: 1387/11; Hacı Mahmut Ağa Bl., No: 1997/3; Topkapı Sarayı Ktp. No: EH, 1753; No: Y, 725'te dir.

Eserin kâğıt ebadı, 214 X 144 mm, yaprak sayısı: 3, satır sayısı: 25; yazı türü: Ta'lik'tir.²⁸

²⁵ Ahmet Yılmaz, *a.g.e.*, 112

²⁶ Ahmet Yılmaz, *a.g.e.*, 121

²⁷ Ahmet Yılmaz, *a.g.e.*, 129

²⁸ Ahmet Yılmaz, *a.g.e.*, 99

21. ŞERH-İ HADÎSİ'L-FETH

İstanbulun fethini müjdeleyen hadîsin şerhidir.

Eserin tek nüshası Topkapı Sarayı Ktp. No: Y, 725'te dir.²⁹

22. MECELLETÜ'N-NİSÂB Fİ'N-NİSEBİ VE'L-KÜNÂ VE'L-ELKÂB

Genel biyografi türünde Arapça bir eserdir.

Eserin tek nüshası Süleymâniye Ktp., Halet Ef. Bl. No: 628'de dir.³⁰

23. NÂFİ'A-İ ŞÂFİA

Şeh-i Hilve-i Nebeviyye de denilen bu eser, **Hız. Muhammed (s.a.v.)**'i rüyada görme, hilve-i şerifler, **dört halife**, **Hız. Hasan (ra)**, **Hız. Hüseyin (ra)**'ın hilve-i şerifleri hakkında Türkçe bir eserdir.

Eserin Topkapı Sarayı Kütüphanesindeki iki nüshası No: Y, 725 ve No: Y, 347'de dir.

Eserin kâğıt ebadı, 190 X 105 mm, yaprak sayısı: 4, satır sayısı: 25; yazı türü: Nesih'tir.³¹

24. NUSRET-İ MÜBTEDÎ

Nakşebendiye tarîkatine girmek isteyenlere yardımcı olmak ve onlara yol göstermek amacıyla yazılmış Türkçe bir eserdir. Eser 1781 yılında yazılmıştır.

Eserin nüshaları; Sleymaniye Ktp., Pertev Paşa Bl., No: 625/31; Esad Ef. Bl., No: 1589/41; Yazma Bağışlar Bl., No: 1387/5; Topkapı Sarayı Ktp. No: Y, 347'de dir.

Eserin kâğıt ebadı, 155 X 70 mm, yaprak sayısı: 22, satır sayısı: 25; yazı türü: Nesih'tir.³²

²⁹ Ahmet Yılmaz, *a.g.e.*, 101

³⁰ Ahmet Yılmaz, *a.g.e.*, 107

³¹ Ahmet Yılmaz, *a.g.e.*, 110

³² Ahmet Yılmaz, *a.g.e.*, 111

25. ÂDÂB-I ULU'L-ELBÂB

Tezimize konu olan bu eser, tarîkat, sohbet, ibâdet, temizlik, muâşeret ve diğer konularda ahlâkî esasları içine alır. Eserin giriş kısmındaki ifâdelerden, Pîr-i Herât olarak bilinen Ebû İsmâîl Abdullah b. Muhammed (ö. 1677)'in Farsça bir eserinin tercümesidir. 1756 yılında yazılmıştır.

Eserin üç nüshasından bizim esas aldığımız nüsha, Süleymâniye Kütüphânesi Mihrişah Bölümü, No: 197'de dir. İkinci nüsha Topkapı Saray Kütüphânesi No: 1719, üçüncüsü yine Topkapı Saray Kütüphânesi EH. 1753'te bulunmaktadır.

Eserin kâğıt ebadı, 160 X 75 mm, yaprak sayısı: 27, satır sayısı: 18; yazı türü: Nesih; cildi de deridir.

3. MÜSTAKİMZÂDE SÜLEYMAN EFENDİ'DE ÂDÂB

3.1. BİREYSEL ÂDÂB

3.1.1. TEMBEL OLMAMAK

Çalışmak³³

Müellif 'çalışma'nın ahlâklı yaşamadaki önemini ifâde etmiştir, Biz de bu konuyu, bütün Müslümanların ahlâklı bir hayât sürmeleri için temel şart olarak görerek, ilk konu olarak işlemek istedik. Kur'an-ı Kerim'de: *"Sakin yılmayın, üzüntüye kapılmayın, eğer iman ediyorsanız mutlaka üstün gelirsiniz"*³⁴ buyurulmaktadır.

Hadislerde ise bu konu şöyle işlenmiştir:

Sürâka İbnu Mâlik İbnu Cu'sem radiyallahu anh gelerek sordu: *"Ey Allah'ın Resûlü! Bize dinimizi açıkla. Sanki yeni yaratılmış gibiyiz. Şimdi amel ne husustadır: Kalemlerin kuruduğu, miktarların kesinleştiği şeylerde mi, yoksa istikbale âit şeylerde mi çalışacağız? Hayır (istikbale âit şeylerde değil). Bilakis kalemlerin kuruduğu, miktarların cereyan ettiği (kesinleştiği) hususta!"* buyurdular. Sürâka tekrar: *"Öyleyse niye amel edelim (boşa zahmet çekelim)?"* diye sordu. (s.a.v.): *"Çalışın! Herkes yaratıldığı şeye erecektir! Herkes, (yazıldığı) ameliyle amel olacaktır!"* buyurdular.³⁵

"Ey Allah'ın Resulü, herbirimiz içinde, (bazan, öylesine çirkin) bir şeyin ârız olduğunu görür ki, bunu söylemektense o şeyin bir korparçası olup (kendisini yakması) ona daha sevimli gelmektedir!" dendiğinde, Resûlullah (s.a.v.) bu söze şöyle mukabelede bulundu: *"Allahuekber, Allahuekber, Allahuekber!"* Şeytan'ın hilesini vesveseye çeviren Allah'a hamd olsun!³⁶

Kuşeyrî başta zikrettiğimiz âyeti ele alarak şunları söylemektedir: Bu âyette, namazda tembellik yapma kınanmış, tenkit edilmıştır. Âlimler, bu âyette söz konusu olan tembellik hakkında farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Bazı âlimlere göre, buradaki tembellik, namazda, gevşeklik göstermek, önem vermemek, bir nevi

³³Müstakimzâde Sadeddin Süleyman b. Muhammed, *Âdâb-ı Ulu'l-Elbâb*, 428. Süleymân, iye Kütüphânesi, Mihrişah Sultan, No: 197

³⁴Âl-i İmrân, 3/139.

³⁵Müslim, *Kader*, 8, 2648.

³⁶Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as-es-Sicistânî, *Sünen*, (4 c), Beyrut, "ty", Edeb, 118, 5112.

istemeyerek yerine getirmek demektir. Diğer bazı âlimlere göre ise, namazda kusurun olması demektir. Her halükârda tembellik kınanmıştır. **H. Muhammed (s.a.v.)**'de, namazlarının sonunda el açıp Allah'a duâ ederdi. Çeşitli kötü, yanlış, zararlı ve istenmeyen şeylerden Allah'a sığınır. Bunlardan biri de tembelliktir. "Ya Rabb'i, tembellikten sana sığınırım" derdi.³⁷

Sadece tasavvufi bir bakış açısıyla değil, sosyal bir varlık olan âdemoğlunun toplum içindeki davranışı zâviyesiyle bakıldığında da tembelliğin kötülüğü anlaşılır. Nitekim **Efendimiz (s.a.v)** yeni bir toplum kurarken insanlardan **cehd** ve **gayret** beklemiştir. **İbn Hanbel** rivayetiyle gelen hadis bunun bariz bir delili kabul edilir: "Hz. Muhammed (s.a.v.) zamanında Müslüman olan insanlar ona biat edince, Allah'ın emir ve yasaklarına rivâyet edeceklerine ve tembellikte bulunmayacaklarına, tembellik yapmayacaklarına dair biat ediyorlardı."³⁸

Tasavvuf ehlinin mertebe katederken en büyük düşmanı hep nefsi olagelmıştır. Nefis, sâliki ibâdet ve **tâate** karşı lâkayt bırakmak için her zorluktan kaçmıştır. **Cehd** yerine rahatlığı, çile yerine sefânın yolunu göstermiştir. Bunun içindir ki tasavvuf erbâbı 'eren'ler zümresine dâhil olmanın bir olmazı olarak kesâletle mücadeleyi tasavvuf yolunun bir ağır vetiresi olarak zikretmişlerdir. **İbrahim Edhem**: "Bir kimse altı önemli yolu katetmedikçe salih insanlar zümresine erişemez. Bunlardan biride rahatlık kapısını kapatıp cehd ve gayret kapısını kapatmaktır"³⁹ demiştir.

Bu konuda diğer mutasavvıflar şunları söylemektedirler:

Mutasavvıflar her mevzuda olduğu gibi bu mevzuda da iç-dış bütünlüğüne dikkat çekerek insanları tembelliliğe karşı uyarmışlardır. "İnsanlar Hak teâlâyâ, kendi kusurlarını gören bir kimse kadar kıymet vermiyorlar. Nefislerimizin kötülüklerinden ve işlerimizin bozuk olmasından Allahü teâlâyâ sığınırız." Hadis-i Şerifte: "Lâ ilâhe illallah diyerek imanınızı tazeleyiniz!" buyuruldu. Şânı, şerefi çok büyük olan bu sözle her ân, îmanı tâzelemeli. Uygunsuz işlerin hepsinden Allahü

³⁷ Buhârî, Muhammed b. İsmâil (256/869) *Sahihu'l-Buhârî*, (8 c), İstanbul, 1979 Cihâd, 25, 74; Müslim, *Daavât*, 48, 52; Ebû Dâvud, Süleyman b. Eşas-es-Sicistânî, *Sünen*, (4 c.), Beyrut, "ty"; Vitir, 32, Edeb, 101; Tirmizî, *Daavât*, 70, 76, 115; Neseî, Ebû Abdîrrahman (330/941), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, (6 c.), Beyrut, ty. İstiâze, 7, 8, 12; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, *Sünenü İbn-i Mâce*, İstanbul, "ty", Duâ, 3; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, (6 c.), İstanbul, 1982; II, 185, III, 113, 117.

³⁸ Ahmed b. Hanbel, III, 322, 340, V, 325.

³⁹ Kuşeyrî, Abdülkerim, *er-Risâle*, haz.: Süleyman Uludağ, İst. 1981, 194.

teâlâyâ tevbe etmeli, Ona yalvarmalıdır! Belki, tevbe etmek için başka zaman ele geçmez. Hadis-i Şerifte: “*Sonra yaparım diyenler helâk oldu.*” buyuruldu. Yani, iyi işleri geciktirenler, bu günün işini yarına bırakanlar aldandı, ziyan etti. Boş zamanı kıymetlendirmelidir. Bu zamanlarda, Allahü teâlânın beğendiği şeyleri yapmalıdır.⁴⁰

İbrahim Havvâs, Beni korkak ve çekingen yapan her şeye cesaretle girişirim, yani hamleci ve mücadeleci olmak daha esastır.⁴¹ Diyerek, tembelliğe karşı talebelerini uyarmıştır.

Ey kıymetli oğlum! Bugün, her istediğini kolayca yapabilecek bir hâdesin. Gençliğin, sıhhatin, gücün, kuvvetin, malın ve rahatlığın bir arada bulunduğu bir zamandasın. Saâdet-i ebediyyeye kavuşturacak sebeplere yapışmağı, yarar işleri yapmağı, niçin yarına bırakıyorsun? İnsan ömrünün en iyi zamanı olan, gençlik günlerinde, işlerin en iyisi ve faydalısı olan, sahibin, yaratanın emirlerini yapmaya, Ona ibâdet etmeye çalışmalı, İslâmiyetin yasak ettiği haramlardan, şüphelilerden sakınmalıdır.⁴²

Ehlullah bu mevzuda: “Kişi sürekli nefesine hatırlatmalıdır. (Ey nefis! Dün Allah’a söz vermiştin. Ne de çabuk sözünü unutuyorsun? Neden Allah’a karşı azim ve sebat göstermiyor ve buna bir gün dahi vefalı davranmıyorsun?) durum böyle olduğundan, sen her yaşadığın gün uyumadan önce tevbeni yenilemelisin, yapamadıklarından dolayı.”⁴³

Ali b. Sehl, Cüneyd’e gönderdiği risâlede şöyle der: “Uyku gaflettir. Bunun kararı yüz çevirmektir. Muhib ve âşık olan zatın gece gündüz uyumaması ve tembel yaşamaması lazımdır. Mefkud kişi kendinden de kendi halinden de gafildir. Hak Teala’dan geri kalır.”⁴⁴ Buyurmuştur.

Sâlik ne yapmalı nasıl olmalı? Sâlik, fırsatı ganimet bilmelidir. Vakitleri çok kıymetli nimet bilmelidir. Âdetlere uymakla ele birşey geçmeyeceğini bilmelidir. Yalan sözlerden, kaçamak davranışlardan ancak zarar ve ziyan ele geçer. Muhib-i Sâdık, (Helekel-müsevvifûn) buyurdu. Yani sonra yaparım diyenler helâk oldular. Bugünkü ömrü vehim ve hayal için harcamak ve hayal olan şeyleri ele geçirmek için,

⁴⁰ İmam Rabbânî, Ahmed-i Fârûkî Serhendî, *Mektûbât*, (Terc.: Abdülkâdir Akçiçek, Müstakîmzâde Süleyman Sa’deddîn), Yirmidördüncü Baskı, 78. Mektub, 170, İst. 2001,

⁴¹ Kuşeyrî, *Risâle*, 195.

⁴² İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 96. Mektub, 203.

⁴³ Muhâsibî, Ebû Abdullah Hâris b. Esed el-Basrî (d. 165/781), *er-Riâye*, II, 557.

⁴⁴ Hücvirî, Ali B. Osman Cüllâbî, *Keşfü’l-Mahcûb*, (*Hakikat Bilgisi*), Haz.: Süleyman Uludağ, 1. Baskı, İstanbul, 1982, 500.

mevcut olanları elden kaçırmak çok çirkin bir iştir. Elde bulunan şeyi, en önemli, en kıymetli şey için kullanmak gerekir. Karışık, pis, faydasız şeyler geriye bırakılmalıdır.⁴⁵

İmam Rabbânî: “Tasavvuf yolunda ilerleyenlerin, ilim ve ameldeki kazançları onların değişik iyiliklere ulaşmalarını sağlar diyerek, başkalarına, çalışmakla, öğrenmekle, anlamakla, hâsıl olan, kelâm ilmînin bilgileri, sûfilere keşf yolu ile hâsıl olur. Ameller ibâdetler kolayca, seve seve yapıp nefisten ve şeytandan hâsıl olan tembellik ve gevşeklik kalmaz. Günahlar, haram olan şeyler, çirkin, iğrenç görünür.”⁴⁶ demiştir. Böylece sâlikin Allah için ilim ve ibâdetle bulunarak tembellik gibi kötü hasletlerden uzak kalmaları gerekliliğine vurgu yapmıştır. Tembellik, tasavvufta genellikle ‘**Cehd**’in zıddı olarak, nefsin isteklerine boyun eğme olarak algılanmıştır. İbâdetle, taatte ve Rabbin bütün isteklerinden kaçmada, Şeytana ve nefse boyun eğmenin yanıbaşında hep ‘tembellik’ huyu bulunmuştur. Çünkü mutasavvıflar sâlik için **cehd** ve **gayreti** ‘İnsan-ı Kamil’ olma vasfının olmazsa olmazı kabul edegelmişlerdir.⁴⁷

Âyet ve hadislerin genel mânâda çalışmayı teşvik etmesine karşın mutasavvıfların çalışkanlık ile ilgili yorumlarından anladığımız onlara göre çalışkanlığın ibâdetlere karşı **cehd** ve **gayret** gösterme oduğudur. Onlara göre ibâdetleri usul ve erkânına göre yerine getiren kişi diğer işler itibarıyla de aynı hassasiyeti gösterir ve Allah onu muvaffak kılar. Araştırmaya esas aldığımız risâlede ise çalışkanlığın genel mânâda tavsiyesi yapılmaktadır.

Sonuç olarak şu söylenebilir ki çalışkanlık ister genel ister özel mânâda ibâdetlere karşı **cehd** ve **gayret** olarak anlaşılsın. Çalışkanlık İslâm Dini’nde önemli bir olgudur.

⁴⁵ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 133. Mektub, 254.

⁴⁶ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 59. Mektub, 109.

⁴⁷ Hücvirî, *Keşfü’l Mahcûb*, 499.

3.1.2. GİYİMDE ÂDÂB

Elbisede beyaz, yeşil seçmek⁴⁸

Giyilecek elbisenin rengi ile ilgili sadece hadislerde veriler bulduk. Bunlar aşağıdaki gibidir:

Resûlullah (s.a.v.)'a (Mısır'dan), (beyaz renkli ve ince olan) kubâtî kumaşlar getirilmîşti. Bana ondan bir kupon verdi ve: *"Bunu ikiye böl, bir parçayı kendine kamîs yap, diğerini hanımına ver. Bununla kendine bürgü yapsın!"* buyurdular. (Ayrılmak üzere **Dihye**) geri dönünce: *"Hanımına söyle, bunun altına bir astar koysun da bedenini vasfetmesin!"* buyurdular.⁴⁹

Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: *"Elbiselerden beyaz olanları giyin. Çünkü onlar en hayırlı giyeceklerinizdir. Ölülerinizi de beyazla kefenleyin."*⁵⁰

*Resûlullah (s.a.v.)'in üzerinde iki yeşil giysi gördüm.*⁵¹

Resûlullah (s.a.v.)'ı Mina'da halka hitap ederken gördüm. Sırtında kırmızı bir bürde vardı ve katırının üzerinde idi. **Hz. Ali** radiyallahu anh da önüne durmuş, (s.a.v.)'ın söylediklerini tekrarlıyordu.⁵²

*Resûlullah (s.a.v.), kasîy (yol yol ipek bulunan keten) kumaşla sarıya boyanmış kumaşı yasakladı*⁵³

Resûlullah (s.a.v.)'a benekli siyah bir giysi getiriImişti. *"Bunu kime giydirmemi uygun bulursunuz?"* buyurdular. Herkes susmuştu. *"Bana Ümmü Hâlid'i getirin!"* emrettiler. Beni yanına götürdüler. Giysiyi elleriyle bana giydirdi ve sonra da: *"Üstünde eskit, üstünde eskit!"* diye iki sefer tekrarladılar. Siyah kumaşın beneğine bakıyor, eliyle de bana işaret ediyor ve: *"Ey Ümmü Hâlid! Bu senna (güzel), ey Ümmü Hâlid bu sennâ!"* diyordu. Sennâ, Habeşistan dilinde güzel demekti.⁵⁴

Verilerden Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Müstakimzâde'nin işaret ettiği gibi beyaz elbise giymeyi tavsiye ettiğini, Kendisinin de yeşil elbiseyi giydiğini

⁴⁸ Müstakimzâde, a.g.e., 440.

⁴⁹ Ebû Dâvud, Sünen, Libâs, 39, 4116.

⁴⁹ Tirmizî, Cenâiz, 18, 994; Ebû Dâvud, Tıbb, 14, 3878.

⁵⁰ Ebû Dâvud, Vitr, 32, Edeb, 101.

⁵¹ Ebû Dâvud, Libâs, 19, 4065; Tirmizî, Edeb, 48, 2813; Nesâî, Zînet, 8, 204, İydeyn, 16, 185.

⁵² Ebû Dâvud, Libâs, 21, 4073.

⁵³ Ebû Dâvud, Libâs, 11, 4044; Tirmizî, Libâs, 5, 1725; Müslim, Libâs, 29, 2078.

⁵⁴ Buhârî, Libâs, 32,188; Menâkıb,u'l-Ensar, 37, Edeb, 17; Ebû Dâvud, Libâs, 1, 325.

anlıyoruz. Bunlarla beraber yine Kendisinin kırmızı elbiseyi de giydiğini, siyah elbiseyi giyinmeyi yasaklamadığını, sarı renkli ve ipek çizgiler bulunduran keten elbise giymeyi yasakladığını anlıyoruz. Sonuç olarak beyaz ve yeşil renklerin masumiyeti ve mutedil renkler olduğu, kimyevi açıdan da daha sağlıklı olacağı, dinimizin de denge dini olduğu göz önünde bulundurulduğunda, hadislerin de desteklemesine dayanarak bu renklerin kullanılmasının ılımlı kuşatıcı olacağı kanaatindeyiz.

Eteklerini çok uzun veya çok kısa değil, topuklar seviyesinde tutmak⁵⁵

Konu ile ilgili aşağıdaki iki hadisi bulabildik:

*"Allah, Kıyâmet günü, büyülenerek elbisesini sürüyenin yüzüne bakmayacaktır."*⁵⁶

*"Kim namazda izarını (gömleğini) çâlimla yere degecek kadar uzatırsa, Allah onun ne günahını affeder, ne de onu kötü amellere karşı korur."*⁵⁷

Hadislerden uzun elbise giymenin kibrin alameti olduğu ve kibirle özdeşleştirildiği anlaşılmaktadır. Kısa elbise giymek ise toplumda fakirlik ve acizlik olarak anlaşılmaktadır. Böylece kibirli olup olmama hususunda niyetin sağlamlığı esas alınmalıdır. Fakat yanlış anlamalara ve kötü düşüncelere sebep olunmamalı ve istiğnâ esas alınmalıdır. Allah karşısında acizlik uygun görülmeyle beraber insanların karşısında aciz görünmenin uygun görülmemesinden dolayı, insanların nazarında aciz görünmemek için elbisede normal uzunluğu tercih etmekte fayda vardır. Bu yüzden Müstakimzâde'nin kanaatini olumlu bulmaktayız.

Her vaktin elbisesini seçmek⁵⁸

Ramazanda **Enes İbnu Malik** (radıyallahu anh)in yanına geldim. Sefer hazırlığı yapıyordu. Devesi hazırlandı, yolculuk elbisesini giydi. Yemek getirtip yedi. Ben kendisine: "Yola çıkarken orucu bozmak sünnet midir?" diye sordum. "Evet!" dedi ve bineğine atlayıp yola çıktı.⁵⁹

⁵⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 440.

⁵⁶ Buhârî, *Libâs*, 2, 5, Buhârî, *Fezâil, u'l-Ashâb*, 5, *Edeb*, 55; Müslim, *Libâs*, 42, 2085; Muvatta, *Libâs*, 1, 914); Tirmizî, *Libâs*, 8, 1730; Nesâî, *Zînet*, 102, 206; Ebû Dâvud, *Libâs*, 28, 4085.

⁵⁷ Ebû Dâvud, *Salât*, 83, 637.

⁵⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 440.

⁵⁹ Tirmizî, *Savm*, 76, 799-800.

Hadisten **Hız. Muhammed (s.a.v.)**'in değilde Sahabî (ra) uygulaması olarak yolculuğa çıkıldığında elbise değiştirildiği görölmektedir. Sahabî (ra) uygulamasının Kur'an ve hadislerde nass bulunmadığı takdirde kabul edilebilirliği, yolculuğun da herkes tarafından bilinen zorluğu esas alınırda Müstakimzâde'nin bu önerisinin kabul edilebilir ve makul olduğu ortadadır.

Yürürken etekleri kaldırmak⁶⁰

Bu konuda tesettür ile ilişkili âyetler bulabildik:

*"Ey Âdemoğulları! Size şeytanın açmak istediği çirkin yerlerinizi örtecek bir elbise ve kıyafetler yarattık veya sizlere giyim kuşam yapma bilgisini öğrettik."*⁶¹

*"Sizi sıcağa ve soğuğa karşı koruyacak elbiseler verdik..."*⁶²

Hadislerde bu konu ile ilgili bulanabilen veriler şunlardır:

*"Allah, Kıyâmet günü, büyükenerek elbisesini sürüyenin yüzüne bakmayacaktır."*⁶³

*"Kim namazda izarını (gömleğini) çâlimla yere değecek kadar uzatırda, Allah onun ne günahını affeder, ne de onu kötü amellere karşı korur."*⁶⁴

Mutasavvıfların eteklerin kaldırılması ve genel mânâda giyinme ile ilgili görüşleri aşğıdaki gibidir.

Giyinmenin en önemli sebep ve hikmeti; edep yerlerinin örtölerek şeytanın insanları kötü yola düşürmesine engel olmaktır.⁶⁵ Giyilecek elbiseler temiz ve sade olmalı vücut hatlarını ve teni belli edecek kadar dar ve ince olmamalıdır. Dine, örf ve âdete aykırı, aşırı derecede dikkat çekici, ya da gülünç duruma düşürücü, toplumu rahatsız edici veya kirli, sökük, yırtık, pejmürde, kötü görünümlü de olmamalıdır.⁶⁶

Şöhret elbisesi bir varlık gösterişi olabileceği gibi, zühd ve takvâ gösterişi şeklinde de olabilir. Netice itibariyle her ikisi de aynıdır. Hatta ikincisi birincisinden daha çirkindir.⁶⁷

⁶⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 440.

⁶¹ Araf, 7/26.

⁶² Nahl, 16/81.

⁶³ Buhârî, *Libâs*, 2, 5; *Fezâil,u'l-Ashâb*, 5, *Edeb*, 55; Müslim, *Libâs*, 42, 2085; Muvatta, *Libâs*, 11, 2-914; Tirmizî, *Libâs*, 8, 1730; Nesâî, *Zînet*, 102, 8-206; Ebû Dâvud, *Libâs*, 28, 4085.

⁶⁴ Ebû Dâvud, *Salât*, 83, 637.

⁶⁵ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed Gazâlî, *İhyâ,u Ulûmi'd-Dîn*, Terc.: Mehmet Müftüoğlu, İst., 1997, II, 248.

⁶⁶ Gazâlî, *İhyâ*, II, 267.

⁶⁷ Hücviî, *Keşfu'l Mahcub*, 349.

Kuşeyrî, insanlar arasında yaşarken her hal ve tavrıyla Allah'ı hatırlatması gereken sûfîlerin sadece elbise değil her hâliyle bunu yapmaları gerektiğinin üzerinde durur. O'na göre sâlik, dünyâyâ tam sırt çevirmelidir ki Hakk'ı tam bulabilsin.⁶⁸ İslâm'ın giyim konusundaki tavsiyeleri şöyle özetlenebilir: Elbise, kibir ve gurura yol açacak şekilde lüks olmamalı, insanların kınayacağı şekilde de pejmürde olmamalıdır. Sade ve temiz giyim tavsiye edilmîştir. Müslüman olmayanların giyim tarzları (moda) takip edilerek onlar taklit edilmemelidir.⁶⁹

Tüm veriler değerlendirildiğinde şunları söylemek mümkündür:

Âyetlerden anlaşılan elbisenin örtünmek için verildiğidir. Buna rağmen hadislerden ve Mutasavvıfların kanaatlerinden bunların insanlara karşı üstünlük besleme, zâhit ve muttakî görünme, dikkat çekme gibi niyetlerle ve vucut hatlarını belli etme, kirli ve pejmurde giyinme, gülünç konuma düşmeye meyilli giyinme gibi kötü kullanımlarla amacından saptırıldığı anlaşılmaktadır. Burada Müstakimzâde'nin asıl ortaya koyduğu “yürürken eteklerin kaldırılmasıdır.” Bundan kastı eğer havaların sıcaklığından dolayı etek giyilen yerlerdeki eteğin kaldırılması ise “bir mahzûru yoktur denebilir”. Geçmiş asırlar itibariyle eteğin başta Avrupa olmak üzere soğuk iklimli memleketlerde giyildiği bilinmektedir- bu hem sıcak memleketlerde hemde geçmiş zamanlarda giyilmîş olması ve şu anda ülkemizde böyle bir giyim tarzının âdetlerin dışına çıkmış olması nedeniyle ülkemizdeki erkekleri ilgilendirmemektedir. Bunu Müstakimzâde'nin tesettüre riayet ve kibre girmeme konusunda bir önerisi olarak kabul edecek olursak âyet ve hadislerin, Mutasavvıfların ve buna ek olarak âdet ve geleneklerin de böyle bir öneriyi desteklediğini söyleyebiliriz.

⁶⁸ Kuşeyrî, *Risâle*, 208.

⁶⁹ Muhammed b. Ebi'l Hasan Ali b. Atiyye el-Hârisî, Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb*, (Terc.: Muharrem Tan), İst., 1999, IV, 158.

3.1.3. VAKÂR SÂHİBİ OLMAK

Zilletli olmamak⁷⁰

Konuyla ilgili olarak hadiste şöyle bir değerlendirme bulunmaktadır:

"Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: *"Kim şöhret elbisesi giyerse, Allah ona zillet elbisesi giydirir. Kıyâmet günü Allah ona onun aynısını giydirir, sonra içinde ateşi tutuşturur."*⁷¹

Hadiste esasen şöhretin kötü bir haslet olduğu ifade edilmektedir. Şöhrete göz dikenin maksadının aksiyle karşılaşacağı ve zillete düşeceği, zilletin de kötü bir haslet olduğu belirtilmektedir.

Müstakimzâde'nin zilletli olmamayı önermesi, daha ileride işleyeceğimiz gibi acizlik, fakirlik, zillet, mahviyet gibi duyguların Hakk Teâlâ karşısında yapılması gerektiği ve bu hallerin insanlara izhar edilmesinin uygun olmadığı mânâsındaki tasavvufî düşünceye uygundur. Çünkü zillet, Müslümanı, inançsızlar ve münafıklar nezdinde küçük düşürür. Müslümanın hem kendi dinini hem de diğer müslümanları küçük düşürmeye ve eksik temsil etmeye hakkı yoktur. Bu nedenle Müstakimzâdenin kanaatini uygun bulmaktayız.

Vakar sahibi olmak⁷²

Âyet-i Kerimede Allah şöyle buyurmaktadır:

*"O gün insana fayda sağlayan tek şey, Allah'a teslim ettiği arı duru bir gönül olur."*⁷³

Hadis-i Şeriflerde de şöyle buyurulmaktadır:

*"Size Yemenliler geldi. Onlar, ince ruhlu ve yufka yürekli insanlardır. İman Yemenlidir, hikmet de Yemenlidir. Küfrün başı şark cihetindedir. Böbürlenme ve kibirlenme deve besleyenlerdedir. Sükûnet ve vakar koyun (besleyenler) dedir."*⁷⁴

*"İkâmetin okunduğunu duydunuz mu namaza yürüyün. Sakin ve vakûr olmayı unutmayın. Sakın koşuşmayın. Yetiştığınız yerden kılın, kaçırdığınız kısmı tamamlayın."*⁷⁵

⁷⁰ Müstakimzâde, a.g.e., 429.

⁷¹ Ebû Dâvud, *Libâs*, 5, 4029-4030.

⁷² Müstakimzâde, a.g.e., 429.

⁷³ Suarâ, 26/89.

⁷⁴ Buhârî, *Menâkıb*, 1, *Megâzî*, 74, *Bed'ü'l-Halk*, 14; Müslim, *İman*, 84, 52; Tirmizî, *Fiten*, 61, 2244.

Âyetin ifade ettiği “*kalb-i selim*” tabiri sâkin olmak, telaşlı olmamak mânâlarına gelir. Hadislerden birincisinde vakarlı ve sâkin olmak övülmekte, kibir ise yerilmektedir.

Zahiri yönüyle vakar ve kibir birbirine benzemektedir. Fakat kibrin insanlara karşı büyüklük hissi, vakarın ise Allaha kul olmaktan kaynaklanan bağlılık ve temsil keyfiyeti olduğu malumdur.

Müslümanın sâkin, telaşsız, sitressiz olması gerektiğini ifade eden ikinci hadis, namazdaki vakardan bahsetmekle beraber; namazın Müslümânâ dışarıda uyması gereken disiplinlerin ekzersizini yaptırdığı düşünülecek olursa, vakar ile ilgili tavsiyes hayâta yönelik bir tavsiye olarak kabul edilebilir. Bu da Müstakimzâde’nin bu konudaki tavsiyesinin yerinde olduğunu kabul etmeyi gerektirir.

Halkın gülmesine ve alaya almasına sebep olan sözden uzak durmak⁷⁶

Hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdular:

"Yazıklar olsun o kimseye ki, insanları güldürmek için konuşur ve yalan söylerler! Yazık ona, yazık ona!"⁷⁷

Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in burada gülmeye ve güldürmeye değil belki güldürmek için gayret etmeye ve bunu meslek haline getirmeye ve bunu yaparken de yalana başvurmaya karşı olduğunu ifade etmek mümkündür. Hadisten yapılan bu çıkarımdan Müstakimzâde’nin bu tavsiyesinin İslâm Ahlâkı açısından uygun olduğunu görmekteyiz. Çünkü vakit’e kıymeti bilinmesi ve israf edilmemesi gereken bir olgu olarak bakılmaktadır. Bu türlü mizah ve eğlencelerle vakit kaybı ise enazından bu kurala uygun düşmemektedir. Meselenin diğer bir yönü ise bu konularda insanların dengeyi kaybettiği, haddini aştığı, başkasının hakkını ihlal ettiği, seviyeyi düşürdüğüdür ki bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda dengeli bir hayât sürmek açısından Müstakimzâde’nin bu tavsiyesi yerinde bir tavsiyedir.

⁷⁵ Buhârî, *Ezân*, 23, *Cum’a*, 18; Müslim, *Mesâcid*, 151, 602; Muvatta, *Salât*, 4, 68-69; Ebû Dâvud, *Salât*, 55, 572-573; Tirmizî, *Salât*, 244, 327 ; Nesâî, *İmâmet*, 2, 114-115.

⁷⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 430.

⁷⁷ Ebû Dâvud, *Edeb*, 88, 4990; Tirmizî, *Zühed*, 10, 2316.

Alaya alınan ve komik olmamak⁷⁸

*"Size Yemenliler geldi. Onlar, ince ruhlu ve yufka yürekli insanlardır. İman Yemenlidir, hikmet de Yemenlidir. Küfrün başı şark cihetindedir. Böbürlenme ve kibirlenme deve besleyenlerdedir. Sükûnet ve vakar koyun (besleyenler)dedir."*⁷⁹

Örnek olarak aldığımız hadiste ince ruhlu olmak ve vakarlı olmak övülürken kibirli olmak yerilmektedir. Ama bu ince ruhluluk ile vakar arasında dengeli olma şartıyla olabilir. Daha önce de belirttiğimiz üzere müslüman dengeli davranmak ve İslâmın onurunu korumak zorundadır. Alaya alınıp, komiklik yapma maksadıyla hareket ederek İslâmı ve Müslümanı küçük düşürecek ve yanlış temsil edecek davranışlara giremez. Bu nedenle "Müstakimzâde'nin bu teklifini bizzat destekleyen bir delil bulamasak da İslâm toplumu açısından önemini inkâr etmek mümkün değildir." Diyebiliriz.

Ellerle sakalla oynamamak⁸⁰

Konu ile ilgili hadiste şöyle buyurulmaktadır:

Osman İbnu Affân radiyallahu anh'ın anlattığına göre, Resûlullah (s.a.v.) sakalını hilâlliyor idi.⁸¹

"Resûlullah aleyhissalatu vesselâm abdest alınca bir avuç su alır, onu çenesinin altına tutup onunla sakalını hilâller ve: *"Aziz ve Celil olan Rabbim böyle emretti"*

Konu ile ilgili bulabildiğimiz hadiste Müellifimiz Müstakimzâde'nin kanaatinin aksine Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in elleriyle sakallarını hilallediğini görüyoruz. Hadiste geçen ifadelerin emir olmadığını veya bu davranışın tüm insanlar tarafından kabul edilemeyeceğini ve dolayısıyla dinin evrenselliği ile bağdaştırılamayacağını düşünecek olursak müellifin bu kanaatini uygun görme imkânımız olurdu. Fakat bu, tezimizin konusu dışına taşan tartışmalara sebep olacağından bu konuda bu kadarla yetiniyoruz.

⁷⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 430.

⁷⁹ Buhârî, *Menâkıb*, 1, *Megâzî*, 74, *Bed'ü'l-Halk*, 14; Müslim, *İman*, 84, 52; Tirmizî, *Fiten*, 61.

⁸⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 430.

⁸¹ Tirmizî, *Tahâret*, 23, 31.

Malvarlığını, acizliğini ve fakirliğini âilesi ve çocukları dâhil kimseye söylememek⁸²

“Bu onların küçük görmelerine ve söz dinlememelerine sebep olur. Bu nedenle onlara karşı güçlü görünmek lazımdır.”⁸³

*"Kuvvetli mü'min, Allah nazarında zayıf mü'minden daha sevgili ve daha hayırlıdır. Aslında her ikisinde de bir hayır vardır. Sana faydalı olan şeye karşı gayret göster. Allah'tan yardım dile, acz izhar etme. Bir musibet başına gelirse: "Eğer şöyle yapsaydım bu başıma gelmezdi!" deme. "Allah takdir etmiştir. Onun dilediği olur!" de! Zira "eğer" kelimesi şeytan işine kapı açar."*⁸⁴

Hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.)'in aciz görünmemeyi emretmesi Müstakimzâde'nin görüşüne destek vermektedir. Günümüzde bu meseleye yaklaşımların da bu yönde olması gerektiği ortadadır. Fakat bunu yaparken de kişisel gelişim uzmanlarının ortaya koymak istediği “kendine aşırı derecede güvenen, her türlü zorluğu kendi potansiyeliyle aşabileceğine inanan ve bunu yaparken de kendisini yaratanı unutan ve hiçbir şekilde onunla irtibat kurma ihtiyacı hissetmeyen insan” görüntüsünden farklı olarak; “kendine güvenmenin yanında, bu güvenin kaynağı olarak Allah'ı kabul eden insan” yetiştirmeye yönelik ahlâkî yaklaşımların ihmal edilmemesi gerektiğine inanıyoruz.

İki kadın arasından geçmemek⁸⁵

Konu ile ilgili olarak Hadis-i Şerifte şöyle buyurulmaktadır:

*"Resûlullah aleyhissalatu vesselâm, mescidden çıkıyordu. Yolda kadınlarla erkeklerin karışmış vaziyette olduklarını görünce, kadınlara: "Sizler geride kalın. Yolun ortasından gitmeyin, kenarlarından gidin!" ferman buyurdu. Bundan sonra, kadınlar nerdeyse duvara değecek şekilde yürürdü. Bazan bu değmeler sebebiyle, elbisesinin duvara takıldığı olurdu."*⁸⁶

Bu hadisin birinci bölümünden, yolda iki bayanla yürüyen bir erkeğin ikisinin arasına girerek yürümesinin yasaklandığı anlaşılmaktadır. Fakat sonraki bölümden anlaşılan, yolda yürüyen erkek tek başına yürüyorsa bile, ister aynı istikamette ister

⁸² Müstakimzâde, a.g.e., 430.

⁸³ Müstakimzâde, a.g.e., 430.

⁸⁴ Müslim, Kader, 34, 2664.

⁸⁵ Müstakimzâde, a.g.e., 450.

⁸⁶ Ebû Dâvud, Edeb, 180, 5272.

karşı istikamette yürüyor olsun iki bayanın arasından geçmesinin uygun görülmediğidir. Meseleye günümüz noktasında yaklaşacak olursak bu yaklaşımın hem modern yaşam hem İslâm Kültürü hem de ülkemizin âdetlerine uygun olduğu ortadadır. Bu nedenle Müstakimzâde'nin yaklaşımı olumlu görünmektedir.

3.1.4. SESSİZLİĞİ VE AĞIRBAŞLILIĞI ÂDET EDİNMEK

Acele etmemek⁸⁷

Âyette Allah (cc) şöyle buyurmaktadır:

*"Her şeyde acele etmemek 'Her şeyde acele sû-i tedbirdir', Yürürken ölçülü, mûtedil yürü! Konuşurken sesini ayarla, bağırarak konuşma! Unutma ki seslerin en çirkini, avazı çıktığınca bağırarak eşeklerin sesidir."*⁸⁸

Hadislerde konu ile ilgili şöyle buyurulmaktadır:

*"Teenni Allah Teâlâ'dandır, acele de şeytandan."*⁸⁹

"Resûlullah aleyhissâlâtü vesselâm Eşeccü Abdi'l-Kays 'a dedi ki: *"Muhakkak ki sende, Allah ve Resûlünün sevdiği iki haslet var; hilm ve teenni."*⁹⁰

*"İtidal (orta yol üzere olmak), teenni(li davranmak), hal ve gidişi iyi olmak peygamberliğin yirmidört cüzünden bir cüzdür."*⁹¹

*"Karanlık gecenin parçaları gibi olan fitnelerden önce, hayırlı ameller işlemede acele edin. O fitne geldi mi kişi mü'min olarak sabaha erer de kâfir olarak akşama girer. Mü'min olarak akşama erer de kâfir olarak sabaha ulaşır; dinini basit bir dünyâ menfaatine satar."*⁹²

*"Teenni Allah Teâlâ'dandır, acele de şeytandan."*⁹³

Âyet ve hadislerden genel olarak acele etmenin uygun olmadığı ifade edilmektedir. Dengeli insan olmanın günümüzde zorlaştığı, yaşam sitresinin arttığı malumdur. Bu nedenle acele atmeden hayâtını devam ettirmek ve bunu tüm ünitelere aksettirmek hayâtın yoğunluğuna kendini kaptırmadan bu istikametteki dengeyi

⁸⁷ Müstakimzâde, a.g.e., 428.

⁸⁸ Lokman, 31/19.

⁸⁹ Tirmizî, *Birr*, 66, 2013.

⁹⁰ Tirmizî, *Birr*, 66, 2012; Müslim, *İman*, 25, 17.

⁹¹ Muvatta, *Şi'r*, 17, 954-955; Ebû Dâvud, *Edeb*, 2, 4776.

⁹² Müslim, *İman*, 186, 118; Tirmizî, *Fiten*, 30, 2196.

⁹³ Tirmizî, *Birr*, 66, 2013.

muhafaza etmek orta yol olarak anılan dinimizin temsilcisi olmanın gereğidir. Bu nedenle Müellifimiz Müstakimzâde'nin önerisini uygun görmekteyiz.

Edepli olmak⁹⁴

“Edep İman Ehline şifa ve sıhhat sebebidir. Edepsizlik sefahattir.”⁹⁵

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

"Resûlullah (s.a.v.) çadırdaki bakire kızıdan daha çok hayâ sahibi idi. Hoşlanmadığı bir şey görmüşse biz bunu yüzünden hemen anlar'dık."⁹⁶

"Resûlullah (s.a.v.) *"Allah'tan hakkıyla hayâ edin!"* buyurdular. Biz: "Ey Allah'ın Resûlü, elhamdülillah, biz Allah'tan hayâ ediyoruz" dedik. Arıcak O, şu açıklamayı yaptı.: *"Söylemek istediğim bu (sizin anladığınız haya) değil. Allah'tan hakkıyla haya etmek, başı ve onun taşıdıklarını, batnı ve onun ihtivâ ettiklerini muhafaza etmen, ölümü ve toprakta çürümeyi hatırlamandır. Kim Âhireti dilerse dünyâ hayâtının zînetini terketmeli, âhireti bu hayâta tercih etmelidir. Kim bu söylenenleri yerine getirirse, Allah'tan hakkıyla hayâ etmiş olur."*⁹⁷

*"Edebsizlik ve çirkin söz girdiği şeyi çirkinleştirir. Hayâ ise girdiği şeyi güzelleştirir."*⁹⁸

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadislerde “edep” mânâsına gelen “hayâ” kelimesi kullanılmaktadır. Bu bağlamda edepli olmak tavsiye edilmektedir. Yalnız hadislerde Allaha karşı edepli olmak tavsiye edilirken, Allahın yasakladığı günahları işlememek, ölümü düşünmek, ve dünyâ için Âhireti fedâ etmemek gibi şartlar da sayılmaktadır. Anlaşılan şudur ki edepli olmak dil ile değil, onun gereklerini yerine getirmekle olur.

Hadislerden yaptığımız çıkarıma göre Müstakimzâde'nin bu teklfi yerinde bir tekliftir.

⁹⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 441.

⁹⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 441.

⁹⁶ Buhârî, *Edeb*, 77, *Menâkıb*, 23; Müslim, *Fezâil, u'n-Nebî*, 67, 320.

⁹⁷ Tirmizî, *Kıyâmet*, 25, 2460.

⁹⁸ Tirmizî, *Birr*, 47, 1975; İbnu Mâce, *Zühd*, 17, 4185.

Sûratli olmamak ve öne çıkmamak⁹⁹

“Sûrat ve öne geçmek tehlikedir.”¹⁰⁰

Konu ile ilgili olarak âyette şu ifade yer almaktadır.

“Her şeyde acele etmemek ‘Her şeyde acele sû-i tedbirdir’, Yürürken ölçülü, mûtedil yürü! Konuşurken sesini ayarla, bağırarak konuşma! Unutma ki seslerin en çirkini, avazı çıktığınca bağırان eşeklerin sesidir.”¹⁰¹

Hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

"Resûlullah (s.a.v.) ve ashâbı (radıyallahu anhüm) Mekke'ye, Yesrib hummasından bitkin düşmüş bir halde geldiler. Müşrikler (şehirde menfi bir dedikodu yaparak): "Yarın buraya humma hastalığından dermanı kesilmîş ve ondan çok ızdırab çekmiş bir kavim gelecek"dediler ve (Müslümanlar'ın seyrine bakmak için) Hicr'in arkasına oturdular. (Onların hainliğinden vahyen haberdar olan) Resûlullah (s.a.v.), celâdetlerini müşriklere göstermeleri için, Müslümanlar'a tavafın ilk üç şavtında **‘remel’** yapmalarını, iki köşe arasında da adi yürüyüşle yürümelerini emretti. Bu hâli gören müşrikler: "Bunlar mı hummanın bitkin düşürdüğünü zannettiğiniz insanlar, bunlar falan ve falandan daha sağlamış " dediler. İbnu Abbâs (radıyallahu anh) der ki: "Resûlullah (s.a.v.)'ı ashabına (radıyallahu anhüm) bütün şavtlarda ‘remel’ yapmalarını emretmekten alıkoyan şey onlara duyduğu merhametti."¹⁰²

"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e sordular: "Sen Resûlullah (s.a.v.)'ı *Safâ* ile *Merve* arasında remel yaparken (hızlı koşarken) gördün mü?" "Evet, dedi. İnsanlardan bir cemaatle birlikteydi. Hep birlikte koşuyorlardı. Ben onları onun koşusuyla koşuyor görüyordum."¹⁰³

"Hz. Üsâme (radıyallahu anh)'ye : "Resûlullah (s.a.v.) Vedâ haccından, ifâzadan (*Arafat*'tan ayrıldıktan) sonra yolculuğu nasıl yaptı?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi: "Hızlı yürürdü. Ancak yolda bir düzlüğe rastlarsa daha hızlı yürürdü."¹⁰⁴

⁹⁹ Müstakimzâde, a.g.e., 441.

¹⁰⁰ Müstakimzâde, a.g.e., 441.

¹⁰¹ Lokman, 31/19.

¹⁰² Buhârî, *Hacc*, 55, *Megâzî*, 43; Müslim, *Hacc*, 240, 1266; Tirmizî, *Hacc*, 39, 863; Ebû Dâvud, *Menâsik*, 51, 1886, 1889; Nesâî, *Hacc*, 155, 5-230.

¹⁰³ Nesâî, *Hacc*, 175, 5-42.

¹⁰⁴ Buhârî, *Hacc*, 92, *Cihâd*, 136, *Megâzî*, 77; Müslim, *hacc*, 282, 1286; Muvatta, *Hacc*, 176, 1-392; Ebû Dâvud, *Menâsik*, 64, 1923; Nesâî, *Hacc*, 205, 5-259.

"Ben Resûlullah (s.a.v.)'dan daha güzelini hiç görmedim. Sanki güneş mübarek yüzlerinde yürüyor gibiydi. Yürürken Resûlullah (s.a.v.)'dan daha hızlı yürüyen kimse de görmedim. Sanki yer O'nun ayağı altında dörülüyor gibiydi. Biz O'nunla beraber yürürken kendimizi zorlardık. O ise, aldırılmazdı."¹⁰⁵

Konuyu delillendirmeye çalıştığımız âyetle yürürken orta hızda yürümek tavsiye edilirken hadislerde de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hızlı yürüdüğü ifade edilmektedir. Müstakimzâde ise süratli yürümeyi tavsiye etmektedir. Kelimeler üzerinde biraz düşündüğümüzde "sürat"ın çok hızlı yürümek mânâsına geldiğini hızlı yürümenin ise yavaş ve süratli yürümek arasında bir hızla yürümek mânâsına geldiğini görürüz. Bu durumda âyet ve hadislerle Müstakimzâde'nin kanaati arasında herhangi bir uyumsuzluk görülmemektedir. Yani yürürken çok hızlı veya çok yavaş değilde vasat bir hızla yürümek en tutarlı yürüyüş tarzı olacaktır.

Sabır

Bela ve musibetlere sabır etmek¹⁰⁶

Sabır ile ilgili kaynakların tümüne yakınında birçok delil olduğu malumdur. Fakat biz burada tümünü alamayacağız. Konu ile ilgili olarak âyetlerde şöyle buyurulmaktadır:

"Biz mutlaka sizi biraz korku ile, biraz açlık ile, yahut mala, cana veya ürünlere gelecek noksanlıkla deneriz. Sen sabredenleri müjdele!"¹⁰⁷

"Ey iman edenler! Sabredin!, Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin, Cihad için dâima hazırlıklı ve uyanık bulunun ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki felah bulup başarıya eresiniz."¹⁰⁸

"Âhirete dair ilimden nasibi olanlar ise: "Yazıklar olsun size! Bu dünyâlıkların böylesine peşine düşmeye değer mi? Oysa iman edip güzel ve makbul işler yapanlara Allah'ın cennette hazırladığı mükâfat elbette daha hayırlıdır. Buna da ancak sabredenler nail olur."¹⁰⁹

¹⁰⁵ Tirmizî, *Menâkıb*, 26, 3650.

¹⁰⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 452.

¹⁰⁷ Bakarâ, 2/155.

¹⁰⁸ A'râf, 7/200.

¹⁰⁹ Kasas, 28/80.

*"Ey iman edenler! Sabır göstererek ve namazı vesile kılarak Allah'tan yardım dileyin. Muhakkak ki Allah Sabredenlerle beraberdir."*¹¹⁰

*"Allah'a ve Resulüne itaat edin, sakın birbirinizle ihtilaf etmeyin; sonra korkuya kapılıp za'fa düşersiniz, rüzgârınız (kuvvetiniz) gider. Bir de tam mânasıyla sabredin. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir."*¹¹¹

"Kendisine bir musibet gelen müslüman Allah'ın emrettiği: "İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'ün, Allahümme ecirni fi musibeti vahluf li hayran minhâ. "Biz Allah'ınız ve ancak O'na döneceğiz. Bana bu musibetim için ücret ver. Ve bana bunun arkasından daha hayırlısını ver" derse Allah o musibeti alır ve mutlaka daha hayırlısını verir."

"Resulullah (s.a.v.), (ölen) çocuğu için ağlamakta olan bir kadına rastlamıştı: *"Allah'tan kork ve sabret!"* buyurdu: Kadın (ızdırabından kendisine hitab edenin kim olduğuna bile bakmadan):

"Benim başıma gelenden sana ne?" dedi. Resulullah (s.a.v.) uzaklaşınca, kadına:

"Bu Resulullah idi!" dendi. Bunun üzerine, kadın çocuğun ölümü kadar da söylediği sözden dolayı (utanıp) üzüldü. (Özür dilemek için) doğru (s.a.v.)'ın kapısına koştu: Ama kapıda bekleyen kapıcılar görmedi, doğrudan huzuruna çıktı ve:

"Ey Allah'ın Resulü, (o yakışıklı söz) sizi tanımadan sarfettim (bağışlayın!)" dedi. (s.a.v.):

"Makbul sabır, musibetle karşılaştığın ilk andakidir" buyurdu."¹¹²

"Resulullah (s.a.v.) buyurdular ki: *"Allah Teâla hazretleri şöyle demiştir: "Ben kimin iki sevdiğini almışsam ve o da sevabını umarak sabretmişse, ona cennet dışında bir mükafaat vermeye razı olmam."*¹¹³

Atâ İbnu Ebi Rabâh rahimehullah anlatıyor: **"İbnu Abbâs** (radiyallahu anhümâ) bana:

-*"Sana cennet ehlinden bir kadın göstermeyeyim mi?"* dedi. Ben de: *"Evet göster!"* dedim.

¹¹⁰ Bakarâ, 2/153.

¹¹¹ Enfal, 8/46.

¹¹² Buhârî, Cenâiz, 43, 7, 32, Ahkâm, 11; Müslim, Cenâiz, 14, 626; Ebû Dâvud, Cenâiz, 27, 3124; Tirmizî, Cenâiz, 13, 987; Nesâî, Cenâiz, 22, 4-22.

¹¹³ Tirmizî, Zühd, 58, 2403.

-“İşte dedi, şu siyah kadın var ya, o, Resulullah'a gelip: "Ben saralıyım, (nöbet gelince) üstümü başımı açıyorum, Allah'a benim için dua ediver (hastalıktan kurtulayım)" dedi. (s.a.v.); *"Dilersen sabret, sana cennet verilsin, dilersen sana şifa vermesi için Allah'a dua edivereyim"* dedi. Kadın: "Öyleyse sabredeceğim, ancak üstümü başımı açmamam için dua ediver" dedi. Resulullah da ona öyle dua etti."¹¹⁴

*"Mü'min kul, arz ahalisi içindeki has sevdiği (evladı) elinden alındığı zaman sabreder ve mükâfaat umarsa Allah o kulu için cennetten aşağı bir mükâfaata razı olmaz."*¹¹⁵

Kelabâzi' de bu konu ile ilgili şunları söylemektedir:

Sehl Tüsteri; “Sabır, Allah Taâlâ’dan bir çıkış kapısı açmasını bilmektir,” demiştir. **Sehl**’e göre en faziletli ve a’lâ hizmet sabırdır.

Yine **Sehl**; “Sabır bir temizleyicidir, eşya onunla temizlenir.” (Bela ve musibete sabreden insan günah kirinden temizlenir), demiştir.¹¹⁶

Âyet ve hadislerden ve tasavvufçuların kanaatinden anlaşıldığı gibi sabır kaynaklarımızda önemli bir konu olarak işlenmiştir. Kaza ve musibetlere karşı sabretmenin, isyan etmemenin gerekliliği ifade edilmektedir. İstenen sabrın da musibetle ilk karşılanıldığında gösterilmesi ifade edilmektedir. Bu nedenlerle Biz buradan yaptığımız çıkarımla sabrın üç ana konu ile ilgili olduğunu tesbit etmiş bulunuyoruz. Bunlarda, ibâdetleri yerine getirmede sabretme, günah işlememede sabretme ve başa gelen musibetlerden dolayı Allaha isyan etmemede sabretmek olarak sıralanabilir.

¹¹⁴ Buhârî, *Marzâ*, 6; Müslim, *Birr*, 54; 2576.

¹¹⁵ Nesâî, *Cenâiz*, 23, (4, 23).

¹¹⁶ Kelabâzî, *Tacu'l İslâm Ebûbekir Muhammed b. İshak Buhârî Kelabâzî (vf. 380/990) et-Taârrûf*, 143. (Hazırlayan: Süleyman Uludağ) , 1999, ist.

3.1.5. SÖZ VE DAVRANIŞLARDA DOĞRULUK ve İSTİKÂMET ÜZERE OLMAK

Her işte işlerin en hayırlısı olan orta çizgi (denge)'ye rivayet etmek¹¹⁷

Konu ile ilgili olarak âyette şu ifadeler geçmektedir:

*"Derken Biz onu da, sarayını da yerin dibine geçiriverdik. Ne yardımcıları Allah'a karşı kendisine yardım edip, onu kurtarabildi, ne de kendi kendisini savunabildi. Daha dün onun yerinde olmaya can atanlar bu sabah şöyle dediler: "Vah bize! Meğer Allah dilediği kimsenin rızkını bol bol verir, dilediğinin rızkını kısırmış! Şayet Allah bize lütfedip korumasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Vah vah! Demek ki gerçekten kâfirler iflah olmazmış!"*¹¹⁸

Hadislerde bu konu şöyle işlenmiştir:

*"Kim fenalık yaparsa cezasını görür. Kendisine Allah'tan başka ne dost ne de yardımcı bulur"*¹¹⁹ mealindeki âyet nazil olduğu zaman, müslümanları çok ciddi bir kedere sevketti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle tavsiye etti: *"Amellerinizde orta yolu ve doğruyu bulmaya çalışın. Mü'mine musibet nevinden her ne ulaşır ise günahlarına bir kefâret olur. Musîbet, beklenmedik bir hâdis olmuş, ayağına batan bir diken olmuş farketmez."*¹²⁰

*"İtidal (orta yol üzere olmak), teenni(li davranmak), hâl ve gidişi iyi olmak peygamberliğin yirmidört cüzünden bir cüzdür."*¹²¹

H. Aişe (radıyallahu anhâ) şunu anlatır: Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bir hasırı vardı, geceleri perde yapıp gerisinde namaz kılardı, gündüzleri de yayıp üzerine otururdu. Halk da Resûlullah (s.a.v.)'in yanına dönüp (gelip) aynen onun gibi namaz kılmaya başladılar. Sayı gittikçe arttı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) onlara yönelerek şunu söyledi: *"Ey insanlar, takat getireceğiniz işleri yapın. Zira siz (dua etmekten) usanmadıkça Allah da sevap yazmaktan usanmaz. Allah'a en hoş gelen amel, az da olsa devamlı olanıdır."*¹²²

¹¹⁷ Müstakimzâde, a.g.e., 429.

¹¹⁸ Kasas, 28/81-82.

¹¹⁹ Nisa, 4/123.

¹²⁰ Müslim, *Birr*, 2574; Tirmizî, *Tefsir*, 3041.

¹²¹ Muvatta, *Şi'r*, 17- 2-954-955; Ebû Dâvud, *Edeb*, 2, 4776.

¹²² Buhârî, *İman*, 16, *Ezân*, 81, *Rikâk*, 18; Müslim, *Salât*, 283, 782; Muvatta, *Salâtu'l-Leyl*, 4, 1-118; Nesâî, *Kıyâmu'l-Leyl*, 1, 3-218; Ebû Dâvud, *Salât*, 317, 1368.

"Orta yolu tutun, güzele yakın olanı arayın, sabah vaktinde, akşam vaktinde, bir miktar da gecenin son kısmında yürüyün (ibâdet edin), ağır ağır hedefe varabilirsiniz. Unutmayın ki sizden hiç kimseye, yaptığı amel, cenneti kazandırmayacaktır" buyurdu. "Sen de mi (amelinle cennete gidemiyeceksin) ey Allah'ın Resûlü?" dediler. "Evet, ben de, dedi, Allah affı ve rahmeti ile muâmele etmezse ben de!"¹²³

"Bu din kolaylıktır. Kimse (aşırı gayretle) dini geçmeye çalışmasın, (başta çıkamaz, yine de yapamadığı eksiklikleri kalır ve) galebiyet dinde kalır. (Kıyâmet günü) Hz. Nuh (aleyhisselâm) ve ümmeti gelir. Cenab-ı Hakk ona: "Tebliğ ettin, dinimi duyurdun mu? diye sorar. Nuh (aleyhisselâm): "Evet, ey Rabbim" diye cevap verir. Rabb Teâla bu sefer ümmetine sorar: "Nuh (s.a.v.) size tebliğ etmiş miydi?" "Hayır!" bize peygamber gelmedi" derler. Rabb Teâla Hz. Nuh (s.a.v.)'a yönelerek: "Söylediğin şey hususunda sana kim şahidlik edecek?" diye sorar. Nuh (aleyhisselâm): " Muhammed (s.a.v.) ve ümmeti!" der ve Muhammed (s.a.v.)'in ümmeti: "Nuh tebligatta bulundu" diye şehâdetinde bulunur. Bu duruma şu âyet işâret eder: "Biz böylece sizleri vasat bir ümmet kıldık, tâ ki insanlara karşı şâhidler olasınız"¹²⁴

Âyet ve hadislerden anlaşıldığı gibi bizler ortayol (denge) ümmetiyiz. Mal ve mülk edinirken dengeli olmamız derektiği gibi ibâdetlerimizi yaparken ve konuşurken de ortayolu bulmalıyız. Dengeyi korumaya çalışmalıyız. İfrat ve tefrite sebep olan her türlü düşünce ve davranışlardan kaçınmalıyız. Aşırılıklar her zaman insanlar tarafından dışlanmaya ve hor görülmeye sebep olmuştur.

Elde edilen nasslara ve mevcut duruma bakıldığı zaman Müstakimzâde'nin bu konuyu burada zikretmesinin isabetli olduğunu söyleyebiliriz.

Hakk Teâlâ'nın dostluğunu kazanmaya sebep olan doğru sözlü olmak¹²⁵

Konu ile ilgili olarak âyette şu ifadeler geçmektedir:

"Yalana, sahtekârlığa, günaha dadanan her kimsenin vay haline! Böylesi, Allah'ın kendisine okunan âyetlerini işitir de sonra kibrine yediremeyip büyüklük

¹²³ Buhârî, İman, 29.

¹²⁴ Bakarâ, 1/143; Buhârî, Tefsir, İ'tisâm, 19; Tirmizî, Tefsir, 2965. İbnu Mâce, Zühd, 34, 4284.

¹²⁵ Müstakimzâde, a.g.e., 431.

taslayarak, sanki onları hiç işitmemiş gibi inkârında direnir. Ona gâyet acı bir azâbı müjdele!"¹²⁶

Hadislerde bu konu ile ilgili şu ifadeler geçmektedir:

*"Emin ve doğruluktan ayrılmayan ticaret ehli (Âyette sırat-ı müstakim ashabı olarak zikredilen) peygamberler, sıddikler, şehidler ve sâlihlerle beraberdir."*¹²⁷

*"Sıdk insanı birr'e (Allah'ı razı edecek iyiliğe) götürür, birr de cennete götürür. Kişi, doğru söyler ve doğruyu arar da sonunda Allah'ın indinde sıddık (doğru sözlü) diye kaydedilir. Yalan da kişiyi haddi aşmaya götürür. Haddi aşmak da ateşe götürür. Kişi yalan söyler ve yalanı araştırır da sonunda Allah'ın indinde yalancı diye kaydedilir."*¹²⁸

Âyet ve hadislerden anlaşıldığı ve bilindiği gibi dinimizde doğruluğun önemi büyüktür.

Doğruluk, sözünü yerine getirmek olduğu gibi dinin gereklerini yerine getirmek olarak da anlaşılmalıdır. Her iki mânada da doğruluğun kişiyi Cennete, yalan ve sözünde durmama ile dine sırt dönmenin Cehenneme götüreceği ifade ediliyor.

Bizde bu verilere ve dinimizle ilgili mevcut kanaatlere dayanarak Müstakimzâde'nin görüşünün olumlu olduğunu söyleyebiliriz.

Kibirli gibi salına salına caka satarak yürümek¹²⁹

Âyette konu ile ilgili olarak şöyle buyrulmaktadır:

*"Kibirli davranarak insanlara yüzünü dönme, yerde çâlimlı çâlimlı yürüme! Çünkü Allah kibirle kasılan, kendini beğenmiş, övünüp duran kimseleri asla sevmez."*¹³⁰

Âyette Lokman (as)'ın oğluna nashati şeklinde ifade edilen bu davranış, insanın içinde bulundurduğu kibri dışarıya izhar eden bir davranıştır. Kibrin hem içte hem de dışta olanı dinimizde yasaklandığı için bu hissi dışarı yansıtan davranış olan

¹²⁶ Câsiye, 45/7-8.

¹²⁷ Tirmizî, Büyû, 4, 1209; İbnu Mâce, Ticârât., 1, 2139.

¹²⁸ Buhârî, Edeb, 69; Müslim, Birr, 102, 103, 2606-2607; Muvatta, Kelâm., 16, 2-989; Ebû Dâvud, Edeb, 88, 4989; Tirmizî, Birr, 46, 1972.

¹²⁹ Müstakimzâde, a.g.e., 436.

¹³⁰ Lokman, 31/18.

meyilli ve çâlimli yürümenin de yasak olması normaldir. Bu nedenle “Müstakimzâde’nin bu görüşünün doğruluğu ortadadır.” diyebiliriz.

Kendisine bir şey emanet edildiğinde emanete ihanetten eli korumak¹³¹

Konu ile ilgili olarak âyetlerde şu ifadeler geçmektedir:

“Emânete hıyânet etmek, bir peygamberin yapacağı bir iş değildir. Her kim hıyanet edip de ganimetten veya kamuya âit hâsılattan bir şey aşırır, bunu da gizlerse, kıyâmet gününe o vebâlini aldığı şeyler, boynuna asılı olarak gelir. Sonra her kişiye kazandığı şeylerin mükâfât veya cezası eksiksiz ödenir. Ve onlar asla haksızlığa uğratılmazlar.”¹³²

“Derken, bulunduğu evin hanımı, Yusuf’a sahip olmak istedi ve kapıları kapatarak “Haydi yaklaş bana!” dedi. O: “Allah’a sığınırım!” dedi. “Doğrusu, senin kocan olan benim efendim’in çok iyiliğini gördüm. Hıyanet ederek zâlim olanlar iflah olmazlar.”¹³³

Hadislerde bu konu şöyle işlenmiştir:

"Resûlullah (s.a.v.), yanındaki cemaate konuşurken, bir adam gelerek: "(Ey Allah'ın Resûlü!) Kıyâmet ne zaman kopacak?" dedi. (s.a.v.) konuşmasına devam etti, sözlerini bitirdiği vakit: "Sual sâhibi nerede?" buyurdular. Adam: "İşte buradayım ey Allah'ın Resûlü!" dedi. (s.a.v.): "Emânet zâyi edildiği vakit Kıyâmeti bekleyin!" buyurdular. Adam: "Emânet nasıl zâyi edilir?" diye sordu. Efendimiz: "İş, ehil olmaya tevdi edildi mi Kıyâmet'i bekleyin!" buyurdular."¹³⁴

"Sana emânet bırakanın emânetini geri ver. Sana ihânet edene ihânet etme"¹³⁵

"Emîn bir Müslüman mal muhafızı olsa ve vazîfesini dürüstlikle yapsa, şöyle ki, kendisine (sadaka vs. nevinden) emredileni gönül hoşluğuyla eksiksiz ve tam olarak yerine verse, sadakayı veren iki kişiden biri olur."¹³⁶

Âyetler ve hadislerden rahatlıkla anlaşılacağı gibi emânet, ister mal, ister makam, ister söz olsun ona ihânet etmek kesinlikle doğru değildir. Emânete karşı

¹³¹ Müstakimzâde, a.g.e., 432.

¹³² Âl-i İmrân, 3/161.

¹³³ Yûsuf, 12/23.

¹³⁴ Buhârî, İlmi, 2, 235; Rikâk, 35, 254.

¹³⁵ Ebû Dâvud, Büyû, 81, 3534; Tirmizî, Büyû, 38, 1264.

¹³⁶ Buhârî, Zekât, 25, Vekâlet, 16, İcâre, 1; Müslim, Zekât, 79, 1023; Ebû Dâvud, Zekât, 43, 1684; Nesâî, Zekât, 66, 79-80; Buhârî, Rikâk, 35, 211; İlmi, 2, 455.

emin olmama sıfatı Müslümanlıkla kesinlikle bağdaştırılamayacak bir sıfattır. Bu nedenle Müstakimzâdenin bu teklifinin geçerli ve hatta yerine getirilmesi zorunlu bir teklif olduğunu savunuyoruz.

Günah içeren ve bed sözleri tekrar söylememek¹³⁷

Konuyla ilgili olarak âyet ve hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

*"Edebsizlik ve çirkin söz girdiği şeyi çirkinleştirir. Hayâ ise girdiğin şeyi güzelleştirir. Kıyâmet günü, mü'minin mizanında güzel ahlâktan daha ağır basan bir şey yoktur. Allah Teâla hazretleri, çirkin düşük söz ve davranış) sahiplerine buğzeder."*¹³⁸

"Resûlullah (s.a.v.)'a iyilik (birr) ve günah hakkında sordum. Bana şu cevabı verdi: *"İyilik (birr), güzel ahlâktır. Günah da içini rahatsız eden ve başkasının muttali olmasından korktuğun şeydir."*¹³⁹

"Bir grup kimse, bazı şeyleri tezekkür ediyorduk. Ben o sırada cahiliyeden yakın zamanda çıkmıştım. **"Lât** ve **Uzza**'ya kasem olsun!" diyerek yemin ediverdim. Arkadaşlarım bana: "Söylediğin şey ne fena! Çirkin bir söz ettin!" dediler. Ben hemen (s.a.v.)'a gelip durumu anlattım. *"Allah'tan başka ilah yoktur, o tektir, şeriksizdir. Arz ve semânın mülkü O'na âittir. Bütün hamdler de O'nadır, O her şeye kâdirdir!" de! Sol tarafına üç kere üfle. Taşlanmış şeytandan Allah'a sığın, sonra bir daha (bu çeşit yemine) dönme!"* buyurdular."¹⁴⁰

*"Allah'ın hoş bir sözü; kökü sağlam, dalları göğe doğru olan -Rabbinin izniyle her zaman meyve veren- hoş bir ağaca benzeterek nasıl misal verdiğini görmüyor musun?"*¹⁴¹ Âyetinde zikredilen ağaç hakkında: *"O hurma ağacıdır"* buyurdu. Ve müteakip âyetle ifade edilen kötü ağacı da hanzale'ye (zakkum, Ebû Cehil karpuzu da denir, mercimek ağacıdır) benzetti. Âyet şöyle: *"Çirkin bir söz de yerden koparılmış, hiç bir sebatı olmayan kötü bir ağaca benzer"* Hz. Ebû Eyyub radiyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.)'a bir adam gelerek: "Ey Allah'ın Resülü! Bana (dini) öğret ve fakat çok özlü olsun!" dedi. (s.a.v.): *"Namazına kalktığın vakit (dünyâyâ) veda edenin (namazı gibi) namaz kıl. Sonradan (pişman*

¹³⁷ Müstakimzâde, a.g.e., 439.

¹³⁸ Tirmizî, *Birr*, 62, 2003-2004; Ebû Dâvud, *Edeb*, 8, 4799.

¹³⁹ Müslim, *Birr*, 15, 2553; Tirmizî, *Zühd*, 52, 2390.

¹⁴⁰ Nesâî, *Eymân*, 12, 7-8.

¹⁴¹ İbrâhim, 14/24-25.

olup) özür dileyeceğin söz söyleme. İnsanların elinde bulunan (dünyâlık şeylerden) ümidini kesmeye azmet!"¹⁴² buyurdular."¹⁴³

Yukarıda sözü geçen âyette ve hadislerde ‘çirkin sözün’ bir müslümânâ kesinlikle yakışmadığını, günah olarak algılanması gerektiğini, toplumda da hoş karşılanmadığını açıkça görmekteyiz. Bu nedenle Müstakimzâde’nin bu konudaki önerisi isabetlidir.

Her söz verişinde “İnşâallah” demek¹⁴⁴

Âyette konu ile ilgili şöyle buyurulmaktadır:

“Hiçbir konuda: Allah’ın dilemesine bağlamaksızın, “Ben yarın mutlaka şöyle şöyle yapacağım” deme! Bunu unuttuğun takdirde Allah’ı zikret ve: “Umarım ki Rabbim (inşâallah), doğru olma yönünden beni daha isabetli davranışa muvaffak kılar” de.”¹⁴⁵

Âyetten açıkça, yapılması planlanan işlerle ilgili olarak, edep gereği kesin olacakmış gibi afadeler kullanılmaması gerektiği anlaşılmaktadır. Kesin ifadelerin yerine ‘inşâallah’ denmesinin uygun olacağı ifade edilmektedir. Bu nedenle Müstakimzâdenin uyarısı yerinde bir uyarıdır.

Makâma uygun konuşmaya dikkat etmek¹⁴⁶

Konu ile ilgili olarak âyette şöyle buyurulmaktadır:

“Rahman’ın has kulları o kimselerdir ki onlar yerde tevâzu ile yürürler. Cahiller kendilerine laf atarsa “Selâmetle!” derler.”¹⁴⁷

Âyette yerine göre tevâzu gösterilmesi gerektiği, yerine görede vakarlı davranarak uygunsuz konuşmalara karşı susarak, muhatâp olmama yolunu veya “selâmâ” diyerek geçiştirmeyi tavsiye etmektedir. Müstakimzâde’nin buradaki ifadesinden muhatabın durumuna göre konuşmak tavsiye edilmektedir. Âyette bu görüşü desteklemektedir.

¹⁴² İbrâhim, 14/26.

¹⁴³ Tirmizî, *Tefsir*, İbrâhim, 3118.

¹⁴⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 452.

¹⁴⁵ Kehf, 18/23-24.

¹⁴⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 453.

¹⁴⁷ Furkan, 25/63.

Birinin evinde mahrem varsa gözleri korumak ve her tarafa bakmamak¹⁴⁸

Konu ile ilgili olarak hadiste şöyle buyurulmaktadır:

*"Allah âdemoğluna zinâdan nasibini yazmıştır. Bu mutlaka ona ulaşacaktır: "Gözlerin zinâsı nazardır, dilin zinâsı konuşmaktır. Nefis de temenni eder ve iştah duyar. Ferc de bunu tasdik veya tezkib eder."*¹⁴⁹

"Fadl İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), Resûlullah (s.a.v.)'ın terkisinde idi. **Has'ame**'den bir kadın birşeyler sormak istiyordu. **Fadl**, kadına, kadın da **Fadl**'a bakmaya başladı. Resûlullah (s.a.v.) eliyle **Fadl**'ın başını öbür istikâmete çevirdi. Kadın: "Ey Allah'ın Resûlü, Allah'ın kullarına yazdığı hacc farızası yaşlı ve ihtiyar babama ulaştı. Ancak o, bineğin üzerinde durabilecek halde bile değil. Ben ona bedel hacc yapabilir miyim?" dedi. Resûlullah (s.a.v.) : *"Evet!"* dedi. Bu hâdise, Veda haccında cereyan etti."¹⁵⁰

Müstakimzâdenin konunun başındaki ifâdesi birinin evindeki mahreme bakmamaktır. Bizim ise bu konuyu ele alışımız ve örneklendirişimiz genel mânâda bunun uygunsuzluğu ile ilgilidir. Bilindiği gibi zina, dinimizde haramdır. Göz zinası da insanı asıl zinaya sevkeder. Bunun evin içinde veya dışında olması hükmü değiştirmez. Bu sebeple Müstakimzâde'nin kanaati yerinde bir tekliftir.

Birinden bir şey istediğinde zorlamamak ve vazgeçmek¹⁵¹

Hadislerde bu konu şöyle işlenmiştir:

*"İstemedede ısrar etmeyin. Vallahi, kim benden bir şey ister, ben ona vermek arzu etmediğim halde, ısrarı (sebebiyle) bir şey kopartırsa, verdiğim o şeyin bereketini görmez."*¹⁵²

*"Dilenmede olan (kötülükleri) bilseydiniz kimse kimseye birşey istemek için asla gitmezdi!"*¹⁵³

¹⁴⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 431.

¹⁴⁹ Buhârî, *isti'zân*, 12, *Kader*, 9; Müslim, *Kader*, 20, 2657; Ebü Dâvud, *Nikâh*, 44, 2152.

¹⁵⁰ Buhârî, *Hacc*, 1, *Cezâu's-sayd*, 23, 24, *isti'zân*, 2; Müslim, *Hacc*, 407, 408, 1334-1335; Muvatta, *Hacc*, 97, 359; Tirmizî, *Hacc*, 85, 928; Ebü Dâvud, *Menâsik*, 26, 1809; Nesâî, *Hacc*, 9,11,12, 5,117,118.

¹⁵¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 430.

¹⁵² Müslim, *Zekât*, 99, 1038; Nesâî, *Zekât*, 88, 97-98.

¹⁵³ Nesâî, *Zekât*, 83, 94-95.

*"İstemeler bir nevi cırmalamalardır. Kişi onlarla yüzünü cırmalamış olur. Öyle ise, dileyen (hayâsını koruyup) yüz suyunu devam ettirsin, dileyen de bunu terketsin. Şu var ki, kişi, zaruri olan (şeyleri) iktidar sahibinden istemelidir."*¹⁵⁴

*"Kişinin iplerini alıp dağa gitmesi, oradan sırtında bir deste odun getirip satması, onun için, insanlara gidip dilenmesinden daha hayırlıdır. İnsanlar istediğini verseler de vermeseler de."*¹⁵⁵

İbnu'l-Firasi'nin anlattığına göre, babası radiyallahu anh: "Ey Allah'ın Resûlü! (İhtiyacımı başkasından) isteyeyim mi?" diye sormuş, (s.a.v.) da: *"Hayır, isteme! Ancak istemek zorunda kalmışsan, bari sâlihlerden iste!"* buyurmuşlardır.¹⁵⁶

*"Kim (malını artırmak için) insanlardan dilenirse, o mutlak surette ateş talep etmiş olur. Öyleyse ister azla yetinsin isterse çoğaltmayı istesin, (artık kendisi bilir)!"*¹⁵⁷

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadislerde insanlardan bir şeyler istemenin ve dilenmenin çirkin görüldüğü açıktır. Buna ek olarak istemede ısrar etmenin daha şiddetli olarak nehyedildiği görülmektedir. Eğer bir mecburiyet varsa ve mutlaka istemek gerekiyorsa iktidar sahibi olanlardan ve Salih kimselerden istenebileceği ifâde edilmektedir. Bu çıkarımlardan Müstakimzâde'nin kanaatinin geçerli olduğu görülmektedir..

Kimseye zulüm ve kötülük yapmada cesaretli olmamak¹⁵⁸

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*"Zulümden kaçının. Zira zulüm, Kıyâmet günü karanlıklar olacaktır. Cimrilikten de kaçının, zira cimrilik, sizden öncekileri helâk etmiş, onları birbirlerinin kanlarını dökmeye, haramlarını helal addetmeye sevketmiştir."*¹⁵⁹

*"Cennete ne bozguncu, ne cimri ne de başa kakıcı giremez."*¹⁶⁰

"Sakin sizden kimse kararsız olup da: "Ben insanlarla beraberim, eğer insanlar iyilik yaparsa ben de iyilik yaparım, kötülük yaparsa ben de kötülük yaparım" demesin. Aksine, nefsinizi sâbit tutun, halk iyilik yaptı mı siz de iyilik yapın,

¹⁵⁴ Ebû Dâvud, *Zekât*, 26, 1639; Tirmizî, *Zekât*, 38, 681; Nesâî, *Zekât*, 92, 5, 100.

¹⁵⁵ Buhârî, *Zekât*, 50, *Büyû*, ' 15.

¹⁵⁶ Ebû Dâvud, *Zekât*, 28, 1646; Nesâî, *Zekât*, 84, 5-95.

¹⁵⁷ Müslim, *Zekât*, 105, 1041.

¹⁵⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 430.

¹⁵⁹ Müslim, *Birr*, 56, 2578.

¹⁶⁰ Tirmizî, *Birr*, 16, 1923. Tirmizî, *Birr*, 41, 1964.

kötülük yaparsa zulme yer vermeyin. Yeryüzünde bir kötülük işlendiği vakit, ona şâhid olan bunu takbîh ederse (kötü olduğunu te'yîd ederse), o kötülüğü görmemiş gibi zararından kurtulur."¹⁶¹

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadislerden zulüm işlemenin ve kötülük yapmanın yasak olduğu, onun çirkin görülmesi ve kınanması gerektiği ifade edilmektedir. Konunun Dinimizdeki hükmü bilinen bir gerçektir. Bu nedenle Müstakimzâde'nin bu kanaati yerindedir.

Söz ve davranışlarda doğruluk ve istikamet olmak¹⁶²

Âyetlerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır.

"Vay haline eksik ölçüp tartanların! Onlar ki satın alırken haklarını tam olarak alırlar. Fakat kendileri başkalarına satar, ölçüp tartarken eksik yapar, hîle karıştırırlar."¹⁶³

"Öyleyse ey Resulüm, sen beraberinde olup tövbe edenlerle birlikte, sana nasıl emredilmîşse öyle dosdoğru hareket et. Aşırı gitmeyin. Çünkü O, yaptığınız her şeyi görmekte olup işlerinizin karşılığını da size verecektir."¹⁶⁴

Konu ile ilgili olarak Hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

"Sana şüpheli veren şeyi terket, emin olduğun şeye ulaşıncaya kadar git. Zira sıdk (doğruluk) kalbin itminanıdır, yalan şüphedir."¹⁶⁵

"Sıdk insanı birr'e (Allah'ı razı edecek iyiliğe) götürür, birr de cennete götürür. Kişi, doğru söyler ve doğruyu arar da sonunda Allah'ın indinde sıddık (doğru sözlü) diye kaydedilir. Yalan da kişiyi haddi aşmaya götürür. Haddi aşmak da ateşe götürür. Kişi yalan söyleye söyleye sonunda Allah indinde yalancı diye kaydedilir."¹⁶⁶

"Emin ve doğruluktan ayrılmayan ticaret ehli (Âyette sırat-ı müstakim ashabı olarak zikredilen) peygamberler, sıddıklar, şehidler ve sâlihlerle beraberdir."

"Alıp-satanlar" birbirlerinden ayrılmadıkça (vazgeçmekte) muhayyerdirler. Alıp-satanlar alış-verişi sıdk ve doğruluk üzere yapar (kusuru) beyan ederlerse alış-

¹⁶¹ Ebû Dâvud, *Melâhim*, 17, 4345. Tirmizî, *Birr*, 63, 2008.

¹⁶² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 435.

¹⁶³ Mutaaffifin, 80/1-3.

¹⁶⁴ Hûd, 11/112.

¹⁶⁵ Tirmizî, *Kıyâmet*, 61, 2520; Nesâî, *Eşribe*, 50, 327-328.

¹⁶⁶ Buhârî, *Edeb*, 69; Müslim, *Birr*, 102, 26; Muvatta, *Kelâm*, 16, 2-989; Ebû Dâvud, *Edeb*, 88, 4989; Tirmizî, *Birr*, 46, 1972.

verişleri her ikisi hakkında da mübarek kılınır. Yalan söylerler (kusurları) gözlerlerse, belli bir kâr sağlasalar bile, alış-verişlerinin bereketini kaybederler. Yalan yemin malı rağbetli, kazancı bereketsiz kılar."¹⁶⁷

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyetler ve hadislerde yalancılığın ve insanları aldatma anlamına gelen her türlü davranışın yasak ve çirkin karşılandığı görülmektedir. Bu yüzden Müstakimzâde'nin kanaati yerinde bir kanaattir.

Va'dinde yalancı olmamak¹⁶⁸

Hadislerde bu konu şöyle işlenmektedir:

Ebû Vâil anlatıyor: "**H. Muâviye** (radıyallahu anh) bir gün **Ebû Hâşim İbnu Utbe**'ye uğradı. Maksudı geçmiş olsun ziyaretinde bulunmaktı, çünkü **Ebû Hâşim** hastaydı. Yanına varınca ağlar buldu. "Ey dayıcığım niye ağlıyorsun? Dayanamadığın bir ağrı veya dünyâyâ karşı bir hırs mı seni böyle ağlatıyor?" diye sordu. **Ebû Vâil**: Hayır, asla bu sebeplerle ağlamıyorum. Ne var ki, Resûlullah (s.a.v.) bizden bir söz almıştı, onu tutamadım (bu sebeple ağlıyorum) dedi. **H. Muâviye**: Neydi o? diye sordu. Ben, dedi, Resûlullah (s.a.v.)'ı şöyle söylerken dinlemiştim: "*Sizden birine, dünyâlık olarak bir hizmetçi ve Allah yolunda cihadda kullanacağı bir binek edinecek kadar mal toplaması yeterlidir.*" Hâlbuki bugün ben kendimi bundan daha çok mal toplamış görüyorum."¹⁶⁹

"Dört haslet vardır; kimde bu hasletler bulunursa o kimse halis münâfıktır. Kimde de bunlardan biri bulunursa, onu bırakıncaya kadar kendinde nifaktan bir haslet var demektir: Emânet edilince hiyânet eder, konuşunca yalan söyler, söz verince sözünde durmaz, husûmet edince haddi aşar."¹⁷⁰

Hadislerden ikincisinin ifadesinden direk olarak sözünde durmamanın Müslüman özelliği değil münâfık özelliği olduğu anlaşılmaktadır. Sözünde durmamanın dinimizdeki hükmü bilinmektedir. Bu yüzden Müstakimzâde'nin kanaatini uygun görmekteyiz.

¹⁶⁷ Buhârî, *Büyû*, 19, 22-44-46; Müslim, *Büyû*, 47, 532; Ebû Dâvud, *Büyû*, 53, 3459; Tirmizî, *Büyû*, 26, 1246; Nesâî, *Büyû*, 3, 7-244-245. Tirmizî, *Büyû*, 4, 1209; İbnu Mâce, *Ticârât*, 1, 2139.

¹⁶⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 438.

¹⁶⁹ Tirmizî, *Zühd*, 19, 2328; Nesâî, *Zînet*, 119, 8-218-219; İbnu Mâce, *Zühd*, 1, (4103).

¹⁷⁰ Buhârî, *İman*, 24, *Mezâlim*, 17, *Cizye*, 17; Müslim, *İman*, 106, (58); Ebû Dâvud, *Sünne*, 16, (4688); Tirmizî, *İman*, 14, (2634); Nesâî, *İman*, 20, (8, 116).

Hukuka riâyet ve dostâne hurmet etmek¹⁷¹

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

“Kim ölü bir arâziyi ihya ederse, burası onun olur. Başkasının arazisine izinsiz ağaç dikene hiçbir hak tanınmaz.”¹⁷²

Hadiste belirtildiği ve bilindiği gibi başkasının hakkına riâyet etmek dinimizin önemli gereklerindendir. Bu yüzden Müstakimzâde'nin bu kanaatini olumlu bulmaktayız.

Uhdesinde olmayan şeyleri söz vermemek¹⁷³

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anh) anlatıyor. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e benim "Hayâtta kaldığım müddetçe vallahi gündüzleri oruç tutacağım geceleri de namaz kılacağım" dediğim haber verilmîş. Beni çağırarak: *"Sen böyle böyle söylemişsin doğru mu?"* dedi. "Annem babam sana fedâ olsun, evet böyle söyledim ey Allah'ın Resûlü" dedim. *"İyi ama, dedi, sen buna güç yetiremezsin, bazan oruç tut, bazan ye; gece kalk, uyu da. Ayda üç gün tut (bu yeter), zira hayırlı işleri Allah on misliyle kabul ederek ücret veriyor. Bu üç gün, aynen yıl orucu yerine geçer"* buyurdu. Ben: "Söylediğinizden daha fazlasına güç yetiririm" dedim. *"Öyleyse, bir gün oruç tut, iki gün ye"* Ben tekrar "Bundan başkasına da güç yetiririm" dedim. *"Öyleyse, bir gün tut, bir gün ye. Bu Hz. Dâvud aleyhisselâm'ın orucudur. Bu en kıymetli oruçtur."* Ben yine: "Ben bundan daha fazlasına güç yetiririm" dedim. Resûlullah (s.a.v.): *"Bundan efdali yoktur"* buyurdu.¹⁷⁴

Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anh) anlatıyor. Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Bana haber verildiğine göre sen yıl orucu tutuyor, her gece de "Kur'ân'ı (hatmen) okuyormuşsun, doğru mu?"* dedi. Ben: "Evet ey Allah'ın Resûlü, doğrudur, ancak bunda maksadım sadece hayırdır" dedim." Resûlullah (s.a.v.) bana: *"Kur'ân'ı ayda bir kere oku"* dedi. Ben: "Daha fazlasına da güç getirebilirim" dedim. *"Öyleyse her gün günde bir kere oku"* dedi. Ben tekrar: "Bundan fazlasına da güç

¹⁷¹ Müstakimzâde, a.g.e., 439.

¹⁷² Muvatta, Akdiye, 26, (2, 743); Tirmizî, Ahkâm, 38, (1379); Ebû Dâvud, Harâc, 37, (3073).

¹⁷³ Müstakimzâde, a.g.e., 438.

¹⁷⁴ Buhârî, Savm, 54, 55, 56, 57, 58, 59, Teheccüt 7, 19, Enbiyâ, 37, Fedâilu'l-kur'ân, 34, Nikâh, 89, Edeb, 84, İsti'zan, 38; Müslim, Sıyâm, 181, 1159; Ebû Dâvud, Sıyâm, 53, 2425; Nesâî, Sıyâm, 76, 209-210; Tirmizî, Savm, 57, 770.

getirebilirim" dedim. "Öyleyse, her yedi gecede bir kere oku, daha aşağı düşme" dedi. Resûlullah (s.a.v.) bana şunu da söyledi: "*Bilmezsın, belki uzun bir ömrün olur (yaşlılığında ahdi yerine getiremezsin)*". **Abdullah** der ki: "Ben nefsimi şiddetli davrandıkça, (bundan vazgeçmem için) bana da şiddet gösterildi. İhtiyarladığım zaman, Resûlullah (s.a.v.)'in tanıdığı ruhsatı kabul etmiş olmayı temenni ettim."¹⁷⁵

Hadiste görüldüğü gibi Hz. Peygamber (s.a.v.) oruç ve namaz gibi ibâdetlerde bile gücü aşan ve zorluğa sevkedecek olan bir söz vermeyi uygun görmemekte ve bu sözü düzeltmektedir. Gerek ticari hayâtta ve gerekse hayâtın tüm alanlarında kişinin iktidarını aşan sözler vermesi, zamanla yerine getiremediği takdirde onu ümitsizliğe ve dengesizliğe sevkeder. Bu da o kişiden alınacak olan verimi azaltır. Bu yüzden Müstakimzâde'nin bu uyarısının yerinde bir uyarı olduğunu söyleyebiliriz.

Konuşma esnasında sözü güzelleştirmek için yalan söylememek¹⁷⁶

Konu ile ilgili olarak Hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

*"Dört haslet vardır; kimde bu hasletler bulunursa o kimse halis münâfıktır. Kimde de bunlardan biri bulunursa, onu bırakıncaya kadar kendinde nifaktan bir haslet var demektir: Emanet edilince hiyanet eder, konuşunca yalan söyler, söz verince sözünde durmaz, husûmet edince haddi aşar."*¹⁷⁷

*"Yazıklar olsun o kimseye ki, insanları güldürmek için konuşur ve yalan söylerler! Yazık ona, yazık ona!"*¹⁷⁸

Yalanın dinimizdeki hükmü bilinen bir şeydir. Örnek olarak verdiğimiz hadislerde de insanların dikkatini çekmek için bile yalan söyleyenin kınandığı ifâde edilmektedir. Bu yüzden Müstakimzâde'nin bu kanaatinin isabetli olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁷⁵ Müslim, *İman*, 106, 58; Ebû Dâvud, *Sünne*, t 16, 4688; Tirmizî, *İman*, 14, 2634; Nesâî, *İman*, 20, 116.

¹⁷⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 438.

¹⁷⁷ Buhârî, *İman*, 24, *Mezâlim*, 17, *Cizye*, 17; Müslim, *İman*, 106, 58; Ebû Dâvud, *Sünne*, t 16, 4688; Tirmizî, *İman*, 14, 2634; Nesâî, *İman*, 20, 116.

¹⁷⁸ Ebû Dâvud, *Edeb*, 88, 4990; Tirmizî, *Zühd*, 10, 2316.

Kimseyi tahkir etmemek¹⁷⁹

Âyette konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*“Ey iman edenler! Sizden hiçbir topluluk bir başka toplulukla alay etmesin. Ne malûm? Belki alay edilenler edenlerden daha hayırlıdır. Kadınlar da başka kadınlarla alay etmesinler. Belki de alay edilenler edenlerden daha hayırlıdır. Birbirinizi, (daha doğrusu kendilerinizi) karalamayın. Birbirinize kötü lakaplar takmayın. İman ettikten sonra insanın adının kötüye çıkması, fâsık damgası yemesi ne fena bir şeydir! Kim tövbe etmezse işte onlar tam zâlim kimselerdir.”*¹⁸⁰

Hadislerde konu ile ilgili şu ifadeler geçmektedir:

*"Sakın zanna yer vermeyin. Zira zan, sözlerin en yalanıdır. Tecessüs etmeyin, haber koklamayın, rekâbet etmeyin, hasedleşmeyin, birbirinize buğzetmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, ey Allah'ın kulları, Allah'ın emrettiği şekilde kardeş olun. Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona (ihânet etmez), zulmetmez, onu mahrum bırakmaz, onu tahkir etmez. Kişiye şer olarak, müslüman kardeşini tahkir etmesi yeterlidir. Her müslümanın malı, kanı ve ırzı diğer müslümânâ haramdır. Allah sizin suretlerinize ve kalıplarınıza bakmaz, fakat kalplerinize ve amellerinize bakar. Takvâ şuradadır -eliyle göğsünü işaret etti- Sakın ha! Birinizin satışı üzerine satış yapmayın. Ey Allah'ın kulları kardeş olun. Bir müslümanın kardeşine üç günden fazla küsmesi helâl olmaz.”*¹⁸¹

H. Aişe radiyallâhu anha anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü, sana **Safiyye**'deki şu şu hal yeter!" demiştim. (Bundan memnun kalmadı ve) "Öyle bir kelime sarfettin ki, eğer o denize karıştırılsaydı (denizin suyuna galebe çalıp) ifsad edecekti" buyurdu. Hz. Aişe ilaveten der ki: "Ben Resûlullah (s.a.v.)'a bir insanın (tahkir maksadıyla) taklidini yapmışım. Bana hemen şunu söyledi: ‘Ben bir başkasını (kusuru sebebiyle söz veya fiille) taklid etmem. Hatta (buna mukabil) bana, şu şu kadar (pek çok dünyâlık) verilse bile!’ " ¹⁸²

Âyet ve hadislerden anlaşıldığı gibi bir müslümanın tahkir etmesi, küçük görmesi kesinlikle uygun görülmemiş ve bunu yapanlar ciddi mânâda kınanmıştır.

¹⁷⁹ Müstakimzâde, a.g.e., 447.

¹⁸⁰ Hucûrât, 49/11.

¹⁸¹ Buhârî, Nikâh, 45, Edeb, 57, 58, Ferâiz, 2; Müslim, Birr, 28-34, 2563 - 2564; Ebû Dâvud, Edeb, 40, 56, 4882, 4917; Tirmizî, Birr, 18, 1928.

¹⁸² Ebû Dâvud, Edeb, 40, 4875; Tirmizî, Sıfatu'l-Kiyame, 52, 2503-2504.

Bu verilere dayanarak Müstakimzâde'nin bu konudaki önerisinin yerinde ve önemli olduğunu söylemekte sakınca yoktur.

Kimseye kötü söz ile lakāp takmamak¹⁸³

Konu ile ilgili olarak âyette şöyle buyurulmaktadır:

*"Ey iman edenler! Sizden hiçbir topluluk bir başka toplulukla alay etmesin. Ne mâlum? Belki alay edilenler edenlerden daha hayırlıdır. Kadınlar da başka kadınlarla alay etmesinler. Belki de alay edilenler edenlerden daha hayırlıdır. Birbirinizi, (daha doğrusu kendilerinizi) karalamayın. Birbirinize kötü lakaplar takmayın. İman ettikten sonra insanın adının kötüye çıkması, fâsık damgası yemesi ne fena bir şeydir! Kim tövbe etmezse işte onlar tam zâlim kimselerdir."*¹⁸⁴

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

Ebû Cebîre İbnu'd-Dahhâk (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir âyet, biz Benî Selime hakkında nâzil oldu. Şöyle ki: "Hz. Peygamber (s.a.v.) bize geldiği vakit herkesin mutlaka iki veya üç adı vardı. Resûlullah (s.a.v.) bu adlarından biriyle: "Ey falan!" diye bir kimseyi çağırınca kendisine: "Ey Allah'ın Resûlü! O, bu isimle çağırılınca, kızar" diye ikaz ediyorlardı. İşte bu durum üzerine *"Ey iman edenler, bir kavm diğer bir kavm ile alay etmesin. Olur ki (alay edilenler Allah indinde) kendilerinden (yani alay edenlerden) daha hayırlıdır. Kadınlar da kadınları (eğlenceye almasın). Olur ki onlar (eğlenceye alınanlar) kendilerinden daha hayırlıdır. Kendi kendinizi ayıplamayın. Birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü addır. Kim (Allah'ın yasak ettiği şeylerden) tevbe etmezse, onlar zâlimlerin ta kendileridir"*¹⁸⁵ âyeti indi.¹⁸⁶

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadiste insanlara lakap takmanın kesinlikle yanlış bir davranış olduğu hatta bunun "fısk" ile ifade edildiği görülmektedir. Bu nedenle Müstakimzâde'nin bu kanaatini yerinde bir kanaat olarak görmekteyiz.

¹⁸³ Müstakimzâde, a.g.e., 447.

¹⁸⁴ Hucûrât, 49/11.

¹⁸⁵ Hucûrât, 49/11.

¹⁸⁶ Tirmizî, Tefsir, Hucûrât, 3264; Ebû Dâvud, Edeb, 71, 4926.

Kendini herkesten hakir görmek¹⁸⁷

Konu ile ilgili olarak hadiste şöyle buyurulmaktadır:

*"Mal sadaka ile eksilmez. Allah affı sebebiye kulun izzetini artırır. Allah için mütevâzi olan bir kimseyi Allah yüceltir."*¹⁸⁸

Hadiste mütevâzi olmanın Allah katında makbul olmaya sebep olacağı ifade edilmektedir. Tevâzu'nun İslâm Ahlâkında önemli bir yeri olduğu bilinen bir şeydir. Bu nedenlerle Müstakimzâde'nin kanaatini olumlu bulmaktayız.

3.1.6. HALVET

Tek olmak ama Tek' siz olmamak¹⁸⁹

'Yokluk varlıktan iyi ve akıl sarhoşluk (baygınlık)' tan daha iyidir.'¹⁹⁰

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

H.z. Aişe Radiyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.)'a vahiy olarak ilk başlayan şey uykuda gördüğü salih rüyalar idi. Rüyada her ne görürse, sabah aydınlığı gibi aynen vukua geliyordu. (Bu esnada) ona yalnızlık sevdirmişti. *Hirâ mağarasına* çekilip orada, âilesine dönmeksizin birkaç gece tek başına kalıp, tahannüs'de bulunuyordu. Tahannüs ibâdetinde bulunma demektir. Bu maksadla yanına azık alıyor, azığı tükenince **H.z. Hatice** radiyallahu anha'ya dönüyor, yine aynı şekilde azık alıp tekrar gidiyordu. Bu hal, kendisine *Hira mağarasında* Hakk gelinceye kadar devam etti. Bir gün ona melek gelip: "Oku!" dedi. (s.a.v.): "*Ben okuma bilmiyorum!*" cevabını verdi. ((s.a.v.) hâdisenin gerisini şöyle anlatır: "*Ben okuma bilmiyorum deyince*) melek beni tutup kucakladı, takatım kesilinceye kadar sıktı. Sonra bıraktı. Tekrar: "Oku!" dedi. Ben tekrar: "*Okuma bilmiyorum!*" dedim. Beni ikinci defa kucaklayıp takatım kesilinceye kadar sıktı. Sonra tekrar bıraktı ve: "Oku!" dedi. Ben yine: "*Okuma bilmiyorum!*" dedim. Beni tekrar alıp, üçüncü sefer takatım kesilinceye kadar sıktı. Sonra bıraktı ve: "*Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku! Rabbin kerimdir, o kalemle öğretti. İnsana bilmediğini öğretti*"¹⁹¹ dedi." Resûlullah (s.a.v.) bu vahiyleri öğrenmiş olarak döndü.

¹⁸⁷ Müstakimzâde, a.g.e., 447.

¹⁸⁸ Müslim, *Birr*, 69 2588; Tirmizî, *Birr*, 82, 2030; Muvatta, *Sadakâ*, 12, 2-1000.

¹⁸⁹ Müstakimzâde, a.g.e., 435.

¹⁹⁰ Müstakimzâde, a.g.e., 435.

¹⁹¹ Alâk, 96/1-5.

Kalbinde bir titreme (bir korku) vardı. **Hz. Hatice**'nin yanına geldi ve: "*Beni örtün, beni örtün!*" buyurdu. Onu örttüler. Korku gidinceye kadar öyle kaldı. (Sükûnete erince) **Hz. Hatice** radiyallahu anhâ'ya, başından geçenleri anlattı ve: "*Nefsim hususunda korktum!*" dedi. **Hz. Hatice** de: "Asla korkma! Vallahi Allah seni ebediyen rüsvay etmeyecektir. Zira sen, sıla-i rahimde bulunursun, doğru konuşursun, işini göremeyenlerin yükünü taşırsın. Fakire kazandırırısın. Misafire ikram edersin. Hak yolunda zuhur eden hadiseler karşısında (halka) yardım edersin!" dedi. Sonra **Hz. Hatice**, (s.a.v.)'ı alıp **Varaka İbnu Nevfel İbni esed İbni Abdi'l-Uzzâ İbni Kusay**'a götürdü. Bu zat, **Hz. Hatice**'nin amcasının oğlu idi. Cahiliye devrinde hıristiyan olmuş bir kimseydi. İbranice (okuma) yazma bilirdi. İncil'den, Allah'ın dilediği kadarını İbranice olarak yazmıştı. Gözleri âma olmuş yaşlı bir ihtiyardı. **Hz. Hatice** kendisine: "Ey amcamoğlu! Kardeşinin oğlunu bir dinle, ne söylüyor!" dedi. **Varaka**, (s.a.v.)'a: "Ey kardeşimin oğlu! Neler de görüyorsun?" diye sordu. (s.a.v.) gördüklerini anlattı. **Varaka** da O'na: "Bu gördüğün melektir. O **Hz. Musa**'ya da inmiştir. Keşke ben genç olsaydım (da sana yardım etseydim); keşke, kavmin seni sürüp çıkardıkları vakit hayâtta olsaydım!" dedi. Resûlullah (s.a.v.): "*Onlar beni buradan sürüp çıkaracaklar mı?*" diye sordu. **Varaka**: "Senin getirdiğin gibi bir din getiren hiç kimse yok ki, O'na husumet edilmemiş olsun! O gününü görürsem, sana müessir yardımda bulunurum!" dedi. Ancak çok geçmeden **Varaka** vefat etti ve vahiy de fetrete girdi (Kesildi)."¹⁹²

Konu ile ilgili olarak Mutasavvıfların görüşleri şöyledir:

O büyükler zamanlarında bulunmayan halvet yâni yalnız başına kalmak ve erba'în yâni kırk gün bir yere kapanıp çile çıkarmak yerine, insanlar arasında, kalbini Allah ile bulundurmak saâdetine kavuşmuşlardır. Sünnete yapışarak, çok kıymetli şeyler elde etmişlerdir. Bid'atten sakınarak, yüksek derecelere kavuşmuşlardır. Bunun için, başka yoldan ilerleyenlerin, en son ele geçirdikleri şeyler, bu büyüklerle, daha başlangıçta verilmîş, bunların yolu, bütün yollardan üstün olmuştur.¹⁹³

¹⁹² Buhârî, *Bed'ü'l-Vahy, Enbiyâ*, 21, *Tefsir, Alâk Ta'Birr*, 1; Müslim, *İman*, 252, 160; Tirmizî, *Menâkıb*, 13, 3636.

¹⁹³ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 168. Mektub, 329.

Üveys el-Karaniye isnad edilen bir sözde ‘Selâmet Yalnızlıktadır’ denilmıştır. Çünkü halktan ayrı bir kalp ağyar ve mâsivâyı düşünmekten azad olur, bütün hallerinde halktan ümid keser. Böylece onların hepsinin afetinden emin olur.¹⁹⁴

İnsanlar arasından ayrılmak, uzlet etmek istiyorsunuz. Evet uzlet, Sıddîkların aradığı şeydir. Mubârek olsun! Uzleti isteyiniz! Bir köşeye çekiliniz! Fakat, müslümanların haklarını gözetmeyi elden kaçırmayınız! Resûlullah, (Müslümanın, müslüman üzerinde beş hakkı vardır: Selâmına cevâb vermek, hastalığında dolaşmak, cenazesinde bulunmak, davetine gitmek ve aksırdığı zaman elhamdülillah deyince, yerhamükallah demek) buyurdu.¹⁹⁵

Aynı zamanda bir kimse yalnızlığı münferiden ve tek başına yaşamaktır zannederse bu imkânsızdır. Çünkü bir kimse kalbiyle şeytanla sohbet ettiği, gönlü üzerinde nefis hâkimiyet kurduğu, dünyâ ve Âhiret aklından geçtiği sürece bir vahdet salık için sözkonusu olamaz.¹⁹⁶

Bunlardan sonra kalan vakitleri, yalnız geçirebilirsiniz. Fakat önce doğru bir niyet lâzımdır. Dünyâ çıkarlarından birşeyi düşünerek uzleti kirletmemelidir. Allahü teâlâyı zikir için, kalbi toparlamaktan ve dünyânın bitmez tükenmez işlerinden uzaklaşmaktan başka birşey düşünmemelidir. Niyetin doğru olmasına çok dikkat etmelidir. Niyetin içinde, nefsin bir arzusu gizlenmiş olmamasına dikkat etmelidir. Niyetin doğru olması için, Allahü teâlâyı yalvarmalıdır. Böylece tam niyet yapılabilir. Yedi kere istihâre yapmalı, doğru niyet ile uzlet eylemelidir. Böyle olunca, çok faydası umulur.¹⁹⁷

Halvette önemli olan, kalbi Allah’a has kılmaktır, zira kalbi Allah’a tabi kılmak müridlerin halidir. Bunlar kalbi şehvânî arzulardan, hevâ ve hevesten korurlar. Böylece salık kalbini derecesine uygun olmayan düşüncelerden temizlemiş olacak.¹⁹⁸

Bir köşeye çekilip, uzlet etmek istiyordunuz. Ona kavuştunuz. Fakat öyle sohbetler vardır ki, uzletten daha kıymetlidir. **Üveys-i Karnî**’yi düşününüz! Uzlet etmek istedi. Bunun için, insanların en iyisinin sohbetine kavuşamadı. Sohbetin

¹⁹⁴ Hücvirî, *Keşfu’l Mahcup*, 177.

¹⁹⁵ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 265. Mektub, 415.

¹⁹⁶ Hücvirî, *Keşfu’l Mahcup*, 177.

¹⁹⁷ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 265. Mektub, 417

¹⁹⁸ Hücvirî, *Keşfu’l Mahcup*, 178.

yükselttiği derecelere erişemedi. **Tâbü**nden oldu. Birinci derecede olmaktan ikinci dereceye düştü.¹⁹⁹

Dünyâda tecerrüd, halvete girip, gusül, iki rekat namaz, gözyaşı tevbe, ahlâk-ı zemimeden arınma, cemaatle kılınacak namazlara sadece devam. Halka halveti belli etmeme, daim zikr-i İlahi ile meşgul olma, hayale başka şeylerin girmesine izin verilmemelidir. Daim abdestli bulunmaya çalışılmalıdır. Uykuya karşı mücadele etmelidir. Azık, tuz ve ekmektir. Çok zor durumda katık da alınabilir. Killet-i taam, Killet-i menam, Killet-i kelam, uzlet ani'l enam esastır. Yeme, tedricen azaltılabilir. Açlığın sınırı; ekmek-katık ayırt edilemeyecek seviyeye gelmesi. Belli bir dönemden sonra Allah (cc) yemeği unutturur. Unutmasa bile, kalbin nur ile dolması, ruhun çekici kabiliyetini güçlendirir. Ruh, onu kendi merkezine ve âlem-i ruhanideki yerine doğru çıkmaya başlar. Bu sayede sâlik, nefsanî şehvet duygularından nefret eder. Lüzumsuz, konuşma gibi, şeyler nefsi uyarıcı etki yapar. Bu konuda çok açık bir örnek vardır. Meselâ, arkadaş ve din kardeşleriyle her karşılaştığında sakalından bir kıl veya elbisenden bir iplik koparsalar, onlarla buluşman ne kadar azalır! Onlardan da onlarla buluşmadan da nefret edersin. Çünkü böyle devam ederse sakaldan olacağını ve bir köseye dönüşeceğini gayet iyi bilmektesin. O zaman da halk sana aşağılayıcı gözlerle bakar. Aynı şekilde, elbisenden de olursun. İşte bunun gibi, nefesine ve dinine acıyan ve onlarla karşılaşmanın dinine verdiği eksikliğin özünü anlayan kimse, onlarla buluşmaktan nefret eder. Ancak verâ ve sakınma açısından dinine yardımcı olanlar istisnadır. Bunlardır Allah için kardeş olanlar. Bu isim onlar için haktır ve gerçektir. Başkaları için bu isim yakışmayan bir yalandır.²⁰⁰

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadiste Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberlikten önceki yaşantısında geçici sürelerle mağaraya çekilip ibâdet ettiğini görmekteyiz. Fakata aynı hadiste bu durumun kendisine vahiy gelinceye kadar devam ettiği ifâde edilmektedir. Yani Hz. Peygamber (s.a.v.) peygamberlikten sonra halktan ayrı bir uzlet hayâtı yaşama ihtimali bulunmaktadır.

Tasavvufî düşüncede “geçici bir süreyle uzlete izin verildiği fakat bunun mutlaka halkın arasına karışmakla kemâle ereceği” düşüncesinin hâkim olduğuna dair Mutasavvıfların görüşlerini örnek olarak verdik.

¹⁹⁹ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 270. Mektub, 427.

²⁰⁰ Muhasibi, *er-Riaye*, II, 338-339.

Müstakimzâde'nin kanaatini: "üzlete çekilen bir insanın mutlaka Allah'la irtibatını kuvvetli tutması gerektiği" şeklinde anlıyoruz. Peygamberlikten öncesi ve sonrası arasında bir kıyaslama yapmamız mümkün değildir. Fakat Hz. Peygamber (s.a.v.)'in peygamberlikten sonrada üzlete çekilmeksizin Allah'la irtibatını kuvvetli tuttuğu muhakkaktır. Sonuç olarak ister üzletli, ister üzletsiz olsun Allah'la irtibat kuvvetli tutulmalıdır. Bu nedenlerle Müstakimzâde'nin bu yorumunu uygun görmekteyiz.

İnsanlardan istiğnâ etmek²⁰¹

Konu ile ilgili olarak Hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

*"Kişinin iplerini alıp dağa gitmesi, oradan sırtında bir deste odun getirip satması, onun için, insanlar istediğini verseler de vermeseler de insanlara gidip dilenmesinden daha hayırlıdır."*²⁰²

Resûlullah (s.a.v.) (bir gün): *"Cenneti garanti etmem mukabilinde, insanlardan hiçbir şey istememeyi kim garanti edecek?"* buyurdular. **Sevbân** radiyallahu anh atılıp: "Ben, (Ey Allah'ın Resûlü!)" dedi. **Sevbân** (bundan böyle) hiç kimseden bir şey istemezdi.²⁰³

*"İstemede ısrar etmeyin. Vallahi, kim benden bir şey ister, ben ona vermek arzu etmediğim halde, ısrarı (sebebiyle) bir şey kopartırsa, verdiğim o şeyin bereketini görmez."*²⁰⁴

Hadislerde gördüğümüz gibi insanlardan bir şeyler istemek yasaklanmış ve kınanmış, istememek ise *Cennete* girme sebebi olarak belirtilmiş. Ayrıca istemenin de bereketsizliğe sebep olacağı ifade edilmiş. Bu nedenlerle Müstakimzâde'nin kanaatinin yerinde olduğunu düşünüyoruz.

Çok sefer yapmak²⁰⁵

"Seferin çokluğu bolluktur."²⁰⁶

Konu ile ilgili olarak âyette şöyle buyurulmaktadır.

²⁰¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 439.

²⁰² Buhârî, *Zekât*, 50, *Büyû*, ' 15.

²⁰³ Ebû Dâvud, *Zekât*, 27, 1643; Nesâî, *Zekât*, 86, 5, 96.

²⁰⁴ Müslim, *Zekât*, 99, 1038; Nesâî, *Zekât*, 88, 5-97-98.

²⁰⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 441.

²⁰⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 441.

De ki: *"Hele dünyâyı bir dolaşın da suçlu kâfirlerin âkıbetleri nasıl olmuş görün!"*²⁰⁷

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır.

*"Allah için sefer yapanlar üçtür: Gâzi, hacı, umreci."*²⁰⁸

Âyet ve hadiste gördüğümüz gibi seyahat etmek tavsiye edilmektedir. İnsanların fitraten yapmaya müsâit oldukları bu tür konularda Kur'an ve Sünnetin çok fazla tahşidat yapmadığı bilinmektedir. Bu nedenle bu konudaki tavsiye niteliğindeki ifade bile mutlaka önemsenmelidir. Delillere dayanarak Müstakimzâde'nin kanaatini desteklemekteyiz.

3.1.7. BÂTINI (İÇ) ZÂHİR'DEN (DIŞ) DAHA İYİ ve DAHA DONANIMLI YAPMAK

Nefsi zorlamak²⁰⁹

Konu ile ilgili olarak âyetlerde şöyle buyurulmaktadır:

*"Sakın yılmayın, üzüntüye kapılmayın, eğer iman ediyorsanız mutlaka üstün gelirsiniz."*²¹⁰

*"Evladım, namazı hakkıyla ifa et, iyiliği yay, kötülüğü de önlemeye çalış ve başına gelen sıkıntılara sabret! Çünkü bunlar azim ve kararlılık gerektiren işlerdendir."*²¹¹

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*"İtidal (orta yol üzere olmak), teenni (li davranmak), hal ve gidişi iyi olmak peygamberliğin yirmidört cüzünden bir cüzdür."*²¹²

Ben Resûlullah aleyhissâlâtı vesselâm'ın terkisinde idim. Bana şu nasihatta bulundu: *"Yavrum! Allah'a karşı (emir ve yasaklarına uyarak edebîni) koru, Allah da seni (dünyâ ve âhirette) korusun! Allah'ı(n üzerindeki hukukunu) koru ki O'nu karşında (dünyâ ve âhiretin fenalıklarına karşı hâmi) bulasın. Bollukta Allah'ı tanı ki, darlıkta da O, seni tanısin. (Dünyâ ve âhiretle ilgili) bir şey isteyince Allah'tan*

²⁰⁷ Neml, 27/69.

²⁰⁸ Nesâi, Hacc, 4, 113.

²⁰⁹ Müstakimzâde, a.g.e, 428.

²¹⁰ Âl-i İmrân, 3/139.

²¹¹ Lokman, 31/17.

²¹² Muvatta, Şi'r, 17, 2-954-955; Ebû Dâvud, Edeb, 2, 4776.

iste. Yardım talep edeceksen Allah'tan yardım dile. Zira kullar, Allah'ın yazmadığı bir hususta sana faydalı olmak için biraraya gelseler, bu faydayı yapmaya muktedir olamazlar. Allah'ın yazmadığı bir zararı sana vermek için biraraya gelseler, buna da muktedir olamazlar. Kalemelerin mürekkebi kurudu ve sayfalar dürüldü. Sen, yakînî bir imanla, tam bir rıza ile Allah için çalışmaya muktedir olabilirsen çalış; şayet buna muktedir olamazsan, hoşuna gitmeyen şeyde, sabırda çok hayır var. Şunu da bil ki Nusret (i ilahi) sabırla birlikte gelir, kurtuluş da sıkıntıyla gelir, zorlukta da kolaylık vardır, bir zorluk iki kolaylığa asla galebe çalamayacaktır.”²¹³

Âyetler ve hadislerden anladığımız gibi nefisle mücadeleyle devam etmek, sıkıntı ve zorluklara sabırla göğüs germek ve bunlarla karşılaşınca orta yol olan dengeyi bozmamaya dikkat etmek tavsiye edilmektedir. Zorluklarla hayâtı devam ettirmenin ve bunlarla beraberken aşırılığa gitmeden mücadeleyi devam ettirmenin Hz. Peygamber (s.a.v.) dahil diğer peygamberler ile tüm önde gelen müslümanların bir fıtratı haline geldiği bilinen bir gerçektir. Bu nedenle Müstakimzâde'nin görüşünü desteklemekteyiz.

Kendini ve kendi çocuklarını övmemek²¹⁴

Konu ile ilgili olarak âyetlerde şöyle buyruluyor:

“Ve devamla şöyle dedi: ‘Bunu böylece söylüyorum ki eşim vezir de (Yusuf’a sahib olmaya yeltenmemle beraber) kendisinden gizli olarak ona (fiilen) hiyanet etmediğimi ve Allah’ın hainlerin hilesini iflah etmeyeceğini bilsin. Doğrusu, ben nefsimi temize çıkarmam. Çünkü Rabbimin merhamet edip korudukları hariç, nefis dâima fenalığı ister, kötülüğe sevkeder. Doğrusu Rabbim gafurdur, rahimdir (affı ve merhameti boldur).’ ”²¹⁵

“Memleketlerinden savaşa çâlim satarak, halka gösteriş yaparak çıkan ve Allah yolundan insanları uzaklaştıranlar gibi olmayın. Allah onların bütün yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır.”²¹⁶

²¹³ Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyâmet, 60, 3518.

²¹⁴ Müstakimzâde, a.g.e., 430.

²¹⁵ Yûsuf, 12/52-53.

²¹⁶ Enfal, 8/47.

Âyetlerde insanın kendisini övmesinin ve temize çıkarmasının uygun olmadığı anlaşılmaktadır. Çocuğunu övmekte aslında kendini övmeyi içine alır. Bu nedenlerle Müstakimzâde'nin kanaatini uygun bulmaktayız.

Nefse karşı ihmal etmeksizin muhalefet etmek²¹⁷

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*"Sizden biri, mal ve yaratılışça kendisinden üstün olana bakınca, nazarını bir de kendisinden aşağıda olana çevirsin. Böyle yapmak, Allah'ın üzerinizdeki nimetini küçük görmemeniz için gereklidir."*²¹⁸

Konuyla örnek olarak verdiğimiz hadiste kişinin maddî imkânlar yönüyle kendisinden daha yukarıda olana değil, aşağıda olana bakılması gerektiği ifade edilmektedir. Bu kişinin Allah'a karşı edebîni bozmaması, isyan etmemesi ve hayâtından lezzet alması için önemlidir. Bu nedenlerle Müstakimzâde'nin kanaatini olumlu bulmaktayız.

Kendini düşünmek ve anlamak²¹⁹

"Lokmân Hekim çocuğuna demiş ki 'İki Dünyânın mutluluğunu elde etmek ümidinde olan kimseye kendini düşünmek ve anlamak lazımdır.'"²²⁰

Konuyla ilgili olarak hadiste şöyle buyurulmaktadır:

*"Dünyâda zâhidlik, helâl olanı haram etmek veya malı zivân etmekle olmaz. Gerçek zâhidlik, Allah'ın elinde olana, kendi elinde olandan daha çok güvenmen ve bir müsibete düştüğün zaman getireceği sevabı sebebiyle, onun devamına râğbet göstermendir."*²²¹

Hadiste insanın mutlu olabilmesi için kendini düşünmesi gerektiği ifade edilmektedir. İnsanın kendisini düşünmesi, kendi sınırlılığının ve Allah'ın sınırsızlığının farkına varması açısından gereklidir. Kendini düşünme bu mânâda sonuç vermelidir. İnsanın egoist düşünmesine ve kendini beğenmesine sebep oluyorsa bu zararlı bir düşüncedir. Bu nedenle Müstakimzâde'nin kendisini düşünme

²¹⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 428.

²¹⁸ Buhârî, *Rikâk*, 30; Müslim, *Zühd*, 8, 2963; Tirmizî, *Kıyâmet*, 59, 2515.

²¹⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 428.

²²⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 428.

²²¹ Tirmizî, *Zühd*, 29, 2341; İbnu Mâce, *Zühd*, 1, 4100.

teklifini, “kendini bilen Rabbini bilir” fikri paralelinde kabul ediyor ve tasavvuf yoluna girenin mutlaka âdet haline getirmesi gerektiğine inanıyoruz.

Güzel hal ve ürün zamanında vefa gösterenlerden uzak durmak²²²

“Güzel hal ve ürün zamanında vefâ gösterenlerden uzak dursun ki onlar düşmandır. Hevâya uyan kimse tabî ki Allah Rızasının tersine meyleder.”²²³

Âyette konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*“O müttakîler ki bolluta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, kızdıklarında öfkelerini yutar, insanların kusurlarını affederler. Allah da böyle iyi davrananları sever.”*²²⁴

Konuyla ilgili olarak hadiste şöyle buyurulmaktadır:

*“Gazve iki çeşittir: Birincisi kişinin Allah'ın rızasını aramak için yaptığı gazvedir. Bu maksadla gazve yapan imama da itaat eder, en kıymetli şeyini harcar, ortağına kolaylık gösterir, fesattan kaçınır. Bunun uykusu da uyanıklığı da tamamen kendisi için ücret olur. Bir de övünmek, riyâkârlıkta bulunmak ve kendini satmak için savaşılan, imama isyan eden, arzda fesad çıkaran kimse vardır. Böyle gazveden asgarî ücreti bile elde edemez.”*²²⁵

Konuyla örnek olarak verdiğimiz âyette bollukta ve darlıkta Allah yolunda infak yapanlar övülmüştür. Hadiste de Allah Rızası için mücadele vererek bir karşılık beklemeyenler övülmüştür. Konunun başında müellifin ifâdesinden ve âyet ve hadisten anlıyoruz ki, kişi Allah yolunda nasıl mücâdele ediyorsa etsin, bunu rahatlıkta ve sıkıntıda yapmalıdır ki Allaha verdiği sözü yerine getirmiş olsun. Yoksa ahde vefâ göstermemiş olur. Bu da zaten müslümanın en önemli özelliklerinden biridir. Bu nedenle Müstakimzâde'nin bu kanaatini yerinde buluyoruz.

²²² Müstakimzâde, a.g.e., 440.

²²³ Müstakimzâde, a.g.e., 440.

²²⁴ Âl-i İmram 3/134.

²²⁵ Ebû Dâvud, Cihâd, 25, 2515; Nesâî, Cihâd, 46, 6-49; Muvatta, Cihâd, 18 2-466.

Batın Zahieden Daha Donanımlı Olmak²²⁶

Âyette konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

“Memleketlerinden savaşa çâlim satarak, halka gösteriş yaparak çıkan ve Allah yolundan insanları uzaklaştıranlar gibi olmayın. Allah onların bütün yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır. Hani şeytan onlara yaptıkları işi güzel gösterip şöyle demişti: ‘Bugün insanlardan size galip gelecek kimse yoktur. Ben de yanınızdayım.’ Fakat iki ordu birbirini görecekle hale gelip karşılaşınca gerisin geri dönüverdi ve: ‘Ben, dedi, sizden uzağım, ben sizin göremediğiniz şeyleri görüyorum, ben Allah’tan korkarım. Öyle ya, Allah’ın azabı çok şiddetlidir.’ ”²²⁷

İmam Rabbânî (ra) ise bu konuda şöyle buyurmaktadır:

“Kalbin selâmet bulması da ve Allahü teâlâdan başka hiçbir şeye düşkün olmaması da lâzımdır. [Yâni her yapılan şey, O emrettiği, O beğendiği için yapılmalıdır. Onun râzı olmadığı her şeyden kaçınmalıdır. Herşey Onun için olmalıdır.] Hem, kalb selâmeti, hem de bedeninin sâlih işler yapması, birlikte lâzımdır. Beden sâlih ameller yapmaksızın, kalbim selâmettedir, [kalbim temizdir, sen kalbe bak] demek bâtıldır, boştur. Kendini aldatmaktır. Bu dünyâda, bedensiz ruh olmadığı gibi, beden ibâdet yapmadan ve günahlardan kaçınmadan, kalb, temiz olmaz. Zamanımızın birçok dinsizleri, sapıkları, ibâdet yapmayıp, kalblerinin selâmette olduğunu, hattâ keşf sahibi olduklarını söyleyip, saf müslümanları aldatıyor. Allahü teâlâ, sevgili Peygamberinin (s.a.v.) sadakası olarak, hepimizi böyle sapıklara inanmaktan korusun! Âmîn.”²²⁸

İnsanın bâtını, zâhirini tamamlamaktadır. Zâhir ile bâtın, birbirinden kıl kadar ayrılmaz. Meselâ, ağız ile yalan söylememek şeriattır. Yalan söylemek arzusunu, zahmet çekerek, uğraşarak, kalbden çıkarmak tarîkattir. Yalan söylemenin kalbe gelmemesi de hakîkattir. Görülüyor ki, bâtın işi, yâni tarîkat ve hakîkat, zâhir işini, yâni şeriati tamamlamaktadır.²²⁹

En önemli amel, sünnet-i seniyyeye uymaktır. Bu fakire, bu yol sâyesinde, çok zamandan beri ilimleri, mârifetleri, hâlleri, makâmları, nisan yağmuru gibi yağdırdılar. Allahü teâlânın ihsânı ile yapacaklarını, tam yaptılar. Şimdi, bütün

²²⁶ Müstakimzâde, a.g.e., 436.

²²⁷ Enfal, 8/47-48.

²²⁸ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 39. Mektub, 85.

²²⁹ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 41. Mektub, 94.

arzum, Peygamberimizin unutulmuş sünnetlerinden birini meydana çıkarmaktır. Tasavvufun hâlleri ve mevâcîdi [kendinden geçmek], heyecan ve zevk, istiyenlerin olsun! Yapılacak, en mühim iş, bâtını [kalbi, ruhu] büyüklerin sevgisi ile yaşatıp, zâhiri [hisleri, hareketleri] sünnetlere uymakla süslemektir.²³⁰

Beş vakit namazı, vakitleri girer girmez kılmalıdır. Yalnız yatsı namazını kış aylarında, gecenin, ilk üçte birine kadar geciktirmek müstehabdır. Bu işte, bu fakirin irâdesi elinde değildir. Namazları, vakit girince kıl kadar geciktirmek istemiyorum. İnsanlık îcâbı, âciz kalındığı zamanlar, tabîî müstesnâdır²³¹ Zâhiri, yâni görünen organları, parlak İslâmiyet'e uygun olarak kullanmalı, bâtın için, yâni kalb ve öteki latîfeler için, alınan dersi çok yapmalıdır.²³²

Konu ile ilgili olarak **Muhâsibî** şunları söyler:

“Kul, dış organlarını zâhiri işlerle uğraşmaktan, içini fuzûlî işleri düşünmekten alıkoyup, kalbini de sadece düşünmesi gereken şeye yöneltince, bütün himmeti toplanmış ve kalp huzuru sağlanmış olur. Dünyâ işleriyle uğraşmanın durumu da böyledir. Bir iş veya hesap yapmak istediğinde gözü, kulağı, kalbiyle kendini işe verir ki, eksik bir nokta bırakmadan işini en mükemmel şekilde hesabını en doğru şekilde yanlışa mahal vermeden yapabilsin. Çünkü kul düşünme anında, organlarını ve kalbini dünyâ işleriyle uğraşmaktan alıkoyunca gayreti toplanır.”²³³

Sûfîler, bu konuda, zâhirin ilmî, şeriat ilmî, bâtının ilmî hakikat ilmî demektedir. O'na göre zâhirî ve bâtını ilimler ruh ve beden gibi birbirini tamamlarlar. Şeriatın takibetmediği hakikat küfürdür. Zahire dayanmayan batın, batıl olduğu gibi, bâtına dayanmayan zâhir de bâtıdır. Mü'minlerin Ledünnî ilmîne muttalî olacaklarını "Mü'minin ferasetinden sakının, çünkü o, Allah'ın nuruyla bakar" hadisiyle desteklenmiştir. “Mü'min veya kâfir herkes rıza anında yumuşaktır. Sinirlendiği zaman, nefisten yumuşaklığı istersen reddeder ve kin, kötü ahlâk, cahillik gibi çocuklara bile yakışmayan hallere girer. Kişi muhtaç olmadığı şeyi harcıyor ihtiyaç anında ise bunu yapmıyorsa, aldatan ve yalancı olmuyor mu? İhtiyaç anında seni terk ediyor, zenginlik zamanında ise yardım va'dediyor. Ona muhtaç olduğunda seni felakete terk ediyor. Çünkü sinirlenme anında, yumuşak olacağını va'dediyor.

²³⁰ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 37. Mektub, 73.

²³¹ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 37. Mektub, 74.

²³² İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 175. Mektub, 351.

²³³ Muhâsibî, *er-Riâye*, I, 81.

Nefsi tanıyınca, ona kızgınlığın, Allah'a ise sevgin artır. Allah'a tevekkül eder. Nefsinden ümidini kesersin. Allah'a güvenir nefsinden korkar ve ürperirsin. Yaptıklarını da beğenmezsin. Nefis, terk edip yapmadığın kötülükleri sever. Sen onun sevdiği şeye kendini kaptırırsan, kötülük işlemen gerekir. Öyle ise seni, nefsin sevdiğinin hilâfına uyaran ve yardımcı alan, nefisten başka biridir. O da, Allah'tır. Hem O'nu hem de nefsini iyi tanı. Nefsini iyi tanırsan onu doğrularsın. Onu doğrular fakat ona müdahale etmez ve arzularına boyun ezmezsen, o zaman da Allah'ı doğrular ve O'na takvâ ile bağlanır, güvenir ve dönersin.

Nefsini, seni ümitsizliğe düşürmeyecek şekilde, hayırda ona gizli kalan hususlarda itham ve teftiş et. Bir şey bilmezsen, Rabbi'ine hamd et. Daha önce yapmış ve senin hatırlamadığın hususların varlığından kork. Yaptığın iyiliklerin Allah tarafından kabul edileceğine dâir ümidini de koru.²³⁴

Konuya örnek olarak verdiğimiz Âyette dış görünüş itibariyle cesur, fedakar, görünüp, zorluka karşılaşıldığında ise korkak ve cimri olanlar yerilmekte ve azapla uyartılmaktadırlar. Âyetin ifâdesi açıkça Müstakimzâde'nin kanaatini desteklemektedir. Mutasavvıfların kanaatlerinde de detaylarıyla dış görünüşten ziyade iç donanımın önemli olduğunu gördük. Bununla beraber dışada dikkat etmek gerektiğini ifâde etmektedirler. Böyle bir ruh yapısının daha sağlıklı olacağı kanaatindeler.

Kimseyi kıskanmamak²³⁵

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

Muhammed İbnu'l-Nanefiyye anlatıyor: "Babam radiyallahu anh'a dedim ki: 'Babacığım, Resûlullah (s.a.v.)'dan sonra insanların hangisi hayırlıdır?' Babam: '**Ebû bekr!**' dedi. 'Sonra kim?' dedim. Babam: '**Ömer!**' dedi. Ben: 'Sonra kim?' diye sormaya devam edip '**Osman!**' cevabını almaktan korktum da: 'Sonra sen!' deyiverdim. Ama babam: 'Ben mi? Ben sıradan bir müslümanım' dedi."²³⁶

²³⁴ Muhasibi, *er-Riaye*, II, 351–357.

²³⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 452.

²³⁶ Buhârî, *Fezailu'l-Ashâb*, 5; Ebû Dâvud, *Sünne*, t, 8, 4629.

3.1.8. DÜNYÂ SEVGİSİNİ KALPTEN ÇIKARMAK²³⁷

Konu ile ilgili olarak Kur'an da şöyle buyurulmaktadır:

*"Dünyâ hayâtı bir oyun ve oyalanmadan başka bir şey değildir. Âhiret yurdu ise, fenâlıklardan sakınanlar için daha hayırlıdır, halâ akıllanmayacak mısınız?"*²³⁸

*"Kim dünyâ hayâtını ve dünyânın zînet ve şatafatını isterse, Biz orada onların işlerinin karşılığını kendilerine tam tamına öderiz ve onlara dünyâda asla haksızlık yapılmaz. Fakat onlara âhirette ateşten başka bir şey yoktur. Onların dünyâda yaptıkları bütün işler hatta iyilikler bile heder olmuştur, bütün yaptıkları boşa gitmiştir."*²³⁹

*"Sakın o kâfirlerden bir kısmına geçici bir zevk olarak verdiğimiz dünyâ nimetlerine göz atma! Onların iman etmemelerinden ötürü üzülmeye ve müminlere kol kanat ger, onları şefkatle koru!"*²⁴⁰

Hadislerde ise konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*"Dünyâ, mü'mine hapisane, kâfire cennettir."*²⁴¹

*"Dünyâ tatlı ve hoştur. Allah sizi ona vâris kılacak ve nasıl hareket edeceğinize bakacaktır. Öyleyse dünyâdan sakının, kadından da sakının! Zira **Beni İsrail**'in ilk fitnesi kadın yüzünden çıkmıştır."*²⁴²

İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)'ın yanına girmiştir. Onu bir hasır örgünün üzerinde uyumuş buldum. Hasır, (vücudunun açık olan) yan taraflarında izler bırakmıştı. "Ey Allah'ın Resülü dedim, sana bir yaygı te'min etsek de hasırın üstüne sersek, onun sertliğine karşı sizi korusa!" *"Ben kim, dünyâ kim. Dünyâ ile benim misâlim, bir ağacın altında gölgelenip sonra terkedip giden yolcunun misâli gibidir."*²⁴³

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyetlerde ve hadislerde dünyâyâ karşı kalbten bağlılık duymanın uygun olmadığı ifade edilmektedir. Dünyânın elde edilemediği zaman kendisi için üzülmemesi gerektiği gibi, ele geçtiğinde de sevinilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bilindiği gibi bu anlayış tasavvuf ile

²³⁷ Müstakimzâde, a.g.e., 432.

²³⁸ En'am, 6/32.

²³⁹ Hûd, 11/15-16.

²⁴⁰ Hicr, 15/88.

²⁴¹ Müslim, Zühd, 1, 2956; Tirmizî, Zühd, 16, 2325.

²⁴² Müslim, Zikr, 99, 2742; Tirmizî, Fiten, 26, 2192; İbnu Mâce, Fiten, 19, 4000.

²⁴³ Tirmizî, Zühd, 44, 2378.

iştigal edenlerin dünyâyâ bakışıdır. **Seyr-i Sülûk**’ün önemli esaslarından. Bu nedenlerden dolayı Müstakimzâde’nin görüşünün uygun olduğunu düşünmekteyiz.

Allah’tan başka her şeye karşı hırs göstermeyi kalpten çıkarmak²⁴⁴

Konu ile ilgili olarak Hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

*"Bir sürüye salınan iki aç kurdun sürüye verdiği zarar, kişinin mal ve şeref hırsıyla dine verdiği zarardan daha fazla değildir."*²⁴⁵

*"Âdemoğlu ihtiyarladıkça onda iki şey gençleşir: Mala karşı hırs ve hayâta karşı hırs".*²⁴⁶

*"Âdemoğlu için iki vâdi dolusu mal olsaydı, mutlaka bir üçüncüyü isterdi. Âdemoğlunun iç boşluğunu ancak toprak doldurur. Allah tevbe edenleri affeder."*²⁴⁷

Görüldüğü gibi Hadislerde Allah’tan başkasına yani dünyâlık bütün şeylere kalbin bağlanması uygun görülmemektedir. Bu his ve düşüncelerin insan kalbinden silinmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu nedenle Müstakimzâde’nin görüşünü uygun bulmaktayız.

Dünyânın şiddetli durumlarına tahammül etmek²⁴⁸

Âyette konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*"Rabbi, insanı denemek için ikram ve değer verip, nimetlere garkedince o: "Rabbim bana değer verdi" der. Ama yine denemek için nasibini daraltınca O: "Rabbim beni zelil, perişan etti" der."*²⁴⁹

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*"Hastalıkların uzamaması için cerrahın eziyetine sabrettiği gibi Ahirete âit birçok belalardan kurtulmak için Dünyânın şiddetli işlerine şu kısa ömründe tahammül etsin."*²⁵⁰

*"Bahtiyar, fitneden kaçınan kimse ile belâlarla karşılaşınca sabreden kimsedir. Ne mutlu ona!"*²⁵¹

²⁴⁴ Müstakimzâde, a.g.e., 432.

²⁴⁵ Tirmizî, Zühd, 43, 2377.

²⁴⁶ Buhârî, Rikâk, 5; Müslim, Zekât, 115, 1047; Tirmizî, Zühd, 28, 2340; İbnu Mâce, Zühd, 27, 4234.

²⁴⁷ Buhârî, Rikâk, 10; Müslim, Rikâk, 116, 1048; Tirmizî, Zühd, 27, 2338.

²⁴⁸ Müstakimzâde, a.g.e., 452.

²⁴⁹ Fecr, 89/15-16.

²⁵⁰ Müslim, Cenâiz, 3, 918; Muvatta, Cenâiz, 42, 1-236; Ebû Dâvud, Cenâiz, 22, 3119; Tirmizî, Da'avât, 88, 3506.

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyet ve hadislerde dünyânın sıkıntılı hallerine karşı sabretmek gerektiği ifâde edilmektedir. Müstakimzâde'de aynı kanaattedir.

Maya (güç)'sı fakirlik olmak²⁵²

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

Abdullah İbnu Muğaffel (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam gelerek 'Ey Allah'ın Resülü! Ben seni seviyorum' dedi. Resülullah: '*Ne söylediğine dikkat et!*' diye cevap verdi. Adam: 'Vallâhi ben seni seviyorum!' deyip, bunu üç kere tekrar etti. Resülullah ((s.a.v.)), bunun üzerine adama: '*Eğer beni seviyorsan, fakirlik için bir zırh hazırla. Çünkü beni sevene fakirlik, hedefine koşan selden daha süratli gelir.*' "²⁵³

Fudâle İbnu Ubeyd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resülullah (aleyhissalatu vesselâm) halka namaz kıldırırken, bazı kimseler açlık sebebiyle kıyam sırasında yere yıkılırlardı. Bunlar **Ashâb-ı Suffe** idi. (Medine'de misâfireten bulunan) bedeviler, bunlara delirmiş derlerdi. Efendimiz namazdan çıkınca yanlarına uğrar ve: '*Eğer bu çektiğiniz sıkıntı sebebiyle Allah indinde elde ettiğiniz mükâfaatı bilseydiniz, fakirlik ve ihtiyaç yönüyle daha da artmayı dilerdiniz*' derdi."²⁵⁴

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadislerde fakirliğe hazırlıklı olmak ve ondan şikâyet etmemek gerektiği anlatılmıştır. Müstakimzâde de fakirliğin normal bir hal olduğunu ifâde etmiştir.

Malını kendi nefsinden üstün tutmamak; fakirler ve miskinler gibi malını tutmamak²⁵⁵

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

Abdurrahman İbnu Ebî Leylâ anlatıyor: "**Ali** (radıyallahu anh)'yi dinledim, demişti ki: 'Resülullah (s.a.v.)'ın yanında ben, **Abbâs**, **Fatıma** ve **Zeyd İbnu Hârise** toplanmıştık. Ben şunu söyledim: 'Ey Allah'ın Resülü, Aziz ve Celîl olan Allah'ın kitabında zikri geçen şu humustaki hakkımızın taksimine beni vazifelendirseniz de

²⁵¹ Ebû Dâvud, *Fiten*, 2, 4263.

²⁵² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 447.

²⁵³ Tirmizî, *Zühd*, 36, 2351.

²⁵⁴ Tirmizî, *Zühd*, 39, 2369.

²⁵⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 439.

hayâtınızda bu işi ben bir yapsam! Ta ki sonradan kimse bu hususta bizimle ihtilafa düşmese!’ **Ali** (radıyallahu anh) devamla der ki: "Resûlullah bu isteğimi yerine getirdi. Hayâtı boyunca ben taksim ettim. Sonra buna, **Hz. Ebû Bekir** de beni vazifelendirdi. Aynı iş, **Hz. Ömer** (radıyallahu anh) devrinin son senesine kadar bende devam etti. O yıl (fetihlerden dolayı) bol mal gelmişti. Bizim hakkımızı yine ayırdı ve bana gönderdi. Ben: "Bu sene ihtiyacımız yok, Müslümanların ihtiyacı var, onlara ver!" dedim. O da bu hisseyi Müslümanlara dağıttı. Artık, **Hz. Ömer** (radıyallahu anh)'den sonra kimse beni bu işe çağırmadı. (Zaten o sene) Hz. Ömer'in yanından çıktıktan sonra Abbâs (radıyallahu anh)'a rastladığımda (hayıflanarak) bana: "Ey **Ali**, dün bize öyle bir şeyi haram ettin ki, bundan sonra artık kimse bunu bize vermez!" demişti. (Meğer ne kadar doğru söylemiş. Dediği aynen çıktı). O ne dahi insan imiş!"²⁵⁶

Mâlik İbnu Evs İbni Hadesân (radıyallahu anh) anlatıyor: "**Hz. Ömer** (radıyallahu anh) bana haber gönderdi. Ben de gün yükseldiği zaman ona gittim. Kendisini evinde bir sedirin üzerinde, deri yüzlü bir yastığa dayanmış vaziyette oturmuş buldum. Sedirin örgü ipleri adalelerine gömülmüş durumdaydı. Bana: "Ey **Mâlik**, seni şunun için çağırdım: Senin kavminden bir kaç hâne halkı peş peşe geldiler (ihtiyaç arzettiler). Ben de kendilerine biraz bağışta bulunulmasını söyledim. İşte! al, bunu aralarında dağıtıver!" dedi. Ben: "Bu işi benden başkasına söylemeniz daha iyi olur!" dedim. Ancak o ısrarla: "Ey **Mâlik** al şunu!" dedi. Az sonra **Hz. Ömer**'in azadlısı (kapıcı) **Yerfe** geldi ve: "Ey mü'minlerin emîri! **Osman, Abdurrahmân İbnu Avf, Zübeyr** ve **Sa'd** (radıyallahu anhüm)'in girmelerine izin veriyor musunuz? (sizi görmek istiyorlar!) dedi. O da: "Evet, buyursunlar!" diyerek izin verdi. Onlar da girip selâm vererek oturdular. Az sonra **Yerfe** tekrar gelip: "**Abbas**'la **Ali** (radıyallahu anhümâ) için de izin var mı?" dedi. **Hz. Ömer**, onlara da izin verdi. Girdiler, selâmı verip oturdular. **Abbâs** (radıyallahu anh) söz alarak: "Ey mü'minlerin emîri! Benimle Ali arasında hükmet!" dedi. Bunlar bir meselede ihtilâfa düşmüş, birbirlerini dava ediyorlardı. Oradaki cemaat de: "Evet ey mü'minlerin emîri, aralarında hükmet, onları rahatlat!" dediler. **Hz. Ömer** (radıyallahu anh) (önceden gelenlere yönelerek): "Şöyle bir sakın olun!" deyip devam etti: "Arzı ve semayı ayakta tutan Allah aşkına soruyorum. Resûlullah (s.a.v.)'ın şöyle şöyle

²⁵⁶ Ebû Dâvud, *Harâc*, 20, 2983-2984.

söylediğini biliyor musunuz? "Bize mirascı olunmaz, ne bırakmışsak o sadakadır." "Evet!" dediler. Sonra da **Hz. Abbâs** ve **Hz. Ali**'ye yönelerek: "Arz ve sema izniyle ayakta duran Zât'ın aşkına size soruyorum, Resûlullah (s.a.v.)'ın: "Bize mirascı olunmaz, her ne bırakmışsak sadakadır" dediğini biliyor musunuz?" O ikisi de: "Evetl" dediler. **Hz. Ömer** de: "Allahu Teâla hazretleri, Resûlü'ne (s.a.v.) bazı imtiyazlar bahşetmiştir, bunları ondan başka kimseye vermemiştir. Söz gelimi, beldeler ahalisinden Allah'ın fey kıldığı şeyler (hassaten) Allah ve Resûlü'ne âittir. Allah Resûlü (s.a.v.) **Benî Nadr**'in mallarını aranızda taksim etti. Allah'a kasek olsun, o işte, kendisini size tercih etmedi, sizi bırakıp, onu kendisi almadı. (Nitekim onu aranızda dağıttı.) Sadece şu mal (kendisine) kaldı. Resûlullah (s.a.v.) bundan (âilesinin) yıllık nafakasını alır, mütebakisini beytü'l-male koyardı" dedi."²⁵⁷

*"İki kişiye karşı hased caizdir: Birincisi o kimsedir ki, Allah kendisine Kur'ân-ı Kerim'i nasib etmiştir, o da onu, gece ve gündüz boyu ikame eder. İkincisi de o kimsedir ki, Allah Teâla ona mal vermiştir de o da gece ve gündüz (hak yolda) infak eder."*²⁵⁸

"Satışında, satın alışında, borcunu ödeyişinde cömert ve kolaylaştırıcı davranan kimseye Allah rahmetini bol kılsın. Kim âilesine Aşure günü geniş (cömert) davranırsa Allah da ona senenin geri kalan günlerinde geniş davranır." **Süfyan-ı sevri** der ki: "Biz bunu denedik ve öyle bulduk."²⁵⁹

Konuya örnek olarak verilen hadislerde müslümanın malına karşı bağılılığının olmaması gerektiği ve ihtiyacından fazlasını infak etmesi gerektiği ifâde edilmektedir. Dünyâ malına bağlanmamanın Tasavvufun önemli bir rüknü olduğu bilinmektedir. Bu nedenle Müstakimzâde'nin görüşü uygundur.

Tama'ı bırakıp, iffete meyletmek²⁶⁰

"İffet, güzel ahlâk ve maddî varlıklarda kişinin kendi ölçüsünü bilmesi ve buna riâyet etmesi; zikr-i cemile sebeptir. Tavrını sınırlamamanın sonu zillet ve hüsrandır. Ahmak dostu akıllı düşman tercih edilir."²⁶¹

²⁵⁷ Buhârî, *Farâiz*, 3, *Humus*, 1, *Cidâl*, 80, *Meğâzî*, 14, *Tefsir*, *Haşr*, 3, *Nafakât*, 3, *İtisam* 5; Müslim, 48, 1757; Tirmizî, *Siyer*, 44, 1619; Ebû Dâvud, *Harâc*, 19, 2963-2964-2965-2967; Nesâî, *Fey*, 1, 7, 136, 137.

²⁵⁸ Buhârî, *Fedâilu'l-Kur'ân*, 20, *Tevhid*, 45; Müslim, *Mûsâfirin* 266, 815; Tirmizî, *Birr*, 24, 1937.

²⁵⁹ Buhârî, *Büyû*, 16; Tirmizî, *Büyû*, 75, 1320.

²⁶⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 439.

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

Ebû Saidi'l-Hudrî radiyallahu anh anlatıyor: "**Ensar** radiyallahu anhüm'den bazı kimseler, Resûlullah (s.a.v.)'dan bir şeyler talep ettiler. (s.a.v.) da istediklerini verdi. Sonra tekrar istediler, o yine istediklerini verdi. Sonra yine istediler, o istediklerini yine verdi. Yanında mevcut olan şey bitmişti; şöyle buyurdular: *"Yanımda bir mal olsa, bunu sizden ayrı olarak (kendim için) biriktirecek değilim. Kim iffetli davranır (istememezse), Allah onu iffetli kılar. Kim istiğna gösterirse Allah da onu gani kılar. Kim sabırlı davranırsa Allah ona sabır verir. Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha geniş bir ihsanda bulunulmamıştır."*²⁶²

Müellifin açıkladığı gibi hadiste de, insanın mala karşı sevgi ve istek duyması fıtratından kaynaklanan bir olgu olarak kabul edilmektedir. İnsanın kişisel gelişimini tamamlaması açısından da bu hislerden kurtulması gerektiği ifade edilmektedir. Bu nedenle Müstakimzâde'nin görüşünü uygun bulmaktayız.

Az'a kanaat etmek²⁶³

"Az'a kanaat şân'ın yüceliğine vesiledir."²⁶⁴

Konu ile ilgili olarak hadiste şöyle buyurulmaktadır.

*"Âdemoğlu için iki vâdi dolusu mal olsaydı, mutlaka bir üçüncüyü isterdi. Âdemoğlunun iç boşluğunu ancak toprak doldurur. Allah tevbe edenleri affeder."*²⁶⁵

Hadiste insanın çok mala sahip olmasını isteme gibi bir hastalıkla karşı karşıya olduğu ifade edilmekle beraber, bunun tevbe edilip uzaklaşılması gereken bir hastalık olduğu ifâde edilmektedir. Bu nedenle Müstakimzâde'nin kanaati yerindedir.

Tûl-u emel sahibi olmamak²⁶⁶

Emelin çokluğu dalâlettir.²⁶⁷

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır.

²⁶¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 439.

²⁶² Buhârî, *Zekât*, 50, *Rikâk*, 20; Müslim, *Zekât*, 124, 1053; Ebû Dâvud, *Sadakâ*, 7, 2-997; Ebû Dâvud, *Zekât*, 28, 1644; Tirmizî, *Birr*, 77, 2025; Nesâî, *Zekât*, 85, 5-95.

²⁶³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 441.

²⁶⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 441.

²⁶⁵ Buhârî, *Rikâk*, 10; Müslim, *Rikâk*, 116, 1048; Tirmizî, *Zühd*, 27, 2338.

²⁶⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 441.

²⁶⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 441.

İbnu Mes'ud (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (s.a.v.) birgün yere çubukla, kare biçiminde bir şekil çizdi. Sonra, bunun ortasına bir hat çekti, onun dışında da bir hat çizdi. Sonra bu hattın ortasından itibaren bu ortadaki hatta istinad eden bir kısım küçük çizgiler attı. Resûlullah (s.a.v.) bu çizdiklerini şöyle açıkladı: *"Şu çizgi insandır. Şu onu saran kare çizgisi de eceldir. Şu dışarı uzanan çizgi de onun emelidir. (Bu emel çizgisini kesen) şu küçük çizgiler de müsibetlerdir. Bu musibet oku yolunu şaşırtarak insana değemese bile, diğer biri değer. Bu da değmezse ecel oku değer"*.²⁶⁸

H.z. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (s.a.v.) yere bir çizgi çizdi ve: *"Bu insanı temsil eder"* buyurdu. Sonra bunun yanına ikinci bir çizgi daha çizerek: *"Bu da ecelini temsil eder"* buyurdu. Ondan daha uzağa bir çizgi daha çizdikten sonra: *"Bu da emeldir"* dedi ve ilâve etti: *"İşte insan daha böyle iken (yani emeline kavuşmadan) ona daha yakın olan (eceli) ansızın geliverir."*²⁶⁹

İbnu Ömer (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) omuzumdan tuttu ve: *"Sen dünyâda bir garib veya bir yolcu gibi ol, Akşama erdin mi, sabahı bekleme, sabaha erdin mi akşamı bekleme. Sağlıklı olduğun sırada hastalık halin için hazırlık yap. Hayâtta iken de ölüm için hazırlık yap."*²⁷⁰

Büreyde (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) elindeki iki çakıl (dan birini yakına, diğerini uzağa) atarak: *"şu ve şu neye delâlet ediyor biliyor musunuz?"* dedi. Cemaat: "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" dediler. Buyurdu ki: *"şu (uzağa düşen) emeldir, bu (yakına düşen) de eceldir. (Kişi emeline ulaşmak için gayret ederken ulaşmadan ölüverir)"*.²⁷¹

*"Ecelini altmış yaşına kadar uzattığı kimselerden Cenab-ı Hakk, her çeşit özür ve bahaneyi kaldırmıştır."*²⁷²

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadislerde tûl-u emelin insanı mutlu edemeyeceği ifade edilmîştir. Çünkü insanın ömrü her zaman beklentilerinden kısadır. Tûl-u emele hayâtını bağlayan kişi mutsuz olur. Çünkü istediğine hiçbir zaman kavuşamaz. Emeline yaklaştığında daha uzak emellere göz diker. Bunlarda

²⁶⁸ Buhârî, *Rikâk*, 3; Tirmizî, *Kıyâmet*, 23, 2456; İbnu Mâce, *Zühd*, 27, 4231.

²⁶⁹ Buhârî, *Rikâk*, 4; Tirmizî, *Zühd*, 25, 2335; İbnu Mâce, *Zühd*, 27, 4232.

²⁷⁰ Buhârî, *Rikâk*, 2; Tirmizî, *Zühd*, 25, 2334.

²⁷¹ Tirmizî, *Emsâl*, 7, 2874.

²⁷² Buhârî, *Rikâk*, 4; Tirmizî, *Da'vât*, 113, 3545, *Zühd*, 23, 2332; İbnu Mâce, *Zühd*, 27, 4236.

insanı asıl vazifesinden uzaklaştırır. Bu nedenle Müstakimzâde'nin kanaatini uygun bulmaktayız.

Sadece Ahiret işlerini istemek²⁷³

“Âhirete âit şeylerden başka şeylere emel ve ümit bağlamasın çünkü görünen şeyleri istemek manevi yükselmeleri engeller. Sadece Allah için bu yola girmeli.”²⁷⁴

Âyetlerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*“Kim dünyâ hayâtını ve dünyânın zinet ve şatafatını isterse, Biz orada onların işlerinin karşılığını kendilerine tam tamına öderiz ve onlara dünyâda asla haksızlık yapılmaz. Fakat onlara âhirette ateşten başka bir şey yoktur. Onların dünyâda yaptıkları bütün işler hatta iyilikler bile heder olmuştur, bütün yaptıkları boşa gitmiştir.”*²⁷⁵

*“Dünyâ hayâtı bir oyun ve oyalanmadan başka bir şey değildir. Âhiret yurdu ise, fenalıklardan sakınanlar için daha hayırlıdır, halâ akıllanmayacak mısınız?”*²⁷⁶

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır.

Ebû Saidi'l-Hudrî radiyallahu anh anlatıyor: "**Ensar** radiyallahu anhüm'den bazı kimseler, Resûlullah (s.a.v.)'dan bir şeyler talep ettiler. (s.a.v.) da istediklerini verdi. Sonra tekrar istediler, o yine istediklerini verdi. Sonra yine istediler, o istediklerini yine verdi. Yanında mevcut olan şey bitmişti; şöyle buyurdular: *"Yanımda bir mal olsa, bunu sizden ayrı olarak (kendim için) biriktirecek değilim. Kim iffetli davranır (istememezse), Allah onu iffetli kılar. Kim istiğna gösterirse Allah da onu gani kılar. Kim sabırlı davranırsa Allah ona sabır verir. Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha geniş bir ihsanda bulunulmamıştır."*²⁷⁷

*"Âdemoğlunun şu üç şey dışında (temel) hakkı yoktur: İkâmet edeceği bir ev, avretini örteceği bir elbise, katıksız ekmek ve su."*²⁷⁸

Mutasavvıfların konu ile ilgili kanaatleri şöyledir.

²⁷³ Müstakimzâde, a.g.e., 443.

²⁷⁴ Müstakimzâde, a.g.e., 443.

²⁷⁵ Hûd, 11/15-16.

²⁷⁶ En'am, 6/32.

²⁷⁷ Buhârî, Zekât, 50, Rikâk, 20; Müslim, Zekât, 124, 1053; Muvatta, Sadakâ, 7, 2-997; Ebû Dâvud, Zekât, 28, 1644; Tirmizî, Birr, 77, 2025; Nesâî, Zekât, 85, 5-95.

²⁷⁸ Tirmizî, Zühd, 30, 2342.

“Tecrîd: Kulun zâhirinin mal ve menfaatten, bâtının karşılık bekleme düşüncesinden arınmasıdır. Bu ise kulun dünyâ nimetlerinden faydalanmaması, dünyevî nimetlerden faydalanmayı terk ettiği için buna karşılık ne şimdi ne de ilerde (Dünyâ ve Âhirette) bir karşılık beklememesi mânâsına gelir. Bu gibi şeyleri, Allah’ın ödemesi gerekli bir hakkı olduğuna inanarak yapmak, başka bir sebep ve maksad düşünmemek icap eder. Nâil olacağı hâlleri ve kavuşacağı makâmları kulun kalbinden bile geçirmemesi lâzım gelir. Yani sâlikin bir hâl ile yetinmesi ve bir makamla sükûn bulması doğru olmaz.”²⁷⁹

“Takvâ, abidlerin ilk mertebesidir. Onunla, bir üst mertebeyi idrak eder ve onunla amellerini tezkiye ederler. Çünkü Allah, onunla rızâsı istenilmeyen hiçbir ameli kabul etmez Allah’a yemin ederim ki, takvâ sahiplerinin çoğu takvâ ile yetinmemiş, kalp ve bedenle çok gayret sarf ederek bu uğurda can ve mallarını harcamışlardır. Allah sana merhamet etsin! Sen onlara nazaran nerede olduğuna dikkat et!”²⁸⁰

“Öncelikle, kalbi, asıl düşünmesi gereken şeyin dışında, dünyâ işlerinden herhangi bir mesele ile meşgul olmaktan alıkoymaktır. Hz. Peygamber konuyla alâkalı şöyle buyuruyor: “Her vadide, insanoğlunun kalbinden bir parça vardır. Kalbinin her parçasına ayrı ayrı uyan kişinin, hangi vadide ölüp gideceği Allah’ın umurunda değil!” “Şahid olarak (zihnini toplayarak, dikkatle) kulak veren kimse için bir öğüt vardır.” âyeti de, sadece duyduğuna kulak vermesi mânâsına gelmektedir.”²⁸¹

Âlimlerin dünyâyı sevmesi ve ona düşkün olması, güzel yüzlerine siyah leke gibidir. Böyle olan ilim adamlarının, insanlara faydası olur ise de, kendilerine olmaz. Dîni kuvvetlendirmek, İslâmiyeti yaymak şerefi, bunlara âid ise de, bâzan kâfir ve fâsık da, bu işi yapar. Nitekim, Peygamberlerin efendisi kötü kimselerin de, dîni kuvvetlendireceğini haber vermiş ve (Allahü Teâlâ bu dîni, fâcir kimselerle de, elbette kuvvetlendirir) buyurmuştur. Bunlar, çakmak taşına benzer. Çakmak taşında enerji vardır. İnsanlar bu taştaki kudretten ateş yapar, istifâde eder. Taşın ise, hiç istifadesi olmaz.”²⁸²

²⁷⁹ Kelebâzî, *et-Taârrûf*, 167.

²⁸⁰ Muhâsibî, *er-Riâye*, I, 52.

²⁸¹ Muhâsibî, *er-Riâye*, I, 80.

²⁸² İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 33. Mektub, 60.

Tasavvuf büyüklerinden bazısı, kendilerini ve dünyâyı tamamen unuttuktan sonra, birçok sebepler, faydalar için, dünyâ adamı şeklinde görünürler. Dünyâyı seviyor, istiyorlar sanılır. Hâlbuki içlerinde hiç dünyâ sevgisi, arzusu yoktur. **Sûre-i Nûr**da, (Bunların ticâretleri, alış verişleri, Allahü teâlâyı hâtırlamalarına hiç mani olmaz) meâlindeki âyet-i kerime bunlar içindir. Dünyâyâ bağlı görünürler. Hâlbuki hiç bağılılıkları yoktur. **Hâce Behâeddîn-i Nakşibend Buhârî** buyuruyor ki: “*Mekke-i mükerrermede Minâ pazarında, genç bir tâcir, aşağı yukarı, ellibin altın değerinde alış veriş yapıyordu. O esnada, kalbi, Allahü teâlâyı bir an unutmuyordu.*”²⁸³

Düşüncelerin yok edilmesi, uğraşmakla olursa, devam edemez. On gün, kırk gün, bir yerde kapanıp çile çekmekle, düşünceler, devamlı yok edilemez ve Allahü Teâlâ ile beraberlik, devamlı olamaz. Çünkü uğraşmak tarîkatta olur. Tarîkatta kazanılanlar ise, devamlı olamaz, tükenir. Hakîkatta devam bulunmasına sebep, hakîkatta, uğraşmak olmadığı içindir. Uğraşmak bulunan bir mertebede, sâlike, dünyâ düşüncesi gelince, Allahü Teâlâyâ olan teveccühü, bağılılığı bozar. Bu yolun başında bulunan sâliklerde hâsıl olan, devamlı teveccüh, başkadır.²⁸⁴

Âyetler, hadisler ve Mutasavvıfların ifadesinde görüldüğü gibi müslümanın dünyâdan çok âhiret hayâtına meyletmesi ve hayâtını bu istikâmette yaşamaya çalışması gerektiği ifade edilmektedir. Müstakimzâde’nin görüşü de bu istikamettir.

At, kılıç, kitap ve saire sahip olduğu eşyadan söz etmeyi terk etmek²⁸⁵

Konu ile ilgili olarak âyetlerde şöyle buyurulmaktadır:

“**Karun** bir gün, yine bütün ihtişam ve şatafatıyla halkının karşısına çıktı. Dünyâ hayâtına çok düşkün olanlar: “Keşke bizim de **Karun**’unki gibi servetimiz olsaydı. Adamın amma da şansı varmış, keyfine diyecek yok!” dediler. Âhirete dair ilimden nasibi olanlar ise: “Yazıklar olsun size! Bu dünyâlıkların böylesine peşine düşmeye değer mi? Oysa iman edip güzel ve makbul işler yapanlara Allah’ın cennette hazırladığı mükâfat elbette daha hayırlıdır. Buna da ancak sabredenler nail olur.” Derken Biz onu da, sarayını da yerin dibine geçiriverdik. Ne yardımcıları Allah’a karşı kendisine yardım edip, onu kurtarabildi, ne de kendi kendisini savunabildi.

²⁸³ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 33. Mektub, 61.

²⁸⁴ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 60. Mektub, 115.

²⁸⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 437.

*Daha dün onun yerinde olmaya can atanlar bu sabah şöyle dediler: “Vah bize! Meğer Allah dilediği kimsenin rızkını bol bol verir, dilediğinin rızkını kısırmış! Şayet Allah bize lütfedip korumasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Vah vah! Demek ki gerçekten kâfirler iflah olmazmış!”*²⁸⁶

Âyetlerde **Karun**’un zenginliğinin halkın arasında dilden dile dolaştığı belirtilmektedir. İnsanlar: “Keşke bizim de **Karun**’unki gibi servetimiz olsaydı. Adamın amma da şansı varmış, keyfine diyecek yok!” diyorlardı. Fakat Allah **Karun**’dan servetini alınca bu düşüncelerinin yanlış olduğunun farkına vardılar.

Her ne surette olursa olsun insanın Âhiretle ilgili konular dururken dünyâlık şeylerden bahsetmesi zamanı boşuna harcaması anlamına gelir. Çünkü hakkında konuştuğu şeylerin çoğu kendisini ilgilendirmemektedir. Bu nedenle Müstakimzâde’nin görüşünü uygun bulmaktayız.

Bir şeyi vaktinden, kısmetinden ve başkalarından önce istememek ve talip olmamak²⁸⁷

Konu ile ilgili olarak hadiste şöyle buyurulmaktadır:

*"Kim kendisine gelen bir fakirliği hemen halka intikal ettirirse (yani onlara açarak dilenmeye kalkarsa), onun fakirliğinin önüne geçilmez. Kime de fakirlik gelir, o da bunu Allah'a açarsa, Allah ona er veya geç rızkıyla imdat eder."*²⁸⁸

Hadiste fakirliğinden bahsederek bir şeylere talip olmanın ve bunun için ortaya atılmanın uygun olmadığı ifade edilmektedir. Gerek fakirliğinden gerekse mal sevgisinden olsun bir şeyi elde etmek için öne atılmak müslümânâ yakışan bir tavır değildir. Bu nedenlerle Müstakimzâde’nin görüşünü uygun bulmaktayız.

Eserde bulunup, bizim hakkında dayanak bulamadığımız, ‘bireysel âdâb’ ile ilgili konu başlıkları şunlardır:

Vesvesede kalmamak için yolda gözünü haramdan muhafaza etmek²⁸⁹

Ayak parmakları üzerine oturmamak²⁹⁰

Otururken elleri köşede tutmak²⁹¹

²⁸⁶ Kasas, 28/79-82.

²⁸⁷ Müstakimzâde, a.g.e., 435.

²⁸⁸ Tirmizî, *Zühd*, 18, 2327; Ebû Dâvud, *Zekât*, 28, 1645.

²⁸⁹ Müstakimzâde, a.g.e., 428.

²⁹⁰ Müstakimzâde, a.g.e., 428.

Kıble tarafına tükürmemek²⁹²

Ellerle sinek kovmayı devamlı yapmamak²⁹³

Mümkünse esnememek, esnendiğinde ise şeytanın müdahale edip vesvese vermemesi için ellerle ağzı kapamak²⁹⁴

Mideden gaz geldiğinde ağzı kapayarak engellemek²⁹⁵

Kadınlar gibi süslenmemek²⁹⁶

İhtiyacı olan bir şeyi gidermede tembellik yapmamak²⁹⁷

Kendi sağlamlık, güç ve dayanıklılığına güvenmemek²⁹⁸

Kişiyi şöhrete götüren şeyleri terk etmek²⁹⁹

Dikkatli davranmak ve eziyeti defetmek³⁰⁰

Zamanında bir asa sahibi olmak³⁰¹

Yürüyüşte ayakları yere şiddetli bir şekilde vurmamak³⁰²

Dört tarafa fazla bakmamak ve önem vermemek³⁰³

Kadı ve Hakim olmamak, Eğer mecburen bunları yaparsa derininden

Hakk Teâlâ' ya yönelip ondan yardım dilesin ve büyüklenmesin.³⁰⁴

Fazilet Ehline benzemeye çalışmamak, şeref kazanmaya çalışmak. Fazilet

Ehline benzemeye çalışmasın ki onlardan olsun, şeref kazanmaya çalışsın

ki şerefe kavuşsun.³⁰⁵

Çok konuşmayı terk etmek³⁰⁶

Kapının bir kanadına dayanarak durmamak³⁰⁷

Eşik üzerine oturmamak³⁰⁸

Güvercinle oynamaktan uzak durmak³⁰⁹

²⁹¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 428.

²⁹² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 428.

²⁹³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 428.

²⁹⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 428.

²⁹⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 428.

²⁹⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 430.

²⁹⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 430.

²⁹⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 431.

²⁹⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 435.

³⁰⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 436.

³⁰¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 436.

³⁰² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 436.

³⁰³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 436.

³⁰⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 437.

³⁰⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 439.

³⁰⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 440.

³⁰⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 449.

³⁰⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 449.

Bedenle mum veya kandil örtmemek³¹⁰

Mezarlıkta gülmemek³¹¹

İkindiden sonra uyumamak³¹²

Mihrapta ve kapı eşiğinde uyumamak³¹³

Attığı şeyi tekrar almamak³¹⁴

Özellikle Güneş ve Ay Tutulmalarında Güneş ve Aya ve mümkünse diğer zamanlarda semaya bakmamak³¹⁵

Ömrün son üçte birlik kısmında evsiz olmak³¹⁶

Ömrün son üçte birlik kısmında beyhude işlerle uğraşmamak³¹⁷

Şeriatın ve Tabiatın kabahatli ve nefretle karşıladığı eşyadan kaçmak³¹⁸

Her işi öncelikle Allah’a havale etmek³¹⁹

Şer’ e aykırı işler işlememek³²⁰

Özellikle sabah namazı olmak üzere namazlardan sonra süratli davranmamak: secdeden kalkarken yavaş kalkmak:³²¹

Asılmışlara bakmamak:³²²

Yokluğu terk etmemek:³²³

Ölünün yüzüne bakmamak:³²⁴

Çok uyumayı terk etmek:³²⁵

Harap yerlere uzunca bakmayı terk etmek:³²⁶

Baklaçiçeğine bakmamak:³²⁷

Güneşte ısınmış suyu kullanmamak:³²⁸

³⁰⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 449

³¹⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

³¹¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

³¹² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

³¹³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

³¹⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 452.

³¹⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 452.

³¹⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 452.

³¹⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 452.

³¹⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 452.

³¹⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 453.

³²⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 453.

³²¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

³²² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

³²³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

³²⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

³²⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

³²⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

³²⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

Besmele çekilmesi uygun olmayan her işi terk etmek:³²⁹

İlgiyi çeken şeyleri her görüldüğünde ‘Maşallah’ demek:³³⁰

Ellerle sinek kovmayı devamlı yapmamak:³³¹

Özellikle sabah namazı olmak üzere namazlardan sonra süratli davranmamak: secdeden kalkarken yavaş kalkmak³³²

3.2. ÂİLE ÂDÂBI

3.2.1. ÇOCUK TERBİYESİNDE ÂDÂB

Talebelerin ve hizmetçilerin hem sevecekleri hem korkacakları bir tavır sergilemek³³³

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmakadır:

Muaviye İbnu Süveyd İbni Mukarrin anlatıyor: "Bizim bir azadlımıza bir tokat attım ve kaçtım. Sonra öğleden az önce döndüm, babamın arkasında namaz kıldım. Babam azadlıyı da beni de çağırdı. Sonra hizmetçiye: "Misilleme (onun yaptığının mislini) yap!" dedi. Hizmetçi affetti. Bunun üzerine babam anlattı: "Biz **Beni Mukarrin**, Resûlullah (s.a.v.) zamanında tek bir hizmetciye sahiptik. Ona birimiz bir tokat vurdu. Bu hadise Aleyhissalatu vesselâm'ın kulağına ulaşmıştı: "*Onu azad edeceksiniz!*" emir buyurdular. Kendisine: "Ondan başka hizmetçileri yok!" dendi. Bunun üzerine: "*Öyleyse onu hizmetlensinler. Ancak ne zaman ondan müstağni olurlarsa, derhal yol versinler!*" buyurdular."³³⁴

Konuyla örnek olarak verdiğimiz hadiste kişinin raiyetindekilere adil, hakkını savunacağı ve sevineceği şekilde davranması gerektiği anlatılmaktadır. Bu nedenle Müstakimzâde'nin kanaatini olumlu bulmaktayız.

³²⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

³²⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 452.

³³⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 452.

³³¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 428.

³³² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

³³³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 31.

³³⁴ Müslim, *Eyman* 31, 1658; Tirmizî, *Nüzur* 14, 1542; Ebû Dâvud, *Edeb*, 133, 5166-5167.

Çocukları ve emri altındakileri terbiye ederken ifrat içinde olmamak³³⁵

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

Ebû Katâde (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (s.a.v.), kızı **Zeyneb**'in kerimesi olan torunu **Ümâme** 'yi omuzunda taşıdığı halde halka namaz kıldırırdı. Secdeye varınca çocuğu yana bırakır, kıyâm için doğrulunca tekrar omuzuna alırdı."³³⁶

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) torununu namaz kıldırırken yanında bulundurmakta ve onunla meşgul olmaktadır. Bunu dini sevdirmeye ameliyesi olarak algılamak gerekir. Müstakimzâde'nin kanaati de aynı şekildedir.

Mümkünse çocukları dövmemek ve onlara sövmemek³³⁷

"Mecburi kızgınlık durumunda ağırbaşlılık, vakâr, yüz ekşitme ile terbiye olmaları mümkün ise onların sevgisini kaybetmemek için dövmemeli ve sövmemeli."³³⁸

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

Câbir İbnu Semüre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.)'la birlikte ilk namazı kıldım. Sonra (s.a.v.) ehline gitti. Onunla ben de çıktım. Onu bir kısım çocuklar karşıladı. Derken onların yanaklarını bir bir okşamaya başladı. Benim yanağımı da okşadı. Elinde bir serinlik ve hoş bir koku hissettim. Elini sanki attar havanından çıkarmış gibiydi."³³⁹

Berâ (radıyallahu anh) anlatıyor: "**Hz. Ebû Bekir** (radıyallahu anh) **Hz. Aişe** (radıyallahu anhâ)'ye uğradı. **Aişe** hummaya yakalanmış, hasta idi. "*Kızım, nasılsın?*" diye hatırını sordu ve yanağından öptü."³⁴⁰

Mu'âviye İbnu'l-Hakem es-Sülemî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah (aleyhissâltu vesselâm) ile birlikte namaz kılıyordum. Derken cemaatten bir şahıs hapsirdi. Ben: " Yerhamükallah " dedim. Cemaattekiiler bana bed bed baktılar. Bunu üzerine (kızıp): "Vay başıma gelen, niye bana böyle bakıyorsunuz? "

³³⁵ Müstakimzâde, a.g.e., 431.

³³⁶ Buhârî, *Slât* 106, *Edeb*, 18; Müslim, *Mesâcid*, 41, 5-43; Muvatta, *Kasru's-Salât*, 81, 1-170; Ebû Dâvud, *Salât*, 169,917-920; Nesâî, *Mesâcid*, 19, 2-45, *Sehv*, 13, 3-10.

³³⁷ Müstakimzâde, a.g.e., 431.

³³⁸ Müstakimzâde, a.g.e., 431.

³³⁹ Müslim, *Fezâil*, 80, 2329.

³⁴⁰ Ebû Dâvud, *Edeb*, 158, 5222; Buhârî, *Menâkıb,u'l-Ensar* 45.

dedim. Bu sefer ellerini dizlerine vurarak beni susturmak istediler. Resûlullah (s.a.v.) namazı bitirince (bana iyi davrandı), annem babam O'na fedâ olsun, ben O 'ndan, ne önce ne de sonra, ondan daha iyi öğreten bir muallim görmedim. Allah'a yemin olsun O beni ne azarladı ne dövdü, ne de evimi yıktı; sadece: *"Namazda insan keliminden (dünyevi) bir söz münasib değildir, ona uygun olan söz, tesbîh, tekbir ve Kur'an kiraatıdır!"* dedi.³⁴¹

Abbâd İbnu Şurahbil anlatıyor: "Kıtlığa uğradım. Bunun üzerine *Medine* bahçelerinden birine girdim. Başak ovup hem yedim hem de torbama aldım. Derken sahibi gelip beni yakaladı, dövdü, torbamı elimden aldı ve beni Resûlullah'a getirdi. Durumu ona anlattı. Resûlullah (s.a.v.) mal sahibine: *"Cahilken öğretilmedin, açken de doyurmadın!"* dedi. Sonra emri üzerine, torbamı saldı. (Sonra Resûlullah) bana bir veya yarım sa' miktarında yiyecek verdi."³⁴²

Muhasibî'nin görüşü şöyledir:

"Hanımının gönlünü alması için çocuğunu dövmesi, İslâm'ın prensiplerini, döverek, söverek benimsetmeye çalışması, anne-babasına saygı göstermek için akrabalarıyla ilişkilerini kesmesi, kendisine necâset bulaşır ve namazına zarar gelir korkusuyla, annesine, hanımına veya hizmetçisine kötü söz söyleyip dövmesi ve bütün bunları Allah için kızmak diye nitelendirmesi yanlıştır."³⁴³

Hadislerden ve Muhasibî'nin görüşünde açıkça görüldüğü gibi çocuğun hatasından dolayı dövülmesi uygun görülmemektedir. Buna karşın anlatma, sevgiyi kısıtlama en fazla hafif sert ifadeler kullanarak uyarma metodu tavsiye edilmektedir. Bu nedenlerden dolayı Müstakimzâde'nin görüşünü uygun bulmaktayız.

³⁴¹ Müslim, *Mesâcid*, 33, 537; Ebû Dâvud, *Salât*, 171, 930-931; Nesâî, *Sehv*, 20, 3-14-1 8.

³⁴² Ebû Dâvud, *Cihâd*, 93, 2620-2621; Nesâî, *Kudat* 20, 8-240; İbnu Mâce, *Ticârât*, 67, 2298.

³⁴³ Muhâsibî, *er-Riâye*, I, 111.

3.2.2. ANNE ve BABAYA KARŞI ÂDÂB

Anne ve babaya itaat etmek³⁴⁴

Konu ile ilgili olarak âyetlerde şöyle buyurulmaktadır:

*“Rabbin şöyle buyurdu: Allah’tan başkasına ibâdet etmeyin. Anneye ve babaya güzel muamele edin. Şâyet onlardan her ikisi veya birisi yaşlanmış olarak senin yanında bulunursa sakın onlara hizmetten yüksünme, “öff!” bile deme, onları azarlama, onlara tatlı ve gönül alıcı sözler söyle.”*³⁴⁵

*“Biz insana, annesine babasına iyi davranmasını emrettik. Zira annesi onu nice zahmetlerle karnında taşımıştır. Sütten kesilmesi de iki yıl kadar sürer. İnsana buyurduk ki: “Hem Bana, hem de annene babana şükret! Unutma ki sonunda Bana döneceksiniz.” “Eğer onlar seni, şerik olduğuna dair hiçbir bilgin olmadığı şeyleri, Bana ortak saymaya zorlarsa sakın onlara itaat etme! Ama o durumda da kendileriyle iyi geçin, makul bir tarzda onlara sahip çık! Bana yönelen olgun insanların yolunu tut! Sonunda hepinizin dönüşü Bana olacak ve Ben işlediklerinizi tek tek size bildirip karşılığını vereceğim.”*³⁴⁶

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

İbnu Amr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam, cihada iştirak etmek için Hz. Peygamber (s.a.v.)'den izin istedi. Resûlullah (s.a.v.): "Annen baban sağlar mı?" diye sordu. Adam: "Evet" deyince: "Onlara (hizmet de cihad sayılır), sen onlara hizmet ederek cihad yap" buyurdu.³⁴⁷

Atâ İbnu Yesar (rahimehullah) anlatıyor: "Bir adam Resûlullah (s.a.v.)'a sordu: "Annemin yanına girerken izin isteyeyim mi?" "Evet, iste." "Ama ben evde onunla beraber kalıyorum." "Annenin yanına girerken izin iste!" "Ama ben ona hizmet ediyorum." "Annenden izin iste! Anneni çıplak görmeyen hoşuna gider mi?" "Hayır!" "Öyleyse ondan izin iste!"³⁴⁸

Konuyu örneklendirdiğimiz âyetler ve hadislerde anne ve babaya itaatın emredildiği açıktır. Dolayısıyla Müstakimzâde'nin görüşü yerindedir.

³⁴⁴ Müstakimzâde, a.g.e., 436.

³⁴⁵ İsra, 17/23.

³⁴⁶ Lokman, 31/14-15.

³⁴⁷ Buhârî, Cihâd, 138, Edeb, 3; Müslim, Birr, 5, 2539; Ebû Dâvud, Cihâd, 33, 2529; Nesâî, Cihâd, 5; Tirmizî, Cihâd, 2, 1671.

³⁴⁸ Muvatta, İsti'zan 1, 2-963.

Anne ve babaya duayı terk etmemek³⁴⁹

Konu ile ilgili olarak âyette şöyle buyurulmaktadır.

Babası: “İbrâhim, ne o, yoksa sen benim tanrılarımı sırtını mı dönüyorsun? Bu işten vazgeçmezsen mutlaka taş tutarım seni. Şöyle bir uzun müddet benden uzak dur. Gözüm görmesin seni buralarda!” İbrâhim: “Selâmet, esenlik içinde kal, dedi. Rabbimden senin için af dileyeceğim. O gerçekten bana karşı çok lütfkârdır.”³⁵⁰

Âyette görüldüğü gibi **Hız. İbrâhim** (as) kendisini dininden dolayı huzurundan kovan babasına bile duâ etmeye devam edeceğini ifade etmektedir. Bu nedenle Müstakimzâde’nin kanaatini olumlu bulmaktayız.

Anne ve babanın vasiyet ve nasihatlarına kulak vermek ve kalbini bu isteklerine meyilli ve onlarla meşgul etmek³⁵¹

Âyetlerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

“Eğer onlar seni, şerik olduğuna dâir hiçbir bilgin olmadığı şeyleri, Bana ortak saymaya zorlarsa sakın onlara itaat etme! Ama o durumda da kendileriyle iyi geçin, mâkul bir tarzda onlara sahip çık! Bana yönelen olgun insanların yolunu tut! Sonunda hepinizin dönüşü Bana olacak ve Ben işlediklerinizi tek tek size bildirip karşılığını vereceğim.”³⁵²

“Lokman oğluna nasihat ederken: “Evladım!” dedi, “sakın Allah’a eş, ortak uydurma. Çünkü şirk pek büyük bir zulümdür.”³⁵³

Konuyu örneklendirdiğimiz âyetlerde görüldüğü gibi anne ve babanın nasihatlerine kulak vermek tavsiye hatta emredilmektedir. Fakat Allaha şirk ve isyan içeren nasihatlerine itaat etmeyi yasaklamıştır. Bu nedenle Müstakimzâde’nin kanaatini olumlu bulmaktayız.

³⁴⁹ Müstakimzâde, a.g.e., 436.

³⁵⁰ Meryem, 19/46-47.

³⁵¹ Müstakimzâde, a.g.e., 436.

³⁵² Lokman, 31/14-15.

³⁵³ Lokman, 31/13.

3.2.3. EVLİLİK ÂDÂBI

Evliliğin âdâbı ile ilgili olarak hadislerden ve mutasavvıfların görüşlerinden yaptığımız alıntılar aşağıdaki gibidir:

"Sizden önce yaşayanlar arasında **Kifl** adında biri vardı. Bildiğinden hiç şaşmazdı. İhtiyaç içinde olduğunu bildiği bir kadına gelerek, altmış dinar verdi. Kadından kâim almak üzere teşebbüse geçince kadın, titredi ve ağladı. "Niye ağlıyorsun?" diye sorunca, kadın: "Bu benim hiç yapmadığım (haram) bir amel. Bu günaha beni razı eden de fakrımıdır!" dedi. Adam da: "Yani sen şimdi Allah korkusuyla mı ağlıyorsun? Öyleyse, Allah'tan korkmaya ben senden daha layıkım! Haydi git, verdiğim para da senin olsun. Vallahi ben bundan böyle Allah'a hiç asi olmayacağım!" dedi. Adam o gece öldü. Sabah, kapısında şu yazılı idi: "Allah **Kifl**'i mağfiret etti!" Halk bu duruma şaşırdı kaldı. Allah o devrin peygamberine **Kifl**'in durumunu vahyen bildirinceye kadar şaşkınlık devam etti."³⁵⁴

"Mü'min kişiye bir ağrı, bir yorgunluk, bir hastalık bir üzüntü hatta bir ufak tasa isabet edecek olsa, Allah onun sebebiyle mü'minin günahından bir kısmını mağfiret buyurur."³⁵⁵

"Bir kul, sâlih amel işlerken araya bir hastalık veya sefer girerek ameline mani olsa, Allah ona sıhhati yerinde ve mukîm iken yapmakta olduğu sâlih amelin sevabını aynen yazar."³⁵⁶

Bir erkekle bir kadın arasında Allah'ın koyduğu prensipler çerçevesinde akdedilen muamele. İslâm nazarında bir ibâdet kabul edilen evlilik ile ilgili olarak, İslâm Hukûku'na dair yazılan kitaplardan bazısında; "Bizim için Hz. Âdem'den bu güne kadar, meşrû olarak devam ede gelen ve Cennette de devam edecek olan iki şey vardır; bunlar, evlenme ve imandır şeklinde kaydedilmektedir. Kur'an-ı Kerîm'den evlenmenin meşrûluğuna şu âyetler delildir; "Size helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder âdet nikâh edin"³⁵⁷; "Sizden bekârları ve kölelerinize câriyelerinizden sâlih olanları nikâh edin. Eğer fakir olurlarsa Allah onları Fazl ve keremiyle zengin kılar. Allah vâsi'dir, âlimdir"³⁵⁸

³⁵⁴ Tirmizî, Kıyâmet, 49, 2498.

³⁵⁵ Buhârî, Marda 1; Müslim, Birr, 52, 2573; Tirmizî, Cenâiz, 1, 966.

³⁵⁶ Buhârî, Cihâd, 134; Ebû Dâvud, Cenâiz, 2, 3091.

³⁵⁷ Nisâ, 4/12.

³⁵⁸ Nûr, 24/32.

İslâm kişiyi, sırf Allah'a yaklaşmak, ruhbanlıkta bulunmak ve 'ibâdet edeyim' diye bir köşeye çekilmekten alıkoymaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.), evliliğin sağladığı yararları, bir grup gence hitapları sırasında şöyle dile getirmişlerdir; "*Ey gençler, sizden evlenmeye gücü yeten kimse hemen evlensin; zira evlilik gözü haramdan en iyi koruyan ve tenasül uzvunun en sağlam kalesidir. Evlenmeye imkânı olmayan ise oruç tutsun; zira oruç şehveti kırmaktadır...*"³⁵⁹ Allah (c.c.), evlilikte müslümanın kimi tercih edeceğini açıklamıştır: "*(Ey Müminler,) iman etmedikçe müşrik kadınlarla evlenmeyin. Mümin bir câriye, hoşunuza gitse bile müşrik bir kadından hayırlıdır. (Mü 'min kadınları) iman etmedikçe müşrik erkeklerle evlendirmeyin. Mümin bir köle, hoşunuza gitse bile (hür) bir müşrikten hayırlıdır. Bunlar (sizi) cehenneme çağırırlar; Allah ise, izniyle, cennete ve mağfirete dâvet ediyor. İşte, Allah, düşünüp ibret alsınlar diye, âyetlerini insanlara böyle açıklar*"³⁶⁰

Hz. Peygamber (s.a.v.) de **Buhârî** ve **Müslim** tarafından nakledilen bir hadisinde, bir kadınla ancak dört meziyeti dolayısıyla evlenildiğine işaret ederek, bunların; kadının malı, soyu-sopu güzelliği ve bir de dini olduğunu belirtmiş, sonra da, "*sen kadının dindar olanını al*" buyurmuştur.³⁶¹ **İbn Mâce** tarafından nakledilen bir hadisinde ise şöyle demiştir: "*Kadınlarla güzellikleri dolayısıyla evlenmeyin; olabilir ki, güzellikleri onları kötülüğe sevkeder. Malları dolayısıyla da evlenmeyin; olabilir ki malları da onları size karşı isyana sevkeder. Fakat onlarla dinleri dolayısıyla evlenin. Dindar olan siyahî bir cariye, diğerlerinden üstündür*"³⁶²

İslâm'da nikâh bizzat Kur'an- Kerim'de ele alınmış ve esasları belirtilmiştir. Şu esasları sayabiliriz:

- 1- Kişi, bülûğ çağına erince geciktirilmeden evlendirilmelidir.³⁶³
- 2- Mü'min kişi mü'min bir eşle evlenmelidir. Müşrik kişi (neseb, zenginlik, güzellik gibi sebeplerle) hoşumuza gitse bile onunla evlilik yapılmamalıdır. Çünkü mü'min kimse, (burnu kesik siyah) köle bile olsa, hoşumuza giden müşrikten daha hayırlıdır. Çünkü onlar cehenneme çağırırlar.³⁶⁴

³⁵⁹ Buhârî, *Savm*, 1, Nikâh, 2-3; Müslim, *Nikâh*, 1-3; Ebû Dâvûd, *Nikâh*, 1; İbn Mâce, *Nikâh*, 1.

³⁶⁰ Bakarâ, 2/221.

³⁶¹ Buhârî, *Sahih*, VI, 123; Müslim, *Sahih*, 2, 1086.

³⁶² İbn Mâce, *Sünen*, 1, 572.

³⁶³ Nisa, 4/11.

³⁶⁴ Bakarâ, 2/221.

- 3- Kadınlardan hoşâ gidenle evlenilmelidir.
- 4- Kadınlarla âilelerinin izniyle evlenilmelidir.
- 5- Kadın namuslu, fuhuştan uzak ve gizli dostlar edinmeyenlerden olmalıdır.
- 6- Kadına mehri verilmelidir.
- 7- Cemiyet, bekâr olan (dul, yetim, köle) kimselerle ilgilenip, onları evlendirmelidir. Evlendirmede fakirlikten korkulmamalı, bekârlara yardım edilmelidir.
- 8- Nikâh akdi alenî olmalıdır. Bu prensip bilhassa yukarıda işaret edilen **Nisa** 25. âyette sarihtir. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) nikâhın alenî olmasını, bu maksadla ziyafet verilmesini ve hatta def ve sesle ilan edilmesini ısrarla emretmiştir.
- 9- Nikâh kadın erkek arasında veraset hakkı te'sis eder.³⁶⁵
- 10- İslâmî nikâhın müddeti müebbetdir, daimidir. Yani kadınla erkek hayât boyu beraber olmak üzere nikâhlanırlar. Belli bir müddetle sınırlı olan nikâh meşru değildir. Kişi, içinden muayyen bir müddete niyet etmiş olsa bile, bu müebbet kabul edilir. Boşanma dinimizde meşru ise de ciddi ve meşru bir sebebe dayanmayan boşama ve boşanmalar Allah'ın buğzettiği, sevmediği bir ameldir. Talâk, hadiste "Allah'ın en çok buğzettiği helal" olarak tarif edilmıştır.

Çirkin fıtrathı kadınla evlenmemek³⁶⁶

“Çirkin fıtrathı kadınla evlenmek haya'yı telef eder.”³⁶⁷

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

*"Dünyâ bir meta'dır. Dünyâ metânının en hayırlısı salihâ kadındır."*³⁶⁸

*"Kadın dört hasleti için nikâhlanır: Malı için, haseb ve nesebi için, güzelliği için, dini için. Sen dindarı seç de huzur bul."*³⁶⁹

Hadislerde kötü fıtrathı bir kadınla evlenmenin insanı huzursuzluğa sevkedeceği açıkça ifade edilmektedir. Bu nedenle Müstakimzâde'nin görüşünü desteklemekteyiz.

³⁶⁵ Nisa, 4/18-25.

³⁶⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 441.

³⁶⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 441.

³⁶⁸ Müslim, *tefsir, Râ'd*, 64, 1467; Nesâî, *Nikâh*, 15, 6-69.

³⁶⁹ Buhârî, *Nikâh*, 15; Müslim, *Radâ'*, 53, 1466; Ebû Dâvud, *Nikâh*, 2, 2047; Nesâî, *Nikâh*, 13, 6-68.

İtaatkâr Hanım almak³⁷⁰

“İtaatkâr olmayan hanım patlıcandan şiddetlidir.”³⁷¹

Konu ile ilgili olarak hasiste şöyle buyurulmaktadır:

Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: “Ey Allah'ın Resülü: ‘Dedi, hangi kadın daha hayırlıdır?’ diye sorulunca, Rasulullah (s.a.v.) : ‘*Kocası bakınca onu sürura garkeden, emredince itaat eden nefis ve malında, kocasının hoşuna gitmeyen şeyle ona muhalefet etmeyen kadın!*’ diye cevap verdi.” buyurdular.³⁷²

Hadiste itaatkâr, âilenin işlerini kolaylaştıran kadın en hayırlı kadın olarak nitelendirilmektedir. Müstakimzâde’nin kanaati de bu yöndedir. Bu nedenle Müstakimzâde’nin görüşünü desteklemekteyiz.

Kadınlara itaat etmemek³⁷³

“Kadınlara itaat etmek akıllılar için kötü ve ayıptır.”³⁷⁴

Konu ile ilgili olarak hadiste şöyle buyurulmaktadır:

*“Kadınlara karşı hayırhah olun. Çünkü onlar sizin yanınızda esirler gibidirler. Onlara iyi davranmaktan başka bir hakkınız yok, yeter ki onlar açık bir çirkinlik işlemesinler. Eğer işlerlerse yataktan yalnız bırakın ve şiddetli olmayacak şekilde dövün. Size itaat ederlerse haklarında aşırı gitmeye bahane aramayın. Bilesiniz, kadınlarınız üzerinde hakkınız var, kadınlarınızın da sizin üzerinizde hakkı var. Onlar üzerindeki hakkınız, yatağınızı istemediklerinize çiğnetmemeleridir. İstemediklerinizi evlerinize almamalarıdır. Bilesiniz onların sizin üzerinizdeki hakları, onlara giyecek ve yiyeceklerinde iyi davranmanızdır.”*³⁷⁵

Hadisteki “Onlara iyi davranmaktan başka bir hakkınız yok, yeter ki onlar açık bir çirkinlik işlemesinler.” İfâdesi kadınlardan bir çirkinlik vuku bulmadığı sürece onlarla iyi geçinilmesi gerektiği anlatmaktadır. Bu durumda onlarla iyi geçinmek için kanaatini alma ve danışma mânâsında ki bir harekete hadislerde ve Müstakimzâde’nin teklifinde olumsuz bakıldığı söylenemez.

³⁷⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 441.

³⁷¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 441.

³⁷² Nesâî, *Nikâh*, 14, 6-68.

³⁷³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 442.

³⁷⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 442.

³⁷⁵ Tirmizî, *Tefsir, Tevbe*, 3087.

Eşinin ve kendinin tenasül organına bakmayı terk etmek³⁷⁶

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

*"Bir erkek başka bir erkeğin avretine bakmasın, kadın da kadının avretine. Bir erkek aynı örtünün içinde bir başka erkeğe sokulmasın. Kadın da aynı örtünün içinde bir başka kadına sokulmasın."*³⁷⁷

Behz İbnu Hakîm (radıyallâhu anh) anlatıyor: "(Bir gün Hz. Peygamber'e sorarak) dedim ki: "Ey Allah'ın Resülü! Hangi avretimizi açıp, hangi avretimizi örtelim?" *"Zevcen ve sağ elinin sahip oldukları dışında herkese karşı avretini koru!"* cevabını verdi. Ben tekrar:

"Ey Allah'ın Resülü, erkekle olursa?" dedim,

"Gücün yeterse avretini kimseye gösterme!" dedi.

"Kişi tek başına olursa?" dedim.

"Kendisine karşı hayâ edilmeye Allah daha lâyıktır" dedi.³⁷⁸

Hadislerde kişinin eşi dışındakilere karşı tenasül organını örtmek tavsiye edilmektedir. Müellifin ifadesi ise bizzat bakmak ile ilgilidir. İkinci hadisin sonunda ki *"Gücün yeterse avretini kimseye gösterme!"* dedi. "Kişi tek başına olursa?" dedim. *"Kendisine karşı hayâ edilmeye Allah daha lâyıktır"* dedi." ifâdelerinde ise genel olarak kimsenin başkalarının tenasül organına bakamayacağı ve tek başına iken bile çıplak kalmaması gerektiği ifâde edilmektedir. Bunlarda Müstakimzâde'nin kanaatinin geçerli olduğunu gösterir.

³⁷⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 452.

³⁷⁷ Müslim, *Hayz*, 74, 338; Ebü Dâvud, *Hamâm* 3, 4018; Tirmizî, *Edeb*, 39, 2794.

³⁷⁸ Ebü Dâvud, *Hamâm* 3, 4017; Tirmizî, *Edeb*, 22, 2770; 39, 2795; İbnu Mâce, *Nikâh*, 28, 1920.

3.2.4. ABDEST, GUSÜL ve TEMİZLİKTE ÂDÂB

İslâm Dininde temizlik, abdest ve gusulün önemi malumdur. Bu konu her zaman Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Sahabi (ra)'lerin gündeminde olmuştur. Tasavvufçuların bu konudaki yaklaşımları ise özet olarak şöyledir:

Abdest ve Abdestin Edepleri

Edeb; nezâket, zarâfet, insanlara sözle ve davranışla yardımda bulunmak, gönüllerini okşamak demektir. Abdestin edepi ise yapılması hâlinde sahibine sevap kazandıran hususlardır. Yapılmamaları hâlinde ise kişiye günah yazılmaz.

Abdestin edepi şunlardır:

- 1- Abdest alırken başkasından yardım istememek.
- 2- Abdest alırken suyun sıçramaması için dikkatli davranmak.
- 3- Kibleye doğru yönelmek.
- 4- Gereksiz yere konuşmamak.
- 5- Niyet ederken dil ile niyet etmek.
- 6- Her uzvu iyice ovmak.
- 7- Abdest dualarını okumak.
- 8- Kullanılmış bir su ile abdest almamaya dikkat etmek.
- 9- Her uzvu yıkarken niyeti korumakla birlikte "Bismillâh" demek.
- 10- Kulağını meshederken serçe parmaklarının uçlarıyla kulak deliklerini meshetmek.
- 11- Burna ve ağıza suyu alırken sağ eli kullanmak.
- 12- Sol el ile sümkürmek.
- 13- Öbür sahibi olmayan kimsenin namaz vaktinden önce abdest alması.
- 14- Abdest bittikten sonra kibleye karşı ayakta kelime-i şehâdet getirmek ve duâ yapmak, biraz su içmek.
- 15- Durgun veya akarak yer değiştiren sular ile birikinti hâlindeki sulara ve Kible'ye karşı abdest bozulmaz.
- 16-Abdestden önce -âdâbıyla- misvaklanmak
- 17-Abdest dualarını okumak
- 18-Farzlarını noksansız yapmak, tertibe riâyet etmek
- 19-Sünnetlerine riâyet etmek.³⁷⁹

Pisliği izale ve kullanılacak taş ve suyun temiz olması istibrâ, idrar kalmaması için yapılan temizlik hareketi istinca, öksürme gibi hareketlerle iyice temizlenme. Temizlikte Şeytan vesvesesine fırsat verecek aşırılıktan sakınılmalıdır. Def-i hâcet hâlinde istitar (nazar-ı nas'dan gizlenme), İdrar serpintilerinden ictinab

³⁷⁹ Şihabuddin Sühreverdi, *Avâriful Maârif*, 214.

edilmelidir. Gusledilen banyoya bevletmemek. Duaları yerli yerince okumak. Girişte sol ayak, çıkınca sağ ayak İsm-i İlahi bulunan şeyleri yanından bulundurmamak.

Gusletmek isteyen kimse önce besmele çekerek gusle niyet eder. Ellerini bileklerine kadar yıkar ve üzerinde yapışıp kurumuş bir şey varsa onları temizler. Sonra herhangi bir pislik olmasa bile avret yerlerini ve uyluklarını yıkar. Sonra sağ avucu ile ağzına bolca su alarak iyice çalkalar; bunu üç defa tekrar eder; oruçlu değilse suyun boğazına ulaşmasını sağlar. Sonra yine sağ eli ile burnuna üç defa su çekerek iyice temizler. Bundan sonra namaz abdesti gibi bir abdest alır. Eğer yıkandığı yere su toplanıyorsa, ayakları abdest alırken değil gusülden çıkarken yıkar. Abdest aldıktan sonra, önce başına, sonra sırayla sağ ve sol omuzlarına üçer defa su döker. Her defasında vücudun her tarafını iyice oğuşturur. Hiçbir yerinin kuru kalmaması için dikkat eder. Bunun için saçlarının, sakallarının diplerine, göbeğinin içine suyun ulaşmasını sağlar. Eğer vücudunun bir yerinde, herhangi bir yaradan dolayı ilaç veya sargı varsa ve fazla su bunlara zarar verecekse, bunların üzerinden suyu hafifçe geçirmekle yetinir; bu da zarar verirse sadece eliyle üzerini mesheder.³⁸⁰

Ağızdan suyu suhuletle akıtmak³⁸¹

Konu ile ilgili hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

Abdu Hayr anlatıyor: "**Hz. Ali** radiyallahu anh bize geldi ve namaz kıldı. (Namazdan sonra abdest) suyu istedi. "Suyu ne yapacak, namazı kıldı ya! Herhalde bize öğretmek istiyor!" dedik. İçinde su olan bir kapla bir leğen getirildi. Kaptan sağ eline su döktü: Üç defa ellerini yıkadı. Sonra üç kere mazmaza ve istinşakta bulundu. Mazmaza ve istinşakı su aldığı eliyle yaptı. Sonra üç kere yüzünü yıkadı, sağ elini üç kere yıkadı, üç kere sol elini yıkadı. Sonra elini kaba batırdı, bir kere başını meshetti. Sonra üç kere sağ ayağını yıkadı, üç kere sol ayağını yıkadı. Sonra: "Resûlullah (s.a.v.)'ın abdestini bilmek kimin hoşuna giderse, işte o böyledir!" dedi."³⁸²

Mahmud İbnu'r-Rebi' radiyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.)'ın ben beş yaşlarımda iken, evimizin kuyusunun kovaşından ağzına aldığı suyu yüzüme püskürttüğünü hatırlıyorum."³⁸³

³⁸⁰ Şihabuddin Sühreverdi, *Avâriful Maârif*, 254.

³⁸¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 439.

³⁸² Ebû Dâvud, *Tahâret*, 50, 111; Tirmizî, *Tahâret*, 37, 48; Nesâî, *Tahâret*, 75, 1-68.

³⁸³ Buhârî, *İlm*, 18, Müslim, *Mesâcid*, 54, 33.

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadislerde Hz. Muhammed (s.a.v.)’in abdest alış târif edilmektedir. O’nun abdest alışında ağza ve buruna su vermek var ama bunu hızlı bir şekilde yaptığına dair bir ifade yoktur. İkinci hadisteki ağızdaki suyu püskürtmesi ise abdest esnasında olduğuna dâir bir delil yoktur. Ayrıca Efendimiz (s.a.v.)’in bu davranışı râvinin çocukluğunda yaptığı ifâde edilmektedir. Dolayısıyla bunun mahiyeti merak konusu olabilir. Bu duruma bağlı olarak “ağızdan suyun hızlı bir şekilde akıtılması” hükmü çıkarılamaz. Müstakimzâde’nin kanaati de bu istikâmettedir.

Dâima abdestli olmak³⁸⁴

“Dâima abdestli olsun. Yerine getiremediği takdirde özürlü sayılır ve affedilir. Fakat kusurunu itiraf etmesi gerekir. Eğer kusur edip itiraf etmezse yüce insanların bereketlerinden mahrumdur.”³⁸⁵

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

"Akşamdan (abdestli olarak) temizlik üzere zikrederek uyuyan ve geceleyin de uyanıp Allah'tan dünyâ ve âhiret için hayır taleb eden hiç kimse yoktur ki Allah dilediğini vermesin." Ebû Ümâme (radiyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalatu vesselâm) buyurdular ki: "Kim yatağına temiz (abdestli) olarak girer ve uyku bastırınca kadar Allah'ı zikrederse gecenin herhangi bir saatinde uyanıp da Allah'tan dünyâ veya âhiret hayırlarından bir şey isterse Allah Teâla, istediğini mutlaka ona verir."³⁸⁶

"İstikâmet üzere olun. (Bunun sevabını) siz sayamazsınız. Şunu bilin ki, en hayırlı ameliniz namazdır. (Zâhirî ve bâtînî temizliği koruyarak) abdestli olmaya ancak mü'min riayet eder."³⁸⁷

Hadislerde geçen ifadelerden anlaşıldığı gibi uyulacağı zaman bile abdestli uyulması, devamlı abdestli olunması tavsiye edilmektedir. Müstakimzâde’nin kanaati de buna uygundur.

³⁸⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 445.

³⁸⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 445.

³⁸⁶ Tirmizî, *Daavât* 100, 3525. Ebû Dâvud, *Edeb*, 105, 5042.

³⁸⁷ Muvatta, *Tahâret*, 36, 1-34; İbnu Mâce, *Tahâret*, 4, 77.

Ayda bir tıraş olmak³⁸⁸

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

*"Fıtrat beştir: Sünnet olmak, etek traşı olmak, bıyığı kesmek, tırnakları kesmek, koltuk altını yolmak."*³⁸⁹

"Resûlullah (aleyhissalatu vesselâm), bize bıyığın makaslanıp, tırnağın kesilmesini, koltuk altının yolunup, eteğin traş edilmesini kırk gün aşmayacak şekilde vakitledi."³⁹⁰

Hadislerde tıraş edilmesi gereken yerlerin fıtrat gereği tıraş edilmesi gerektiği ifade edilmîş ve bu işin en fazla kırk günde bir yapılması istenmiştir. Müstakimzâde'nin kanaati de bu yöndedir.

Koltuk kıllarını ustura ile almamak³⁹¹

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmuştur:

*"On şey fıtrattandır: Bıyığın kesilmesi, sakalın uzatılması, misvak, istinşak (burna su çekmek), mazmaza (ağza su çekmek), tırnakları kesmek, parmak mafsallarını yıkama, koltuk altını yolmak, etek traşı olmak, intikâsu'l-mâ yani istincâ yapmak."*³⁹²

*"Fıtrat beştir: Sünnet olmak, etek traşı olmak, bıyığı kesmek, tırnakları kesmek, koltuk altını yolmak."*³⁹³

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadiste koltuk altlarındaki kılların fıtratın bir gereği olarak yolunması gerektiği ifade edilmîştir. Müstakimzâde'nin görüşü buna uygundur.

³⁸⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 441.

³⁸⁹ Buhârî, *Libâs*, 63, 64, *İsti'zân*, 51; Müslim, *tahâret*, 39, 257; Muvatta, *Sıfatu'n Nebiyy*, 3, 2, 921; Tirmizî, *Edeb*, 14, 2757; Ebü Dâvud, *Tereccül*, 16, 4198; Nesâî, *Tahâret*, 1, 14-15.

³⁹⁰ Müslim, *Tahâret*, 51, 58; Ebü Dâvud, *Tereccül*, 16, 4200; Tirmizî, *Edeb*, 15, 2759; Nesâî, *Tahâret*, 13, 15-16.

³⁹¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 441.

³⁹² Müslim, 56, 261; Ebü Dâvud, *Tahâret*, 29, 53; Tirmizî, *Edeb*, 14, 2758; Nesâî, *Zînet*, 1, 8-126-127.

³⁹³ Buhârî, *Libâs*, 63, 64, *İsti'zân*, 51; Müslim, *tahâret*, 39, 257; Muvatta, *Sıfatu'n Nebiyy*, 3, 2, 921; Tirmizî, *Edeb*, 14, 2757; Ebü Dâvud, *Tereccül*, 16, 4198; Nesâî, *Tahâret*, 1, 14-15.

Abdest ve gusûlde mümkün mertebe deniz suyu kullanmamak³⁹⁴

Konu ile ilgili olarak hadiste şöyle buyurulmaktadır:

"Bir adam Resûlullah (s.a.v.)'a gelip: "Ey Allah'ın Resûlü! Biz gemiye binip, beraberimizde az bir su alabiliyoruz. Abdestlerimizi bu su ile alsak susuz kalacağız. Deniz suyu ile abdest alabilir miyiz?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.): "Evet, denizin suyu temizdir, meytesi de helâldir" cevabını verdi."³⁹⁵

Hadiste ihtiyaçtan dolayı veya tedbir almak gerektiği için deniz suyu ile abdest almaya izin verilmiştir. Müstakimzâde de mümkün olduğu kadar deniz suyuyla abdest alınmamasını tavsiye etmektedir. İki ifade arasında bir zıtlık görülmemektedir.

Misvak kullanmayı âdet edinmek³⁹⁶

Konu ile ilgili hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

"On şey fıtrattandır: Bıyığın kesilmesi, sakalın uzatılması, misvak, istinşak (burna su çekmek), mazmaza (ağza su çekmek), tırnakları kesmek, parmak mafsallarını yıkama, koltuk altını yolmak, etek traşı olmak, intikâsu'l-mâ yani istincâ yapmak."³⁹⁷

"Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: "Kına yakma, koku sürünme, misvak kullanma ve evlenme bütün peygamberlerin tâbi olageldikleri sünnetlerdendir."³⁹⁸

Ebû Hüreyre radiyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: "Eğer ümmetim üzerine zahmet vermeyecek olsaydım, her namazda misvak kullanmalarını emrederdim."³⁹⁹

"Misvak ağız için temizlik vasıtasıdır. Rab Teâla için de rıza vesilesidir."⁴⁰⁰

"Dört şey vardır, bunlar geçmiş peygamberlerin sünnetlerindendir: Hayâ, koku sürünme, evlenme, misvak kullanma."⁴⁰¹

³⁹⁴ Müstakimzâde, a.g.e., 441.

³⁹⁵ Muvatta, Tahâret, 12, 1, 22; Ebû Dâvud, Tahâret, 41, 83; Tirmizî, Tahâret, 52, 69.

³⁹⁶ Müstakimzâde, a.g.e., 441.

³⁹⁷ Müslim, Eşribe, 56, 261; Ebû Dâvud, Tahâret, 29, 53; Tirmizî, Edeb, 14, 2758; Nesâî, Zînet, 8-126- 127.

³⁹⁸ Tirmizî, Nikâh, 1, 1080.

³⁹⁹ Buhârî, Cum'a, 8, Temenni, 9; Müslim, Tahâret, 42, 252; Muvatta, Tahâret, 115, 1-66; Ebû Dvud, Tahâret, 115, 46; Tirmizî, Tahâret, 18, 22; Nesâî, Tahâret, 7, 1-12.

⁴⁰⁰ Nesâî, Tahâret, 5, 1-10.

⁴⁰¹ Tirmizî, Nikâh, 1, 1080.

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadislerde misvak kullanmanın önemi açıkça görülmektedir. Bu nedenle Müstakimzâde'nin kanaatini olumlu bulmaktayız.

Başkalarının misvakını kullanmamak⁴⁰²

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"Resûlullah (s.a.v.) hastalığı sırasında: *"Ben, yarın neredeyim? Ben, yarın neredeyim?"* diye sorarak **Hz. Aişe**'nin yanında kalacağı günü öğrenmek isterdi. Zevceleri, dilediği yerde kalma izni verdiler." **Hz. Aişe** der ki: "(s.a.v.), benim hücremde ve normal olarak bana uğramakta olduğu günde vefat ettiler. Ayrıca Azîz ve Celîl olan Allah onun rûh-u şerifelerini kabzettiği vakit, mübarek başları ciğerimle boğazım arasında (göğsümde) (yaslanmış vaziyette) idi. Tükrüğü de tükrüğüme karışmıştı. ((s.a.v.)'ın hastalığı sırasında birara, kardeşim) **Abdurrahmân İbnu Ebî Bekr** radiyallahu anhümâ içeri girdi, elinde bir misvak vardı, dişlerini misvaklıyordu. Resûlullah (s.a.v.) o misvağa baktı. "Ver o misvağı bana!" dedim. O da verdi. Dişlerimle kemirip yonttum ve ucunu geverek (yumuşatıp) (s.a.v.)'a uzattım. Resûlullah, başı göğsüme yaslı vaziyette onunla dişlerini misvakladı."⁴⁰³

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, **Abdurrahmân İbnu Ebî Bekr** (ra)'ın misvağını kullandığı ifâde edilmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati ise başkasının misvağının kullanılmaması şeklindedir.

Durgun suya küçük abdest bozmamak⁴⁰⁴

Hasiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır.

*"Sakin sizden kimse, durgun suya akıtmazın, bilahere onda yıkanır."*⁴⁰⁵

Hadisin ifadesinden açıkça anlaşıldığı gibi durgun suya abdestin bozulması uygun görülmemektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de buna uygundur.

⁴⁰² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 441.

⁴⁰³ Buhârî, *Megazî* 83, *Vudû*, 45, *Ezân*, 39, 46, 47, 51, 67, 68, 70, *Hibe*, 14, *Humus*, 4, *Enbiyâ*, 19, *Tıbb* 21, *İ'tisâm*, 5; Müslim, *Salât.*, 90, 418; Tirmizî, *Cenâiz*, 8, 978-979; Nesâî, *Cenâiz*, 6, 4-7.

⁴⁰⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

⁴⁰⁵ Buhârî, *Vudû*, 68; Müslim, *Tahâret*, 95, 282; Ebû Dâvud, *Tahâret*, 36, 69-70; Tirmizî, *Tahâret*, 51, 68; Nesâî, *Tahâret*, 46, 1-49, *Gusl*, 1, 1-197.

Durgun sudan abdest almamak⁴⁰⁶

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

Ebû Hüreyre şöyle rivayet etmiştir: "Sizden hiç kimse, cünübken durgun suyun içinde yıkanmasın." Ebû Hüreyre'ye sordular: "Peki nasıl yıkanacak, Ey Ebû Hüreyre?" O: "Sudan alıp alıp yıkanacak!" diye cevap verdi."⁴⁰⁷

"Resûlullah (s.a.v.)'a: "Ey Allah'ın Resulü! Biz senin için *Budâ'a kuyusundan* su alıyoruz. Hâlbuki onun içerisine (ölmüş) köpeklerin leşleri, kadınların hayız bezleri, insan pislikleri atılıyor, (ne yapâlim, su almaya devam edelim mi?)" diye sordular. Şu cevabı verdi: "*Su temizdir, onu hiçbir şey kirletmez.*"⁴⁰⁸

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadislerden birincisinde durgun suyun içine girerek abdest alınması uygun görülmemiş ancak o sudan alınıp yıkanılmasına müsaade edilmıştır. İkinci hadiste ise suyunun kirli olması ihtimali olan bir kuyudan bahsedilmiş ve bu suyun kullanılabileceği ifade edilmıştır. Müstakimzâde'nin kanaati ise bunlarla ilgili olarak ihtiyatlı davranıp bunu bu suları kullanmamaktır.

Evde çöp bırakmamak⁴⁰⁹

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmuştur:

"*Ümmetime verilen ücretler bana arzedildi. Bunlar arasında bir kimsenin mescidden kaldırıp attığı bir çöp için verilmiş olanı da vardı. Keza ümmetimin işlediği günahlar da bana arzedildi. Bunlar arasında, bir kimsenin lütf-i İlâhî olarak öğrenip de sonradan unuttuğu bir sûre veya âyet sebebiyle kazandığından daha büyüğünü görmedim.*"⁴¹⁰

Kadınlar birbirleriyle konuşurken, Onbirincisi: "Kocam **Ebû Zerr**'dir. Amma ne **Ebû Zerr**'dir! Anlatayım: Kulaklarımı zinetlerle doldurdu, bazularımı yağla tombullaştırdı. Beni hoşnut kıldı, kendimi bahtiyar ve yüce bildim. O beni *Şıkk* denen bir dağ kenarında bir miktar davarla geçinen bir âilenin kızı olarak buldu. Beni atları kişneyen, develeri böğüren, ekinleri sürülüp daneleri harmanlanan müreffeh ve mesud bir cemiyete getirdi. Ben onun yanında söz sahibiyim, hiç azarlanmam. (Akşam) yatar sabaha kadar uyurum. Doya doya süt içerim. **Ebü Zerr**'in annesi de

⁴⁰⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

⁴⁰⁷ Müslim, *Tahâret*, 97, 283.

⁴⁰⁸ Ebû Dâvud, *Tahâret*, 34, 66; Tirmizî, *Tahâret*, 49, 66; Nesâî, *Miyah* 2, 1-174.

⁴⁰⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 449.

⁴¹⁰ Ebû Dâvud, *Salât*, 16, 461. H; Tirmizî, *Sevâbu'l-Kur'ân*, 19, 2917.

var: **Ümmü Ebü Zerr**. Ama o ne annedir! Onun zahire anbarları büyük, hararları iri, evi geniştir. **Ebü Zerr** 'in oğlu da var. Ama ne nezâketli gençtir o. Onun yattığı yer, kılıcı çekilmîş kın gibidir. Onu dört aylık bir kuzunun tek budu doyurur, (az yer). **Ebü Zerr**'in bir de kızı var. Ama o ne terbiyelidir. Babasına itaatkârdır. Anasına da itaatkârdır. Vücudu elbisesini doldurur. Endamıyla (kuma ve akranlarını) çatlatır. **Ebü Zerr**'in bir de cariyesi var. O ne sadakatli, ne iyi cariyedir. Âile sırrımızı kimseye söylemez, evimizin azığını asla ifsad ve israf etmez, evimizde çer çöp bırakmaz, temiz tutar. Namusludur, eve kir getirmez. Bir gün **Ebü Zerr** evden çıktı. Her tarafta süt tulumları yağ çıkarılmak için çalkalanmakta idi. Yolda, bir kadına rastladı. Kadının, beraberinde, pars gibi çevik iki çocuğu vardı, koltuğunun altından kadının memeleriyle oynuyorlardı. Kocam bu kadını sevmiş olacak ki beni bıraktı, onunla evlendi. Ondan sonra ben de şeref sahibi bir adamla evlendim. O da güzel ata binerdi. Hattî mızrağını alır ve akşamüzeri deve ve sığır nev'inden birçok hayvan sürer, bana getirirdi. Getirdiği her çeşit hayvandan bana bir çift verirdi. Bu kocam da bana: "Ey **Ümmü Zerr**! Ye, iç ve akrabalarına ihsanda bulun! " derdi. **Ümmü Zerr** der ki: "Buna rağmen, ben bu ikinci kocamın bana verdiklerinin hepsini bir araya toptasam, **Ebü Zerr**'in en küçük kabını dolduramaz." Bu hadisi rivayet eden **Hız. Aişe** der ki: "Resulullah (s.a.v.) (gönlümü almak için): "Ey **Aişe**, buyurdular, ben sana **Ebü Zerr**'in **Ümmü Zerr**'e nisbeti gibiyim. (Şu farkla ki **Ebü Zerr Ümmü Zerr**'i boşamıştır, ben seni boşamadım. Biz beraber yaşayacağız)." ⁴¹¹

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadislerde camii ve evde çöp bırakmayıp temizlemek önemli bir güzel haslet olarak gösterilmıştır. Müstakimzâde'nin kanaati buna uygundur.

Çıplak yatmamak⁴¹²

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

İbnu Abbas (radıyallahu anhüma)'ın anlattığına göre, kendisine Cenab-ı Hakk'ın şu meâldeki kelimandan sual sorulmuştur: "*Bilin ki, onlar, Kur'an okunurken gizlenmek için iki büklüm olurlar. Bilin ki elbiselerine büründüklerinde*

⁴¹¹ Buhârî, *Nikâh*, 82; Müslim, *Fedâilü's-Sahâbe* 92, 2448.

⁴¹² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 449.

*bile Allah onların gizlediklerini ve açığa vurduklarını bilir. Çünkü o, Kalplerde olanı bilendir.*⁴¹³

İbnu Abbas (radıyallahu anhüma) şu açıklamayı yapmıştır: "Bunlar helâda soyununca avret mahallerinin açılıp, o manzaralarının semaya ulaşmasından, keza hanımlarıyla cinsi mukarenet sırasında soyununca çıplak hallerinin semaya ulaşmasından korkup hayâ duyan, (bu yüzden kendilerine sıkıntı veren) kimseler hakkında nazil olmuştur."⁴¹⁴

Konuya örnek olarak verilen hadislerde çıplaklığın hoş karşılanmadığı ifade edilmektedir. Müstakimzâde de aynı kanaattedir.

Çıplak iken küçük abdest bozmamak⁴¹⁵

Konu ile ilgili olarak hadiste şöyle buyurulmaktadır:

İbnu Abbas (radıyallahu anhüma)'ın anlattığına göre, kendisine Cenab-ı Hakk'ın şu mealdeki kelimadan sual sorulmuştur: *"Bilin ki, onlar, Kur'an okunurken gizlenmek için iki büklüm olurlar. Bilin ki elbiselerine büründüklerinde bile Allah onların gizlediklerini ve açığa vurduklarını bilir. Çünkü o, Kalplerde olanı bilendir."*⁴¹⁶ **İbnu Abbas** (radıyallahu anhüma) şu açıklamayı yapmıştır: "Bunlar helâda soyununca avret mahallerinin açılıp, o manzaralarının semaya ulaşmasından, keza hanımlarıyla cinsi mukarenet sırasında soyununca çıplak hallerinin semaya ulaşmasından korkup hayâ duyan, (bu yüzden kendilerine sıkıntı veren) kimseler hakkında nazil olmuştur."⁴¹⁷

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadiste yalnızken çıplak kalınmaması ve çıplak yatılmaması tavsiye edilmektedir.

⁴¹³ Hûd, 11/5.

⁴¹⁴ Buhârî, *Tefsir, Hûd*, 1.

⁴¹⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 449.

⁴¹⁶ Hûd, 11/5.

⁴¹⁷ Buhârî, *Tefsir, Hûd*, 5

Cünüpken yemek yememek⁴¹⁸

Konu ile ilgili olarak hadiste şöyle buyurulmaktadır:

"Resulullah Aleyhissalatu vesselâm (cünüpken) yemek veya içmek istediği zaman ellerini yıkar sonra yer içerdi" denmiştir.⁴¹⁹

Hadiste Efendimiz (s.a.v.)'in su iktiza eden bir durumdayken ellerini yıkadıktan sonra yemek yiyip su içtiği ifade edilmektedir. Müstakimzâde ise bu durumlarda yemek yememeyi tavsiye etmektedir.

Ateşte soğan, sarımsak yakmamak⁴²⁰

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

"**H.z. Aişe** radiyallahu anha'ya soğan hususunda sordum. Şu cevabı verdi: "Resûlullah (s.a.v.)'ın en son yediği yemekte soğan vardı."⁴²¹

H.z. Ali radiyallahu anı anlatıyor: "Biz çiğ olarak sarımsak yemekten yasaklandık."⁴²²

"*Kim sarımsak veya soğan yerse bizden uzak dursun -veya mescidimizden uzak dursun- evinde otursun.*" Bazan Resûlullah (s.a.v.)'a içerisinde yeşil sebzeler bulunan tencere getirilirdi de onda koku bulur ve (ne olduğunu) sorardı. Kendisine sebze nev'inden ne olduğu haber verilince, tencereyi, beraberindeki arkadaşlarından birini göstererek ona vermelerini söylerdi. Aleyhissalatu vesselâm, onun yemekten çekindiğini görünce: "*Sen bana bakma, ye! Zira ben senin gibi değilim, senin konuşmadığın (meleklerle) konuşuyorum*" derdi."⁴²³

Hadislerin ifadesinden genel olarak soğan ve sarımsağın yenmesine ve yemeğe katılmasına müsaade edildiği anlaşılmaktadır. Fakat ateşte yakılıp yakılmaması ile ilgili olarak bir ifadeye rastlamadık. Üçüncü hadisin ifadesinden anlaşıldığına göre bunların kokularından kaçınılmaktadır. Müstakimzâde'nin ifadesinde yakıldığı zaman koku yapacağından kaynaklanıyor olabilir. Bu nedenle 'Müstakimzâde'nin kanaati hadislere uygundur' diyebiliriz.

⁴¹⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 449.

⁴¹⁹ Buhârî, *Gusl*, 27, 25; Müslim, *Hayz*, 21, 305-307; Muvatta, *Tahâret*, 77, 1-47-48; Ebû Dâvud, *Tahâret*, 88, 222-228; *Salât*, 343, 1437; Tirmizî, *Tahâret*, 87, 118-119; Nesâî, *Tahâret*, 163, 164, 165, 166, *Gusl*, 4, 1-199.

⁴²⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 449.

⁴²¹ Ebû Dâvud, *Et'ime*, 41, 3829.

⁴²² Ebû Dâvud, *Et'ime*, 41, 3828; Tirmizî, *Et'ime*, 14, 1809.

⁴²³ Buhârî, *Et'ime*, 49, *salât*, 160, *İ'tisam* 24; Müslim, *Mesâcid*, 73, 564; Ebû Dâvud, *Et'ime*, 41, 3822; Tirmizî, *Et'ime*, 13, 1807; Nesâî, *Mesâcid*, 16, 2-43.

Çamur ve toprakla el yormamak⁴²⁴

Konu ile ilgili olarak hadiste şöyle buyurulmaktadır:

Hiz. Peygamber (s.a.v.) **Fâtuma** (radıyallahu anhâ) annemizin evine uğramıştı. **Hiz. Ali** (radıyallahu anh)'yi evde bulamayınca: "*Amca oğlun nerede?*" diye sordu. **Fatuma** (radıyallahu anhâ): "Aramızda bir şekerlenme oldu. Bunun üzerine bana kızdı ve çekip gitti" dedi. Resûlullah (s.a.v.) birine: "*Hele bir arayiver nereye gitmiş*" diye emretti. "Mescidde yatıyor!" diye haber verince, Resûlullah (s.a.v.), "*Kalk ey Ebû Turâb, kalk ey Ebû Turâb (Toprak babası)*" diye seslendi. **Sehl** der ki: **Hiz. Ali** (radıyallahu anh)'nin en çok sevdiği ismi bu isimdi.⁴²⁵

Hadiste **Hiz. Ali** (ra)'ın toprağa uzanıp uyuduğu ve Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in bunu kınamadığı ifade edilmektedir. Müstakimzâde'nin ifadesi ise "bizzat bunlara eli bulaştırmamak" şeklindedir. Toprağa uzanan birisinin ise ona bulaşacağı malumdur.

Abdesthanede büyük ve küçük abdest bozmamak⁴²⁶

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

"*Lânete sebep olan üç yere abdest bozmaktan kaçının: Su yollarına, işlek yollara ve gölgeliklere.*"⁴²⁷

"Resûlullah (s.a.v.) (yer üzerindeki haşerât) deliklerine akıtmayı yasakladı." **Katâde**'ye: "Bu deliklere akıtmak niye mekruh kılındı?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi: "Bunların cinlere âit meskenler olduğu söyleniyordu."⁴²⁸

Hadislerden insanların kullandığı yerlerde, suyun geçtiği yerlerde ve hayvanların barındığı yerlerde abdest bozmak uygun görülmemiştir. Müstakimzâde'nin kanaati de buna uygundur.

⁴²⁴ Müstakimzâde, a.g.e., 449.

⁴²⁵ Buhârî, Salât, 58, *Fedâilü'l- Ashâb*, 9, *Edeb*, 113, *İsti'zân* 40; Müslim, *Fedailu's-Sahâbe* 38, 2409.

⁴²⁶ Müstakimzâde, a.g.e., 449.

⁴²⁷ Müslim, Tahâret, 68, 269; Ebû Dâvud, Tahâret, 14, 25.

⁴²⁸ Ebû Dâvud, Tahâret, 16, 29; Nesâî, Tahâret, 30; 1, 33-34.

Tırnakları uzatmamak⁴²⁹

Konu ile ilgili olarak hadiste şöyle buyurulmaktadır:

*"On şey fıtrattandır: Bıyığın kesilmesi, sakalın uzatılması, misvak, istinşak (burna su çekmek), mazmaza (ağza su çekmek), tırnakları kesmek, parmak mafsallarını yıkama, koltuk altını yolmak, etek traşı olmak, intikâsu'l-mâ yani istincâ yapmak."*⁴³⁰

Hadiste tırnakları kesmek tavsiye edilmekte ve bunun fıtratın bir gereği olduğu ifade edilmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de buna uygundur.

Eserde bulunup, bizim hakkında dayanak bulamadığımız, 'âile âdâbı' ile ilgili konu başlıkları şunlardır:

Bedeni hastalıklı olmamak⁴³¹

Anne ve babaya isimleriyle hitap etmemek⁴³²

Sürme ve yağ kullanırken israf etmemek⁴³³

Sürmeyi iki günde bir kullanmak ve her yere sürmemek⁴³⁴

Tuvalette misvak kullanmamak⁴³⁵

Evlenilecek kadının ırk ve neslinin araştırılması:

'Eğer gerekirse ırkı ve nesli inceden inceye araştırılsın. Lezzetli meyve temiz yerden ortaya çıkar. Kadınlardan bazıları sıkıntı ve eziyet ehlidir, nimete şükür eylemez, az'a rıza göstermez, âdâp ve sohbet bilmez, utanmadan kötülüğü ortaya koyar, iyilikleri gizler. Bazıları gönül almayan, sohbet ettiğinde kendisine şaşırır, bencil, kendini beğenmiş, kendini öven, günlük lazım olan işleri dinlenme ve eğlence ile geçiştiren, hizmet ve ünsiyet bilmeyendir. Fakat bazıları da merhamet ve muhabbet ehli, eşinin hakkını gözetir, malını ve ırzını koruyan, işi ve elbisesi temiz, derisi parmaksız, hayrı devamlı yapan, ehline ikramda bulunan, iffet ve ismet olmazsa olmazı, çirkin ve eksik sayılan durumlardan uzak olur.'

⁴³⁶

⁴²⁹ Müstakimzâde, a.g.e., 451.

⁴³⁰ Müslim, 56, 261; Ebü Dâvud, Tahâret, 29, 53; Tirmizî, Edeb, 14, 2758; Nesâî, Zînet, 1, 8-126-127.

⁴³¹ Müstakimzâde, a.g.e., 447.

⁴³² Müstakimzâde, a.g.e., 436.

⁴³³ Müstakimzâde, a.g.e., 437.

⁴³⁴ Müstakimzâde, a.g.e., 432.

⁴³⁵ Müstakimzâde, a.g.e., 441.

⁴³⁶ Müstakimzâde, a.g.e., 442.

Yiyecek vesâire ihtiyaçlardan alındığı zaman örtülü olarak eve götürmek⁴³⁷

Âile ve çocuklara bedduâ etmemek⁴³⁸

Bez veya elbise ile gaz bırakmamak⁴³⁹

Hilalledikten sonra ortaya çıkan şeyleri dışlamak⁴⁴⁰

Gece gaz bırakmamak⁴⁴¹

Hamamda kemik ile oğunmamak⁴⁴²

Giyinik durumdaki elbiseyi dikmemek⁴⁴³

Elbisesi ve eteğiyle yüzünü silmemek⁴⁴⁴

Evdeki örümcek yuvasını bozmak⁴⁴⁵

Eski ekmek almamak ve istememek⁴⁴⁶

Yağlı kalemle yazı yazmamak⁴⁴⁷

Abdestli olarak yazı yazmak⁴⁴⁸

Soğuk kalem basmamak⁴⁴⁹

Hat sebeplerine uymak⁴⁵⁰

Kırık tarak kullanmamak⁴⁵¹

Kimseyi gözünden öpmemek⁴⁵²

Cımbız, tarak, makas, kulak karıştırıcısı (misvak), ayna ve sürme kabı kullanmak ve taşımak sünnettir⁴⁵³

Mümkünse oturarak sarık sarmamak⁴⁵⁴

Oturarak çamaşır giymemek⁴⁵⁵

⁴³⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 449.

⁴³⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 449.

⁴³⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 449.

⁴⁴⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 434.

⁴⁴¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 449.

⁴⁴² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 449.

⁴⁴³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

⁴⁴⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

⁴⁴⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

⁴⁴⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

⁴⁴⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

⁴⁴⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

⁴⁴⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

⁴⁵⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

⁴⁵¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

⁴⁵² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

⁴⁵³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

⁴⁵⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

⁴⁵⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

- Karada bile deniz gizliliği gibi olmak**⁴⁵⁶
- Koyun sürüsünü bozup içinden geçmemek. Eğer mecburiyet olursa**
- Kureyş Sûresi okuyup geçsin**⁴⁵⁷
- İki devenin yanından geçmemek**⁴⁵⁸
- Dişlerle tırnak kesmemek**⁴⁵⁹
- Cuma Namazından sonra tıraş olmak**⁴⁶⁰
- Durgun suya bakmamak**⁴⁶¹
- Tozlu yiyeceği yememek**⁴⁶²
- Az cima yapmak**⁴⁶³
- Devesiz iken uykusuz kalmamak**⁴⁶⁴
- Yumurta kabuğuna basmamak**⁴⁶⁵
- Gece reçine yememek**⁴⁶⁶
- Gece aynaya bakmamak**⁴⁶⁷
- Evde yalnız yatmamak**⁴⁶⁸
- Yalnız olunsa da gusül abdesti alırken tenasül organlarını örtmek**⁴⁶⁹
- Erkenden bir şey yememek**⁴⁷⁰
- Kan verdikten sonra tuzlu şey yememek**⁴⁷¹
- İhtilamdan sonra gusül etmeden cimâ yapmamak**⁴⁷²
- Her cimâ yapışta besmele çekmek**⁴⁷³

⁴⁵⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

⁴⁵⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

⁴⁵⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

⁴⁵⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

⁴⁶⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

⁴⁶¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

⁴⁶² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

⁴⁶³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

⁴⁶⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

⁴⁶⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

⁴⁶⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

⁴⁶⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

⁴⁶⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

⁴⁶⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

⁴⁷⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

⁴⁷¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

⁴⁷² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 452.

⁴⁷³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 452.

3.3. SOSYAL HAYÂTTA ÂDÂB

3.3.1. BÜYÜKLERE HÜRMET KÜÇÜKLERE ŞEFKAT ETMEK

Yaşlı ve büyüklere hizmet etmek⁴⁷⁴

Büyüklere Dünyâ için değil, onları yönlendirmek ve kalplerini te'lif etmek için ikram etmek.⁴⁷⁵

Konu ile ilgili olarak âyette şöyle buyurulmaktadır:

*"Rabbin şöyle buyurdu: Allah'tan başkasına ibâdet etmeyin. Anneye ve babaya güzel muamele edin. Şâyet onlardan her ikisi veya birisi yaşlanmış olarak senin yanında bulunursa sakın onlara hizmetten yüksünme, "öff!" bile deme, onları azarlama, onlara tatlı ve gönül alıcı sözler söyle."*⁴⁷⁶

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*"Küçüklerimize merhamet, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir."*⁴⁷⁷

Âyet ve hadiste başta anne ve baba olmak üzere büyüklere karşı şevkat ve saygıda kusur etmemek emredilmektedir. Onların bu tür güzelliklerden mahrum bırakılmaması istenirken; aynı zamanda bu davranışların da dünyâlık bir menfaatten dolayı yapılmaması istenmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de bu yöndedir.

Zayıfları küçük görmemek⁴⁷⁸

Konu ile ilgili hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

Hz. Aişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Hırsızlık yapan mahzumlu kadının durumu **Kureyşlileri** fazlasıyla üzdü." Bu kadın hakkında Resûlullah (s.a.v.) nezdinde kim müessir bir şefaatte bulunabilir?" diye adam aradılar. "Bu işe, sadece Resûlullah (s.a.v.)'ın çok sevdiği **Üsâme İbnu Zeyd** (radıyallâhu anhümâ) cür'et edebîlir" dediler. Üsâme (huzura çıkarak), Resûlullah (s.a.v.)'a şefaate talebinde bulundu. Efendimiz: *"Allah'ın hududundan bir hadd hususunda şefaate mi talep ediyorsun?"* diye çıkıştı. Sonra kalkıp cemaate şu hitabede bulundu: *"Sizden*

⁴⁷⁴ Müstakimzâde, a.g.e., 428.

⁴⁷⁵ Müstakimzâde, a.g.e., 440.

⁴⁷⁶ Cihâd, 43, 6-45-46.

⁴⁷⁷ Tirmizî, Birr, 15, 1920.

⁴⁷⁸ Müstakimzâde, a.g.e., 440.

*öncekileri helâk eden şey şudur: İçlerinden şerefli birisi hırsızlık yaptı mı onu terkedip (ceza vermezlerdi). Aralarında kimsesiz zayıf birisi hırsızlık yapınca derhal ona hadd tatbik ederlerdi. Allah'a yemin olsun! Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapmış olsa mutlaka onun da elini keserdim."*⁴⁷⁹

. **Ebû Hüreyre** (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: "Bana zayıflarınızı arayın. Zira sizler, zayıflarınız sebebiyle yardıma ve rızka mazhar kılınıyorsunuz."⁴⁸⁰

Hadislerden birincisinde zayıflarla tatbik edilen cezaların güçlülere uygulanmaması kınanmaktadır. Bu da zayıf ile güçlünün hukuk önünde eşit olduğunu gösterir. Cahiliye kültürüyle yetişmiş bir toplumda böyle bir tutumun zayıflara hak tanınması açısından ne kadar önemli olduğu açıktır. İkinci hadiste ise toplumun zayıflardan dolayı rızıklandırıldığı ifâde edilerek zayıflara önemli bir konum atfedilmektedir. Bununda o dönem itibâriyle hor görülen zayıflara hak ettikleri değeri iade etme açısından önemlidir. Müstakimzâde'nin görüşü bunlara uyugundur.

3.3.2. NASİHAT (EMR-İ Bİ'L-MA'RUF NEHYİ ANİ'L MÜNKER)

Mücâhade – Muamele

Hak yolda mücadele etmek ve gayret göstermek İslâm Dininin yücelmesi için gerekli görülmüştür. Bu nedenle bu yolda gayret ve yoğunluk çok önemli görülmüştür. Neticede hem dinin yücelmesi ve bu konuda gayret gösteren kişinin ahretinin kurtulması adına önemli bir fırsattır. Konu ile ilgili olarak Mutasavvıfların kanaatleri şöyledir:

Büyüklerden biri: "İbâdet, vâcib olan şartlarına riâyet ederek Allah'ın mükellef kıldığı vazifeleri yerine getirmektir", demiştir. "Vacibin şartlarına uygun olarak ibâdet etmek"ten maksad karşılık istemeden vazifeyi ifa etmek ve bu vazifeyi ifa etmeyi Allah'ın bir lutfu olarak görmek, hatta sadece Allah'ın hakkı olan şeyi düşünerek bu lutfu bile görmeyecek şekilde kendinden geçmektir. **Ebû Bekir**

⁴⁷⁹ Buhârî, *Hûd,ud*, 11, 12, 14, *Şehâdât*, 8, *Enbiyâ*, 50, *Fedâilu'l-Ashâb*, 18, *Megâzî*, 52; Müslim, *Hûd,ud*, 8, 1688; Tirmizî, *Hûd,ud*, 9, 1430; Ebû Dâvud, *Hûd,ud*, 4, 4373-4374; Nesâî, *Sârik* 5, 8-74-75.

⁴⁸⁰ Ebû Dâvud, *Cihâd*, 77, 2594; Tirmizî, *Cihâd*, 24, 1702; Nesâî, *Cihâd*, 43, 6-45-46.

Vâsiti'ye; "Kul çalışıp didinirken hangi anlayış içinde olmalıdır", diye sorulunca, "Hakk'tan gayrı olan fiil ve hareketlerini görmekten fâni olma anlayışı ile", diye cevap vermiştir.⁴⁸¹

Tasavvuf yolunda ilerliyen bir **sâlik**, **fenâ** ve **bekâ** makamlarına erer ve sonra insanları dâvet etmek vazîfesi ile şereflendirilirse, Peygamberlik makamından nasibi olur. İslâmiyeti bildirenlerden, herkesi saâdete erdirenlerden olur. İslâm âlimleri gibi üstün ve kıymetli olur. Bu, Allahü teâlânın öyle bir nîmetidir ki, dilediği seçilmîşlere ihsân eder. Onun ihsânı pek büyüktür.⁴⁸²

Nasihatların başı şudur ki, İslâmiyetin sahibine uymak lâzımdır. Resûlullah'a uymayanlar, âhirette azâbdan kurtulamaz. Bundan sonra, dünyânın süslerine düşkün olmamak, varlığına ve yokluğuna aldırış etmemek lâzımdır. Çünkü Allahü teâlâ dünyâyı sevmez, ona kıymet vermez. Bunun için, kulun dünyâlığı olmaktansa, olmaması daha iyidir. Dünyânın kimseye fayda vermediğini ve elden çabuk çıktığını herkes bilmekte, hattâ görmektedir. Dünyânın malına, mevkı'ine düşkün olanların, bunlara kavuşmak için uğraşıp da, ansızın hepsini bırakıp gidenlerin hâlini görerek ibret alınız!⁴⁸³

Mücâhedenin ve nasihatın tarîkattaki asıl muhatabının, salikin kendi nefsi olduğunu düşünen mutasavvıflar Hz. Peygamber'in nefisle mücadeleyi 'Büyük cihad' olarak nitelendirdiği gibi nitelemişlerdir.

Beyazî-ı Bistamî şöyle demiştir: Demirci demiri temizlemek ve düzeltmek için uğraştığı gibi on iki sene diş yüzümü ve organlarımı ıslah için çalıştım, sonra beş sene içimi ve kalbimi düzeltmek için çaba harcadım. Sonra zâhirim ve bâtınımı ne kadar düzelttim, içim dışıma ne kadar uygundur konusunda bir sene düşündüm.

Mutasavvıfların ifadesinden anlaşıldığı gibi mücadele ve mücadele sadece dışa değil, bununla beraber ve hatta daha fazla diyebileceğimiz şekliyle içe yönelik olmalıdır. Müstakimzâde'nin düşüncesinin de aynı olduğunu tahmin etmekteyiz.

Emr-i bil'ma'ruf ve nehy-i ani'l münker peygamberlerin gönderiliş sebebi sayılan önemli bir ibâdettir. Toplum genelinde düşünülecek olursa farz-ı kifaye olan bu ibâdet toplumda mutlaka birileri tarafından yürütülmelidir. Bunun yerine

⁴⁸¹ Kelebâzî, *et-Taârrûf*, 202.

⁴⁸² İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 48 Mektub, 89.

⁴⁸³ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 74. Mektub, 161.

getirilmesi toplumun selâmeti adına önemli bir sebeptir. Aksi halde o toplumun dünyâ ve âhiret selâmeti adına olumlu şeyler söylemek mümkün değildir.

Âyette konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*“O tövbe edenler, o ibâdet edenler, o hamd edenler, Allah’ın rızası için sefer edenler, o rükû edenler, o secdeye kapananlar, iyilikleri yayanlar, kötülükleri önleyenler ve Allah’ın hudutlarını bekleyip koruyanlar yok mu? İşte o müminleri müjdele!”*⁴⁸⁴

Âyetin ifadesinden de “Emr-i bil’ma’ruf ve nehy-i ani’l münker” in ne kadar önemli olduğunu anlamak mümkündür.

Hak Yolda mücadele ederken kınayıcıların kınamasından korkmamak⁴⁸⁵

Konu ile ilgili olarak âyette şöyle buyurulmaktadır:

*“Anlamsız, çirkin sözler işitince yüzlerini çevirip uzak durur ve şöyle derler: “Bizim işlerimiz bize, sizinkiler de size âittir. Selâm olsun size, hoşça kalın! Cahillerle arkadaşlık etmeyi arzulamayız biz”*⁴⁸⁶

*“Rahman’ın has kulları o kimselerdir ki onlar yerde tevâzu ile yürürler. Cahiller kendilerine laf atarsa “Selâmetle!” derler.”*⁴⁸⁷

Konu ile ilgili olarak **Kelabâzî** şöyle demektedir:

Büyüklerden biri: “İbâdet, vâcib olan şartlarına riayet ederek Allah’ın mükellef kıldığı vazifeleri yerine getirmektir”, demiştir. “Vacibin şartlarına uygun olarak ibâdet etmek”ten maksad karşılık istemeden vazifeyi ifa etmek ve bu vazifeyi ifa etmeyi Allah’ın bir lutfu olarak görmek, hatta sadece Allah’ın hakkı olan şeyi düşünerek bu lutfu bile görmeyecek şekilde kendinden geçmektir. **Ebû Bekir Vâsiti**’ye; “Kul çalışıp didinirken hangi anlayış içinde olmalıdır”, diye sorulunca, “Hakk’tan gayrı olan fiil ve hareketlerini görmekten fâni olma anlayışı ile”, diye cevap vermiştir.⁴⁸⁸

Konuyu örneklendirdiğimiz âyetler ve **Kelabâzî**’nin görüşünde İslâm Dininin gereğini yerine getirirken kınayıcıların kınamasına ve takdir edenlerin takdir

⁴⁸⁴ Tevbe, 9/112.

⁴⁸⁵ Müstakimzâde, a.g.e., 441.

⁴⁸⁶ Kasas, 28/55.

⁴⁸⁷ Furkan, 25/63.

⁴⁸⁸ Kelabâzî, et-Taârrûf, 202.

etmesine önem vermeden hayâta devam etmek tavsiye edilmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de buna uygundur.

Dosta nasihat etmek⁴⁸⁹

Nasihat eğer hayırhah bir arkadaştan geliyorsa onu can ipine işlenmiş nakış ipi olarak ve anlayışla almak.⁴⁹⁰

Âyette konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*“İnsanlar hüsranda. Ancak şunlar müstesna: İman edip makbul ve güzel işler yapanlar, Bir de birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler.”*⁴⁹¹

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

Ebû Hureyre radiyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: "Kıyâmet günü hak sahiplerine haklarını mutlaka eda edeceksiniz. Öyle ki kabış (boynuzsuz) koyun için, boynuzlu koyundan kısas alınacak, taş (niye bir başka) taş üzerine yüklenip kaldığından; adamın adamı niye yaraladığından sorulacak. Kıyâmet günü, kişiyi tanımadığı birisi yakalar ve der ki: "Sen beni hata ve münker işlerden görüyordun, fakat ondan men etmiyordun!"⁴⁹²

"Büyüklerden biri: "İbâdet, vâcib olan şartlarına riâyet ederek Allah'ın mükellef kıldığı vazifeleri yerime getirmektir", demiştir. "Vacibin şartlarına uygun olarak ibâdet etmek"ten maksad karşılık istemeden vazifeyi îfâ etmek ve bu vazifeyi îfâ etmeyi Allah'ın bir lutfu olarak görmek, hatta sadece Allah'ın hakkı olan şeyi düşünerek bu lutfu bile görmeyecek şekilde kendinden geçmektir. **Ebû Bekir Vâsiti**'ye; "Kul çalışıp didinirken hangi anlayış içinde olmalıdır", diye sorulunca, "Hakk'tan gayrı olan fiil ve hareketlerini görmekten fâni olma anlayışı ile", diye cevap vermiştir."⁴⁹³

Kâsım İbnu Muhammed anlatıyor: "Hanımım vefat etmişti. Bana, **Muhammed İbnu Ka'b el-Kurazi**, ta'ziye (baş sağlığı dilemek) maksadıyla uğradı. Ve şunu anlattı: "**Beni İsrail**'de fakih, âlim, abid, gayretli bir adam vardı. Onun çok sevdiği karısı vefat etmişti. Onun ölümüne adam çok üzüldü, öyle ki, bir odaya çekilip kapıyı arkadan kapattı, yalnızlığa çekildi, kimse yanına giremedi. Onun bu

⁴⁸⁹ Müstakimzâde, a.g.e., 428.

⁴⁹⁰ Müstakimzâde, a.g.e., 435.

⁴⁹¹ Asr, 103/2-3.

⁴⁹² Müslim, Birr, 60, 2582; Tirmizî, Kıyâmet, 2, 2422

⁴⁹³ Kelebâzî, et-Taârrûf, 202.

halini, **Beni İsrâil**'den bir kadın işitti. Yanına gelip: "Benim onunla bir meselem var, kendisine bizat sormam lâzım" dedi. Halk oradan çekildi. Kadın kapıda kalıp: "Mutlaka görüşmem lâzım" dedi. Birisi adama seslendi: "Burada bir kadın var, senden birşeyler sormak istiyor, "Mutlaka bizzat görüşmem lâzım, bizzat sormam lâzım" diyor. Herkes gitti kapıda sadece o kadın var ve ayrılmıyor." İçerdeki adam: "O'na müsâde edin gelsin" dedi. Kadın yanına girdi. Ve: "Sana bir şey sormak için geldim" dedi. Adam: "Nedir o?" deyince, kadın anlattı: "Ben komşumdan idareten bir gerdanlık almıştım. Onu bir müddet takındım ve idareten kullandım. Sonra onu benden geri istediler. Bunu onlara geri vereyim mi?" Adam: "Evet, vallahi vermelisin!" dedi. Kadın: "Ama o epey bir zaman benim yanımda kaldı. (Onu çok da sevdim)" dedi. Adam: "Bu hâl senin, kolyeyi onlara iade etmeni daha çok haklı kılıyor, zîrâ onu emânet alalı çok zaman olmuş" demişti (ki, bu cevabı bekleyen kadın) atıdı: "Allah iyiliğini versin! Sen Allah'ın sana önce emânet edip, sonra senden geri aldığı şeye mi üzülüyorsun? O, verdiği şeye senden daha çok hak sahibi değil mi?" dedi. Adam bu nasihat üzerine içinde bulunduğu duruma baktı (ve kendine geldi). Böylece Allah, kadının sözlerinden adamın istifade etmesini sağladı."⁴⁹⁴

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyet ve hadislerde nasihat etmek ve insanları kötülük yapmaktan alıkoymaya çalışmak tavsiye edilmîş ve hem anlatan ve hemde dinleyen için kurtuluşun bir sebebi olacağı ifade edilmîştir. Bu nedenle Müstakimzâde'nin kanaatini olumlu bulmaktayız.

3.3.3. DERVİŞÇE DAĞITMAK (SADAKÂ)

Dervişçe dağıtmak⁴⁹⁵

Konu ile ilgili olarak âyetlerde şöyle buyurulmaktadır:

"Allah'ın kendilerine lütfu ile bol bol verdiği nimetlerde cimrilik edip harcamayanlar, sakın bu hali kendileri için hayırlı sanmasınlar. Hayır! Bu, onların hakkında şerdir. Cimrilik edip vermedikleri malları kıyâmet günü boyunlarına dolanacaktır. Kaldı ki göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah ne yaparsanız

⁴⁹⁴ Muvatta, Cenâiz, 43, 237.

⁴⁹⁵ Müstakimzâde, a.g.e., 428.

hepsinden haberdardır. Mal mülk sahipleri, mallarını bırakacak, toprağa yalnız gireceklerdir. Mal mülk asıl sahibine dönecektir.”⁴⁹⁶

“Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma ki herkes tarafından ayıplanan, kaybettiklerine hasret çeken bir hale düşmeyesin.”⁴⁹⁷

“Böyleleri hayır işlerinde hem kendileri cimri davranır, hem de başkalarına cimriliği öğütlerler. Ama bunlar bilsinler ki kim malını Allah yolunda harcamaktan yüz çevirirse Allah ganîdir, hamîddir (hiçbir şeye ihtiyacı olmayan müstağnîdir, her türlü hamd ve övgüye lâyıktır).”⁴⁹⁸

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

“Satışında, satın alışında, borcunu ödeyişinde cömert ve kolaylaştırıcı davranan kimseye Allah rahmetini bol kılsın”.⁴⁹⁹

“İki kişiye karşı hased caizdir: Birincisi o kimsedir ki, Allah kendisine Kur'ân-ı Kerim'i nasib etmiştir, o da onu, gece ve gündüz boyu ikame eder. İkincisi de o kimsedir ki, Allah Teâla ona mal vermiştir de o da gece ve gündüz (hak yolda) infak eder.”⁵⁰⁰

Ebü Hüreyre hazretleri (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) bir hadis-i kudsîde, Allah Teala hazretlerinin şöyle söylediğini haber verdi: "Sen infak et, ben de sana infak edeyim." Efendimiz devamla dedi ki: "Allah'ın eli (yedullah) doludur. Gece ve gündüz (boyu yapılan) arkası kesilmez infaklar onu azaltmaz. Arz ve semâvâtın yaratılışından beri Allah'ın infak ettiklerini düşünün! Bunlar, O'nun elindekinden hiçbir şey eksiltmemiştir. O'nun Arş'ı suyun üzerindeydi. Elinde mîzan da var, alçaltır, yükseltir.”⁵⁰¹

"Müslüman olan bir kul, sahib olduğu her bir maldan Allah yolunda bir çiftini infak ederse, cennetin kapıcıları onu mutlaka karşılar ve her biri kendi beklediği kapıdan girmesi için davet eder." "Bu nasıl olur?" diye sorulmuştu, şöyle cevap verdi: "Diyelim ki malı deve cinsindendir, iki deve; sığır cinsindendir, iki sığır (infak eder).”⁵⁰²

⁴⁹⁶ Âl-i İmrân2/180.

⁴⁹⁷ İsra, 17/29.

⁴⁹⁸ Necm, 53/24.

⁴⁹⁹ Buhârî, Büyû, 16; Tirmizî, Büyû, 75, 1320.

⁵⁰⁰ Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 20, Tevlid, 45; Müslim, Mûsâfirin 266, 815; Tirmizî, Birr, 24, 1937.

⁵⁰¹ Buhârî, Tevhîd 22, 35, Tefsir, Hüd 2, Nafakât, 1; Müslim, Zekât, 37, 993; Tirmizî, Tefsîr, 3048.

⁵⁰² Nesâî, Cihâd, 45, 6-48-49.

Huzeyfe (radıyallahu anh), *"Allah yolunda infak edin, kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın. İhsanda bulunun. Allah ihsan edenleri sever"*⁵⁰³ mealindeki âyetle ilgili olarak demiştir ki: *"Bu âyet infak ile alakalı olarak nazil oldu."*⁵⁰⁴

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyetler ve hadislerde cimrilik kınanmış, Allah'ın verdiğinden infak etmek ve cömertlik ise övülmüştür. Müstakimzâde de bol bol dağıtmayı tavsiye etmiştir.

Çok sadaka vermek⁵⁰⁵

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

*"Temiz şeylerinden kim ne tasadduk ederse -ki Allah sadece temizi kabul eder- Rahman onu sağ eliyle alır -ki O'nun her iki eli de sağdır- bu sadaka bir tek hurma bile olsa, O, Rahman'ın avucunda dağdan daha iri oluncaya kadar büyür, tıpkı sizin bir tayı veya bir boduğu büyütmeniz gibi (O da sadakanızı büyütür)."*⁵⁰⁶

*"Sadaka Rabbin öfkelerini söndürür ve kötü ölümü bertaraf eder"*⁵⁰⁷

*"Emîn bir müslüman mal muhafızı olsa ve vazîfesini dürüstlikle yapsa, şöyle ki, kendisine (sadaka vs. nevinden) emredileni gönül hoşluğuyla eksiksiz ve tam olarak yerine verse, sadakayı veren iki kişiden biri olur."*⁵⁰⁸

"Resûlullah (s.a.v.): *"Her müslümanın sadaka vermesi gerekir"* buyurdu. Kendisine: *"Ya bulamayan olursa?"* diye soruldu. *"Eliyle, çalışır, hem şahsı için harcar, hem de tasadduk eder"* cevabını verdi. *"Ya çalışacak gücü yoksa?"* diye soruldu. *"Bu durumda, sıkışmış bir ihtiyaç sâhibine yardım eder"* dedi. *"Buna da gücü yetmezse?"* dendi. *"Ma'rufu veya hayrı emreder"* dedi. *"Bunu da yapmazsa?"* diye tekrar sorulunca: *"Kendini başkasına kötülük yapmaktan alıkor. Zîra bu da bir sadakadır"* buyurdu.⁵⁰⁹

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadislerde sadaka vermek ısrarla teşvik edilmîş ve bunu yerine getirenlere müjdeler verilmîştir. Müstakimzâde'nin kanaati de aynı şekildedir.

⁵⁰³ Bakarâ, 2/195.

⁵⁰⁴ Buhârî, Tefsir, Bakarâ, 2/31.

⁵⁰⁵ Müstakimzâde, a.g.e., 432.

⁵⁰⁶ Buhârî, Zekât, 8; Müslim, Zekât, 63, 1014; Muvatta, Sadakât, t 1, 2-995; Tirmizî, Zekât, 28.

⁵⁰⁷ Tirmizî, Zekât, 28, 664.

⁵⁰⁸ Buhârî, Zekât, 25, Vekâlet 16, İcâre 1; Müslim, Zekât, 79, 1023; Ebû Dâvud, Zekât, 43, 1684; Nesâî, Zekât, 66, 5-79-80.

⁵⁰⁹ Buhârî, Zekât, 30, Edeb, 33; Müslim, Zekât, 55, 1008.

3.3.4. ZİYÂRET VE SELÂM ÂDÂBI

İslâmiyet selâmın yayılmasını emretmekle beraber bazı hallerde de selâmı yasaklamıştır. Fahr-i Kâinat Efendimizin selâm vermeyi yasaklamış olduğu yerleri de şöylece sıralayabiliriz: Selâm Allah'ın güzel isimlerinden birisi olduğu için temiz olmayan yerlerde zikredilmesi edebe uygun olmayacağından def-i hacet yapan kimseye selâm verilmez. O halde iken selâm verene icabette de bulunulmaz.⁵¹⁰

Hamamda bulunan kimseler tesettüre, riâyet ediyorsa selâm verilir, değilse verilmez.⁵¹¹ Hamama girerken selâm vermek gerekmez. Ancak kendisine selâm verilen kimse "selâm" kelimesini kullanmadan selâm alabilir.⁵¹² Günaha sebep olan yahut bizzat günahla meşgul olanlara da selâm verilmemelidir.⁵¹³ Kur'an okuyan, hadis rivâyet eden ve ilim müzakeresinde bulunan, vaaz veren kimselere de selâm verilmez. Hayırlı bir işin kesilmesine sebep olacağı için uygun görülmemiştir.⁵¹⁴ Ezan okuyan, âmet getiren ve namaz kılan kimselere de selâm verilmez.⁵¹⁵ Fitneye sebep olacağı endişesiyle genç ve yabancı kadınlara da selâm verilmemelidir. Yaşlı ve mahrem olan kadınlara verilebilir.

Selâm Nasıl Verilir?

Bir adam Peygamber (s.a.)'e gelip "Esselâmü aleyküm" dedi (Hz. Peygamber de) onun selâmına aynı şekilde karşılık verdi ve (selâm veren şahıs) oturdu. Bunun üzerine (Peygamber efendimiz) “*On sevap kazandı*”, buyurdu. Sonra bir başkası gelip "Esselâmü aleyküm ve rahmetullah" diyerek selâm verdi (Hz. Peygamber) bu selâmı da aldı, (o adam da yerine) oturdu. (Hz. peygamber bu adam için de:) “*Yirmi sevab kazandı*,” buyurdu. Sonra bir başkası daha geldi. O da: Esselâmü aleyküm ve rahmetullah ve berekâtüh, diye selâm verdi. (Hz. Peygamber) onun selâmını da aldı. (Adam da yerine) oturdu. (Hz. Peygamber bu adam için de): “*Otuz sevap kazandı*” buyurdu.⁵¹⁶

⁵¹⁰ Ebû Dâvud, *tâhâ*, re 8,17.

⁵¹¹ Ebû Dâvud, *Edeb*, 142, 5193.

⁵¹² Gazâlî, *İhyâ*, I, 139.

⁵¹³ Bursevî *Ruhu'l-Beyan*, II, 252.

⁵¹⁴ Razi, a.g.e., X, 241; *Kurtubî*, a.g.e., III, 409.

⁵¹⁵ Râzî, a.g.e., a.y., Elmalılı, a.y.

⁵¹⁶ Tirmizî, *isti'zân*, 2, 231.

"Bir selâmla selâmlandığınız vakit, siz ondan daha güzeli ile selâmı alın, yahut aynıyla karşılık verin. Şüphesiz ki Allah herşeyin hakkını gerektiği gibi arayandır."⁵¹⁷ âyetinin gereğinin şu şekilde yerine getirilebileceğini açıklamışlardır.

"Bir müslüman 'esselâmü aleyküm' derse cevabında rahmet lâfzı ziyade edilerek 've aleyküm selâm ve rahmetullahi' denilir. Yine bir müslüman: "Esselâmü aleyküm ve rahmetullah" derse "berekât" lafzı ziyade edilerek: "ve aleykümesselâm ve rahmetullah veberekâtühü" denilir. Selâm veren selâm, rahmet ve berekât lafızlarının üçünü birden söylerse ona da aynıyla cevap verilir."⁵¹⁸

Sadece işaretle selâm vermek caiz değildir.⁵¹⁹ Selâm verirken sesi yükseltmek evlâdır. Cevapta ise Hanefilere göre cehre (yüksek sese) lüzum görülmezken, Şafiîlere göre kalplere surûr bahşedeceği için alırken de cehr sünnettir. Dolayısıyla cehren mukabelede bulunulmalıdır.⁵²⁰ Mü'minlerin bulunduğu herhangi bir yere giren kimsenin orada bulunanlara selâm vermesi bu konudaki âdâbın birinci esasıdır, diyebiliriz. Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'inde bunu: "Ey iman edenler, kendi evlerinizden başka evlere girerken oradakilerle ünsiyet kurup selâm vermeden girmeyiniz."⁵²¹ âyeti ile emretmektedir.

Herhangi bir topluluğun yanına girerken selâm verildiği gibi ayrılırken de selâm vermek sünnettir.⁵²² **H. Ebû Hüreyre**, Rasûlullah (s.a.)'in: "Binitli olan yaya olana selâm verin." buyurduğunu söylemiştir.⁵²³

"Biriniz (din) kardeşiyle karşılaştığı zaman ona selâm versin. Eğer aralarına bir ağaç, duvar, veya (büyükçe) bir taş girer (de onu kardeşinden ayırır) sonra da onunla karşılaşırsa ona yine selâm versin."⁵²⁴

"Karşılaşan iki kimseden küçük olanın büyüğe, az olan cemaatin çok olanlara, yürüyenin oturana, bineği olanın yaya olana selâm vermesi Rasûlullah (s.a.) tarafından tesbit edilmîş âdâbdandır."⁵²⁵

⁵¹⁷ Nisa, 4/86.

⁵¹⁸ Bursevî, a.g.e., II, 251; Râzî, a.g.e., X, 211; Kurtubî, el-Cami, V, 299.

⁵¹⁹ Tirmizî, isti'zân, 7.

⁵²⁰ Dâvudoğlu, Sahih-i Müslim, IX, 564.

⁵²¹ Nur, 24/24-62.

⁵²² Tirmizî, isti'zân, 15.

⁵²³ Buhârî, isti'zân, 4-7; Tirmizî, isti'zân, 14; Dârimî, isti'zân, 6; Muvatta, Selâm,; Ahmed b. Hanbel, II, 325, 510, VI, 19-20.

⁵²⁴ Ebû Dâvud, Sünen, 16, 499.

⁵²⁵ Buhârî, isti'zân, 5; Ebû Dâvud, Sünen, 5198, 5199.

Kadınlara ve çocuklara da selâm verilebileceği⁵²⁶ gibi mektupla da selâm vermek yahut almak sünnetin belirlediği âdâbdandır. Gayr-i müslimlerle karşılaşıldığı zaman Rasûlullah'ın tavsiyesine uyarak onların selâm vermesini bekleyip selâmlarını alırken: "ve aleyke" demekle yetinmek gerekir. Şayet müslüman öncelikle selâm vermek zorunda kalırsa, Rasûlullah (s.a)'ın özellikle gayr-i müslim devlet başkanlarına yazarken uyguladığı ve Taha Sûresi'nde de zikrolunduğu veçhile "selâm hidayete tâbi olanların üzerine olsun" şeklinde selâmlamak uygundur.⁵²⁷

Ziyâretlerde uyulması gereken kurallar gerek hastaları, gerek başkalarını ziyaret ederken bazı hususlara dikkat etmek, ziyâret kurallarını titizlikle yerine getirmek gerekir. Bunlara uyulmaması durumunda çoğu zaman ziyaretten beklenen yararlar elde edilemez. Memnun edilmek istenilen insanların üzüntü ve sıkıntıya sokulmasına sebep olunur. Bunun için ziyâret kurallarına titizlikle uyulmalıdır.

- 1- Ziyâret için uygun bir zaman seçilir. Uyku, yemek ve iş saatlerinde ziyârete gidilmez.
- 2- Temiz ve derli toplu bir kıyâfet giyilir, kir-pas içinde, dağınık elbiselerle ziyârete gidilmez.
- 3- Mümkünse önceden ziyârete gidileceği haber verilir ve bildirilen saatte mutlaka gidilir.
- 4- Ziyârete gidilen eve kapı çalınarak, selâm verilerek girilir. Ev sahibinin hâl ve hatırı, ihtiyaçları ve beklentileri sorulur, sevinç ve kederi paylaşılır.
- 5- Ziyâret fazla uzatılmaz. Ziyâret edilen yaşlılar sabırla dinlenir. Onları sıkacak ve üzecek söz ve davranışlardan sakınılır, onları sevindirecek haberler verilir, güler yüz ve tatlı sözle gönülleri alınır.

Bu genel ziyâret kuralları dışında, hasta ziyâreti sırasında uyulması gereken hususlar da vardır ki, bunlar kısaca şöyle özetlenebilir:

- 1- Peygamber (s.a.s) "Sizden biriniz hasta ziyâretine gittiğinizde elini onun eli veya alını üzerine koysun ve "nasılsınız?" diye hatırını sorsun"⁵²⁸ buyurmuştur. Görüldüğü gibi Rasûlullah (s.a.s) hasta ile yakından ilgilenilmesini tavsiye etmiştir. Yalnız, doktorun bu konudaki tavsiyeleri ve salgın hastalıklardaki özel durum göz önünde

⁵²⁶ Müslim, *Selâm*, 5.

⁵²⁷ Buhârî, *isti'zân*, 24. *Tâhâ*, 20. 47; Razî, *et-Tefsir-i Kebir*, X, 215-216.

⁵²⁸ Ahmed Naim, *Tecrid*, IV, 351.

bulundurulur.

2- Hastayı yorucu, moralini bozucu söz ve davranışlardan sakınılır. Ziyâret kısa tutulur. Hastanın yanına girilmesi, onunla konuşulması yasaklanmışsa yasağa uyulur.

3- Hastaya bir isteği olup olmadığı sorulmalı, gerekirse mâlî yardımda bulunmalı, kendisine zarar vermeyecekse yiyecek ve diğer hediyeler götürülmeli, çiçek takdim edilmelidir.

4- Bazı hastalar, hastalıkları sırasında hep ölümü düşünür. Böyle kimseleri uygun sözlerle tesellî etmek, ölümün insan için kaçınılmaz bir şey ve Allah'ın emri olduğunu anlatmak, her hastalığın insanı ölüme götürmeyeceğini hatırlatmak faydalı olur.

5- Hastaya duâ etmek, sağlık ve şifâ dileğinde bulunmak ziyâret kurallarındandır. Bu konuda Rasûlullah (s.a.s)'den pekçok hadis rivâyet edilmıştır. **Abdullah b. Ömer** (r.a)'in rivâyetine göre Rasûlullah; "Sizden biri hasta ziyâretine gittiği zaman; Allah'ım, bu kuluna şifâ ver" diye duâ etsin" buyurmuştur. **H.z. Âişe** de: "Rasûlullah (s.a.s) bir hastayı ziyarete gittiği zaman, "bismillah" diyerek, elini hastanın ağrıyan yerine' kor ve "Geçmiş olsun" buyururdu" demiştir. **H.z. Selman** (r.a) "Peygamber (s.a.s) ben hasta iken ziyaretime gelmişti. Çıkarken şöyle buyurdu: "**Selman!** Allah şifalar versin. Günahını affetsin. Ölünceye kadar bedenine sıhhat versin" demiştir.⁵²⁹

6- Uzaklık ve başka sebeplerle bizzat gidilip hasta ziyâret edilemiyorsa, bir başkası aracılığı ile veya mektup, telefon gibi haberleşme araçları ile selâm sağlık ve şifâ dileklerinin iletilmesi de güzel bir davranıştır. Bu da ziyaret yerine geçer. Akraba ve yakınları ziyâret etme, hallerini ve hatırlarını sorma, gönüllerini alma anlamında bir İslâm ahlâkı terimi. İslâm'da insanlar arası ilişkilere önem verildiği gibi özellikle yakınlardan başlayarak anne ve babanın ve sırayla diğer akrabaların ziyâret edilip gözetilmesi prensibi son derece önemlidir.

Halit b. Zeyd (Ebû Eyyüb el-Ensârî) hazretlerinden rivayet edildiğine göre bir adâm Hz. Peygamber'e gelerek: "-Yâ RasûlAllah; beni Cennete sokacak bir ibâdet söyler misiniz?" dedi... Rasûlullah şu cevabı verdi: "Allah'a ibâdet eder ve O'na hiç bir şeyi ortak koşmazsın, namaz kılar, zekât verir ve sıla-i rahm edersin"⁵³⁰

Peygamber Efendimizin bu kadar önemle üzerinde durduğu ve yapıldığı zaman müslümanların Cennete girmelerine sebep olacağını haber verdiği sıla-i

⁵²⁹ Y. Kandehlevî, *Hadislerle Müslümanlık*, III, 1114.

⁵³⁰ Buhârî, *Zekât*, 1.

rahim; her türlü hayır işlerinde akraba ve yakınların görülüp gözetilmesidir. Gerek âyetlerde, gerek hadislerde, bunun, namaz, zekât gibi farz ibâdetlerden hemen sonra zikredilmesi, İslâm'daki önemini göstermektedir. Âlimler sıla-i rahimde bulunmanın vacib olduğu görüşündedirler. Bunun, terkedilmesi, yani akraba ve yakınlarla olan ilgisinin kesilmesi, büyük günâh sayılmıştır. Cenab-ı Hakk şöyle buyuruyor: "Allah'tan korkun ve akrabalık bağlarını kesmekten sakının"⁵³¹

*"Onlar ki Allah'ın gözetilmesini emrettiği hakları gözetirler (akrabalık bağlarını devam ettirirler ve iyilikte bulunurlar); Rablerine saygı beslerler ve kötü hesaptan korkarlar..."; Fakat Allah'ın tevhit akidesini kabullendikten sonra onu bozanlar ve Allah'ın bağlanmasını emrettiği bağları koparanlar (akrabalık bağlarını kesenler) ve yeryüzünü fesada verenler var ya; işte bunlar, lânet onlara ve yurdun kötüsü Cehennem de onlara"*⁵³²

*"Her Cuma gecesi insanoğlunun amelleri Allah'a arz olunur: Yalnız sıla-i rahimde bulunmayanların amelleri kabul olunmaz"*⁵³³

*"Allah'a ve Ahiret gününe iman eden kimse akrabasını görüp gözetsin"*⁵³⁴
*"Akrabalık, Arş'ta asılıdır. Der ki: "Beni gözeteni Allah gözetsin; beni terk edeni Allah terk etsin"*⁵³⁵

*"Akrabalık bağlarını kesip koparan kimse Cennete giremez. Her kim rızkının bol olmasını ve ecelinin gecikmesini istiyorsa akrabasını görüp gözetsin"*⁵³⁶

Selâmı almak⁵³⁷

Konu ile ilgil olarak âyetlerde şöyle buyurulmaktadır:

*"Şayet size selâm verilirse, siz de ondan daha güzel bir tarzda selâmı alın, en azından verilen selâmın misli ile karşılık verin! Şüphesiz ki Allah, her şeyin hesabını hakkıyla arar."*⁵³⁸

"Ey iman edenler! Yeryüzünde Allah yolunda sefere çıktığınız zaman, son derece dikkatli davranın. Size selâm verene, dünyâ hayâtının geçici ve az bir

⁵³¹ Nisâ, 4/1.

⁵³² Ra'd, 13/21-25.

⁵³³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 484.

⁵³⁴ Buhârî, *İlm*, 37, Müslim, *İman*., 74-77.

⁵³⁵ Müslim, *Birr*, ve *Sıla*, 17.

⁵³⁶ Buhârî, *Edeb*, 12, Buhârî, *Edeb*, 11.

⁵³⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 429.

⁵³⁸ Nisa, 4/86.

menfaatini elde etmek için: “Sen mümin değilsin” demeyin! Unutmayın ki Allah’ın yanında birçok ganimetler vardır. Önceden siz de böyle idiniz, Allah size lütfetti de imanla şereflediniz. Öyleyse iyi anlayın, dinleyin, çok dikkatli davranın! Muhakkak ki Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.”⁵³⁹

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

Semüre İbnu Cündeb (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah imamın selâmına selâmla mukâbele etmemizi, birbirimizi sevmemizi, birbirimize selâm vermemizi emretti."⁵⁴⁰

"Nefsim yed-i kudretinde olan zâta yemin ederim ki, imân etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe iman etmiş olmazsınız! Yaptığınız takdirde birbirinizi seveceğiniz şeyi haber vereyim mi? Aranızda selâmı yaygınlaştırın!"⁵⁴¹

Bir adam Rasûlullah(s.a.v.)'a: İslâmın hangi hasleti daha hayırlıdır? diye sormuş da (Hz. Peygamber): "Yemek yedirmen, ve tanıdığına da tanımadığına da selâm verinendir" buyurmuştur.⁵⁴²

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyetler ve hadislerde müslümanların birbirlerine selâm vererek aralarında selâmı yaymaları emredilmıştır. Çünkü bu hem onların birbirlerini sevmelerine yardımcı olur, hem de tevâzuyla delalet eder. Selâmı hiçbir ayırım yapmadan tanıdık olsun veya olmasın bütün müslümanlara vermek emredilmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de bu şekildedir.

3.3.5. KONUŞMA ÂDÂBI

Az söz söylemeyi devam ettirmek⁵⁴³

"Az söz söylemeyi devam ettirsin ki çok söz çok hataya sebeptir."⁵⁴⁴

Hadiste şöyle buyurulmaktadır:

"Bana en sevgili olanınız, kıyâmet günü de bana mevkice en yakın bulunacak olanınız, ahlâkça en güzel olanlarıdır. Bana en menfur olanınız, kıyâmet günü de mevkice benden en uzak bulunacak olanınız, gevezeler, boşboğazlar ve yüksekten

⁵³⁹ Nisa, 4/94.

⁵⁴⁰ Ebû Dâvud, *Salât*, 190, 1001.

⁵⁴¹ Müslim, *İman*, 93, 54; Ebû Dâvud, *Edeb*, 142, 5193; Tirmizî, *İsti'zan* 1, 2589.

⁵⁴² Buhârî, *isti'zan*, 9, İman,, 6, 20; Müslim, *İman*., 63; İbn Mâce, *et'ime*, 1; Nesâî, *İman*., 12.

⁵⁴³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 429.

⁵⁴⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 429.

atanlardır." Cemaatte bulunan bâzıları: "Ey Allah'ın Resûlü! Yüksekten atanlar kimlerdir?" diye sordular. *"Onlar mütekebbir, büyüklük taslayan kimselerdir!" cevabını verdi.*"⁵⁴⁵

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadiste Kıyâmet Günü Hz. Peygamber (s.a.v.)'e en uzak olacak olanların gevezeler ve boşboğazlar olacağı ifâde edilmîş ve çok söz söylemek kınanmıştır. Müstakimzâde'nin kanaati de bu yöndedir.

Yumuşak söz kullanmak⁵⁴⁶

"Yumuşak söz güzel ahlâktır."⁵⁴⁷

Ayetlerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmuştur:

*"Görmedin mi Allah nasıl bir benzetme yaptı: Güzel söz, kökü yerin derinliklerinde sabit, dalları ise göğe doğru yükselmiş bir ağaç gibidir ki Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Düşünüp ders çıkarsınlar diye Allah insanlara böyle temsiller getirir. Kötü söz ise, gövdesi toprağın üstünden kolayca çıkarılabilen, kökleşip yerleşmeyen değersiz bir ağaca benzer."*⁵⁴⁸

*"Söyle o kullarıma: "Hep en güzel sözleri söylesinler, çünkü şeytan aralarını bozmaya çalışır. Gerçekten şeytan insanın açık düşmanıdır."*⁵⁴⁹

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmuştur:

*"Bir kimse yumuşak davranmaktan mahrum ise hayrın tamamından mahrumdur."*⁵⁵⁰

*"Allah, Peygamberine (s.a.v.) halkın ahlâkından, affetmeyi, benimseyip almasını emretti."*⁵⁵¹

*"Edebsizlik ve çirkin söz girdiği şeyi çirkinleştirir. Hayâ ise girdiğn şeyi güzelleştirir."*⁵⁵²

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyet ve hadislerde kötü söz söylemek kınanmıştır. Hoş karşılanmamamıştır. Bununla beraber güzel söz övülmüştür. Müstakimzâde'nin kanaati de aynı şekildedir.

⁵⁴⁵ Tirmizî, *Birr*, 77, 2019.

⁵⁴⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 441.

⁵⁴⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 441.

⁵⁴⁸ İbrâhim, 14/24-25.

⁵⁴⁹ İsrâ, 17/53.

⁵⁵⁰ Müslim, *Birr*, 75, 2592.

⁵⁵¹ Buhârî, *Tefsir*, A'raf 5; Ebû Dâvud, *Edeb*, 5, 4787.

⁵⁵² Tirmizî, *Birr*, 47, 1975; İbnu Mâce, *Zühd*, 17, 4185.

Düzenli ve yavaş yavaş konuşmak⁵⁵³

İzzet ve hürmeti azaltan ayrı ve dağınık söz söylememek⁵⁵⁴

Konu ile ilgili olarak âyette şöyle buyurulmaktadır:

*“Yürürken ölçülü, mûtedil yürü! Konuşurken sesini ayarla, bağırarak konuşma! Unutma ki seslerin en çirkin, avazı çıktığınca bağırarak eşeklerin sesidir.”*⁵⁵⁵

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor; "Ben, **Muhâcirler**'den bir çoğundan Kur'an öğreniyordum. **Abdurrahman İbnu Avf**, onlardan biri idi. Ben **Mina**'da onun menzilinde iken, o da, **Hz. Ömer**'in son defa yapmış olduğu hacca onun yanında idi. **Abdurrahman** yanıma dönüşte: "Bugün **Hz. Ömer**'in yanına gelen bir adamı keşke sen de görseydin. Dedi ki: "Ey mü'minlerin emîri, bir adam görsen ki sana: "Keşke **Ömer** ölmüş olsa da falancaya biat etsem. Vallahi **Hz. Ebû Bekir** (radıyallâhu anh)'in biatı çabucak oldubitti" dese ne dersin?" dedi. **Hz. Ömer** bu söze daha önce hiç görmediğim kadar öfkeleni ve: "İnşallah bu akşam halka hitab edip, ahd ve müşaverede olmaksızın idâreyi gasbetmek isteyen bu heriflere karşı onları uyaracağım" dedi. **Abdurrahman** ilâveten dedi ki: "Bunun üzerine **Hz. Ömer**'e: "Ey mü'minlerin emîri, dedim, böyle bir şey yapma. Zîra hac mevsiminde insanların cühelâ ve serseri takımı biraraya gelir. Konuşmak üzere halkın içinde doğrulduğun zaman bunlar olaki, etrafında ekseriyeti teşkil ederler. Korkum şu ki, siz kalkar birşeyler söylersiniz, o cahillerin her biri bir başka şey anlar, esas ifade etmek istediğiniz maksad tamamen kaybolur. Şu halde acele etmeyin, **Medine**'ye varın. Orası darul-hicret ve sünnettir. Orada fıkıh uleması ve insanların eşrâfıyla başbaşa kalır, dilediğinizi rahatça söylersiniz. Âlimler sözlerinizi eksiksiz öğrenirler ve maksadınız ne ise onu anlarlar." Bu sözüm üzerine **Hz. Ömer** (radıyallâhu anh): "Pekâla, vallahi inşaallah **Medine**'ye vardığımda ilk fırsatta bu toplantıyı akteceğim!" dedi.

Âyet ve hadislerin ifadelerinden konuşma esnasında insanların anlayacağı şekilde tane tane konuşulması gerektiği anlaşılmaktadır. Müatakimzade'nin kanaati de buna uygundur.

⁵⁵³ Müstakimzâde, a.g.e., 430.

⁵⁵⁴ Müstakimzâde, a.g.e., 430.

⁵⁵⁵ Lokman, 31/19.

Konuşma esnasında ‘evet evet’, ‘yok yok’ ve ‘çabuk çabuk’ gibi aynı kelimeleri çokça kullanmamak⁵⁵⁶

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"Vitr namazı haktır. Kim bunu kılmazsa bizden değil dir." Bunu Efendimiz üç kere tekrar etti."⁵⁵⁷

H. Osman (ra) Resûlullah (s.a.v.)'a *ceyşü'l-Usre*'yi (Tebük'e gidecek orduyu) techiz ettiği sırada bin dinâr getirdi ve Resulullah'ın kucağına döktü. Aleyhissalatu vesselâm, parayı kucağında (eliyle karıştırıp) altüst etti ve şöyle dedi: *"Bugünden sonra Osman'a, (her ne) yapsa zarar vermeyecektir!"* Ve bu sözü iki sefer tekrar etti."⁵⁵⁸

"Bir adam (gelerek): "Ey Allah'ın Resûlü! Şunlar, Câhiliye Devrinde falancayı öldüren **Benî Sa'lebe** kabilesidir. Onlardan intikamımızı aliver!" dedi. Bu söz üzerine (s.a.v.), ellerini öylesine kaldırdı ki, koltuk altlarının beyazlığını gördüm. Şöyle diyordu: *"Anne, çocuğu adına cinayet işlemez (cinayeti kendi adınadır)!"* Resûlullah bu sözü iki kere tekrar ettiler."⁵⁵⁹

Konuyla örnek olarak verdiğimiz hadislerde Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in konuşma esnasında daha iyi anlaşılması için tekrarlar yaptığı görülmektedir. Müstakimzâde ise tekrardan yana değildir. Fakat ifadelerine baktığımızda Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in vurgu maksatlı tekrarlar yaptığı anlaşılmaktadır. Müstakimzâde'nin yapılmamasını tavsiye ettiği tekrarlar ise şaşkınlık, acelecilik ve buna benzer durumlarla ilgilidir.

Konuşma esnasında kimseyi utandırmamak ve kimsenin kalbini kırmamak⁵⁶⁰

İslâm dini, ölçü çerçevesinde kalınmak şartıyla mizah ve şakalaşmaya da yer verir. İslâmî ölçüleri korumak kaydıyla yer verilen şaka ve mizah hem dinlendirici olur, hem de insanlar arasında muhabbet ve sevginin artmasına vesile olur. Şakaya yer vermemek ciddiyet olarak ifâde edilirse de, her şeyin fazlası ifrattır ve hoş

⁵⁵⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 439.

⁵⁵⁷ Ebû Dâvud, *Salât*, 337, 1419.

⁵⁵⁸ Tirmizî, *Menâkıb*, 3702.

⁵⁵⁹ Nesâî, *Kasâme* 39, 8-55.

⁵⁶⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 430.

karşılanmaz. Yani somurtkanlar fazla sevilmez. Çok şaka, azdan daha kötü durumlara sebep olabilir.

Âyette konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*"Ey iman edenler! Sizden hiçbir topluluk bir başka toplulukla alay etmesin. Ne mâlum? Belki alay edilenler edenlerden daha hayırlıdır. Kadınlar da başka kadınlarla alay etmesinler. Belki de alay edilenler edenlerden daha hayırlıdır. Birbirinizi, daha doğrusu kendilerinizi karalamayın. Birbirinize kötü lakaplar takmayın. İman ettikten sonra insanın adının kötüye çıkması, fâsık damgası yemesi ne fena bir şeydir! Kim tövbe etmezse işte onlar tam zâlim kimselerdir."*⁵⁶¹

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"Resûlullah (s.a.v.) ashâbının (radıyallahu anhüm) arasında otururken, bir adam **Hz. Ebû Bekir**'e hakaretâmiz sözler sarfederek cefâ verdi. Ancak **Hz. Ebû Bekir** (radıyallahu anh) adama karşı sükût etti. Adam ikinci sefer aynı şekilde hakaret ederek eziyet verdi. O yine sükût etti. Adam üçüncü sefer de eziyet verince **Hz. Ebû Bekir** (adama hak ettiği cevabı vererek) intikamını aldı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) hemen kalktı. **Hz. Ebû Bekir**: "Ey Allah'ın Resûlü, yoksa bana darıldınız mı?" diye sordu. "*Hayır*"dedi. "*Ancak semadan bir melek inmiş, sana söylediklerini tekzîb ediyordu. Sen intikâmını alınca melek gitti, şeytan oturdu. Bir yere şeytan oturdu mu ben orada duramam.*"⁵⁶²

"Resulullah (s.a.v.) bir güvercinin peşine düşüp onunla eğlenen bir adam görmüştü. "*Bir şeytan bir şeytaneyi takip ediyor!*" buyurdular."⁵⁶³

Hz. Ebû Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Ashab'tan birkısmı): "Ey Allah'ın Resulü! Sen bize şaka yapıyorsun!" demişlerdi. "*Şurası muhakkak ki (şaka da olsa) ben sadece hakkı söylerim!*" buyurdular."⁵⁶⁴

Kelebâzî bu konuda şunları söyler.

"Hikmetli söz sahiplerinden biri şunu demiştir: "Güzel konuşmayı öğrendiğin gibi güzel dinlemeyi de öğren! Nitekim konuşan sözünü bitirinceye kadar ona söz hakkı vermek, cevap vermede aceleci olmamak, konuşana yüzüyle yönelip ona bakmak, onu anlamak için can kulağıyla dinlemek ve anladığını ortaya koyacak bir

⁵⁶¹ Hucûrât, 49/11.

⁵⁶² Ebû Dâvud, *Edeb*, 49, 4896-4897.

⁵⁶³ Ebû Dâvud, *Edeb*, 65, 4940; İbnu Mâce, *Edeb*, 44, 3765.

⁵⁶⁴ Tirmizî, *Birr*, 57, 1991.

tavır sergilemek, dinlemenin âdâbındandır.” **El-Ğulâbî, Sufyan b.Uyeyne**’yi, “İlim başı güzel dinlemedir. Sonra anlama, sonra hıfzetme, sonra onunla amel etme ve sonda da onu yayma gelir.” derken duyduğunu bize aktarmaktır.”⁵⁶⁵

İmam Rabbânî Hazretleri bu konuda şunları söyler.

Kardeşim! Hakk Teâlânın size ihsân ettiği bu makam için çok şükrediniz! Halkı kendinizden soğutacak bir şey yapmamak için çok dikkat ediniz! Yoksa büyük günâha girersiniz. İnsanları kendinden kaçırmak, melâmîlik yoludur ki, emr-i mâruf ile ilişkileri yoktur. Hattâ, melâmîlik, bu makamın tâm tersidir. Bu iki makamı birbiri ile sakın karıştırmayınız! Bu makamda iken melâmîlik yapmak istemeyiniz. Zulmetmiş olursunuz. Talebe yanında, temiz, iyi giyinmiş olunuz. Onlara çok sokulmayın, aralarına karışmayınız! Kendinizi küçültmüş olursunuz. Sizden istifâde edemezler.⁵⁶⁶

Çünkü, âriflerin iyi işlerini göstermeleri, talebeyi Allahü Teâlâyâ çekmek ve onlara öğretmek içindir. Bunun için, avâmın hâlis, Allah için olan işlerinden daha faydalı ve daha sevap olur. Talebe, âriflerin işlerini göre göre öğrenirler ve yaparlar. Ârifler amellerini, ibâdetlerini onlara göstermezlerse, öğrenemezler. Demek ki, ârifler talebeye göstermek ve öğretmek niyyeti ile yaptıkları için, bu gösterişleri, Allah rızası için olmaktadır.⁵⁶⁷

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyet, hadisler ve Mutasavvıfların kanaatlerinden alay etmenin, lakap takmanın, insanları levmetmenin, şakada aşırıya gitmenin uygun görülmediği anlaşılmaktadır. Müstakimzâde’nin kanaati de buna uygundur.

⁵⁶⁵ Kelebâzî, *et-Taârrûf*, 44.

⁵⁶⁶ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 227. Mektub, 318.

⁵⁶⁷ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 227. Mektub, 318.

3.3.6. TOPLUMU KARIŞTIRACAK DURUMLARDAN UZAK DURMAK (FİTNE)

Afakî ve Şeriata uygun olmayan sözlere karşı gerçek dışı olsa da muaraza ve mücadele etmemek⁵⁶⁸

Konu ile ilgili olarak âyetlerde şöyle buyurulmaktadır:

*“Buna karşı seninle münakaşaya kalkışanlara de ki: “Ben yüzümü, özümü Allah’a teslim ettim. Bana bağlı olanlar da O’na teslim oldular.” O Ehl-i kitapla, kitap ehli olmayan ümmîlere (müşriklere) de ki: “Siz de teslim olup müslüman olmaya var mısınız?” Eğer hakka teslim olup İslâm’a girerlerse doğru yolu bulmuş olurlar. Yok, eğer yüz çevirirlerse, sana düşen görev, sadece hakkı tebliğdir. Allah kullarını hakkıyla görür.”*⁵⁶⁹

*“Allah katında hak din, İslâmdır. O Ehl-i kitabın ihtilafları, kendilerine gerçeği bildiren ilim geldikten sonra, sırf aralarındaki haset ve ihtirâs yüzünden olmuştur. Allah’ın âyetlerini inkâr edenler bilsinler ki, Allah onların hesabını çabuk görür. Buna karşı seninle münakaşaya kalkışanlara de ki: “Ben yüzümü, özümü Allah’a teslim ettim. Bana bağlı olanlar da O’na teslim oldular.” O Ehl-i kitapla, kitap ehli olmayan ümmîlere (müşriklere) de ki: “Siz de teslim olup müslüman olmaya var mısınız?” Eğer hakka teslim olup İslâma girerlerse doğru yolu bulmuş olurlar. Yok, eğer yüz çevirirlerse, sana düşen görev, sadece hakkı tebliğdir. Allah kullarını hakkıyla görür.”*⁵⁷⁰

*“Allah’a ve Resulüne itaat edin, sakın birbirinizle ihtilaf etmeyin; sonra korkuya kapılıp za’fa düşersiniz, rüzgârınız (kuvvetiniz) gider. Bir de tam mânasıyla sabredin. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.”*⁵⁷¹

Âyetlerde ister zâlim, isterse mazlûm olunsun toplumun huzurunu bozacak tavır ve davranışlardan kaçınılması istenmektedir. Çünkü İslâm Dîni her zaman barıştan ve müspet hareketten yanadır. Çünkü huzur ancak bunlarla sağlanır. Bu nedenle âyetler bu tür durumlarla karşılanıldığında sâkin olunmasını ve başka bir yol kalmamışsa açıklama içerikli sözlü olarak karşılık verilmesine müsaade etmişlerdir.

⁵⁶⁸ Müstakimzâde, a.g.e., 430.

⁵⁶⁹ Âl-i İmrân, 3/20.

⁵⁷⁰ Âl-i İmrân, 3/20-21.

⁵⁷¹ Enfal, 8/46.

İslâm Dîninin hükümlerini kabul etmeyenlere karşı muaraza edilmesi istenmemektedir. Buna mukabil gerçeklerin anlatılması ve herkesin bununla ilgili tercihi yapmak konusunda hür bırakılması gerektiği ifâde edilmektedir. Bu konuda tartışılmamalıdır. Çünkü tartışma inadı ve düşmanlığı artırır ve kabul etme sürecini olumsuz yönde etkiler. Müstakimzâde'nin kanaati de buna uygundur

Kimseyi kovmamak ve kimseye karışmamak⁵⁷²

Konu ile ilgili olarak Ayette şöyle buyurulmaktadır:

“Yusuf şöyle cevap verdi: “Bugün sizi kınayacak, serzenişte bulunacak değilim! Ben hakkımı helâl ettim Allah da sizi affetsin. Çünkü merhamet edenlerin en merhametlisi o’dur.”⁵⁷³

Âyette Hz. Yusuf (as) kendisine zulmeden kardeşlerini huzurundan kovmuyor ve onlara hakkını helal ediyor. Herkese kapının açık olması ve her insanla iletişim kapılarını kapamama tebliğin önemli metodlarından. Müstakimzâde'nin kanaati de buna uygundur.

Biriyle düşman olduğunda ağır davranmak ve dili muhafaza etmek⁵⁷⁴

“İnsanları tereddüt ve şaşkınlığa sevk edecek söz ve sohbetleri doğru olsa da söylemesin. Konuşurken insanları kurtuluşa sevk edecek tarafa meyletsin ki hata yapıp Allah’ın Rahmetinden ümit kesmesin.”⁵⁷⁵

Âyetlerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

“Allah, ağır ve inciten sözlerin açıktan söylenmesini hiç sevmez, ancak söyleyen zulme uğramışsa o başka. Allah her şeyi hakkıyla işitir ve görür.”⁵⁷⁶

“Söyle o kullarıma: “Hep en güzel sözleri söylesinler, çünkü şeytan aralarını bozmaya çalışır. Gerçekten şeytan insanın açık düşmanıdır.”⁵⁷⁷

Yürürken ölçülü, mûtedil yürü! Konuşurken sesini ayarla, bağırarak konuşma! Unutma ki seslerin en çirkini, avazı çıktığınca bağırarak eşeklerin sesidir.⁵⁷⁸

⁵⁷² Müstakimzâde, a.g.e., 430.

⁵⁷³ Yûsuf, 12/92.

⁵⁷⁴ Müstakimzâde, a.g.e., 431.

⁵⁷⁵ Müstakimzâde, a.g.e., 435.

⁵⁷⁶ Nisa, 4/148.

⁵⁷⁷ Nisa, 4/53.

⁵⁷⁸ Lokman, 31/19.

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyetlerde insanlarla konuşurken ses tonunu yükseltmenin ve çirkin söz kullanmanın insanları rahatsız edeceği ve tereddüde sevkedeceği için hoş karşılanmadığı açıkça görülmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de buna uygundur.

Ortada olmayan şeyleri ortaya çıkarmamak⁵⁷⁹

Konu ile ilgili olarak âyette şöyle buyurulmaktadır:

“Ey iman edenler! Zandan çok sakının. Çünkü zanların bir kısmı günahdır. Birbirinizin gizli hallerini araştırmayın. Kiminiz kiminizi gıybet etmesin. Hiç sizden biriniz ölmüş kardeşinin cesedini dişlemekten hoşlanır mı? İşte bundan hemen tiksindiniz! Öyleyse Allah'ın azâbından korkun da bu çirkin işten kendinizi koruyun. Allah tevvâbdır, rahîmdir (tövbeleri kabul eder, merhamet ve ihsanı boldur).”⁵⁸⁰

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

“Kim bir mü'minin dünyevi kederlerinden birini giderirse, Allah da onun Kıyâmet günü kederlerinden birini giderir. Kim bir fakire kolaylık gösterirse, Allah da ona dünyâda ve âhirette kolaylık gösterir. Kim bir müslümanı örterse, Allah da onu dünyâ ve âhirette örter. Kişi kardeşinin yardımında olduğu müddetçe, Allah da onun yardımındadır. Kim ilim aramak düşüncesiyle bir yola düşerse, Allah onun cennete olan yolunu kolaylaştırır. Bir grup, Allah'ın kitabını okumak ve aralarında tedris etmek üzere Allah'ın evlerinden birinde toplanırsa, üzerlerine mutlaka sekine iner ve onları rahmet kaplar, melekler onları sarar. Allah da onları yanında bulunan mukarreb meleklerle anar. Bir kimseyi ameli yavaşlatırsa, nesebi hızlandıramaz.”⁵⁸¹

İbnu Mes'ud radiyallahu anh'a (bir adam) getirilip: "Şu herif falancadır, sakalından şarap damlıyor" denildi. **Abdullah** radiyallahu anh: "Ben tecessüsten men edildim. Lâkin bize bir şey zâhir olursa onu ele alınız!" cevabını verdi.⁵⁸²

“Bir kul dünyâda bir kulu örterse, Allah Kıyâmet günü onu mutlaka örter.”⁵⁸³

⁵⁷⁹ Müstakimzâde, a.g.e., 435.

⁵⁸⁰ Hucûrât, 49/12.

⁵⁸¹ Müslim, Zikr, 38, 2699; Ebû Dâvud, Edeb, 68, 4946; Tirmizî, Hûd,ud, 3, 1425, Birr, 19, 1931; Müslim, Kıraat 3, 2946.

⁵⁸² Ebû Dâvud, Edeb, 44, 4890.

⁵⁸³ Müslim, Birr, 72, 2590.

*"Kim bir ayıp görür ve onu örterse, diri diri gömülmüş bir kızı ihyâ etmiş gibi olur."*⁵⁸⁴

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyet ve hadislerde bir Müslümanın gizli kusurlarını araştırmak ve ortaya çıkarmaya çalışmak açıkça kınanmaktadır. Bu nedenle Müstakimzâde'nin kanaatini olumlu bulmaktayız.

Devamlı toplum düzenine sebep olan şeyleri istemek⁵⁸⁵

Konu ile ilgili olarak âyette şöyle buyurulmaktadır:

*"Müminler sadece kardeşirler. O halde ihtilaf eden kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki O'nun merhametine nail olasınız."*⁵⁸⁶

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

Vâkid İbnu Muhammed babasından, o da **Abdullah İbnu Amr İbni'l-As** radiyallahu anhüma'dan anlattığına göre demiştir ki: "Resûlullah (s.a.v.), (bir gün) parmaklarını kenetledi ve dedi ki: **"Ey Abdullah İbnu Amr! Ahidleri bozulup şöyle karmakarışık hale gelen birkısım ayak takımı (hezele) kimselerle başbaşa kalırsan ne yaparsın?"** "Ne yapmamı tavsiye edersiniz, Ey Allah'ın Resûlü!" dedim. Buyurdular ki: *"Güzel bulduğun şeyi yaparsın, kötü bulduğun şeyi de terkedersin. Kendi yakınlarının (hallerini düzeltmeye) yönelirsin. O hezele takımı (ile de), onların cemaatı ile de (uğraşmayı) terkedersin."*⁵⁸⁷

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyet ve hadiste toplumda karışıklığa sebep olacak davranışlara girilmemesi, toplumdaki düzenin devam etmesi, çıkan huzursuzlukların giderilmesi için gayret gösterilmesi istenmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de buna uygundur.

Toplumu karışıklığa götürecek şeyleri terk etmek⁵⁸⁸

Âyetlerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*"Rabbin, halkı dürüst hareket eden hem kendi nefislerini, hem de birbirlerini düzeltmeye çalışan diyarları, haksız yere asla helâk etmez."*⁵⁸⁹

⁵⁸⁴ Ebû Dâvud, *Edeb*, 45, 4891.

⁵⁸⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 435.

⁵⁸⁶ Hucûrât, 49/10.

⁵⁸⁷ Buhârî, *Salât*, 88, *Fiten*, 13; Ebû Dâvud, *Melahim*, 17, 4342; İbnu Mâce, *Fiten*, 10, 3957.

⁵⁸⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 435.

⁵⁸⁹ Hûd, 11/117.

“Allah ve Resulüne savaş açanların, (yol keserek terör eylemi yaparak) yeryüzünü ifsad etmek için koşuşanların cezası; öldürülmeleri veya asılmaları yahut sağ elleri ile sol ayaklarının kesilmesi yahut da bulundukları yerden sürülmelerinden başka bir şey olmaz. Bu onların dünyâdaki rüsvaylığıdır. Âhirette ise onlara başkaca müthiş bir ceza vardır. Ancak kendilerini ele geçirmenizden önce tövbe edenler, bu hükmün dışındadır. Biliniz ki Allah gafurdur, rahimdir (affı ve merhameti boldur).”⁵⁹⁰

“Bu fâsıklar o kimselerdir ki Allah’a kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler. Allah’ın riayet edilmesini emrettiği ilişkileri keserler ve yeryüzünde fitne ve fesat çıkarırlar. İşte bunlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.”⁵⁹¹

“Ey iman edenler, herhangi bir fâsık size bir haber getirecek olursa, onu iyice tahkik edin, doğruluğunu araştırın. Yoksa, gerçeği bilmeyerek, birtakım kimselere karşı fenâlık edip sonra yaptığınıza pişman olursunuz.”⁵⁹²

“Allah’ın sana ihsan ettiği bu servetle ebedî âhiret yurdunu mâmur etmeye gayret göster, ama dünyâdan da nasibini unutma! (ihtiyacına yetecek kadarını sakla). Allah sana ihsan ettiği gibi sen de insanlara iyilik et, sakın ülkede nizamı bozma peşinde olma! Çünkü Allah bozguncuları sevmez.”⁵⁹³

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

"Müslümanlar arasında, haramı helâl, helâli de harâm etmedikçe sulh câizdir." Yine buyurdular ki: "Müslümanlar haramı helâl, helâli de harâm etmedikçe kabul etmiş bulundukları şartlara uyarlar."⁵⁹⁴

"Güneşin doğduğu her yeni günde kişiye, her bir mafsalı için bir sadaka vermesi gerekir. İki kişi arasında adâlet yapman bir sadakadır. Kişiye hayvanını yüklerken yardım etmen bir sadakadır. Güzel söz sadakadır, namaza gitmek üzere attığın her adım sadakadır. Yoldan rahatsız edici bir şeyi kaldırıp atman sadakadır." ⁵⁹⁵

⁵⁹⁰ Mâide, 5/33-34.

⁵⁹¹ Bakarâ, 2/27.

⁵⁹² Hucûrât, 49/6.

⁵⁹³ Kasas, 28/77.

⁵⁹⁴ Ebû Dâvud, Akdiye, 12, 3394; Tirmizî, Ahkâm, 17, 1352.

⁵⁹⁵ Buhârî, Cihâd, 72, 128, Sulh 33; Müslim, Müsâfirîn, 84, 720, Zekât, 56, 1009.

"İki kişinin arasını düzelten, hayır söyleyip, hayır tebliğ eden kimse yalancı değildir."⁵⁹⁶

Konuya örnek olarak dediğimiz âyetler ve hadislerde toplumu karışıklığa götürecek şeyler, önemli günahlar olarak görülmüş ve bu tür davranışları yapanların hem dünyâda hem de âhirette cezalandırılacağı ifâde edilmiştir. Yine bu örneklerde dinin hükümlerini değiştirme gayreti olmadığı takdirde müslümanların bulundukları şartlara uymaları gerektiği ifâde edilmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de bu yöndedir.

Halkın ittifak ettiği şeylerde topluluğa muhalefet etmemek⁵⁹⁷

Konu ile ilgili olarak hadiste şöyle buyurulmaktadır:

Ebû Dâvud 'un kaydına göre **İbnu Mes 'ud** (radıyallahu anh) *Mina* da namazı dört kılmıştı. Kendisine: “Sen, daha önce dört kıldığı için **Osman**'ı ayıplamıştın, şimdi ise dört kılıyorsun!” Denilmîşti. Özür beyan ederek şu cevabı verdi: “*Muhalefet zararlıdır.*”⁵⁹⁸

Hadiste halkın uyguladığı ve kimsenin itirâz etmeden yerine getirdiği bir amel ile ilgili muhalefet yapılmaması gerektiği anlatılmaktadır. Ancak hadisteki örnek nâfile bir ibâdettir. Bu durum farzlarla alakalı olamaz. Bu nedenle Müstakimzâde'nin kanaatini nâfile amellere yönelik olarak kabul ediyor ve uygun buluyoruz.

Konu ile ilgili olarak **İmam Rabbani Hazretleri** şöyle buyurur:

Vaazların özü ve nasihatların kıymetlisi, Allah adamları ile buluşmak, onlarla birlikte bulunmaktır. Allah adamı olmak ve İslâmiyet'e yapışmak da, müslümanların çeşitli fırkaları arasında, kurtuluş fırkası olduğu müjdelenmiş olan, Ehl-i sünnet vel-cemaatin doğru yoluna sarılmaya bağlıdır. Bu büyüklerin yolunda gitmedikçe kurtuluş olamaz. Bunların anladıklarına tâbi olmadıkça, saâdete kavuşulamaz. Akıl sahipleri, ilim adamları ve evliyanın keşfleri, bu sözümlüğün doğru olduğunu bildirmektedirler. Yanlışlık olamaz. Bu büyüklerin doğru yolundan hardal danesi kadar, pekaz ayrılmış olan bir kimse ile arkadaşlık etmeği, öldürücü zehir bilmelidir. Onunla konuşmayı, yılan sokması gibi korkunç görmelidir. Allah'tan korkmayan

⁵⁹⁶ Buhârî, *Sulh* 2; Müslim, *Birr*, 101, 2605; Ebû Dâvud, *Edeb*, 58, 4921; Tirmizî, *Birr*, 26, 1939.

⁵⁹⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 449.

⁵⁹⁸ Ebû Dâvud, *Menâsik*, 76, 1960

ilim adamları, hangi fırkadan olursa olsun din hırsızlarıdır. Bunlarla konuşmaktan, arkadaşlık etmekten de sakınmalıdır. Dinde hâsıl olan bütün fitneler, bu azılı din düşmanlığı, hep böyle kimselerin bıraktıkları kötülüktür. Dünyâlık ele geçirmek için, dînin yıkılmasına yardım ettiler. Bakara Sûresinin onaltıncı âyet-i kerimesinde meâlen, (Hidâyeti vererek, dalâleti satın aldılar. Bu alış verişlerinde bir şey kazanamadılar. Doğru yolu bulamadılar) buyuruldu. Bu âyet-i kerime, bunları bildirmektedir.⁵⁹⁹

Halkın içindeki kötü ve zâlimleri tebrik etmemek ve hoş karşılamamak⁶⁰⁰

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

Târik İbnu Şihâb anlatıyor: "Bayram hutbesini okuma işini namazdan öne alanın ilki **Mervan**'dır. O, bu işe tevessül edince cemaatten birisi ayağa kalkarak: "Yanlış iş yapıyorsun, namazın hutbeden önce kılınması gerekir" dedi. **Mervan**: "Artık o usûl terkedildi" diyerek devam etmek istedi. **Ebû Saîdu'l-Hudrî** ortaya atılarak: "Bu adam, üzerine düşen vazifesini yaptı. Zira ben Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şöyle söylediğini işittim: *"Sizden kim (sünnetimize uymayan) bir münker görürse (seyirci kalmayıp) onu eliyle düzeltsin. Buna gücü yetmezse lisanıyla düzeltsin. Buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin. Bu kadarı imanın en zayıf mertebesidir."*⁶⁰¹

*"Benden önce Allah'ın gönderdiği her peygamberin mutlaka ümmetinden havarîleri ve arkadaşları olmuştur. Bunlar onun sünnetiyle amel ederler emirlerini de yerine getirirlerdi. Sonra, bu peygamberlerin ardından öylesi kötülükler zuhûr etmişti ki, yapmadıklarını söyleyip, kendilerine emredilmeyeni de yapmışlardır. Kim bu güruhla eliyle mücadele ederse mü'mindir. Kim onunla diliyle mücadele ederse o da mü'mindir. Kim de onlarla kalbiyle mücadele ederse o da mü'mindir. Bunun gerisine, artık zerre miktar iman yoktur."*⁶⁰²

"İsrailoğulları bir kısım günahlar işlemeye başlayınca âlimleri onları bu işlerden menettiler. Ancak onlar dinlemediler, vazgeçmediler. Zamanla âlimler de onlarla oturmaya, dayanışmaya ve beraber içmeye başladılar. Allah da bunun

⁵⁹⁹ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 213. Mektub, 329.

⁶⁰⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 449.

⁶⁰¹ Müslim, *Melâhim*, 17, 4340; Müslim, *İman*, 78, 49; Ebû Dâvud; *Salât, u'l-İydeyn*, 248, 1140; Tirmizî, *Fiten*, 11, 2173; Nesâî, 17, 8-111; İbnu Mâce, *Fiten*, 20, 4013;

⁶⁰² Müslim, *İman*, 80, 50.

üzerine, berikinin dalâletini öbürüne katarak, biriyle diğerinin küfrünü artırdı. *"Dâvud'un ve Meryem oğlu İsa'nın diliyle onları lânetledi..."*⁶⁰³

Kays İbnu Ebî Hâzım anlatıyor: **"Hz. Ebû Bekir** (radıyallahu anh) Cenâb-ı Hakk'a hamd ve senadan sonra buyurdu ki: "Ey insanlar! Sizler şu âyeti okuyor ve fakat yanlış anlıyorsunuz: "Ey iman edenler, siz kendinize bakın. Doğru yolda iseniz sapıtan kimse size zarar veremez" (Maide, 105). Biz Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: *"İnsanlar, zâlimi görüp elinden tutmazlarsa, Allah'ın, hepsine ulaşacak umumî bir belâ göndermesi yakındır"* dediğini işittik." Keza ben, Resûlullah (s.a.v.)'ın: *"İçlerinde kötülükler işlenen bir cemiyet, bu kötülükleri bertaraf edecek güçte olduğu halde, seyirci kalır, müdahale etmezse, Allah'ın hepsini saran umumî bir belâ göndermesi yakındır"* dediğini işittim.⁶⁰⁴

*"Yeryüzünde bir kötülük işlendiği vakit, ona şâhid olan bunu takbîh ederse (kötü olduğunu te'yîd ederse), o kötülüğü görmemiş gibi zararından kurtulur. O kötülüğe şâhid olmadığı halde, işittiği zaman memnun kalan kimse, manen zarar görür."*⁶⁰⁵

*"Zâlim sultanın yanında gerçeği söylemek en büyük cihaddandır."*⁶⁰⁶

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadislerde zulmün ve kötülüğün işlendiği yerde hakka tabi olanların maddî imkânlarını kullanarak veya yanlışlığını açıklayarak o da olmazsa kalben çirkin görerek engellemeye çalışmaları ve rahatsızlık duymaları gerektiği ifâde edilmektedir. Müstakimzâde'nin düşüncesi de buna uygundur.

Ümmet-i Muhammed'e (s.a.v.) her durumda barış ve sevgiyle duâ etmek⁶⁰⁷

Konu ilgili olarak hadiste şöyle buyurulmaktadır:

"Size emîrlerinizin en hayırlıları kimlerdir, en şerirleri kimlerdir haber vereyim mi? Onların en hayırlıları sizlerin sevgisine mazhar olanlar, sizleri sevenlerdir; lehlerinde hayırla duâ edersiniz, onlar da size hayır duâ ederler."

⁶⁰³ Mâide, 5/78.

⁶⁰⁴ İbnu Mâce, Fiten, 20, 4005.

⁶⁰⁵ Ebû Dâvud, Melâhim, 17, 4345.

⁶⁰⁶ Ebû Dâvud, Melâhim, 17, 4344; Tirmizî, 13, 2175; İbnu Mâce, Fiten, 20, 4011.

⁶⁰⁷ Müstakimzâde, a.g.e., 452.

Ümerânızın şerirleri de sizin buğzettiklerinizdir, onlar da size buğzederler, siz onlara lânet edersiniz, onlar da size lânet ederler”⁶⁰⁸

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadiste müslümanlar birbirlerine duâ ettikleri ifâde edilmektedir. Bu tüm müslümanlar tarafından bilinen bir gerçektir. Müstakimzâde’nin kanaati de buna uygundur.

Kimsenin ayıbını araştırmamak⁶⁰⁹

Konu ile ilgili olarak âyette şöyle buyurulmaktadır:

“Ey iman edenler! Zandan çok sakının. Çünkü zanların bir kısmı günahtır. Birbirinizin gizli hallerini araştırmayın. Kiminizi kiminizi gıybet etmesin. Hiç sizden biriniz ölmüş kardeşinin cesedini dişlemekten hoşlanır mı? İşte bundan hemen tiksindiniz! Öyleyse Allah’ın azabından korkun da bu çirkin işten kendinizi koruyun. Allah tevvabdır, rahîmdir.”⁶¹⁰

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

“Sakın zanna yer vermeyin. Zira zan, sözlerin en yalanıdır. Tecessüs etmeyin, haber koklamayın, rekabet etmeyin, hasedleşmeyin, birbirinize buğzetmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, ey Allah’ın kulları, Allah’ın emrettiği şekilde kardeş olun. Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona (ihane etmez), zulmetmez, onu mahrum bırakmaz, onu tahkir etmez. Kişiye şer olarak, müslüman kardeşini tahkir etmesi yeterlidir. Her Müslümanın malı, kanı ve ırzı diğer müslümânâ haramdır. Allah sizin suretlerinize ve kalıplarınıza bakmaz, fakat kalplerinize ve amellerinize bakar. Takvâ şuradadır -eliyle göğsünü işaret etti: Sakın ha! Birinizin satışı üzerine satış yapmayın. Ey Allah’ın kulları kardeş olun. Bir müslümanın kardeşine üç günden fazla küsmesi helâl olmaz.”⁶¹¹

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyette ve hadiste başkalarının ayıbını araştırmak ve ortaya çıkarmak uygun görülmemiş ve kınanmıştır. Müstakimzâde’nin görüşü de buna uygundur.

⁶⁰⁸ Tirmizî, Fiten, 77, 2265

⁶⁰⁹ Müstakimzâde, a.g.e., 452.

⁶¹⁰ Hucûrât, 49/12.

⁶¹¹ Buhârî, Nikâh, 45, Edeb, 57, 58, Ferâiz, 2; Müslim, Birr, 34, 2563 - 2564; Ebû Dâvud, Edeb, 40, 4882-4917; Tirmizî, Birr, 18, 1928.

Güzel ahlâkı âdet edinmek⁶¹²

Konu ile ilgili olarak âyette şöyle buyurulmaktadır:

*"İyi ve güzel davranışlarda bulunanlara en güzel mükâfat yani cennet ile daha da fazlası olarak Allah'ın cemalini görmek var. Onların yüzlerine ne bir leke bulaşır, ne de bir zillet! İşte onlar cennetliktir. Onlar orada ebedî kalacaklardır."*⁶¹³

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

Resûlullah (s.a.v.)'a iyilik (birr) ve günah hakkında sordum. Bana şu cevabı verdi: *"İyilik (birr), güzel ahlâktır. Günah da içini rahatsız eden ve başkasının muttali olmasından korktuğun şeydir."*⁶¹⁴

*"Kıyâmet günü, mü'minin mizanında güzel ahlâktan daha ağır basan bir şey yoktur. Allah Teâla hazretleri, çirkin düşük söz ve davranış sahiplerine buğzeder."*⁶¹⁵

*"Mü'minler arasında imanca en kâmil olanı, ahlâkça en güzel olanıdır. En hayırlınız da âilesine hayırlı olandır."*⁶¹⁶

*"Ey Muâz, insanlara karşı iyi ahlâklı ol!"*⁶¹⁷

*"Edebsizlik ve çirkin söz girdiği şeyi çirkinleştirir. Hayâ ise girdiği şeyi güzelleştirir."*⁶¹⁸

Ebû Saîdi'l-Hudrî (radiyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) çadırdaki bâkire kızıdan daha çok hayâ sahibi idi. Hoşlanmadığı bir şey görmüşse biz bunu yüzünden hemen anlardık."⁶¹⁹

"Resûlullah (s.a.v.)'dan ateşe insanları en çok atan şeyin ne olduğu soruldu. *"Ağız ve ferc!"* buyurdular. En ziyade neyin insanları cennete soktuğundan sordular: *"Allah'a takvâ ve güzel ahlâk!"* buyurdular."⁶²⁰

Hz. Enes radiyallahu anh anlatıyor: "Bir adam Resûlullah (s.a.v.)'ın hücrelerinden birinden içeriye bakmıştı. Resûlullah (s.a.v.) elinde bir okla adama kalktı. Onu batırmak için, ihtiyatla adamın üzerine gitmesini seyrederek gibiyim."⁶²¹

⁶¹² Müstakimzâde, a.g.e., 428.

⁶¹³ Yunus, 10/26.

⁶¹⁴ Müslim, *Birr*, 15, 2553; Tirmizî, *Zühd*, 52, 2390.

⁶¹⁵ Tirmizî, *Birr*, 62, 2003-2004; Ebû Dâvud, *Edeb*, 8, 4799;

⁶¹⁶ Tirmizî, *Rad* 11, 1162; Ebû Dâvud, *Sünne*, t 16, 4682.

⁶¹⁷ Muvatta, *Hüsnü'l-Hulk*, 1, 241.

⁶¹⁸ Tirmizî, *Birr*, 47, 1975; Ibnu Mâce, *Zühd*, 17, 4185.

⁶¹⁹ Buhârî, *Edeb*, 77, Menâkıb, 23; Müslim, *Fedâilu'n-Nebi* 67, 320.

⁶²⁰ Tirmizî, *Birr*, 62, 2005.

⁶²¹ Buhârî, *Diyat* 23, 15, *İsti'zan* 11; Müslim, *Âdâb* 42, 2157; Ebû Dâvud, *Edeb*, 136, 5171; Tirmizî, *İsti'zan*, 17, 2709; Nesâî, *Kasame*, 44, 7-60.

"Bir bedevi, Resûlullah (s.a.v.)'ın kapısına geldi. Gözlerini kapının kırıklarına yapıştırdı. Resûlullah (s.a.v.) adamı farketti. Gözünü patlatmak üzere elinde bir çubukla üzerine yürüdü. Adam hemen sırra kadem bastı. Resulullah *"Eğer yerinde kalsaydın gözünü oyduydum!"* buyurdular."⁶²²

*"Şüphesiz ki Kıyâmet günü, Allah'ın en çok ehemmiyet vereceği emanet, kadın-koca arasındaki emanettir. Kadınla koca bir-biriyle içli dışlı olduktan sonra, kadının esrarını erkeğin neşretmesi, o gün en büyük ihânettir."*⁶²³

Âyet ve hadislerde görüldüğü gibi güzel ahlâk övülmekte ve kötü ahlâk ise kınanmaktadır. Müstakimzâde'nin kanaati de buna uygundur.

3.3.7. DİN KARDEŞİNE KARŞI KÖTÜ ZANDAN UZAK DURMAK

Din kardeşlerine karşı Su-i zannı terk etmek⁶²⁴

"Kalplerin nefretine ve düşmanlığa sebeptir."⁶²⁵

*"Ey iman edenler! Zan'dan çok sakının. Çünkü zanların bir kısmı günahtır. Birbirinizin gizli hallerini araştırmayın. Kiminiz kiminizi gıybet etmesin. Hiç sizden biriniz ölmüş kardeşinin cesedini dişlemekten hoşlanır mı? İşte bundan hemen tiksindiniz! Öyleyse Allah'ın azabından korkun da bu çirkin işten kendinizi koruyun. Allah tevvabdır, rahîmdir."*⁶²⁶

Konu ile ilgili olarak **İmam Rabbani Hazretleri** şöyle buyurmaktadır:

*"Ey inanan (mü'min)ler! Zannın birçoğundan kaçının. Çünkü bazı zan (vardır ki) günahtır... " buyurulmuştur."*⁶²⁷ Âyette, "zanların birçoğundan kaçınınız" denilmekte; sebep olarak da, "bazılarının günah olduğu ifade edilmektedir. Demek ki, zannın hepsi günah değildir; hattâ Allah'a ve mü'min (inanan)lere hüsn-i zanda bulunmak gereklidir. Nûr Süresi'nde: *"Onu işittiğiniz vakit erkek mü'minlerle kadın mü'minlerin, kendi vicdanları (önünde) iyi bir zann'da bulunup da..."* buyurulduğu gibi.⁶²⁸

⁶²² Nesâî, *Kasame* 44, 8-60.

⁶²³ Müslim, *Nikâh*, 123, 1437; Ebû Dâvud, *Edeb*, 37, 4870.

⁶²⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 436.

⁶²⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 436.

⁶²⁶ Hucûrât, 49/12.

⁶²⁷ Hucurât, 49/12.

⁶²⁸ Nûr, 24/12.

Kötü zana sebep olacak davranışlardan uzak durmak lazım ârifler de talebe gibi, ibâdet yapacaktır. Hiçbir kimse ibâdet yapmaktan kurtulamaz. Böyle olmakla beraber, âriflerin ibâdetlerinden talebenin faydalanması de düşünülür. Bunun için, siz de, sözlerinize ve işlerinize çok dikkat ediniz! Çünkü, bu zamanda çok kimse, tasavvuf yoluna girmek istiyor. Bu makâma yakışmayan birşey yapmaktan çok sakınınız! Cahillerin, büyüklere dil uzatmalarına sebep olmayınız! Her işinizin İslâmiyete uygun olması için, Allahü Teâlâyâ yalvarınız!⁶²⁹

Âyetin ve **İmam Rabbani Hazretlerinin** ifadelerinden açıkça anlaşıldığı gibi müslümânâ karşı kötü zan kesinlikle doğru karşılanmamıştır. Müslümânâ yakışmayan bir haslet olarak görülmüştür. Bu nedenle Müstakimzâde'nin kanaatini uygun bulmaktayız.

3.3.8. HALKLA KAYNAŞMAK .

Güzel birliktelik kurmak⁶³⁰

“Birliktelik düşmanlığı defeder.”⁶³¹

Konu ile ilgili olarak âyette şöyle buyurulmaktadır:

*“Kim etrafına hep iyi davranarak yüzünü ve özünü Allah’a teslim ederse o kimse, en sağlam tutamağa sarılmıştır. Bütün işlerin sonu Allah’a raci olur.”*⁶³²

Takvâ ve hayırda yardımlaşmada arkadaşına af dileme, duâ etme, birliktelik için bereket niyazı. Allah için birbirini sevenler ve O’nun (cc) için ayrılanlar Arş-ı A’lâ’da gölgelenecekler.

Biri, diğerini dünyevî menfaat sebebiyle terk eden, Allah yolunda kardeş olamaz. **Cüneyd el-Bağdadi**, “Kardeş incitilmez, aşırı şaka yapılmaz, yerine getirilemeyecek söz verilmez.” Der.

Âyette insanlarla iyi ilişkiler kurmak ve etrafa iyi davranmak tavsiye edilmektedir. Bu nedenle Müstakimzâde'nin görüşünü uygun bulmaktayız.

⁶²⁹ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 227. Mektub, 353.

⁶³⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 441.

⁶³¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 441.

⁶³² Lokman, 31/22.

Cahillere karşı susmak⁶³³

Konu ile ilgili âyetlerde şöyle buyurulmaktadır:

*“Rahman’ın has kulları o kimselerdir ki onlar yerde tevâzu ile yürürler. Cahiller kendilerine laf atarsa “Selâmetle!” derler.”*⁶³⁴

*“Onları yaptıkları işlerden sorumlu tutacağız. Şimdi sen, sana ne emredilmîşe onu açıkça onlara söyle! O müşriklerden yüzçevir! Seninle alay edenlerin haklarından gelmeye Biz yeteriz.”*⁶³⁵

Âyetlerde açıkça görüldüğü gibi neyi niçin söylediğini bilmeyenlere karşı cevap vermek zorunda olunmadığını anlamak mümkündür. Hatta ikinci âyette onlara gereken cevabı Allah’ın vereceği ifâde edilmektir. Müstakimzâde’nin kanaati de bu yöndedir.

Hayâtteki Âlimler, Salihler ve dostlara ziyâret ve sıla-i rahimi kesmemek⁶³⁶

Âyette konu ile ilgili şöyle buyurulmaktadır:

*“Ey insanlar! Sizi bir tek kişiden yaratan ve ondan da eşini yaratıp o ikisinden birçok erkekler ve kadınlar türeten Rabbinize karşı gelmekten sakının. Adını anıp Kendisini vesile ederek birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah’a saygısızlık etmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Allah sizin üzerinizde tam bir gözeticidir.”*⁶³⁷

Âyette sıla-i rahim diye isimlendirilen büyüklerin ve yakınların hayâtta iken ziyâret edilmesi ve hal ve hatırlarının sorulması gerektiği ifade edilmektedir. Müstakimzâde’nin kanaatini buna uygun görmekteyiz.

Güzel sözleri ve latifeleri dinlemek⁶³⁸

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

Enes İbnu Mâlik (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (s.a.v.): *"Allah’ın hoş bir sözü; kökü sağlam, dalları göğe doğru olan -Rabbinin izniyle her zaman*

⁶³³ Müstakimzâde, a.g.e., 428.

⁶³⁴ Furkan, 25/63.

⁶³⁵ Hicr, 15/94-95.

⁶³⁶ Müstakimzâde, a.g.e., 437.

⁶³⁷ Nisa, 4/1.

⁶³⁸ Müstakimzâde, a.g.e., 430.

meyve veren- hoş bir ağaca benzeterek nasıl misâl verdiğini görmüyor musun?"⁶³⁹ âyetinde zikredilen ağaç hakkında: "O hurma ağacıdır" buyurdu. Ve müteakip âyette ifade edilen kötü ağacı da hanzale'ye (zakkum, Ebû Cehil karpuzu da denir, mercimek ağacıdır) benzetti. Âyet şöyle: "Çirkin bir söz de yerden koparılmış, hiç bir sebâtı olmayan kötü bir ağaca benzer"⁶⁴⁰

"Güneşin doğduğu her yeni günde kişiye, her bir mafsallı için bir sadaka vermesi gerekir. İki kişi arasında adalet yapman bir sadakadır. Kişiye hayvanını yüklerken yardım etmen bir sadakadır. Güzel söz sadakadır, namaza gitmek üzere attığın her adım sadakadır. Yoldan rahatsız edici bir şeyi kaldırıp atman sadakadır."⁶⁴¹

"Kıyâmet günü, mü'minin mizanında güzel ahlâktan daha ağır basan bir şey yoktur. Allah Teâla hazretleri, çirkin düşük söz ve davranış sahiplerine buğzeder."⁶⁴²

Konuya örnek olarak verilen hadislerde "latife olarak" isimlendirilen "güzel söz" hoş karşılanmış, çirkin söz ise yerilmıştır. Güzel söz güzel ahlâkla özdeşleştirilmiştir. Müstakimzâde de bu tür sözlerin dinlenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Yakın kimselere zorluk çıkarmamak⁶⁴³

Konu ile ilgili olarak âyette şöyle buyurulmaktadır:

"Kim etrafına hep iyi davranarak yüzünü ve özünü Allah'a teslim ederse o kimse, en sağlam tutamağa sarılmıştır. Bütün işlerin sonu Allah'a raci olur."⁶⁴⁴

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"Allah, sizden önce yaşamış olan bir kimseye rahmetiyle muamele etti. Çünkü bu adam satınca kolaylık gösterir, satın alınca kolaylık gösterir, alacağını isteyince kabalık ve sertlik değil, anlayış ve kolaylık gösterirdi."⁶⁴⁵

"Gazve iki çeşittir: Birincisi kişinin Allah'ın rızasını aramak için yaptığı gazvedir. Bu maksadla gazve yapan imama da itaat eder, en kıymetli şeyini harcar, ortağına kolaylık gösterir, fesaddan kaçınır. Bunun uykusu da uyanıklığı da

⁶³⁹ İbrâhim, 14/24-25.

⁶⁴⁰ İbrâhim, 14/26; Tirmizî, *Tefsir, İbrâhim*, 3118.

⁶⁴¹ Buhârî, *Cihâd*, 72, 128, Sulh 33; Müslim, *Müsâfirîn*, 84, (720), *Zekât*, 56, (1009).

⁶⁴² Tirmizî, *Birr*, 62, (2003, 2004); Ebû Dâvud, *Edeb*, 8, (4799);

⁶⁴³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 440.

⁶⁴⁴ Lokman, 31/22.

⁶⁴⁵ Tirmizî, *Büyû*, 75. (1320).

*tamamen kendisi için ücret olur. Bir de övünmek, riyakârlıkta bulunmak ve kendini satmak için savaşılan, imama isyan eden, arzda fesad çıkaran kimse vardır. Böyle gazveden asgarî ücreti bile elde edemez.”*⁶⁴⁶

*"Kim bir mü'minin dünyevi kederlerinden birini giderirse, Allah da onun Kıyâmet günü kederlerinden birini giderir. Kim bir fakire kolaylık gösterirse, Allah da ona dünyâda ve Âhirette kolaylık gösterir. Kim bir müslümanı örterse, Allah da onu dünyâ ve Âhirette örter. Kişi kardeşinin yardımında olduğu müddetçe, Allah da onun yardımındadır. Kim ilim aramak düşüncesiyle bir yola düşerse, Allah onun cennete olan yolunu kolaylaştırır. Bir grup, Allah'ın kitabını okumak ve aralarında tedris etmek üzere Allah'ın evlerinden birinde toplanırsa, üzerlerine mutlaka sekine iner ve onları rahmet kaplar, melekler onları sarar. Allah da onları yanında bulunan mukarreb meleklerle anar. Bir kimseyi ameli yavaşlatırsa, nesebi hızlandıramaz.”*⁶⁴⁷

*"Kendisi ateşe haram edilen ve kendisine de ateşin haram kılındığı kimseyi size haber vermeyeyim mi? Ateş, halka her yakın olana, yumuşak huylu ve insanlara kolaylık gösterene haram kılınmıştır.”*⁶⁴⁸

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyet ve hadislerde insanların işlerini ve yaşayışlarını kolaylaştırmaya gayret eden ve gerek fedakarlıkları yapan kişiler günahlarının affolunacağı, Cehennemden korunacakları ve Cennete girecekleri şeklinde müjdelenmiş ve övülmüşlerdir. Müstakimzâde'nin kanaati de bu istikamettir.

Toplulukta bulunanların rütbece en düşüğü ile konuşarak tevâzu ve tenezzül etmek⁶⁴⁹

Konu ile ilgili olarak hadiste şöyle buyurulmaktadır:

*"Kim muktedir olduğu halde tevâzu maksadıyla Allah için kıymetli elbise giymeyi terkederse, Allah Kıyâmet günü, onu mahlûkatın başları üstüne çağırır ve dilediği iman elbisesini giymekte onu muhayyer bırakır.”*⁶⁵⁰

⁶⁴⁶ Ebû Dâvud, *Cihâd*, 25, (2515); Nesâî, *Cihâd*, 46, (6, 49); Muvatta, *Cihâd*, 18 (2, 466).

⁶⁴⁷ Müslim, *Zikr*, 38, 2699; Ebû Dâvud, *Edeb*, 68, 4946; Tirmizî, *Hûd,ud*, 3, 1425, *Birr*, 19, 1931; *Kıraat* 3, 2946.

⁶⁴⁸ Tirmizî, *Kıyâmet*, 46, 2490.

⁶⁴⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 452.

⁶⁵⁰ Tirmizî, *Kıyâmet*, 40, 2483.

Hadiste gücü yettiği halde tevâzu gösteren kişiler övülmüş ve mükâfatlandırılacağı ifade edilmıştır. Bu nedenle Müstakimzâde'nin kanaatini uygun bulmaktayız.

İl ve mahalle sakinlerinin işlerine karışmamak⁶⁵¹

Konu ile ilgili olarak hadiste şöyle buyurulmaktadır:

İbnu Muâviye'ye, "Kader hakkında fikrin nedir?" diye sorulmuş da o şu cevabı vermiştir: "Benim fikrim kızımın fikridir!" Bu sözle, onun sırrını ancak Allah'ın bildiğini söylemek istemiştir. İyas, anlayışta darb-ı mesel olmuştu. Bir gün bir adam ona kader hakkında sordu: "Kadere inanmıyor musun?" dedi. Adam: "Elbette inanıyorum!" deyince: "Bu kadarı sana yeter! Fazlası senin için mâlâyânîdir. Zira **Ali İbnu Hüseyin**, babası **H. Ali İbnu Ebi Talib** radiyallahu anhüma'dan bana nakletti ki, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: *"Kişinin mâlâyânî şeyleri terketmesi, onun müslümanlığının güzelliğindendir!"*⁶⁵²

Konu ile ilgili olarak **İmam Rabbani Hazretleri** şöyle buyurmaktadır.

Eshâb-ı Kehf gibi hicret edemiyen, bâtın yolu ile hicret etmeye çalışmalıdır. Düşmanlar arasında bulunurken, gönülleri, onlardan ayrı, uzak olmalıdır. Allahü Teâlâ, bu suretle de, saâdete kapıları açabilir. Nevruz günü martın yirminci günü, geliyor. Kâfirlerin, ateşe tapanların bayramı olan o günlerde, ne karışıklık, ne kadar taşkınlık, şaşkınlık olduğunu biliyorsunuz. O karanlık günleri atlattuktan sonra, Allahü Teâlâ nasip ederse, sizinle görüşmek şerefine kavuşmağı ümit ediyorum. Nâzik başınızı ağrıtmamak için, mektûbuma son veriyorum. Allahü teâlâ, kerim olan babalarınızın yolundan ayırmasın! Size ve onlara kıyâmete kadar selâm olsun! Âmîn.⁶⁵³

Hadiste kendi kızı bile olsa kendi işleriyle ilgili verdiği kararlara saygı duyulması ifade edilmiş; Bununla beraber **İmam Rabbani Hazretleri** de Nevruz Bayramını kutlayanlarla alakalı olarak, bayramda onların işine karışmamayı ve korunmayı hedeflediği görülüyor. Müstakimzâde'nin kanaati de bu şekildedir.

⁶⁵¹ Müstakimzâde, a.g.e., 447.

⁶⁵² Muvatta, *Hüsnü Hulk*, 3, 2-903; Tirmizî, *Zühd*, 11, 2318-2319; İbnu Mâce, *Fiten*, 12, 2976.

⁶⁵³ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 44. Mektub, 75.

3.3.9. TİCARET VE ALIŞ-VERİŞ ÂDÂBI

Günlük kazanç ve zarardan (maldan) söz etmemek ve onunla övünmemek⁶⁵⁴

Âyette konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*"Yoldan sapanlardan biri olan **Karun** da **Mûsa**'nın ümmetinden olup onlara karşı böbürlenerek zulmetmişti. Ona hazineler dolusu öyle bir servet vermiştik ki o hazinelerin anahtarlarını bile güçlü kuvvetli bir bölük zor taşırdı. Halkı ona: "Servetine güvenip şımarma, böbürlenme! Zira Allah böbürleneni sevmez" demişti.*"⁶⁵⁵

Âyette malvarlığından övünerek bahseden **Karun** kınanmaktadır. Maldan mülkten bahsetmek "dünyâ kelamı" olarak isimlendirilmektedir. Genel olarak Mutasavvıflar tarafından hoş karşılanmamaktadır.

Bir görev ile kayıtlı olmamak⁶⁵⁶

Konu ile ilgili olarak hadiste şöyle buyurulmaktadır:

Ebû Zerr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü! Dedim, beni memur ta'yin etmez misin?" Bu sözüm üzerine, elini omuzuma vurdu ve sonra da: "Ey Ebû Zerr, sen zayıfsın, memurluk ise bir emanettir. Hakkını veremediğin takdirde kıyâmet günü rüsvaylık ve pişmanlıktır. Ancak kim onu hakederek alır ve onun sebebiyle üzerine düşen vazifeleri eksiksiz yerine getirirse o hâriç" buyurdu."⁶⁵⁷

Hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisinden memurluk görevi isteyen bir Sahabiye görevin sorumluluk ve sıkıntı anlamına geldiğinin ifade ederek bunu tavsiye etmemektedir. Zaten İslâmiyet'te görev istemek uygun görülmemektedir. Fakat verildiğinde de yerine getirmek için tüm gayretin sarfedilmesi istenmektedir. Bu nedenle Müstakimzâde'nin kanaati uygun görünmektedir.

Senet ve sicilde ismini yazdırmamak⁶⁵⁸

Âyette konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

⁶⁵⁴ Müstakimzâde, a.g.e., 430.

⁶⁵⁵ Kasas, 28/76.

⁶⁵⁶ Müstakimzâde, a.g.e., 447.

⁶⁵⁷ Müslim, *İmâret*, 17, 1826; Ebû Dâvud, *Vesâyâ*, 4, 2868; Nesâî, *Vesâyâ*, 10, 6-255.

⁶⁵⁸ Müstakimzâde, a.g.e., 447.

“Ey iman edenler! Belirli bir vâdeye kadar birbirinize borç verdiğiniz zaman onu kaydedin. Aranızda doğrulukla tanınmış bir kâtip onu yazsın. Kâtip, Allah’ın kendisine öğrettiği gibi (adalete uygun olarak) yazmaktan kaçınmasın da yazsın. Üzerinde hak olan borçlu kişi akdi yazdırsın, Rabbi olan Allah’tan sakınsın da borcundan hiçbir şey noksan bırakmasın. Eğer üzerinde hak olan borçlu, akılca noksan veya küçük veya yazdırmaktan âciz bir kimse ise, onun velisi adalet ölçüleri içinde yazdırsın. İçinizden iki erkek şahit de tutun. İki erkek bulunmazsa o zaman doğruluklarından emin olduğunuz bir erkek ile iki kadının şahitliğini alın. (Bir erkek yerine iki kadının şahit olmasına sebep) birinin unutmaması halinde ikincisinin hatırlatmasına imkân vermek içindir. Şahitler çağırıldıklarında, şahitlikten kaçınmasınlar. Siz yazanlar da, borç az olsun, çok olsun, vâdesiyle birlikte yazmaktan üşenmeyin. Böyle yapmak, Allah katında daha âdil, şahitliği ifa etmek için daha sağlam ve şüpheyi gidermek için daha uygun bir yoldur. Ancak aranızda hemen alıp vereceğiniz peşin bir ticaret olursa, onu yazmamakta size bir günah yoktur. Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun. Gerek kâtip, gerek şahit asla mağdur edilmesin. Bunu yapar, zarar vererseniz, doğru yoldan ayrılmış, Allah’a itaatin dışına çıkmış olursunuz. Allah’a itaatsizlikten sakının. Allah size en uygun tutumu öğretiyor. Çünkü Allah her şeyi hakkıyla bilir.”⁶⁵⁹

Konuyla ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

"**Ceddi Müccâa** Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek **Beni Zühl kabilesine** mensup **Benü Sedüs** tarafından öldürülmüş olan kardeşinin diyetini talep etti. Resûlullah (s.a.v.) ona: "Eğer ben bir müşrik için diyete hükmetseydim kardeşin için hükmederdim. Fakat ben sana diyet değil, bunun yerini tutacak bir bedel vereyim" dedi ve ona, (s.a.v.), **Beni Zühl** müşriklerinden elde edilecek ilk humustan yüz deve vereceğine dâir senet yazdı. Müccâa bu yüz deveden bir miktarını almıştı. Tamanını almadan **Beni Zühl** kabilesi müslüman oldu. Bilahare **Müccâa** geri kalan develeri **H. Ebü Bekr** (radıyallâhu anh)'den talep etmek üzere, ona geldi. Resûlullah (s.a.v.)'ın borç senedini gösterdi. **H. Ebü Bekir** (radıyallâhu anh) kendisine **Yemâme**'den gelecek zekâtıtan ödenmek üzere on iki bin sa', yani dört bin sa' buğday, dört bin sa' arpa, dört bin sa' hurma yazdı. Resûlullah'ın verdiği yazıda (borç senedinde) şunlar yazılıydı: "Bismillahirrahmanirrahim. Bu Peygamber Muhammed

⁶⁵⁹ Bakarâ, 2/282.

(s.a.v.)'den **Beni Süleymlî Müccaa İbnu Mürâre**'ye verilmîş bir borç senedir. Ben kendisine öldürülen kardeşine bedel olarak, Beni Zülh müşriklerinden gelecek ilk humustan yüz deve vereceğim."⁶⁶⁰

Resûlullah (s.a.v.)'la sefere katılacak müslümanlar pek çoktu. Askerlerin künyelerini kayıt defteri almıyordu. Kayıt defterinden maksat künyelerin yazıldığı divandı. Pek az kimse gözden kaybolmayı (katılmamayı) arzu ediyordu. Bunlar da vahiy gelmedikçe, gizlendikleri, Resûlullah (s.a.v.) tarafından bilinilemeyeceğini zanneden kimselerdi...⁶⁶¹

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyet ve hadislerde alış-veriş esnasında borcu yazıyla kayıt altına almak emredilmîş ve Efendimiz (s.a.v.) tarafından uygulanmıştır. Fakat Mustakimzade'nin kanaati buna uymamaktadır.

Mahkemede bulunmamak⁶⁶²

Konu ile ilgili hadiste şöyle buyurulmaktadır:

"Hırsızlık yapan **Mahzumlu** kadının durumu **Kureyşlileri** fazlasıyla üzdü." Bu kadın hakkında Resûlullah (s.a.v.) nezdinde kim müessir bir şefaatte bulunabilir?" diye adam aradılar." Bu işe, sadece Resûlullah (s.a.v.)'ın çok sevdiği **Üsâme İbnu Zeyd** (radıyallâhu anhümâ) cür'et edebîlir" dediler. **Üsâme** huzura çıkarak, Resûlullah (s.a.v.)'a şefaet talebinde bulundu. Efendimiz: "*Allah'ın hududundan bir hadd hususunda şefaet mi talep ediyorsun?*" diye çıkıştı. Sonra kalkıp cemaate şu hitabede bulundu: "*Sizden öncekileri helâk eden şey şudur: İçlerinden şerefli birisi hırsızlık yaptı mı onu terk edip, ceza vermezlerdi. Aralarında kimsesiz zayıf birisi hırsızlık yapınca derhal ona hadd tatbik ederlerdi. Allah'a yemin olsun! Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapmış olsa mutlaka onun da elini keserdim.*"⁶⁶³

Hadisin ifadesinden suçluların bir mahkeme sürecinden geçtikleri anlaşılmaktadır. Müstakimzâde ise bunu -mecbur olmadıkça gitmemek gerektiği-

⁶⁶⁰ Ebü Dâvud, *Harâc*, 20, 2990.

⁶⁶¹ Buhârî, *Vesâya*, 16, *Cihâd*, 103, *Menâkıb*, 23, *Menâkıb, u'l-Ensâr*, 43, *Megâzî*, 3, 78, *Tefsir*, *Berâe*, 17, 18, 19, *İsti'zân*, 21, *Eymân*, 24, *Ahkâm*, 53; Müslim, *Tevbe*, 53, 769; Tirmizî, *Tefsir*, *Berâe*, 3101; Ebü Dâvud, *Talak*, 11, 2202, *Cihâd*, 173, 2773, *Nüzur*, 29, 3317; Nesâî, *Talak*, 18, 6, 152, *Nüzur*, 37, 7, 22.

⁶⁶² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 447.

⁶⁶³ Buhârî, *Hûd,ud*, 11, 12, 14, *Şehâdât*, 8, *Enbiyâ*, 50, *Fedâilu'l-Ashâb*, 18, *Megâzî*, 52; Müslim, *Hûd,ud*, 8, 1688; Tirmizî, *Hûd,ud*, 9, 1430; Ebü Dâvud, *Hûd,ud*, 4, 4373-4374; Nesâî, *Sârik* 5, 8-74-75.

şeklinde söylemiştir. Diye düşünüyoruz. Bu nedenle Müstakimzâde'nin kanaati uygundur denilebilir.

Kimseye kefil olmamak⁶⁶⁴

Konu ile ilgili olarak hadiste şöyle buyurulmaktadır:

"Bir adam, kendisine on dinar borcu olan kimsenin peşini bırakmadı. Ve hatta dedi ki: "Sen bunu bana ödeyinceye veya bir kefil gösterinceye kadar peşini bırakmıyacağım." Resûlullah (s.a.v.) o borcu üzerine aldı. Bunun üzerine adam, münasip olmayan bir tarzda Resûlullah (s.a.v.)'a parayı getirdi. Resûlullah, borcu adam adına ödeyiverdi ve şunu söyledi: *"Kefil, borçludur."*⁶⁶⁵

*"Âriyet (sahibine) verilecektir. Kefil borçludur, borç ödenmelidir."*⁶⁶⁶

Kelebâzî bu konuda şunları söyler.

Sûfîler; ziraat, ticaret ve sanat gibi şeriatın mübah kıldığı yollardan mal kazanmanın helâl olduğu konusunda görüş birliğindedirler. Fakat mal kazanırken uyanık olmak, araştırmak ve şüpheli şeylerden sakınmak şarttır. Onlara göre çalışmanın ve para kazanmanın gayesi yardımlaşmak, başkasının malına tamah etme hissinin kökünü kazımak, parayı halk için harcamaya niyet etmek ve komşulara acımak duygusudur. Sûfîlere göre, bakmakla mükellef olduğu kimselerin geçimini sağlamak durumunda bulunan kimseler için para kazanmak farzdır.⁶⁶⁷

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadisten ve Sûfîlerin görüşünde yardımlaşma maksadıyla kefil olunabileceği anlaşılmaktadır. Fakat Müstakimzâde aynı kanaati taşımamaktadır.

3.3.10. İNSANLARA KARŞI YUMUŞAK HUYLU OLMAK (HİLİM)

Hilim ve yumuşak huyluluk müslümanın önemli vasıflarındandır. Bu konuda âyetlerde şöyle buyurulmaktadır.

"İnsanlara yumuşak davranman da Allah'ın merhametinin eseridir. Eğer katı yürekli, kaba biri olsaydın, insanlar senin etrafından dağılıverirlerdi. Öyleyse

⁶⁶⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 447.

⁶⁶⁵ Ebû Dâvud, *Büyû*, ' 2, 3328; İbnu Mâce, *Sadakât*, t 9, 2406.

⁶⁶⁶ Tirmizî, *Büyû*, 39, *Vesâya*, 5, 2121-1265; Ebû Dâvud, *Büyû*, ' 90, 3569.

⁶⁶⁷ Kelebâzî, *et-Taârrûf*, 124.

*onların kusurlarını affet, onlar için mağfiret dile, ve işleri onlarla müşâvere et. Bir kere de azmettin mi, yalnız Allah’a tevekkül et. Allah muhakkak ki Kendisine dayanıp güvenenleri sever.”*⁶⁶⁸

*“Sakın o kâfirlerden bir kısmına geçici bir zevk olarak verdiğimiz dünyâ nimetlerine göz atma! Onların iman etmemelerinden ötürü üzülmeye ve müminlere kol kanat ger, onları şefkatle koru!”*⁶⁶⁹

Düşmânâ karşı yumuşak davranmak⁶⁷⁰

Konu ile ilgili olarak âyette şöyle buyurulmaktadır:

*“İnsanlara yumuşak davranman da Allah’ın merhametinin eseridir. Eğer katı yürekli, kaba biri olsaydın, insanlar senin etrafından dağılıverirlerdi. Öyleyse onların kusurlarını affet, onlar için mağfiret dile ve işleri onlarla müşâvere et. Bir kere de azmettin mi, yalnız Allah’a tevekkül et. Allah muhakkak ki Kendisine dayanıp güvenenleri sever.”*⁶⁷¹

*“Muhakkak ki sende, Allah ve Resûlünün sevdiği iki haslet var; hilm ve teenni.”*⁶⁷²

*“Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: “Kötü muamele sahibi cennete giremez.”*⁶⁷³

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyette Hz. Peygamber (s.a.v.)’in genel olarak tüm insanlara karşı yumuşak davranmasının Allah’ın rahmetinin neticesi olduğu ifâde edilmektedir. Yani düşman bile olsa ona karşı yumuşak huylu olmak tavsiye edilmektedir. Müstakimzâde’nin kanaatine uygundur.

Allahın yaratıklarına karşı insaf etmek⁶⁷⁴

Konu ilgili olarak âyette şöyle buyurulmaktadır:

“Onlara: “İşte, denir, buydu size vâd edilen mükâfat. Hakka yönelen, koruması gereken her şeyi koruyan, insanların görmediği yerlerde bile Rahmân’a

⁶⁶⁸ Âl-i İmrân, 3/159.

⁶⁶⁹ Hicr, 15/88.

⁶⁷⁰ Müstakimzâde, a.g.e., 428.

⁶⁷¹ Âl-i İmrân, 3/159.

⁶⁷² Tirmizî, *Birr*, 66, 2012; Müslim, *İman*, 25, 17.

⁶⁷³ Tirm *Birr*, 29, 1947.

⁶⁷⁴ Müstakimzâde, a.g.e., 428.

hep saygılı olan ve dâima Rabbine dönen bir gönül ile gelen herkese bu mükâfat vardır."⁶⁷⁵

Konu ile ilgili olarak hadiste şöyle buyurulmaktadır:

*"Allah'ım, ben senden hulf etmeyeceğin bir ahd talep ediyorum. Biliyorsun ben bir beşerim. Hangi mü'mine hatâen eziyet verir, kırıcı söz sarfeder, lânette bulunur, değnek vurup canını yakarsam bu haksızlığı onun hakkında, Kıyâmet günü bir rahmet, sevâbında bir artış, sana bir yaklaşma vesilesi kıl."*⁶⁷⁶

"Resûlullah (s.a.v.) ashâbının (radıyallahu anhüm) arasında otururken, bir adam **Hz. Ebû Bekir**'e hakaretâmiz sözler sarfederek cefa verdi. Ancak **Hz. Ebû Bekir** (radıyallahu anh) adama karşı sükût etti. Adam ikinci sefer aynı şekilde hakaret ederek eziyet verdi. O yine sükût etti. Adam üçüncü sefer de eziyet verince **Hz. Ebû Bekir** adama hak ettiği cevabı vererek intikamını aldı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) hemen kalktı. **Hz. Ebû Bekir**: "Ey Allah'ın Resûlü, yoksa bana darıldınız mı?" diye sordu. "Hayır"dedi. "Ancak semadan bir melek inmiş, sana söylediklerini tekzib ediyordu. Sen intikamını alınca melek gitti, şeytan oturdu. Bir yere şeytan oturdu mu ben orada duramam."⁶⁷⁷

"Resûlullah (s.a.v.), bir keçiyi hedef itti haz ederek ok atmakta olan bir kalabalığa rastlamıştı. Bu halden hiç hoşlanmadı ve: "Hayvanlara eziyet vermeyin!" buyurdu."⁶⁷⁸

*"Allah'ım, ben senden hulf etmeyeceğin bir ahd talep ediyorum. Biliyorsun ben bir beşerim. Hangi mü'mine hatâen eziyet verir, kırıcı söz sarfeder, lânette bulunur, değnek vurup canını yakarsam bu haksızlığı onun hakkında, Kıyâmet günü bir rahmet, sevabında bir artış, sana bir yaklaşma vesilesi kıl."*⁶⁷⁹

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyet ve hadislerde insan veya hayvan ayırımı yapmadan her şeye karşı bir acıma hissi içinde olmak ve zarar vermemek için gayret etmek gerektiği ifade edilmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de bu yöndedir.

⁶⁷⁵ Kaf, 50/32-33.

⁶⁷⁶ Buhârî, *Da'avat* 34; Müslim, *Birr*, 90, 2601.

⁶⁷⁷ Ebû Dâvud, *Edeb*, 49, 4896, 4897.

⁶⁷⁸ Nesâî, *Dahâya* 42, 7-239.

⁶⁷⁹ Buhârî, *Da'avat* 34; Müslim, *Birr*, 90, 2601.

Herkese şefkat nazarıyla bakmak⁶⁸⁰

Âyette konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

“Muhammed Allah’ın resulüdür. Onun beraberindeki müminler de kâfirlere karşı şiddetli olup kendi aralarında şefkatlidirler.”⁶⁸¹

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

“Allah, merhametli olanlara rahmetle muamele eder. Öyleyse, sizler yeryüzündekilere karşı merhametli olun ki, semada bulunanlar da size rahmet etsinler. Rahim (akrabalık bağı) Rahmân'dan bir bağıdır. Kim bunu korursa Allah onunla rahmet bağı kurar, kim de koparırsa, Allah da ondan rahmet bağı koparır.”⁶⁸²

“Allah, insanlara merhamet etmeyene rahmette bulunmaz.”⁶⁸³

“Merhamet; ancak şaki'nin (ebedi hüsrâna uğrayanın) kalbinden çıkarılabilir.”⁶⁸⁴

*“Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm) bir gün, **Hasan İbnu Ali** (radiyallâhu anhümâ)'yı öpmüş idi. Bu sırada yanında bulunan **Akra' İbnu Hâbis**, (sanki bunu tuhaf karşıladı ve:) “Benim on tane çocuğum var. Fakat onlardan hiçbirini öpmedim” dedi. Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm) ona bakıp: “Merhamet etmeyene merhamet edilmez” buyurdu.”⁶⁸⁵*

Kelebâzî bu konuda şunları söyler.

“Cüneyd: “Muhabbet, kalbin meylidir”, demiştir. Bu sözün mânâsı; muhabbet, kulun kabinin tabii bir şekilde Allah’a ve O’na âit olan şeye meyletmesi ve yönelmesidir. Başka biri; “Muhabbet, muvafakattır”, demiştir. Bu sözün mânâsı: Muhabbet, Allah’ın emrine itaat etmek, menettiği şeyi terk etmek, hükmüne ve takdirine razı olmaktır.”⁶⁸⁶

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyet, hadisler ve **Kelebâzî**’nin ifadelerinde herkese karşı şefkat ve merhamet hisleri beslemek gerektiği ifade edilmektedir. Müstakimzâde’nin kanaati de bu yöndedir.

⁶⁸⁰ Müstakimzâde, a.g.e., 447.

⁶⁸¹ Fetih, 48/29.

⁶⁸² Tirmizî, *Birr*, 16, 1925; Ebü Dâvud, *Edeb*, 66, 4941.

⁶⁸³ Buhârî, *Tevhid*, 2, *Edeb*, 27; Müslim, *Fedail*, 66, 2319; Tirmizî, *Birr*, 16, 1923.

⁶⁸⁴ Tirmizî, *Birr*, 16, 1924; Ebü Dâvud, *Edeb*, 66, 4942.

⁶⁸⁵ Buhârî, *Edeb*, 18, Müslim, *Fedâil* 65, 2318; Tirmizî, *Birr*, 12, 1912; Ebü Dâvud, *Edeb*, 156, 5218.

⁶⁸⁶ Kelebâzî, *et-Taârrûf*, 161.

3.3.11. DEVLET ERKÂNINA KARŞI ÂDÂB.

Irz, din, mal ve diğer muhafazası lazım olan şeylerin korunması için âmirlerine itaat etme, yöneticilerle iyi geçinme ve onlara güzel söz söyleme, Din ve Şer'e muhalif olmayan işlerde onların huzurlarında ve diğer topluluklarda aleyhlerinde tezavrat etmeme⁶⁸⁷

Konu ile ilgili olarak âyette şöyle buyurulmaktadır:

*"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Resûlüne ve sizden olan Ulu'l-emre de itaat edin. Eğer Allah'a ve âhirete iman ediyorsanız, hakkında ihtilafa düştüğünüz meseleyi Allah'a ve Resulüne arzediniz. Böyle yapmanız hem daha hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir."*⁶⁸⁸

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

*"Dinleyin ve itaat edin! Hattâ, üstünüze, başı kuru üzüm danesi gibi siyah Habeşli bir köle bile tayin edilmîş olsa, aranızda Kitabullah'ı tatbik ettikçe itaatten ayrılmayın."*⁶⁸⁹

"Kim bana itaat etmişse mutlaka Allah'a itaat etmiştir. Kim de Bana isyan etmiş ise, mutlaka Allah'a isyan etmiştir. Kim emîre itaat ederse mutlaka bana itaat etmiş olur. Kim de emîre isyan ederse mutlaka bana isyan etmiş olur".⁶⁹⁰

*"Müslüman kişiye, hoşuna giden veya gitmeyen her hususta itaat etmesi gerekir. Ancak, masiyet (Allah'a isyan) emredilmîşse o hariç, eğer masiyet emredilmîşse, dinlemek de yok, itaat de yok."*⁶⁹¹

Biz, bir seferinde Hz. Peygamber (s.a.v.)'le aynı cemaatte beraber oturuyorduk ki: *"Allah'a hiçbir şey ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina fazîhasını işlememek, Allah'ın haram ettiği cana meşru bir sebep olmaksızın kıymamak şartları üzerine bana biat edin. Çocuklarınızı öldürmemek, halde ve istikbalde iftirada bulunmamak, meşru dairedaki emirlerde -ne bana ne de vazifelilere- isyan etmemek üzere biat edin. Kim vereceği bu sözlere sâdık kalır, ahdine vefa gösterirse karşılığını Allah'tan alacaktır. Kim de bu yasaklardan birini*

⁶⁸⁷ Müstakimzâde, a.g.e., 438.

⁶⁸⁸ Nisa, 4/59.

⁶⁸⁹ Tirmizî, Cihâd, 29, 1708.

⁶⁹⁰ Ebû Dâvud, Cihâd, 86, 2626.

⁶⁹¹ Buhârî, Ahkâm, 4, Cihâd, 108; Müslim, İmâret, 38, 1839; Nesâî, Bey'at, 34, 7-160.

işleyecek olursa artık işi Allah'a kalmıştır, dilerse affeder, dilerse azab verir, cezalandırır" buyurdu. Biz de bu şartlarla biat ettik."⁶⁹²

"Resûlullah (s.a.v.) bir seriyye gönderdi ve birliğin başına **Ensar**'dan bir zat koydu ve askerlere komutanlarına itaat etmelerini emretti. Sefer esnasında komutan, bir meseleden öfkelenip: "Resûlullah (s.a.v.) bana itaat etmenizi emretmedi mi?" dedi. Hepsî de: "Evet emretti!" dediler. "Öyleyse, dedi, derhal bana odun toplayın!" Hemen otun toplanmıştı. Bu sefer: "Ateş atın!" emretti. Ashab odun yığınının ateş attı. Komutan: "İçine girin!" emretti. Girmek üzere ilerlediler. Ancak birbirlerinden tutup: "Biz, ateşten kaçarak Resûlullah (s.a.v.)'a geldik şimdi ateşe girmemiz olur mu?" diyerek girmediler. Öyle durdular. Ateş söndü. Komutanın da öfkesi geçti, Bu vak'a Resûlullah (s.a.v.)'a intikal edince: *"Eğer girselerdi, Kıyâmet gününe kadar bir daha ondan çıkamazlardı! Allah'a isyanda kula itaat yok! Taat ma'ruftadır!"* buyurdular."⁶⁹³

"Resûlullah (s.a.v.)'a halk hayırdan sorardı. Ben ise, bana da ulaşabilir korkusuyla, hep şerden sorardım. Yine bir gün: Ey Allah'ın Resûlü! Biz Cahiliye devrinde şer içerisinde yaşıyorduk. Allah bize bu hayrı verdi. Bu hayırdan sonra tekrar şer var mı?" diye sordum. *"Evet, var!"* buyurdular. Ben tekrar: "Peki bu şerden sonra hayır var mı?" dedim. *"Evet, var! Fakat onda duman da var"* buyurdular. Ben: "duman da ne?" dedim. *"Bir kavim var. Sünnetimden başka bir sünnet edinir; hidayetimden başka bir hidayet arar. Bazı işlerini iyi bulursun, bazı işlerini kötü bulursun"* buyurdular. Ben tekrar: "Bu hayırdan sonra başka bir şer kaldı mı?" diye sordum. *"Evet! Cehennem kapısına çağıran davetçiler var. Kim onlara icabet ederek o kapıya doğru giderse, onlar bunu ateşe atarlar"* buyurdular. Ben: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben o güne ulaşırsam, bana ne emredersiniz?" dedim. *"Müslümanların cemaatine ve imamlarına uy, onlardan ayrılma. İmam sırtına zulmen vursa, malını haksızlıkla alsın da onu dinle ve itaat et!"* buyurdular. "O zaman ne cemaat ne de imam yoksa?" dedim. *"O takdirde bütün fırkaları terket kaç! Öyle ki, bir ağacın köküne dışlarınla tutunmuş bile olsan, ölüm sana gelinceye kadar o vaziyette kal"* buyurdular."⁶⁹⁴

⁶⁹² Buhârî, *İman*, 11; Müslim, *Hûd,ud*, 41, 1709; Nesâî, *Bey'a* 17, 7-148; Tirmizî, *Hûd,ud*, 12, 1439.

⁶⁹³ Buhârî, *Megâzî*, 59, *Ahkâm*, 4, *Haberu'l-Vahid* 1; Müslim, *İmâret*, 40, 1840; Ebû Dâvud, *Cihâd*, 96, 2625; Nesâî, *bey'at*, 34, 7-159.

⁶⁹⁴ Buhârî, *Fiten*, 11, *Menâkıb*, 25; Müslim, *İmâret*, 51, 1847; Ebû Dâvud, *Fiten*, 1, 4244, 4245, 4246, 4247.

"Bir gün Resûlullah (s.a.v.) bize namaz kıldırdı. Sonra yüzünü cemaate çevirerek çok belîğ, çok mânidar bir vaazda bulundu. Öyle ki dinleyenlerin gözleri yaşla, kalpleri de heyecanla doldu. Cemaatten biri: "Ey Allah'ın Resûlü, sanki bu, bir veda konuşmasıdır, bize ne tavsiye ediyorsunuz?" dedi. "Size, buyurdu, Allah'a karşı takvâda bulunmanızı, başınızda Habeşli bir köle olsa bile emirlerini dinleyip itaat etmenizi tavsiye ederim. Zira sizden hayâtta kalanlar benden sonra nice ihtilaflar görecek. Öyle ise size sünnetimi ve hidâyet üzere olan Hülefâ-i Râşidîn'in sünnetini hatırlatırım, bunlara uyun ve dört elle sarılın. Sonradan çıkarılan şeylere karşı da son derece dikkatli ve uyanık olun. Zira sünnette bulunana zıt olarak her yeni çıkarılan şey bir bid'attır, her bid'at de dalalettir, sapıklıktır."⁶⁹⁵

Kays İbnu Ebi Hâzım rahimehullah anlatıyor: "**H. Ebû Bekr** radiyallahu anh, **Zeyneb** adında Ahmesli bir kadının yanına girmişti. Onun hiç konuşmadığını gördü: "Nesi var, niye konuşmuyor?" diye sordu. Oradakiler: "Hiç konuşmadan hac yapıyor!" dediler. **H. Ebû Bekr** kadına: "Konuş. Zira bu yaptığın helal değil, bu cahiliye işidir" dedi. Kadın da konuşmaya başladı. Önce: "Sen kimsin?" diye sordu. **H. Ebû Bekr**: "Muhacirlerden biriyim!" dedi.

"Hangi muhacirlerdensin?"

"**Kureys**'ten."

"**Kureys**'ten kimlerdensin?"

"Oo! Sen çok soru sordun! Ben **Ebû Bekr**'im."

"Allah'ın cahiliyeden sonra bize lutfettiği bu güzel din üzerine ne kadar baki kalacağız?"

"İmamlarınız müstakim, doğru yolda olduğu müddetçe bâkisiniz.

"İmamlar ne demek?"

"Kavmindeki reisler ve eşraflar var ya, halka emrederler halk da onlara itaat eder?"

"Evet!"

"İşte onlar imamlardır."⁶⁹⁶

"Münâfığa "efendi" demeyin. Zîrâ eğer o, seyyid olursa Allah'ı kızdırırsınız."⁶⁹⁷

⁶⁹⁵ Tirmizî, İlm, 16, (2678); Ebû Dâvud, Süne, 6, 4607.

⁶⁹⁶ Buhârî, Menâkıb, u'l-Ensâr, 26.

⁶⁹⁷ Ebû Dâvud, Edeb, 83, 4977.

Tabiinden **Zeyd İbnu Vehb** anlatıyor: "*Rebeze*'ye uğramıştım. Orada **Ebû Zerr** (radıyallahu anh)'i gördüm. Kendisine: "Seni buraya getiren sebep nedir?" diye sordum. Şöyle açıkladı: "*Şam*'daydım. Bir âyet hakkında **Muâviye** (radıyallahu anh) ile ihtilâfa düştük. Âyet şu: "*Ey iman edenler! Hahamlar ve rahiplerin çoğu, insanların mallarını haksızlıkla yerler. Allah yolundan alıkoyarlar. Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarfetmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele. Bunlar cehennem ateşinde kızdırıldığı gün, alınları, böğürleri ve sırtları onlarla dağlanacak. "Bu, kendiniz için biriktirdiğinizdir, biriktirdiğinizi tadın" denecek*"⁶⁹⁸ **Muâviye** (radıyallahu anh): "Bu Âyet ehli kitap hakkında inmiştir" dedi. Ben ise: "Hem bizim, hem de onlar hakkında indi" dedim. Bu mesele üzerinde aramızda ihtilaf çıktı. Halife **Hz. Osman** (radıyallahu anh)'a yazarak beni şikayet etti. **Hz. Osman** bana yazarak *Medine*'ye gelmemi emretti. Bunun üzerine *Medine*'ye geldim. Halk, sanki daha önce beni hiç görmemiş gibi, çoklukla etrafımı sardı. Durumu **Osman** (radıyallahu anh)'a açtım. Bana: "İstersen buraya yakın bir yere git" dedi. İşte beni buraya getiren gerçek sebep budur. Benim üzerime *Habeşli* siyahî bir köleyi âmir tayin etseler mutlaka dinler, itaat ederim."⁶⁹⁹

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyetler ve hadislerde amirlere itaatın mecburi olduğu açıktır. İtaat, Allah ve Rasulü (s.a.v.)'in koyduğu sınırları aşmadıkça ve şer ile emrolunmadıkça olmalıdır. Müstakimzâde'nin kanaati de aynı şekildedir.

İtaat edilecekse hayra sevk etmek⁷⁰⁰

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

Hz. Ömer (radıyallahu anh), *Beytullah*'ı tavaf eden cüzzamlı bir kadın görmüştü, hemen: "Ey Allah Teâla'nın cariyesi, insanlara eza verme, sen evinde otursan kendin için daha hayırlı olurdu!" dedi. Kadın söz tutup evinde oturdu. **Hz. Ömer** (radıyallahu anh)'in vefatından sonra bir adam kadına uğrayarak: "Seni hacdan yasaklayan kimse artık vefat etti, çık evinden!" dedi. Kadın adama şöyle cevap verdi: "Allah'a yemin olsun, ben ona sağken itaat edip, ölünce isyan edecek kimse değilim."⁷⁰¹

⁶⁹⁸ Tevbe, 9/34-35.

⁶⁹⁹ Buhârî, *Zekât*, 4, *Tefsir*, *Berae*, 6.

⁷⁰⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 438.

⁷⁰¹ Muvatta, *Hacc*, 250, 1-424.

"Resûlullah (s.a.v.) bir seriyye gönderdi ve birliğin başına **Ensar**'dan bir zat koydu ve askerlere komutanlarına itaat etmelerini emretti. Sefer esnasında komutan, bir meseleden öfkelenip: "Resûlullah (s.a.v.) bana itaat etmenizi emretmedi mi?" dedi. Hepsi de: "Evet emretti!" dediler. "Öyleyse, dedi, derhal bana odun toplayın!" Hemen otun toplanmıştı. Bu sefer: "Ateş atın!" emretti. Ashab odun yığınınına ateş attı. Komutan: "İçine girin!" emretti. Girmek üzere ilerlediler. Ancak birbirlerinden tutup: "Biz, ateşten kaçarak Resûlullah (s.a.v.)'a geldik şimdi ateşe girmemiz olur mu?" diyerek girmediler. Öyle durdular. Ateş söndü. Komutanın da öfkesi geçti, Bu vak'a Resûlullah (s.a.v.)'a intikal edince: *"Eğer girselerdi, Kıyâmet gününe kadar bir daha ondan çıkamazlardı! Allah'a isyanda kula itaat yok! Taat ma'ruftadır!"* buyurdular."⁷⁰²

Birinci hadiste **Hz. Ömer** (ra) hac ibâdeti için Kâbe de bekleyen cüzamlı bir kadına evinde oturmasının daha hayırlı olacağını söylüyor. Kadın da halifenin bu emrine itaat ediyor ve halifenin vefatından sonra bile buna devam ediyor. İkinci hadiste ise ateşe atlama emri verilip atlamayan sahabilerin atlamadığı haberini alınca: *"Eğer girselerdi, Kıyâmet gününe kadar bir daha ondan çıkamazlardı! Allah'a isyanda kula itaat yok! Taat ma'ruftadır!"* buyurarak doğru olmayacağını itaatin hayrı bilinen şeylerde olacağını ifade etmiştir. Müstakimzâde'nin kanaati de bu yöndedir.

3.3.12. YEME-İÇME ÂDÂBI

Yemek yemek ve içilecek şeylerden içmekle ilgili Mutasavvıfların kanaatleri şöyledir:

Hasan Kazaz demiş ki: 'Tasavvuf işi üç şey üzerine kurulmuştur. Zaruret olmadıkça yememek, uykuya mağlup olmadan uyumamak ve mecburiyet olmadıkça konuşmamak.'⁷⁰³

Riyâzet, nefsin isteklerini yapmamak, **Mücâhede**, nefisle uğraşmaktır. Nefsin istemediği şeyleri yapmaktır. Hattâ İslâmiyete uygun olmıyan **riyâzet** ve mücâhedeler nefsin isteklerini arttırır. Onu azdırır. *Hindistan*'daki **Berehmen**

⁷⁰² Buhârî, *Megâzî*, 59, *Ahkâm*, 4, *Haberu'l-Vahid* 1; Müslim, *İmâret*, 40, 1840; Ebû Dâvud, *Cihâd*, 96, 2625; Nesâî, *bey'at*, 34, 7-159.

⁷⁰³ Kuşeyrî, *Risâle*, 194.

Papazları ve **Cûkiyye** ismindeki sihirbazlar, **riyâzet** ve mücâhedede çok ileri gitmiş, fakat hiç faydası olmamıştır. Hattâ nefslerinin kuvvetlenmesine, azmasına sebep olmuştur.⁷⁰⁴

Bugün, bu büyük nîmete kavuşmak için **Ebû Bekr-i Sıddîk**'ın yoluna inanmak ve bağlanmak lâzımdır. Bu yolda bulunan büyüklerin bir sohbeti ile kavuşulan şeyler, sıkı riyâzetlerle ve ağır mücâhedelerle ele geçemez. [**Riyâzet**: nefsin istediklerini yapmamak, haramlardan, mekruhlardan sakınmaktır. **Mücâhede**, nefse ağır gelen, onun istemediği şeyleri yapmak, farzları, sünnetleri, müstehabları işlemek demektir.⁷⁰⁵

Zühd ve **takvâ** maksadıyla dünyâ zevklerinden kaçınma ve nefsin isteklerini yenmeye çalışma. Tasavvufi hal ve makamları elde etmek için harcanan sürekli ve düzenli çabalara **mücâhede** ve **riyâzet** denir. Riyâzet daha ziyade, nefsin arzularına karşı koymak; mücahede ise ahlâk değişmesini sağlamak demektir. Riyâzet ve mücahede yolu tasfiye yoludur. Bu yolda olanlar gerek hak, gerekse halk ile olan muamelelerinde sadakât üzere olurlar. Çünkü bu yol ebrâr yoludur. İnsanın dünyâyâ bağlı bütün eğilimlerinden sıyrılması, kendini Allah'a adanması anlamına gelen riyâzetin amacı, insan nefsinin eğitmek, Allah sevgisi dışında kalan bütün istekleri yok etmektir. Allah'tan başka bir şey düşünmemek, dâima **zikir** ve ibâdetle meşgul olmaktır. Netice olarak **riyâzet**, genellikle **takvâ** ve **verâ**; **doğruluk**; **keşf** ve **ilham** sahibi olmak için yapılır.⁷⁰⁶

Yemek âdâbı konusunda dikkat edilmesi gereken diğer hususlar, maddeler halinde şöylece sıralanabilir:

- 1-Tuzla başlayıp, tuzla bitirmek.
- 2-Topluca yemek, bereket olur.
- 3-Yer sofrasında yemek.
- 4-Lokmaları küçük küçük almak ve iyice çiğnemek, yaslanmadan yemek.
- 5-Önce yaş ve ilim bakımından üstün olan kimsenin başlaması.
- 6-Sağ el ile yemek.
- 7-Kendi önünden ve yemeğin kenarından yemek.
- 8-Kusur aramamak.

⁷⁰⁴ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 52. Mektub, 97.

⁷⁰⁵ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 90. Mektub, 183.

⁷⁰⁶ Kuşeyri, *Risâle*, 21-22.

- 9-Yere düşen lokmayı alıp yemek.
- 10-Parmaklarını yalamak.
- 11-Yemek kabını iyice sıyırmak.
- 12-Yemeğin içine üflememek.
- 13-Sofrada sirke ve yeşillik cinsinden şeyler bulundurmak.
- 14-Yemekte suskun durmamak.
- 15-Et ve ekmeği bıçakla kesmemek.
- 16-Sofradakiler ellerini çekmedikçe yemeğe devam etmek.
- 17-Ekmek konulunca başka bir şey beklememek.
- 18-İyice acıkmadan yememek, iyice doymadan da kalkmak.
- 19-Hizmet edene en azından yemekten birkaç lokma yedirmek.
- 20-Kalkınca hamdetmek.
- 21-Dişleri ve elleri temizlemek, dişlerdeki kırıntıları yutmak.
- 22-Elinin ıslağı ile gözleri meshetmek.
- 23-Yapmacık davranışlardan sakınmak. Şüpheli yiyeceklerde istiğfar.
- 24-Bir topluluğun yanına tam yemek vaktinde gitmemek.
- 25-İkramda tekellüften sakınmak. İkram etme niyeti müstesna...
- 26-Konulan yemeği küçümsememek.
- 27-Lokmayı, ağıza göre almalı ve iyice çiğnedikten sonra yutmak.
- 28-Lokmayı, yutmadıkça ikinci lokmayı el uzatmamak.
- 29-Ekmeği dişlerle koparmamak.
- 30-Ağızda ekmek varken kimse ile konuşmamak.
- 31-Yemeğin soğutulması için içine üflememek.
- 32-Başkalarını tiksindirecek, iğrendirecek davranışlarda bulunmamak.
- 33-Başkalarının lokmasına ve yemesine bakmamak.
- 34-Lokmayı ağıza koyarken, başı tabağa doğru uzatmamak.
- 35-Yemekte israf etmemeli, lokmayı ve verilen yemeği bitirmeye çalışmak.
- 36-Ağızdan bir şey çıkarmak gerekirse, yüzü sofradan çevirmeli ve o şeyi sol el ile olmak.
- 37-Koparılan lokmayı yemeklerin içine banarken dikkat etmeli, parmakların yemeğe girmemesini sağlamak.
- 38-Toplu yemek yenirken, herkesin yeyip bitirmesini beklemeli, daha önce sofradan

el çekilmemeli ve kaldırılmamak.

39-Yemeğe önce yaşça veya mevki yönüyle büyük olan kişinin başlamasını beklemek.

40-Sokaklarda ve ayakta ekmek yememeğe dikkat edilmek.

41-Ekmek kırıntılarının nimet olduğunu unutmamalı ve onlara gereken özen gösterilmek.

42-Yemek yeme işi bitince Allah'ın verdiği bunca nimetle karşı bir şükür ifadesi olarak dua etmeli ve kısaca "Elhamdülillah" demek.

43-Yemekten sonra eller iyice yıkanmalı, dişler fırça veya misvak ile temizlenmek.

44-Davete icabet etmek.⁷⁰⁷

Yemekten önce ve sonra elleri yıkamak⁷⁰⁸

"Yemekten önce elleri yıkamak günahların affedilmesine, sonra yıkamak fakirliği uzaklaştırmaya ve kalp gözünün açılmasına sebeptir."⁷⁰⁹

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

Hz. Selmân radiyallahu anh anlatıyor: "*Tevrat*'ta okudum; "Yemeğin bereketi, yemekten sonra (el ve ağız) yıkamadır" diyordu. Bunu Resûlullah (s.a.v.)'a söyledim: "*Yemeğin bereketi yemekten önce ve sonraki yıkamalardadır!*" buyurdular."⁷¹⁰

*"Şeytan muhakkak ki hassastır, cidden pek hassastır. Kendinizi ondan sakındırın. Kim elinde et kokusu olduğu halde geceler, sonra da kendisine bir fenalık ulaşırsa sakın ha nefsinden başkasını suçlamasın."*⁷¹¹

"Resulullah aleyhissalatu vesselâm yemek veya içmek istediği zaman ellerini yıkar sonra yer içerdi"⁷¹²

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadislerde yemekten önce ve sonra elleri yıkamanın gerekliliği açıkça ifade edilmektedir. Bu nedenle Müstakimzâdenin kanaatinin yerinde olduğunu söyleyebiliriz.

⁷⁰⁷ Sühreverdî, Ebû Hafs Şihâbüddin Ömer, *Avârifü'l-Meârif*, (Tasavvufun Esasları), Haz.:H. Kamil Yılmaz-İrfan Gündüz, İst. 1989. *Avârifü'l-Meârif*, 234.

⁷⁰⁸ Müstakimzâde, a.g.e., 432.

⁷⁰⁹ Müstakimzâde, a.g.e., 432.

⁷¹⁰ Ebû Dâvud, *Et'ime*, 12, 3761; Tirmizî, *Et'ime*, 39, 1847.

⁷¹¹ Tirmizî, *Et'ime*, 48, 1861; Ebû Dâvud, *Et'ime*, 54, 3852.

⁷¹² Buhârî, *Gusl*, 27, 25; Müslim, *Hayz*, 21, 305-307; Muvatta, *Tahâret*, 77, 1-47-48; Ebû Dâvud, *Tahâret*, 88, 222- 228; *Salât*, 343, 1437; Tirmizî, *Tahâret*, 87, 118-119; Nesâî, *Tahâret*, 163, 138-139, *Gusl*, 4, 1-199.

Az yemek⁷¹³

"Çok yemek kalbin gıdasının azalmasına, gaflete ve ibâdetle tembelliğe sebep olur."⁷¹⁴

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyrulmaktadır:

H. Ebû Hüreyre radiyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) kâfir bir misâfir ağırlamıştı. Derhal onun için bir keçinin sağılmasını emretti. Keçi sağıldı. Kâfir sütünü içti. Sonra diğer bir keçinin daha sağılmasını emretti. (Adam doymadı). Bu sûretle tam yedi keçinin sütünü içti. Adam yatıp, sabah olunca müslüman oldu. Resûlullah (s.a.v.) bir keçi sağılmasını emretti. Sütünü adam içti, sonra ikinci bir başka keçi daha sağıldı. Fakat bunun sütünü tamamen içemedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): *"Mü'min bir mideye içer, kâfir ise yedi mideye içer"* buyurdular."⁷¹⁵

*"İki kişinin yiyeceği üç kişiye de yeter. Üç kişinin yiyeceği de dört kişiye yeter."*⁷¹⁶

İbnu Ömer radiyallahu anhüma anlatıyor: "(Bir zat) Resûlullah (s.a.v.)'ın yanında öğürmüştü, ona: *"Öğürtünü bizden uzak tut. Zira, dünyâda insanların en çok doymuş olanları, Kıyâmet günü en çok aç kalacak olanlardır"* buyurdular."⁷¹⁷

*"Âdemoğlu, mideden daha şerli bir kap doldurmaz. Âdemoğluna belini doğrultacak birkaç lokmacık yeterlidir. Ancak (nefsinin galebesiyle) illa da (mideyi doldurma işini) yapacaksa bari onu üçe ayırsın: Üçte birini yemeğe, üçte birini suya, üçte birini de nefesine (tahsis etsin, üçte birden fazlasına yemek koymasın)."*⁷¹⁸

Ebû Cuheyfe (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (s.a.v.) **Selman**'la **Ebû'd-Derda** (radiyallahu anhüma)'yı kardeşlemiştir. **Selman** bir defasında **Ebû'd-Derdâ**'yı ziyaret etti. Evde, **Ebû'd-Derdâ**'nın hanımını düşük bir kıyafet içinde buldu. "Bu halin ne?" diye sordu, kadın: "Kardeşiniz, **Ebû'd-Derdâ**'nın dünyâ ile alakası kalmadı" diye açıkladı. **Ebû'd-Derda** geldi ve **Selman** (radiyallahu anh)'a yemek getirerek: "Buyur, ye!" dedi ve ilave etti: "Ben orucum!". Selman: "Hayır sen

⁷¹³ Müstakimzâde, a.g.e., 432.

⁷¹⁴ Müstakimzâde, a.g.e., 432.

⁷¹⁵ Buhârî, *Et'ime*, 12; Müslim, *Eşribe*, 186, 2063; Muvatta, *Sıfatu'n-Nebi*, 10, 2-924; Tirmizî, *Et'ime*, 20, 1820.

⁷¹⁶ Buhârî, *Et'ime*, 11; Müslim, *Eşribe*, 178, 2058; Muvatta, *Sıfatu'n-Nebiyy*, 20, 52, 928; Tirmizî, *Et'ime*, 21, 1821.

⁷¹⁷ Tirmizî, *Kıyâmet*, 38, 2480; İbnu Mâce, *Et'ime*, 50, 3350.

⁷¹⁸ Tirmizî, *Zühd*, 47, 2381; İbnu Mâce, *Et'ime*, 50, 3349.

yemezsen ben de yemem" dedi. Beraber yediler. Akşam olunca **Ebû'd-Derdâ** (**Selman**'dan gece namazı için müsaade istediye de, **Selman**: "Uyu" dedi. Beraber uyudular. Bir müddet sonra **Ebû'd-Derda** namaza kalkmak istedi. **Selman** tekrar: "Uyu!" dedi. Uyudular. Gecenin sonuna doğru **Selman** "Şimdi kalk!" dedi. Kalkıp beraber namaz kıldılar. Sonra **Selman** şu nasihatta bulundu: "Senin üzerinde Rabbinin hakkı var, nefsinin hakkı var, ehlinin de hakkı var. Her hak sâhibine hakkını ver." Ertesi gün **Ebû'd-Derdâ**, durumu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e anlattı. Resûlullah (s.a.v.) "*Selman doğru söylemiş*" buyurdu.⁷¹⁹

Hadislerde görüldüğü gibi çok yemek nehyedilmekte ve az yemek tavsiye edilmektedir. Son hadiste isedevamlı oruç tutmaktan da nehiy vardır. Müstakimzâde de buna uygun bir kanaat ortaya koştur.

Mecbur olmadıkça ekmek ve eti bıçakla kesmemek⁷²⁰

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*"Eti bıçakla kesmeyin. Çünkü bu, yabancıların işidir. Siz dışlerynizle kemirerek yiyin. Çünkü bu, sıhhat ve afiyet için daha iyidir."*⁷²¹

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadiste ekmeğin bıçakla kesilmesi nehyedilmektedir. Elle kemirilerek yenmesi emredilmektedir. Bu Müstakimzâde'nin görüşüne uygundur.

Kendi önünden yemek⁷²²

"Ekmek, kase ve tabağın ortasından yememek."⁷²³

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

Ömer İbnu Ebi Seleme radiyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.)'ın terbiyesinde bir çocuktum. Yemekte elim, tabağın her tarafında dolaşıyordu. Resûlullah (s.a.v.) bana ikazda bulundu: "*Evlat! Allah'ın ismini an, sağınla ye, önünden ye!*" Bundan sonra hep böyle yedim."⁷²⁴

⁷¹⁹ Buhârî, *Edeb*, 86, *Savm*, 51, *Teheccüd*, 15; Tirmizî, *Zühd*, 64 2415.

⁷²⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 433.

⁷²¹ Ebû Dâvud, *Et'ime*, 21, 3778.

⁷²² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 433.

⁷²³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 433.

⁷²⁴ Buhârî, *Et'ime*, 2, 3, Müslim, *Eşribe*, 108, 2022; Muvatta, *Sıfatu'n-Nebiyy*, 32,2-934.

Abdullah İbnu İkrâş İbnu Züeyb babasından naklediyor: "Kavmim Beni **Mürre İbnu Abid**, benimle mallarının sadakasını Resûlullah (s.a.v.)'a gönderdi. *Medine*'ye gelince O'nu Aleyhissalatu vesselâm muhacir ve ensârın arasında oturmuş buldum. Elimden tutup beni **Ümmü Seleme** radiyallahu anha'nın evine götürdü. Varınca: *"Yiyecek bir şey var mı?"* diye sordu. Bize, içerisinde bolca serid ve (kuşbaşı) et parçaları olan bir tepsi getirildi. Ondan yemek için yanaştık. Ben elimle kabın her tarafını yokladım. Resûlullah (s.a.v.) önünden yedi. (Bir ara) sol eliyle sağ elimden tuttu ve: *"Ey İkrâş! bir yerden ye. Çünkü (kabın içindeki yemek) tek bir yemektir. (Her taraf birdir)"* buyurdu. Sonra bize, içerisinde taze ve kuru çeşitli hurmalar bulunan bir tabak getirildi. Bu sefer önümden yemeye başladım. Resûlullah aleyhissalatu vesselâm'ın eli ise, tabağın her tarafında dolaşıyordu. Bana da: *"Ey İkrâş! Dilediğin yerinden (alıp) ye. Çünkü (tabağın içendekilerin hepsi) aynı çeşit değil"* buyurdu. Sonra bize su getirildi. Resûlullah (s.a.v.) elini yıkadı elinin ıslaklığı ile yüzünü kollarını ve başını meshetti ve: *"Ey İkrâş! Bu, ateşte pişenden (yenince alınması gereken) abdesttir"* buyurdu."⁷²⁵

*"Bereket yemeğin ortasına iner. Öyleyse kenarlardan yiyin, ortadan yemeyin."*⁷²⁶

Hadislerde görüldüğü gibi yemek yerken kişinin kendi önünden yemesi tavsiye edilmektedir. Meyve ve yemiş yerken ise böyle bir mecburiyetin olmadığı ifade edilmektedir. Bu nedenle Müstakimzâde'nin kanaatini olumlu bulmaktayız.

Sol elle yemek yememek⁷²⁷

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

Seleme İbnu'l-Ekva' radiyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.)'ın yanında bir adam sol eliyle yemek yemişti. *"Sağınla ye!"* ferman buyurdu. Adam: *"Yiyemiyorum!"* dedi. Bunun üzerine Aleyhissalatu vesselâm: *"Yiyemez ol! Onu böyle demeye kibri sevketti!"* buyurdular. Bundan sonra elini ağzına kaldıramadı."⁷²⁸

⁷²⁵ Tirmizî, *Et'ime*, 41.

⁷²⁶ Tirmizî, *Et'ime*, 12, 1806; Ebû Dâvud, *Et'ime*, 18, 3772-1849; İbnu Mâce, *Et'ime*, 11, 3274.

⁷²⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

⁷²⁸ Müslim, *Eşribe*, 107, 2021.

"Sizden kimse sakın sol eliyle yiyip içmesin. Çünkü şeytan soluyla yer içer."⁷²⁹

Hadislerde sol elle yemek yemekten açıkça nehiy vardır. Müstakimzâdenin kanaati de bunlara uymaktadır. Bu nedenle Müstakimzâde'nin kanaatini olumlu bulmaktayız.

Ağız yemek kabının kenarına koymamak⁷³⁰

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

"Resûlullah (âleyhissalâtu vesselâm) su kaplarının ağzından içmek için ağızlarının dışı kivrılmalarını yasakladı."⁷³¹

"Resûlullah (s.a.v.) Uhud günü bir su kabı istedi. (Kap gelince): *"Kabın ağzını dışı kıştır!"* dedi, ben de kıvrıdım. Sonra kabın ağzından su içti."⁷³²

Hadislerde yemek yerken yemek kabının kenarına ağız deydirmesi ile ilgili bir hadis bulamadık. Yukarıda örnek olarak verdiğimiz hadislerden birincisinde su içerken kabın ağzının kivrılarak içilmesine izin verilmezken, ikinci rivâyette ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendisinin su kabının kenarını kıvrarak su içtiği ifade edilmektedir. Hadislerden daha sıhhatli olanının birincisi olduğuna ve ikinci hadisteki olayın savaş esnasında olmasına bakılarak, su ve yemek kaplarına ağız değdirilerek yemek yenmemesi ve su içilmemesi gerektiği söylenebilir. Müstakimzâde'nin kanaati de bu doğrultudadır.

Parmakları yalamak⁷³³

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

"Biriniz yemek yeyince, yalamadıkça veya yalatmadıkça elini (mendile) silmesin."⁷³⁴

"Resûlullah (s.a.v.), parmakların ve kapların yalanmasını emretti ve dedi ki: *"Siz, bereketin, yemeğinizin hangi (parça)sında olduğunu bilemezsiniz. Öyleyse*

⁷²⁹ Müslim, *Eşribe*, 106, 2020; Muvatta, *Sıfatu'n-Nebi* 5, 922-923; Ebû Dâvud, *Et'ime*, 20, 3776; Tirmizî, *Et'ime*, 9, 1801.

⁷³⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 433.

⁷³¹ Buhârî, *Eşribe*, 23, Müslim, *Eşribe*, 111, 223; Ebû Dâvud, *Eşribe*, 15, 3720; Tirmizî, *Eşribe*, 17, 1891.

⁷³² Ebû Dâvud, *Eşribe*, 15, 3721.

⁷³³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 433.

⁷³⁴ Buhârî, *Et'ime*, 52; Müslim, *Eşribe*, 129, 2031; Ebû Dâvud, *Et'ime*, 52, 3847.

*birinizin lokması düşecek olursa, onu alıp, bulaşan ezâyı temizlesin, sakın şeytana terketmesin. Parmaklarını yalamadıkça elini mendille de silmesin. Zira o, taâmının hangisinde bereket bulunduğunu bilemez."*⁷³⁵

Hadislerde yemekten sonra parmakların yalanması kesin ifadelerle tavsiye edilmektedir. Bu nedenle Müstakimzâde'nin görünüşü destekliyoruz.

Hurma ve kaysı gibi sayılması mümkün olan şeylerden yendiğinde tek tek yemek⁷³⁶

Konu ile ilgili olarak hadiste şöyle buyurulmaktadır:

"Resûlullah (s.a.v.) kişinin arkadaşlarından izin almadan iki hurmayı birlikte yemesini yasaklamıştır."⁷³⁷

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadiste birileriyle taneli şeyler yerken diğer kişilerden izin almadan tanelerden birerden fazla yenmemesi gerektiği ifade edilmektedir. Müstakimzâde'nin ifadesinden bunları kişi tek başına yerken dahi teker teker yemesi gerektiği anlaşılmaktadır. Hadiste ise izin alındığı takdirde birerden fazla yenebileceği ifade edilmektedir.

Su içerken yabancı maddelerin karışması ihtimaline binaen kâse ve bardağın dibine bakmak⁷³⁸

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

Ebü'l-Müsennâ el-Cühenî anlatıyor: "**Ebü Saîd** (radıyallahu anh) **Mervan**'ın yanına girmiştir. **Mervan** ona: "Resûlullah (s.a.v.)'ın kaplara solumayı yasakladığını işittin mi?" diye sordu. **Ebü Saîd** (radıyallâhu anh): "Evet!" dedi ve anlattı: "Adamın birisi: "ben bir nefeste su içince bir türlü suya kanamıyorum (ne tavsiye edersiniz)?" diye sormuştu. (s.a.v.) efendimiz: "*Kabı ağzından ayır, nefes al (sonra içmeye devam et)!*" buyurdu. Adam: "Kapta çer-çöp görürsem?" diye sordu. Efendimiz: "*O takdirde suyu dök!*" diye emretti."⁷³⁹

⁷³⁵ Müslim, *Eşribe*, 136, 2034; Tirmizî, *Et'ime*, 11, 1803.

⁷³⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 433.

⁷³⁷ Buhârî, *Et'ime*, 44, *Mezâlim*, 14, *Şirket* 4; Müslim, *Eşribe*, 151, 2045; Ebû Dâvud, *Et'ime*, 44, 3834; Tirmizî, *Et'ime*, 16, 1815.

⁷³⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 433.

⁷³⁹ Muvatta, *Sıfatu'n-Nebî*, 12, 2, 925; Tirmizî, *Eşribe*, 15, 1888; Ebû Dâvud, *Eşribe*, 16, 3722; İbnu Mâce, *Eşribe*, 23, 3427.

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadiste su içileceği zaman suyun içinde bulunan çöplerden dolayı suyun dökülmesi emredilmektedir. Müstakimzâde'nin ifadesinde de su içileceği zaman içilen kabın dibinde pislik olması ihtimaline binaen kabın dibine bakılması gerektiği şeklindedir. İki ifadenin de amacı bulunması muhtemel zararlı şeylerden korunmak vardır. Bu nedenle Müstakimzâde'nin kanaatini uygun bulmaktayız.

Su içerken üç defada içmek⁷⁴⁰

Konu ile ilgili olarak hadiste şöyle buyurulmaktadır:

Resûlullah (âleyhissâlâtu vesselâm) buyurdular ki: "Suyu deve gibi bir solukta içmeyin. İki-üç solukta (dinlene dinlene) için. Su içerken besmele çekin. Bitirince de Allah'a hamdedin."⁷⁴¹

Hadiste suyun dinlenilerek iki veya üç defa da içilmesi istenmektedir. Müstakimzâde'nin görüşü de buna uygun şekildedir.

Su içerken üflemeden içmek⁷⁴²

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

"Biriniz su içerken su kabına nefes etmesin."⁷⁴³

"Biriniz bevlederken zekerini sağ eliyle tutmasın, sağ eliyle istinca etmesin, (su içerken) kabın içine solumasın"⁷⁴⁴

"**Ebü Saîd** (radıyallahu anh) **Mervan**'ın yanına girmiştir. **Mervan** ona: "Resûlullah (s.a.v.)'ın kaplara solumayı yasakladığını işittin mi?" diye sordu. **Ebü Saîd** (radıyallâhu anh): "Evet!" dedi ve anlattı: "Adamın birisi: "ben bir nefeste su içince bir türlü suya kanamıyorum (ne tavsiye edersiniz)?" diye sormuştu. (s.a.v.) efendimiz: "*Kabı ağzından ayır, nefes al (sonra içmeye devam et)*!" buyurdu. Adam:

⁷⁴⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 433.

⁷⁴¹ Ebü Dâvud, *Eşribe*, 13, 1886; Buhârî, *Eşribe*, 26; Müslim, *Eşribe*, 121, 2028; Tirmizî, *Eşribe*, 13, 1885; Ebü Dâvud, *Eşribe*, 19, 3727.

⁷⁴² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 433.

⁷⁴³ Buhârî, *Eşribe*, 25, *Vudû*, 18, 19; Müslim, *Tahâret*, 64, 267; *Eşribe*, 121, 267; Tirmizî, *Eşribe*, 16, 1890; Nesâî, *Tahâret*, 42, 1, 43-44.

⁷⁴⁴ Buhârî, *Vudû*, 18, 19, 25; Müslim, *Tahâret*, 63, 267; Ebü Dâvud, *Tahâret*, 18, 31; Tirmizî, *Tahâret*, 11, 15; Nesâî, *Tahâret*, 23, 42, 1-25-43.

- "Kapta çer-çöp görürsem?" diye sordu. Efendimiz: *"O takdirde suyu dök!"* diye emretti."⁷⁴⁵

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadisler ve Müstakimzâde'nin ifadelerinde su içilirken kabın içine üflenmemesi gerektiği belirtmektedir. Bu nedenle Müstakimzâde'nin görüşünü uygun bulmaktayız.

Su içerken kabı ağızdan ilk uzaklaştırmada 'Bismillah', ikincisinde 'Elhamdülillah', üçüncüsünde 'Elhamdülillahi Rabbi'l-Âlemîn' demek⁷⁴⁶

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"Suyu deve gibi bir solukta içmeyin. İki-üç solukta (dinlene dinlene) için. Su içerken besmele çekin. Bitirince de Allah'a hamdedin."⁷⁴⁷

Hadiste ve Müstakimzâde'nin ifadelerinde su içmeden önce besmele çekilmesi ve sonrasında da elhamdulillah denmesi gerektiği ifade edilmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati hadisteki ifadeye uygundur.

Her zaman semiz et ve ilik yemek⁷⁴⁸

Konu ile ilgili olarak hadiste şöyle buyurulmaktadır:

"Resûlullah (s.a.v.)'a bir et parçası getirilmîşti. Kendisine bunun bud kısmı sunuldu. Aleyhissalatu vesselâm budu severdi. Bu bud gelince hemen ondan ısıarak yedi."⁷⁴⁹

Hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.)'in semiz et bulunan but kısmını sevdiği ifade edilmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de aynı paraleldedir.

⁷⁴⁵ Muvatta, *Sıfatu'n-Nebî*, 12, 2-925; Tirmizî, *Eşribe*, 15, 1888; Ebü Dâvud, *Eşribe*, 16, 3722; İbnu Mâce, *Eşribe*, 23, 3427.

⁷⁴⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 434.

⁷⁴⁷ Tirmizî, *Eşribe*, 13, 1886.

⁷⁴⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

⁷⁴⁹ Tirmizî, *Et'ime*, 34, 1838; İbnu Mâce, *Et'ime*, 28, 3307; Buhârî, *Enbiyâ*, 3, *Tefsir*, *İsra* 5; Müslim, *İman*, 327.

3.2.13. MAL VE MÜLKÜ KULLANMA ÂDÂBI

Malını korumakla ırzını korumak⁷⁵⁰

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

H. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.)'ın şöyle söylediğini işittim: "**Hassân** onları -yani müşrikleri- hicvetti, hem şifa verdi, hem de şifa buldu." **Hassân** (radıyallâhu anh) buyurdu ki: "Sen Muhammed'i hicvettin, ben de onun adına cevap veriyorum. Bu işimde Allah katında mükafaat vardır. Sen **Muhammed**'i nezîh, müttakî, vefakâr, ahlâklı olduğu halde hicvettin. Sen O'na derik olmadığın halde O'nu hiciv mi ediyorsun? İkinizden hangisi kötü ise iyi olana feda olsun. Muhakkak ki, babam, babası ve ırzım, **Muhammed**'in ırzını sizden korumak için muhâfızdır. Kızcağzımı kaybedeyim, şayet siz atlarımızı *Kedâ'nın* etrafını toz duman etmiş göremezsiniz. O atlar, üzerinize gemlerini çekerek gelirken, Sırtlarında ince mızraklar vardır. Atlarımız pek hızlı koşarlarken, Kadınlar başörtüleriyle tozlarını alırlar. Şayet bizden yüz çevirirseniz umre yaparız, Fetih geldi mi; perde kalkar. Aksi takdirde öyle bir günün kavgasını bekleyin ki, O günde Allah dilediğini aziz kılacaktır. Allah der ki: "*Ben bir kul gönderdim, O hakkı söyler, kendisinde hiçbir gizlilik yoktur.*" Allah der ki: "*Ben bir ordu hazırladım, Bu ordum emeli cihad olan **Ensarî**ler.*" Biz **Ensarî**lere her gün **Kureys**'ten Ya sövmek, ya kavga, ya da hiciv vardır. Öyle ise, sizden kim Resûlullah'ı hicveder veya över veya yardım ederse bizce birdir. Allah'ın Resûlü **Cibril** aramızdadır. **Rûhu'I-Kudüs**'ün bir dengi yoktur."⁷⁵¹

"Üç kimse vardır ki, bunlara yardım Allah üzerine bir haktır: Allah yolunda cihad eden; borcunu ödemek isteyen mükâteb, iffetini korumak niyetiyle evlenen kimse."⁷⁵²

Hadislerde ırzın korunması için mücadele etmek tavsiye edilmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de hadislerden yapılan çıkarıma uygundur.

⁷⁵⁰ Müstakimzâde, a.g.e., 439.

⁷⁵¹ Müslim, *Fezâil,u's-Sahâbe* 157, 2490.

⁷⁵² Tirmizî, *Fezâil,u'l-Cihâd*, 20, 1655; Nesâî, *Nikâh*, 5, 6-61.

Akılsız gururlular gibi malını israf etmemek, belli bir ölçüde kullanmak⁷⁵³

Âyetlerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*“Asmalı-asmasız bağ ve bahçeleri, mahsulleri, çeşit çeşit hurma ve ekinleri, birbirine şekil ve renk yönünden benzer, tat bakımından benzemez tarzda yaratıp yetiştiren hep O’dur. Her biri mahsul verince ürününden yeyin, devşirildiği gün hakkını (öşürünü) da verin, israf etmeyin, çünkü O müsrifleri sevmez”.*⁷⁵⁴

*“Rahman’ın o has kulları, harcamalarında ne israf eder, ne de eli sıkı davranırlar; bu ikisinin arasında bir denge tuttururlar.”*⁷⁵⁵

*“Ey Âdem’in evlatları! Her namaz vaktinde mescide giderken, süsünüz olan elbisenizi giyinin. Yiyin, için fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri asla sevmez.”*⁷⁵⁶

*“Yakınlarına, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver, sakın saçıp savurma. Çünkü savurganlar şeytanların kardeşleri olmuşlardır. Şeytan ise Rabbine karşı pek nankördür.”*⁷⁵⁷

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

H.z. Cabir radiyallahu anh anlatıyor: "Ben çarşıdan et almış hamala vermiş eve dönüyordum. **H.z. Ömer** radiyallahu anh yolda bana yetişip: "Bu da ne?" diye sordu. "Canımız et çekmişti, gidip bir dirhemlik et satın aldım" dedim. Bunun üzerine: "Canın bir şey çektikçe gidip ondan alıyor musun? Herkese, israf olarak, canının her istediğini yemesi yeter!" diye çıkıştı."⁷⁵⁸

H.z. Câbir radiyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) bir gün: *"Halınız var mı?"* diye sordular. "Bizde halı da nasıl olsun?" dedim. *"Şurası muhakkak ki o da olacak!"* buyurdular. Nitekim dediği gibi oldu. Gün geldi ben hanıma (israf ve mekruh addettiğim için): "Şu hâlini benden bari uzak tut!" diye çıktığım vakit: "Resûlullah (s.a.v.): *"Sizlerin de halıları olacak!"* dememiş miydi?" diye karşılık verdi."⁷⁵⁹

⁷⁵³ Müstakimzâde, a.g.e., 439.

⁷⁵⁴ En'am, 6/141.

⁷⁵⁵ Furkan, 25/257.

⁷⁵⁶ A'raf, 7/31.

⁷⁵⁷ İsra, 17/26-27.

⁷⁵⁸ Muvatta, Sıfatu'n-Nebi, 36, (936).

⁷⁵⁹ Buhârî, Menâkıb, 25, Nikâh, 62; Müslim, Libâs, 39; Ebû Dâvud, Libâs, 45, 4145; Tirmizî, Edeb, 26, 2775; Nesâî, Nikâh, 83, 6-136.

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyet ve hadislerde israftan ve savurganlık kınanmaktadır. Müstakimzade'nin kanaati de bu istikamettir.

Eserde bulunup, bizim hakkında dayanak bulamadığımız, 'sosyal hayât âdâbı' ile ilgili konu başlıkları şunlardır.

Bir toplulukla birlikte iken topluluktakiler ayakta iseler oturmamak⁷⁶⁰

Topluluktakiler oturuyorlarsa onlara eşlik etmek⁷⁶¹

İnsanların yanında parmağını burnuna sokmamak⁷⁶²

İnsanların yanında diş ve kulak karıştırmak için parmağını kullanmamak⁷⁶³

Yüksek sesle tükürmemek⁷⁶⁴

Yüksek sesle sümürmemek⁷⁶⁵

Koğuculuk yapan, mal toplayan ve toplattıranı duymamak⁷⁶⁶

Göz ve kaş ile işâret yapmamak ve göz kırpmamak⁷⁶⁷

Söz dinlerken çok şaşırdığını belli etmemek⁷⁶⁸

Bir sözün tekrar söylenmesini istememe⁷⁶⁹

Hakâret ve düşmanlık oluşmaması için hizmetçi ve talebelerle şaka ve espri yapmamak⁷⁷⁰

Küçük çocuklarla, kadınlarla ve bu hükümde olan gençlerle oyalanmamak. Dünyâ ve Ahirette zillet ve kötü sonlara sebep olur⁷⁷¹

Büyüklerin çocuklarıyla sohbet etmemek. Onlar kendi nefeslerini kendileri için kullanırlar.⁷⁷²

Kabul edilen sohbeti yapmak⁷⁷³

Delilleri düşündükten sonra söz söylemek⁷⁷⁴

⁷⁶⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 428.

⁷⁶¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 428.

⁷⁶² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 428.

⁷⁶³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 428.

⁷⁶⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 428.

⁷⁶⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 428.

⁷⁶⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 428.

⁷⁶⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 429.

⁷⁶⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 429.

⁷⁶⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 429.

⁷⁷⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 429.

⁷⁷¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 429.

⁷⁷² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 429.

⁷⁷³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 431.

Birileriyle görüşürken alkış, taklit yapmamak ve kötü söz söylememek⁷⁷⁵

Öfke gittikten sonra konuşmak⁷⁷⁶

Herkesin değer ve kıymetini korumak⁷⁷⁷

Birinin yemeğinde bulunulduğunda az ile yetinmek⁷⁷⁸

Bir kazanç müjdesi alınca gerçekleşmeden önce herkese yaymamak.

Gerçekleşmesine sebep olup mahcup olup utanacak duruma düşmesin⁷⁷⁹

Yaş, ilim, takvâ veya başka bir sebepten dolayı öne geçmiş kişilerin yanında susmuş olup dili korumak⁷⁸⁰

Konuşma, gülme, mizah ve latifeyi çok yapmamak⁷⁸¹

İnsanlara karşı tamamıyla güven duymamak⁷⁸²

Topluluklarda bulunmamak⁷⁸³

Sokakta oturmamak⁷⁸⁴

Sefihlerin toplandığı mahallelere gitmemek⁷⁸⁵

Sefihlerle mümkün oldukça tartışma ve beraberlik yapmamak⁷⁸⁶

Halkla kaynaşmakla beraber onları istihdam etmek. onlara alışmak ve hem büyük yangınlar çıkmaması için onlardan uzak durmak.⁷⁸⁷

Kadılık veya Hâkimlik yaptığında İnsanlardan gizlenmemek ve saklanmamak⁷⁸⁸

Kadılık veya Hâkimlik yaptığında Bir kimse övdüğünde veya yerdğinde ifrat ve tefrit yapmamak⁷⁸⁹

Kadılık veya Hâkimlik yaptığında Otururken geniş oturmak⁷⁹⁰

⁷⁷⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 431.

⁷⁷⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 431.

⁷⁷⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 431.

⁷⁷⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 431.

⁷⁷⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 431.

⁷⁷⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 431.

⁷⁸⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 434.

⁷⁸¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 436.

⁷⁸² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 436.

⁷⁸³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 436.

⁷⁸⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 437.

⁷⁸⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 437.

⁷⁸⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 437.

⁷⁸⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 437.

⁷⁸⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 437.

⁷⁸⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 437.

⁷⁹⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 437.

Kadılık veya Hâkimlik yaptığında topluluğun çoğunluğu kendilerine güvenilir kâfirler ise hidayetine sebep olacak ve onların faydalanabilecekleri sözler söylemek⁷⁹¹

Rüyayı herkese söylememek. Çünkü sevinçli olduğu ortaya çıkarsa sefiplerin kıskanması gibi kıskanıp alay ederler. Akıllı ve hayırhah birine tabir ettirsin ve tabirinden vazgeçmesin⁷⁹²

Yöneticiye te'sir etmek ihtimali yüksek ise doğruyu gizlememek ve bilinen bir şahsın kabahatini yöneticilerden bilmemek⁷⁹³

Birilerinin âilesi, çocukları ve kendisine tâbi olanların arasına girmemek⁷⁹⁴

Sohbet esnasında sağır kimse ile kavga eder gibi yüksek sesle konuşmamak⁷⁹⁵

Bir sözü naklederken eğer daha güzel olacaksa, kimden duyduğunu söylememek⁷⁹⁶

Halkın, anlamadıklarından dolayı kabul etmeyecekleri ve yalanlayacakları sözleri doğru olsa da söylememek⁷⁹⁷

Çirkin haldekilerden uzak durmak. Çirkin halde olanlardan uzak dursun ki onlar arkadaşlarına hain olurlar. Onlara yakınlaşmaktan korunmak ve onları terk etmek tecrube edilmîş tam bir güzel ahlâktır.⁷⁹⁸

Hediye almak ve hediye vermek. Devamlı beraber olduğu kişilere mümkün mertebe bazı şeyler hediye etsin ki muhabbetin artmasına vesiledir, eğer garaz yoksa onlar hediye ettiğinde alsın.⁷⁹⁹

Şehrin örfüne, Şer'e muhâlif olmadıkça karşı çıkmamak⁸⁰⁰

Dahil olunan toplulukların yaşantısına Şer'in Ruhsatı öl.çüsünde uymak: 'Örfe muhalefet şöhrete sebeptir.'⁸⁰¹

⁷⁹¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 437.

⁷⁹² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 437.

⁷⁹³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 438.

⁷⁹⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 438.

⁷⁹⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 438.

⁷⁹⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 439.

⁷⁹⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 439.

⁷⁹⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 440.

⁷⁹⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 440.

⁸⁰⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 440.

⁸⁰¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 440.

Harabe yerlerde konaklamamak ve ticaret yapmamak. Ticarete imâret menfaatlidir. Harap olan yerlerde konaklamasın ve halvet etmesin ki halvette şöhret vardır. Şöhret afettir.⁸⁰²

Sitemkâr olmamak. Sitemkârın dostu, ölünün şefaatchisi yoktur.⁸⁰³

Kadınlarla çokça beraber olmamak. Mecburi beraberliklerde ise onlarla samimi olmamak⁸⁰⁴

İstihare ve istişareden sonra bir tarîkat ehline bağlanmak. Allah'a ulaştıran yolları daha kolay elde etmek için, istihare yaptıktan ve bilenlere danıştıktan sonra büyük tarîkat adam (mürşit)'larından birine bağlanmalı.⁸⁰⁵

Olduğundan büyük veya küçük görüldüğü mahalleden hicret etmek ve bunda kararlı olmak⁸⁰⁶

Kendinden önce vefat edenleri hayır ile yâd etmek ve onlar için istiğfar etmek⁸⁰⁷

Sokağa erken veya geç çıkmamak.⁸⁰⁸

Yaşlıların önüne geçmemek⁸⁰⁹

Bağırarak bir şey okumamak⁸¹⁰

Yolun ortasında durmamak⁸¹¹

Salihlerle dostluk kurmak⁸¹²

Kendine güvenip günahkârlara karışmamak⁸¹³

Günahkârlara yardım etmemek⁸¹⁴

Sohbet esnasında muhatabın anlama seviyesine göre konuşmak⁸¹⁵

İnsanların anlamadığı şeylerden söz etmemek⁸¹⁶

⁸⁰² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 441.

⁸⁰³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 441.

⁸⁰⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 441.

⁸⁰⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 443.

⁸⁰⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 449.

⁸⁰⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 449.

⁸⁰⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

⁸⁰⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

⁸¹⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

⁸¹¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

⁸¹² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 452.

⁸¹³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 452.

⁸¹⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 452.

⁸¹⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 452.

⁸¹⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 453.

Mümkünse hayır çıkarmayı niyet etmek⁸¹⁷

Hile öğretmemek⁸¹⁸

İbâdetle ilgili işlerde mümkünse kimseyi istihdam etmemek⁸¹⁹

Minnet altına girmemek⁸²⁰

Yapılan hayırdan söz etmemek⁸²¹

Cenâb-ı Hakk'ın Keremi açısından kıskançlık ve gizli göz değmesi yoksa tahdis-i nimet etsin⁸²²

Gururlanarak ve büyüklenerek kimsenin nimetini ve işini kötölememek⁸²³

Birinin evinde şahit olduğu durum şeriate muhalif bir durum bile olsa sırrını açıklamamak⁸²⁴

Kabul edeceği tahmin edilen kişilere nasihat etmek. Kabul edeceğini tahmin ettiği kişilere nasihat etsin veya o işin kötülüğünü başka birindenmiş gibi dile getirip, tesirini Hakk Teâlâ'dan istesin⁸²⁵

Sıcak ekmek yememek⁸²⁶

Dişlerle sakalı kesmemek⁸²⁷

Önceden giyilmiş ayakkabıyı zaruret dışı giymemek⁸²⁸

Sağ elle istinca yapmamak⁸²⁹

Yemeğin kokusu ağızdan gitmedikçe uyumamak⁸³⁰

Tek başına yemek yememek. Yemeği tek başına yiyen kişi insanların en kabahatlisi olur.⁸³¹

Misvağı ayakta değil oturarak kullanmak⁸³²

Kibirlilerin âdetlerinden olan, bir elle ekmeği bölmek.⁸³³

⁸¹⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 453.

⁸¹⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 453.

⁸¹⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 453.

⁸²⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 453.

⁸²¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 453.

⁸²² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 453.

⁸²³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 453.

⁸²⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 432.

⁸²⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 453.

⁸²⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

⁸²⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

⁸²⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

⁸²⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

⁸³⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

⁸³¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 432.

⁸³² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 441.

Yemekten önce ve sonra tuz yemek. Yetmiş derde devadır.⁸³⁴

Lokmayı küçük alıp güzelce çiğnedikten ve yuttuktan sonra bir lokma daha almak.⁸³⁵

Misafir geldiğinde imkân varsa büyük kapta yemek sunmak. İmkân olduğu halde küçük kapta yemek sunmak bereketsizliğe sebep olur.⁸³⁶

Elinden yemek ve ekmek kırıntıları düşünce kaldırıp yemek. Geçinmede bolluğa ve sağlığın devamına sebeptir.⁸³⁷

Sıcak yemeğe üflememek⁸³⁸

Sıcak yemeğin soğumasını beklemek ve acele ile yememek⁸³⁹

Parmakları yemeğin üzerine silkmemek⁸⁴⁰

Yenen şeylerin çekirdeklerini bir araya toplamak⁸⁴¹

Yemek esnasında çok su içmemek⁸⁴²

Su içerken orada bulunanlardan başka bir tarafa yönelmek⁸⁴³

Kâse (bardak)'yi Kible Tarafına koymak⁸⁴⁴

Kâse (bardak)'yi parmakla temizlemek⁸⁴⁵

Dişleri bir lokma ekmekle soğutup, hilalledikten sonra kullanmak⁸⁴⁶

Hilallemeyi zarûrî olduğu kadar kullanmak. Derde girmemek ve ilaca muhtaç olmamak için uygun olmayan durumlarda hilalleme yapmamalı.⁸⁴⁷

Dişleri hilallemeden önce görünen şeyleri yutmak⁸⁴⁸

Yemek kaplara dökülmeden veya diğer kişiler yemeğe oturmadan önce yemeğe oturmamak⁸⁴⁹

⁸³³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 432.

⁸³⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 432.

⁸³⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 432.

⁸³⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 433.

⁸³⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 433.

⁸³⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 433.

⁸³⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 433.

⁸⁴⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 433.

⁸⁴¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 433.

⁸⁴² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 433.

⁸⁴³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 434.

⁸⁴⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 434.

⁸⁴⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 434.

⁸⁴⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 434.

⁸⁴⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 434.

⁸⁴⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 434.

⁸⁴⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 434.

Yemekte güzel sözler söylemek⁸⁵⁰

Yemekteki diğer arkadaşlara arada sırada bakıp ekmek ve yemeği onların tarafına sevk etmek⁸⁵¹

Yemek yiyenler yavaş yiyorlarsa sevk ettiği ekmek ve yemeği geri çevirmek⁸⁵²

Yemek yiyenlere üç defadan fazla ısrâr etmemek⁸⁵³

Başkalarının lokmasına bakmamak⁸⁵⁴

Yemekteki diğer kişilerden önce yemekten kalkmamak. Eğer yemeğe devam etmesi mümkün değil ise özür dilemeli ve yemeğin bitimine kadar beklemeli.⁸⁵⁵

Ellerin yıkanması esnasında küçüklerden başlamak⁸⁵⁶

Eller yıkanırken toplanan suyu dökmemek. Toplanan suyu dağıtmadan bir araya getirsınler ve çokça bereket elde etmek için evin dibine doğru döksünler⁸⁵⁷

Yaş ekmek yememek⁸⁵⁸

Farenin artığını yememek⁸⁵⁹

Ekşi elma yememek⁸⁶⁰

Elmayı çok yememek⁸⁶¹

Soğan, sarımsak ve baklayı çok yememek⁸⁶²

Çarşıda pişirilen sıcak öğlen yemeğinden kaçmak⁸⁶³

Keçi eti veya iliği ve dişi koyun eti yememek⁸⁶⁴

⁸⁵⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 434.

⁸⁵¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 434.

⁸⁵² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 434.

⁸⁵³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 434.

⁸⁵⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 434.

⁸⁵⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 434.

⁸⁵⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 435.

⁸⁵⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 435.

⁸⁵⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

⁸⁵⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

⁸⁶⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

⁸⁶¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

⁸⁶² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

⁸⁶³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

⁸⁶⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

3.4. TEKKE ÂDÂBI

3.4.1. MÜRŞİD VE ÂLİMLERE KARŞI ÂDÂB

Âlimlere karşı tevâzu⁸⁶⁵

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*"Kim muktedir olduğu halde tevâzu maksadıyla Allah için kıymetli elbise giymeyi terkederse, Allah Kıyâmet günü, onu mahlûkatın başları üstüne çağırır ve dilediği iman elbisesini giymekte onu muhayyer bırakır."*⁸⁶⁶

*"Küçüklerimize merhamet, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir."*⁸⁶⁷

Hz. Aişe radiyallahu anha'nın anlattığına göre, "Kendisine bir dilenci uğramıştır, o da bir parça ekmek vermiştir. Bir müddet sonra üstü başı düzgün, kıyafeti yerinde bir dilenci daha uğramıştır. **Hz. Aişe** onu oturtup yemek yedirmiştir. Kendisine bunun sebebi sorulunca şu açıklamayı yapmıştır: "Resûlullah (s.a.v.): *"İnsanlara mevkilerine göre ikramda bulunun"* buyurmuştu."⁸⁶⁸

Mutasavvıfların konu ile ilgili görüşleri şöyledir:

Mürîd şeyhinin huzurunda sessiz ve sâkin olmalı, izinsiz olarak konuşmamalıdır. Yine ondan izin almadan evlenmeye, sefere çıkmaya, sohbe katılmaya veya sohbetten ayrılmaya, uzlete çekilmeye veya insanlar arasına katılıp tebliğ yapmayı, ilim, Kur'an, zikir veya tekkede hizmetle meşgul olmaya kalkışmamalıdır. İşte gerek selef, gerekse halefin şeyhleri ile münasebeti böyleydi.

Güvenilir birkaç kimsenin bildirdiklerine göre halifelerinizden birkaçına mürîdleri secde ediyorlarmış, yeri öpmekle kalmıyarak kendilerine karşı secde yapıyorlarmış. Bu işin kötülüğü güneşten daha çok meydandadır. Bu işi yasak ediniz! Hem de çok sıkı yasak ediniz! Böyle işlerden herkesin sakınması lâzımdır. Hele başkalarına önderlik eden bir kimsenin böyle işlerden sakınması daha çok lâzımdır. Çünkü onun yolunda bulunanlar, onun yaptıklarını yaparlar ve bu belâya düşerler.⁸⁶⁹

⁸⁶⁵ Müstakimzâde, a.g.e., 428.

⁸⁶⁶ Tirmizî, Kıyâmet, 40, 2483.

⁸⁶⁷ Tirmizî, Birr, 15, 1920.

⁸⁶⁸ Ebû Dâvud, Edeb, 23, 4842.

⁸⁶⁹ İmam Rabbânî, Mektûbât, 29. Mektub, 55.

Ehlüllah, yani Allah adamlarına karşı gelmekten çok sakınmalıdır. Hele arada pirlık ve rehberlik bağı varsa ve ondan istifade yolu açılmış ise, onun ufak bir şeyini beğenmemek, öldürücü zehir olur.⁸⁷⁰

Dünyâ hayâtı pek kısadır. Bunu en lüzumlu şeyde kullanmak gerekir. Bu en lüzumlu şey de, kalbini toparlamış olanların yanında bulunmaktır. Hiçbir şey sohbet gibi faydalı değildir. Resûlullah'ın ashâbı, sohbet ile başkalarından daha üstün oldular. Peygamberlerden başka herkesten, hatta **Veysel Karânî**'den ve **Ömer Mervânî**'den daha üstün oldular. Hâlbuki **Veysel Karânî** ile **Ömer bin Abdülaziz bin Mervân** son dereceye yükselmişler ve sohbetten başka kemâlâtın hepsine varmışlardı. Bunun için, **H. Muaviye**'nin yanılması, Resûlullah'ın sohbeti bereketi ile o ikisinin doğru işlerinden daha hayırlı oldu.⁸⁷¹

İki şeyi elden kaçırmamak lâzımdır: Birincisi, İslâmiyet'in sahibine uymak. İkincisi, bağlı olduğu rehberini yalnız Allah için sevmektir. Bu iki şey varken, her ne verilerse, hiç üzülmemelidir. Birgün gelir, elbet verirler. Fakat Allah göstermesin, eğer bu ikisinden birisi sarsılırsa, hâsıl olan hâlleri ve zevkleri istidrâc bilmelidir. Bunları harâblık ve yıkım saymalıdır. Doğru yol işte budur. İnsanı her şeye kavuşturan ancak Allahü Teâlâdır.⁸⁷²

Kendi gölgesi, onun elbisesine veya gölgesine düşmüyecek bir yerde durmaya veya oturmaya dikkat etmelidir. Onun namaz kıldığı yere hiçbir zaman basmamalıdır. Onun abdest aldığı yerde abdest almamalıdır. Onun kullandığı kablari kullanmamalıdır. Onun yanında, bir şey yememeli, içmemeli ve kimse ile konuşmamalıdır. Hiç kimseye, hiçbir yere bakmamalıdır. O yok iken, onun bulunduğu yere doğru ayak uzatmamalıdır. O yere doğru tükürmemelidir. Onun her yaptığını, her söylediğini, yanlış görünse bile, doğru ve iyi bilmelidir. O her şeyi ilham ile ve izin ile yapar. Bunun için, hiçbir işine, bir şey söylenemez. İlhamında hata olsa bile, ilhamda yanılmak, ictihâdda yanılmak gibidir. Ayıplamak ve karşı gelmek caiz olmaz. Bu yolda vasıta olanı seven bir kimseye, Onun her yaptığı ve her sözü sevgili gelir. Ona karşılık vermenin yeri olmaz. Her işte, yemekte, içmekte,

⁸⁷⁰ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 78. Mektub, 170.

⁸⁷¹ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 120. Mektub, 225.

⁸⁷² İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 280. Mektub, 542.

elbise giymekte, yatmakta ve ibâdetlerde, hep ona uymalıdır. Namazı onun gibi kılmalıdır. Fıkhi, onun ibâdetlerini görerek öğrenmelidir.⁸⁷³

Şeyh, Allah'ı kullarına gerçek mânâda sevdiren, kullarını da Allah (cc)'a sevdiren ve yaklaştıran kimsedir.

Şeyh, ittiba-i Resûl (s.a.v.)'u şart koşar ve oraya götürür.

Tezkiy-i nefis yoluyla Cenab-ı Hakk'ı bildirir ve sevdirebilir.

Şeyhin üzerinde Cenab-ı Hakk'ın verdiği bir vakar vardır.

Şeyhlik yolundaki salık nefisini iradesiyle iyiliğe sevkeder.

Kalbin biri nefse diğeri ruha bakan iki yüzü vardır.

Şeyh, kendi nefisini daha önce nasıl düzeltmiş ise müridini de öylece düzeltir.⁸⁷⁴

Konuyla örnek olarak verdiğimiz hadisler ve Mutasavvıflara âit görüşlerde şeyhe karşı tevâzu göstermenin, onlara saygıda kusur etmemenin önemi vurgulanmaktadır. Müstakimzâde'nin kanaati de aynı şekildedir.

Mürid-Mürşid Münasebetleri

Konuyla ilgili olarak **Sühreverdi** şöyle buyurmaktadır:

Mürid, mürşidin önünde bulunmaz. Ondan önce işe ve söze başlamaz. Şeyhle konuşurken ses tonuna dikkat eder. Mürid gerek malında, gerek şahsında şahsî tercihte bulunmaz. Halinde ve hareketlerinde açıklanması gereken bir şey hisseden mürid, bunu şeyhinden sorarak çözümler. Mürşid, müridin problemlerinin halline çalışır ve onları giderir. Rasulullah (s.a.v.) için **Cibril** (as) bir vahy emini olduğu gibi, mürşid de mürid için ilham emindir. Mürşid konuşurken, şaibeli, parlak, nefse hoş gelen söz ve davranışlardan uzaktır.

Mürid, şeyhinin makamından daha üstün bir makâm aramaz. Şeyh için arzu edilen şey, müride daha yüksek dereceler kazandırır. Tam teslimiyetle mürid gıyâbi huzur edebîne nail olur. Yüksek sesle konuşmak vakârın gitmesine sebeptir. Kalbde hürmet ve vakâr olduğu zaman dil, mâlâyâ'niyyât ve garâbetten kurtulur. Şeyhe (büyüğe) temsil ettiği makâm muktezasıyla hitab edilir. Yabancılık nisbetinde zahire alaka artar. Şeyh yeni gelenlere önceki müridlere nisbeten daha fazla alaka gösterebilir. **Ebû Mansur el-Mağribi**: Şeyhe hizmet, ihvan ve akranla da arkadaşlık edilir. Şeyhde görülen beğenilmedik hareket, şeyhin ilim ve hikmet yönüyle bir

⁸⁷³ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 292. Mektub, 598.

⁸⁷⁴ Sühreverdi, *avârifü'l maârif*, 235, 154.

mazeretinin bulunduğunu bilmesi ve ona teslim olması, müridin edebîndendir. Şeyhin yanında nafile namaza durmamak da âdâbdandır. Kendine gelen tecelli, keramet gibi şeyleri şeyhinden gizlemeli. Kendi terbiye ve eğitime layık olduğuna inanmadığı şeyhin sohbetine girmemesi edebdendir. Karşılıklı sevgi ve ülfet hal ve feyz in'ikasına en büyük vesiledir. Rüya ve halleri şeyhinden habersiz tek başına yorumlamamalı.

Her türlü hacetini arz etmek için acele etmemesi şeyhin hazır hale gelmesini beklemesi âdâbdandır. Huzûra varırken hususi görüşmelerde şeyhe hediye (sadaka) takdim edilir.⁸⁷⁵

3.4.2. İLİM ÖĞRENME ÂDÂBI

İlim danışmak⁸⁷⁶

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır.

*"İlim talebi için yola çıkan kimse dönünceye kadar Allah yolundadır."*⁸⁷⁷

*"Kim ilim taleb ederse, bu işi, geçmişteki günahlarına kefarete olur"*⁸⁷⁸

*"Hikmetli söz mü'minin yitiğidir. Onu nerede bulursa, onu hemen almaya ehaktır."*⁸⁷⁹

*"Allah kimin için hayır murad ederse onu dinde fakih kılar."*⁸⁸⁰

*"Tek bir fâkih, şeytana bin âbiden daha yamandır."*⁸⁸¹

*"Resûlullah (s.a.v.)'a biri âbid diğeri âlim iki kişiden bahsedilmîşti. "Âlimin abide üstünlüğü, benim, sizden en basitinize olan üstünlüğüm gibidir" buyurdu."*⁸⁸²

"Kim bir ilim öğrenmek için bir yola sülûk ederse Allah onu cennete giden yollardan birine dâhil etmiş demektir. Melekler, ilim talibinden memnun olarak kanatlarını (üzerlerine) koyarlar. Semavat ve yerde olanlar ve hatta denizdeki balıklar âlim için istiğfar ederler. Âlimin âbid üzerindeki üstünlüğü dolunaylı gecede kamerin diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Âlimler peygamberlerin vârisleridir.

⁸⁷⁵ Sühreverdi, *avârifü'l maârîf*, 154.

⁸⁷⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 428.

⁸⁷⁷ Tirmizî, *İlm*, 2, 2649; İbnu Mâce, *Mukaddime*, 17, 227.

⁸⁷⁸ Tirmizî, *İlm*, 2, 2650.

⁸⁷⁹ Tirmizî, *İlm*, 19, 2688).

⁸⁸⁰ Buhârî, *Farzu'l-Humus*, 7, *İlm*, 13, *İtisam*, 10; Müslim, *İmâret*, 98, 1038, *Zekât*, 98, 1038; Tirmizî, *İlm*, 1, 2647.

⁸⁸¹ Tirmizî, *İlm*, 19, 2083.

⁸⁸² Tirmizî, *İlm*, 19, 2686.

Peygamberler, ne dinâr ne dirhem miras bırakırlar, ama Âlimler mîrâs bırakırlar. Kim de ilim elde ederse, bol bir nasib elde etmiştir."⁸⁸³

"Kim bir mü'minin dünyevî kederlerinden birini giderirse, Allah da onun Kıyâmet günü kederlerinden birini giderir. Kim bir fakire kolaylık gösterirse, Allah da ona dünyâda ve Âhirette kolaylık gösterir. Kim bir müslümanı örterse, Allah da onu dünyâ ve Âhirette örter. Kişi kardeşinin yardımında olduğu müddetçe, Allah da onun yardımındadır. Kim ilim aramak düşüncesiyle bir yola düşerse, Allah onun cennete olan yolunu kolaylaştırır. Bir grup, Allah'ın kitabını okumak ve aralarında tedris etmek üzere Allah'ın evlerinden birinde toplanırsa, üzerlerine mutlaka sekine iner ve onları rahmet kaplar, melekler onları sarar. Allah da onları yanında bulunan mukarreb meleklerle anar. Bir kimseyi ameli yavaşlatırsa, nesebi hızlandıramaz."⁸⁸⁴

"Kim âlim geçinmek, sefihlerle münâzara yapmak ve halkın dikkatlerini kendine çekmek gibi maksadlarla ilim öğrenirse Allah o kimseyi cehenneme atar."⁸⁸⁵

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadislerde ilim öğrenmek için çaba sarfetmek gerektiği ifade edilmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de aynı şekildedir.

Ne duyulursa duyulsun onunla amel etmek⁸⁸⁶

"Din ve Dünyâ yönüyle mutlu olmaya sebeptir."⁸⁸⁷

Âyetlerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır.

"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Resulüne ve sizden olan ülûlemre de itaat edin. Eğer Allah'a ve âhirete iman ediyorsanız, hakkında ihtilafa düştüğünüz meseleyi Allah'a ve Resulüne arzediniz. Böyle yapmanız hem daha hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir."⁸⁸⁸

"Kendilerine resul gönderdiğimiz insanlara, resullerinin çağrısına uyup ona göre amel edip etmedikleri hakkında elbette hesap soracağız. Gönderilen o elçilere de, tebliğ edip etmediklerini soracağız."⁸⁸⁹

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır.

⁸⁸³ Ebû Dâvud, *İlm*, 1, 3641; Tirmizî, *İlm*, 19, 2683; İbnu Mâce, *Mukaddime*, 17, 223.

⁸⁸⁴ Müslim, *Zikr*, 38, 2699; Ebû Dâvud, *Edeb*, 68, 4946; Tirmizî, *Hûd,ud*, 3, 1425, *Birr*, 19, 1931; *Kıraat*, 3, 2946.

⁸⁸⁵ Tirmizî, *İlm*, 6, 2656.

⁸⁸⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 435.

⁸⁸⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 435.

⁸⁸⁸ Nisa, 4/59.

⁸⁸⁹ A'raf, 7/6.

"Kulun gündüz veya gece amelini yazan hafaza melekleri, yazdıklarını Allah'a yükseltirler. Allah sahifenin baş ve son kısmını hayırlı bulursa, meleklere şöyle der: "Sizi şahid kılıyorum, ben kulumun sahifesinin iki tarafı arasında kalan kısmını mağfiret ettim."⁸⁹⁰

"Resulullah (s.a.v.) Vedâ Haccı senesinde, bende şiddet peyda eden bir ağrı sebebiyle yatmakta olduğum hastalığım için bana geçmiş olsun ziyaretine geldi. "Ey Allah'ın Resûlü" dedim. "Gördüğünüz gibi ağrım çok şiddetlendi. Ben mal mülk sahibi bir kimseyim. Bana vâris olacak tek kızımdan başka kimsem yok. Malımın üçte ikisini tasadduk etmek istiyorum!" dedim. Hemen "Hayır, olmaz!" buyurdular. "Yarısı?" dedim. Yine "olmaz!" buyurdular.

"Üçte biri? Dedim.

"Üçte birini mi? Üçte bir de çok. Senin vârislerini zenginler olarak bırakman, halka ihtiyaçlarını açan fakirler olarak bırakmandan daha hayırlıdır. Sen Azîz ve Celîl olan Allah'ın rızâsını arayarak her ne harcarsan, -hatta bu, hanımının ağzına koyduğun bir lokma bile olsa- mutlaka onun sebebiyle mükâfaatlanacaksın" buyurdular. Ben: "Ey Allah'ın Resûlü dedim. Ben arkadaşlarımdan sonra burada kalacak mıyım?" dedim. "Eğer geri kalır, kendisiyle Allah'ın rızâsını düşündüğün bir amel yapacak olursan bu ameller sebebiyle mutlaka derecen artacak, merteben yükselecektir. Şunu da söyleyeyim. Sen daha yaşayacaksın. Öyle ki Allah seninle birkısım kavimlere hayır ulaştıracak, diğer birkısımlarına da şer" buyurdular. Resulullah (s.a.v.) sonra, şöyle duâ ettiler: "Allahım! Ashabının hicretini tamama erdir. Onları gerisin geri (başarısızlıkla) çevirme!" Ve sözlerini Hicret evi olan Mekke'de ölmüş olan **Sa'd İbnu Havle** hakkında sarfettikleri "*Lakin zavallı, Sa'd İbnu Havle'dir!*" mersiyesiyle tamamladılar."⁸⁹¹

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyetler ve hadislerde öğrenilen ve duyulan emir ve yasakları yerine getirmenin gerekliliği ifâde edilmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de aynı şekildedir.

⁸⁹⁰ Tirmizî, Cenâiz, 9, 981.

⁸⁹¹ Buhârî, Cenâiz, 37, Vesâya, 2, 3, Fezâil, u'l-Ashâb, 49, Megâzî, 77, Nafakât, 1, Marza, 13,16, 43, Ferâiz, 6; Müslim, Vesâya, 5, 1628; Muvatta, 4, 2-763; Tirmizî, 6, 975; Ebû Dâvud, Vesâya, 2, 2864; Nesâî, Vesâya, 3, 241-243.

Hadis ve fıkıh öğrenmek⁸⁹²

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"Resûlullah (s.a.v.)'a Allah indinde en efdal insanın kim olduğu sorulmuştu: *"Allah indinde en kıymetlileri en muttaki olanlardır!"* buyurdular. "Biz bunu sormadık!" demeleri üzerine: *"Öyleyse o, Halîlullah'ın oğlu, Nebiyyullah'ın oğlu Nebiyyullah'ın oğlu Yusuf'tur"* buyurmuştu. Yine itirazla: "Hayır bunu da sormadık" dediler. Bunun üzerine Aleyhissalatu vesselâm: *"siz bana Arap hanedanlarından mı soruyorsunuz?"* dedi. "Evet, (Ey Allah'ın Resûlü!) dediler. "Onların cahiliye dönemindeki hayırlıları, fıkıh öğrendikleri takdirde, İslâm'da da en hayırlılarıdır!" cevabını verdi."⁸⁹³

*"Allah kimin için hayır murad ederse onu dinde fakih kılar."*⁸⁹⁴

"Ferâizi ve Kur'an-ı öğrenin ve halka da öğretin, zira benim ruhum kabzedilecek ve ben aranızdan gideceğim."⁸⁹⁵

*"Benden bir şey işitip onu artırıp eksiltmeden işittiği şekilde başkasına ulaştıran kimsenin Kıyâmet günü Allah yüzünü taze kılsın. Zira kendisine ulaştırılan öyleleri var ki, bizzat işitenden daha iyi kavrar."*⁸⁹⁶

Ebû Zerr radiyallahu anh demiştir ki: "Eğer kılıncı şuraya koysanız -eliyle ensesini göstermiştir- ben bu esnada, Resûlullah (s.a.v.)'dan işitmiş bulunduğum bir hadisi, sizin işimi bitirmeden önce söyleyebileceğime kanaatim gelse onu mutlaka söylerim."⁸⁹⁷

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadislerde hadis ve fıkıh ilimlerinin öğrenilmesi tavsiye edilmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de aynı şekildedir.

⁸⁹² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 447.

⁸⁹³ Buhârî, *Enbiyâ*, 8, 14, 19, *Menâkıb*, 1, 25, *Tefsir*, *Yusuf* 1; Müslim, *Fezail*, 168, 2378.

⁸⁹⁴ Buhârî, *Farzu'l-Humus*, 7, *İlm*, 13, *İtisam* 10; Müslim, *İmaret*, 98, 1038, *Zekât*, 98, 100, 1038; Tirmizî, *İlm*, 1, 2647.

⁸⁹⁵ Tirmizî, *Ferâiz*, 2, 2092.

⁸⁹⁶ Tirmizî, *İlm*, 7, 2658.

⁸⁹⁷ Buhârî, *İlm*, 10.

3.4.3. TARÎKAT ÂDÂBI

Maddî menfaatler için tarîkate intisâb etmemek⁸⁹⁸

“Zâhirî çıkarlar elde etmek için ehl-i kemâle intisâbı vesile ederse mânevi bereketten mahrum olur.”⁸⁹⁹

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"Resûlullah (s.a.v.) buyurdular: "Üç kişi vardır ki, Allah Kıyâmet gününde onlarla ne konuşur, ne onlara nazar eder, ne de onları günahlarından arındırır, onlara elim bir azab vardır: Sahrada, fazla suyu bulunduğu halde ondan yolcuya vermeyen kimse. Kıyâmet günü Allah onun karşısına çıkıp: "Bugün ben de senden fazlımı (lütfumu) esirgiyorum, tıpkı senin dünyâda iken kendi elinin eseri olmayan şeyin fazlasını esirgediğin gibi" der. İkinci vaktinden sonra, bir mal satıp müşterisine Allah Teâlâ'nın adını zikrederek bunu şu şu fiyatla almıştım diye yalandan yemin ederek, muhatabını inandıran ve bu suretle malını satan kimse. Sırf dünyevî bir menfaat için bir imama biat eden kimse; öyle ki, dünyâlıktan istediklerini verirse biatında sadıktır, vermezse sadık değildir."⁹⁰⁰

Hadisin ifadesinden dünyâlık bir menfaat için ilim öğrenilmemesi gerektiği açıkça ifade edilmektedir. Müstakimzâde de bu şekilde düşünmektedir.

Mürşidin sözünden başkasına itimat etmemek⁹⁰¹

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: "Bir adam bir ineği sevkederken üzerine bindi. İnek adama bakıp dile geldi ve: "Ben bunun için yaratılmadım, ben ziraat için yaratıldım" dedi. Halk, hayret ve korku ile: "Sübhanallah, konuşan bir inek ha!" dediler. Resûlullah (s.a.v.): "Ben onun konuşmasına inanıyorum. **Ebû Bekr** ve **Ömer** de inanıyorlar, (radıyallahu anhüma)" buyurdular."⁹⁰²

⁸⁹⁸ Müstakimzâde, a.g.e., 443.

⁸⁹⁹ Müstakimzâde, a.g.e., 443.

⁹⁰⁰ Buhârî, Şirb 2, Hiyel, 12; Müslim, İman, 173, 108; Ebû Dâvud, Büyû, 62, 3474-3475; Nesâî, Büyû, 6, 7-247.

⁹⁰¹ Müstakimzâde, a.g.e., 444.

⁹⁰² Müslim, Fezailu's-Sahabe 13, 2388.

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bir meseleye inandığını söylüyor. İnsanlarında buna inanmasını istiyor. Müstakimzâde de her ne halde olunursa olunsun mürşide itimad edilmesi gerektiğini ifade ediyor.

Müridin sesini Mürşidinkinden fazla yükseltmemesi⁹⁰³

“Yumuşak olsun. Ona yüksek sesle hitap edip, cevap vermesin ki bu kötü ahlâktır.”⁹⁰⁴

Âyette konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*“Ey iman edenler! Seslerinizi, Peygamber'in sesinden fazla yükseltmeyin!”*⁹⁰⁵

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

Resûlullah (s.a.v.)'ın ashabını tedkikten geçiriyordu. "Vallahi öylesine hürmet hiç görmedim. Resûlullah (s.a.v.) yere bir kerecik tükürmeye görsün, mutlaka onlardan bir adamın eline düşüyordu. Onu alıp yüzlerine, derilerine teberrüken, bir tiyb gibi sürüyorlardı. Bir şey söyleyecek olsa emrine hepsi birden koşuşuyordu. Abdest alacak olsa, abdest suyundan kapabilmek için nerdeyse itişip-kakışıp kavga ediyorlardı. Konuşsalar onun yanında seslerini kısıyorlardı. Saygıları sebebiyle O'na dikkatle bakamıyorlardı bile."⁹⁰⁶

En-Nu'mân İbnu Beşir (radiyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah (s.a.v.)'ın minberinin yanında idim. Bir adam: "Ben müslüman olduktan sonra başka bir amelde bulunmamış olmama kıymet vermem, ancak hacılara su dağıtmam hariç" dedi. Bir diğeri: "Ben de müslüman olduktan sonra başka bir iş yapmamış olmama ehemmiyet vermem, ancak *Mescid-i Haram*'ı imar edip bakımını yapmam hariç" dedi. Bir üçüncüsü de: "Allah yolunda cihâd, söylediklerinizden daha üstün bir ameldir" dedi. **H. Ömer** (radiyallahu anh) onlara müdahale ederek konuşmalarını menetti ve: "Resûlullah (s.a.v.)'ın minberinin yanında sesinizi yükseltmeyin, bugün cumadır. Namazı kılınca ben huzura girer, ihtilâf ettiğiniz hususu sorarım." dedi. Arkadan Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi: "*Hacca gelenlere su vermeyi, Mescid-i Haram'ı onarmayı Allah'a ve Ahiret gününe inananla, Allah yolunda cihâd edenle bir mi tuttunuz? Allah katında bir olmazlar, Allah zulmeden milleti doğru yola*

⁹⁰³ Müstakimzâde, a.g.e., 445.

⁹⁰⁴ Müstakimzâde, a.g.e., 445.

⁹⁰⁵ Hucûrât, 49/2

⁹⁰⁶ Buhârî, Şurût, 15, 1, Hacc, 106, Muhsar, 3, Megâzî, 35, Tefsir, Mümtahine, 2; Ebû Dâvud, Cihâd, 168, 2765-2766, Sünne, t, 9, 4655.

eriştirmez. İnanan, hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad eden kimselere Allah katında en büyük dereceler vardır. İşte kurtulanlar onlardır"⁹⁰⁷

"Resûlullah (s.a.v.), **Sâbit İbnu Kays**'ı kaybetmişti. Bir adam: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben onun yerini biliyorum!" dedi ve gidip evinde oturmuş, başı önde ağlıyor vaziyette buldu. "*Neyin var, niye ağlıyorsun?*" dedi. "Sorma, Şerr var! Sesim, "Resûlullah (s.a.v.)'ın sesinin üstüne çıkıyordu, bütün amelim gitti, cehennemliğim" dedi. Adam, **Sâbit**'in bu sözlerini işitince doğru (s.a.v.)'a geldi ve durumu haber verdi. "*Ona git ve şöyle söyle*" buyurdular, "*sen cehennemlik değilsin, bilakis sen cennetliksin!*"⁹⁰⁸

"Allah Teâla'nın şu âyeti indiği zaman (mealen): "*Ey iman edenler! Seslerinizi, Peygamber'in sesinden fazla yükseltmeyin!*"⁹⁰⁹ Sabit radiyallahu anh evinde oturup ağlamaya başladı. "Resûlullah (s.a.v.) onu aradı..."⁹¹⁰

Konu ile ilgili olarak Sühreverdi şöyle buyurmaktadır:

Mürid, şeyhinin makâmından daha üstün bir makâm aramaz. Şeyh için arzu edilen şey, müride daha yüksek dereceler kazandırır. Tam teslimiyetle mürid gıyabi huzur edebîne nâil olur. Yüksek sesle konuşmak vakârın gitmesine sebeptir. Kalbde hürmet ve vakâr olduğu zaman dil, mâlâyâ'niyyât ve garâbetten kurtulur. Şeyhe (büyüğe) temsil ettiği makâm muktezasıyla hitab edilir. Yabancılık nisbetinde zahire alaka artar. Şeyh yeni gelenlere önceki müridlere nisbeten daha fazla alaka gösterebilir. **Ebû Mansur el-Mağribi**: Şeyhe hizmet, ihvan ve akranla da arkadaşlık edilir. Şeyhde görülen beğenilmedik hareket, şeyhin ilim ve hikmet yönüyle bir mazeretinin bulunduğunu bilmesi ve ona teslim olması, müridin edebîndendir. Şeyhin yanında nâfile namaza durmamak da âdâbdandır. Kendine gelen tecelli, kerâmet gibi şeyleri şeyhinden gizlemeli. Kendi terbiye ve eğitimine layık olduğuna inanmadığı şeyhin sohbetine girmemesi edebîndendir. Karşılıklı sevgi ve ülfet hal ve feyz in'ikâsına en büyük vesiledir. Rüya ve halleri şeyhinden habersiz tek başına yorumlamamalı.

⁹⁰⁷ Tevbe, 9/19-20. Müslim, *İmare*, 111, 1879.

⁹⁰⁸ Buhârî, *Menâkıb*, 25, Tefsir, *Hucûrât*, 1; Müslim, *İman*, 187, 119.

⁹⁰⁹ Hucurât, 49/2

⁹¹⁰ Müslim, *İman*, 187, 119.

Her türlü hacetini arz etmek için acele etmemesi şeyhin hazır hale gelmesini beklemesi âdâbdandır. Huzura varırken hususi görüşmelerde şeyhe hediye (sadaka) takdim edilir.⁹¹¹

Konuya örnek olarak verdiğimiz Âyet, hadisler ve **İmam Rabbani Hazretlerinin** görüşlerinde büyüklerin yanında sesin yükseltmesi uygun görülmemektedir. Müstakimzâde'nin kanaati uygundur.

Mürşidin huzurunda farz ve sünnet ibâdetlerden başka ibâdetler eda etmemek⁹¹²

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır.

Büyükannesi **Müleyke** (radıyallâhu anhâ) hazırladığı bir yemeğe Resûlullah (s.a.v.)'ı davet etti. Efendimiz şeref vererek yemekten yediler. Sonra: "*Kalkın size namaz kıldırayım!*" buyurdular. **Enes** (radıyallâhu anh) der ki: "Ben uzun müddettir kullanılmaktan kararmış olan hasırımızı getirdim, üzerine su çiledim. (s.a.v.) üzerinde namaza durdu. Ben ve yetim, arkasında saf yaptık, yaşlı annem de bizim arkamızda durdu. Resûlullah (s.a.v.) bize iki rek'at nafile namaz kılıp, sonra ayrıldı."⁹¹³

Sühreverdi konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

Şeyhin yanında nafile namaza durmamak da âdâbdandır.⁹¹⁴

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.)'in nafile namaz kıldırıldığı ifade ediliyor. Müstakimzâde **Sühreverdi** ise büyüklerin yanında nafile namaz kılmamak gerektiğini söylüyorlar. Fakat hadisteki ifadede kılınan namazın cemaatle kılındığını anlıyoruz. Öyleyse şeyhin huzurunda tek başına nafile namaz kılınamayacağı söylenebilir.

⁹¹¹ Sühreverdi, *avârifü'l maârif*, 154.

⁹¹² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 443.

⁹¹³ Buhârî, *Salât*, 20, *Ezân*, 78, 161, 164, *Teheccüd*, 25; Müslim, *Mesâcid*, 266, 268, 658-660; Muvatta, *Kasru's-Salât*, 31, 1-153; Ebü Dâvud, *Salât*, 71, 612, 658; Tirmizî, *Salât*, 173, 234; Nesâî, *Mesâcid*, 43, 2-56-57; *İmâmet*, 19, 2-85-86.

⁹¹⁴ Sühreverdi, *avârifü'l maârif*, 154.

Mürşidin huzurunda su içmemek⁹¹⁵

Mürşidin huzurunda yemek yememek⁹¹⁶

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır.

Abdurrahman İbnu Osman anlatıyor: "Biz ihramlı iken **Talha** ile beraberdik. Bize bir kuş hediye edildi. Bu sırada **Talha** yatıyordu. Kuş etinden bazılarımız yedi, bazılarımız çekinip yemedi. **Talha** uyanınca yiyenleri te'yid etti ve: "Biz Resûlullah (s.a.v.)'la birlikte onu yedik" dedi."⁹¹⁷

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadiste Sahabîlerin Hz. Peygamber (s.a.v.) ile yemek yedikleri rivâyet ediliyor. Müstakimzâde ise şeyhin huzurunda yemek yenmemesi gerektiğini ifade etmektedir.

Hakikat Ehli Şeyhlere hürmet etmek⁹¹⁸

"Hakikat Ehli tüm şeyhleri bir bilip mal ve can ile onlara hizmet etsin ve Onların davranışlarına itirâz etmesin. "et-turûku küllühâ edebûn." (Bütün tarikatler edeptir.) Düsturunca hareket edip, edepsiz ve edebîn aslına uygun olmadığını bildiği şeylerle âdâba rivayette kusur etmesin."⁹¹⁹

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır.

*"Kim Allah'ın yeryüzündeki sultanını alçaltırsa, Allah da onu alçaltır."*⁹²⁰

*"Kim itaatten dışarı çıkar ve cemaatten ayrılır ve bu halde ölürse, cahiliye ölümü ile Öler."*⁹²¹

Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: *"Kim itaatten çıkar, cematten ayrılır ve bu halde ölürse cahiliye ölümü ile ölmüş olur. Kim de körükörüne çekilmîş ummiyye bir bayrak altında savaşır, asabiyet (ırkçılık) için gâdâblanır veya asabiyete çağırır veya asabiyete yardım eder, bu esnada da öldürülürse bu ölüm de cahiliye ölümüdür. Kim ümmetimin üzerine gelip iyi olana da, kötü olana da ayırım yapmadan vurur, mü'min olanlarına hurmet tanımaz, ahid sahibine verdiği sözü de yerine getirmezse o benden değildir, ben de ondan değilim."*⁹²²

⁹¹⁵ Müstakimzâde, a.g.e., 443.

⁹¹⁶ Müstakimzâde, a.g.e., 443.

⁹¹⁷ Müslim, Hacc, 65, 1197; Nesâî, Hacc, 78, 5-182.

⁹¹⁸ Müstakimzâde, a.g.e., 445.

⁹¹⁹ Müstakimzâde, a.g.e., 445.

⁹²⁰ Tirmizî, Fiten, 47, 2225.

⁹²¹ Buhârî, Ahkâm, 4; Müslim, İmâret, 53, 848; Nesâî, Tahrim, 28, 7-123; İbnu Mâce, Fiten, 7, 3948.

⁹²² Müslim, İmâret, 53, 1848; Nesâî, Tahrim, 28, 7,123; İbnu Mâce, Fiten, 7, 3948.

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadislerden hakîkata inananlara hürmet edilmesi tavsiye edilmektedir. Bu nedenle Müstakimzâde'nin kanaati yerindedir.

Hilecilerle sohbet etmeye yeltenmemek ve onlardan uzak durmak⁹²³

"Resûlullah (s.a.v.) çarşıda bir yiyecek yığınının rastlayınca elini yığına daldırıp çıkardı. Parmaklarına rutubet bulaştı. Adama: *"Ey satıcı nedir bu?"* diye çıkıştı. Adam: *"Ey Allah'ın Resûlü, yağmur ıslattı, deyince: "Bu yaşlığı üste getirip, herkesin görmesini sağlayamaz mıydın? Kim bizi aldatırsa o bizden değildir"* buyurdu.⁹²⁴

"Resûlullah (s.a.v.)'ı işittim, demişti ki: *"Allah bir kimseyi başkaları üzerine çoban yapmış, o da idaresi altındakilere hile yapmış olarak ölmüş ise, Allah ona cennetini kesinlikle haram eder."*⁹²⁵

Şeyhlerin dervişleri ile çok fazla latifeleşmemesi⁹²⁶

"Şeyhler dervişleri ile çok fazla latifeleşmesin, dağınık giyinmesin ve fakir görünmesin. Çünkü kalplerin nefretini kazanmaya sebeptir."⁹²⁷

Hadiste konu ile ilgili şöyle buyurulmaktadır:

H. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: **"Abdullah İbnu Ebi Talha'yı** doğduğu zaman Resûlullah (s.a.v.)'a götürdüm. Bebek bir bez içerisinde idi. Vardığımızda Resûlullah (s.a.v.) devesine katran sürüyordu. *"Beraberinde hurma da getirdin mi?"* diye sordu. "Evet" dedim ve birkaç tane hurma verdim. Onları ağzında çiğnedi, sonra çocuğun ağzını açtı. Ağzına tükürüğü püskürttü. Bebek, yalamaya başladı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) *"Ensar'ın hurma sevgisine bakın doğar doğmaz başlıyor"* diye latife etti ve çocuğu **Abdullah** diye isimledi.⁹²⁸

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadiste H. Peygamber (s.a.v.) latife yapmaktadır. Fakat bunu latîfenin fazlaca yapılması gerektiği şeklinde anlamamak gerektiği açıktır. Müstakimzâde de aynı kanaattedir.

⁹²³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 446.

⁹²⁴ Müslim, *İman*, 164, 102; Tirmizî, *Büyû*, 74, 1315; Ebû Dâvud, *Büyû*, 52, 3452; İbnu Mâce, *Ticarât*, 36, 2224. Metin, Müslim'indir.

⁹²⁵ Buhârî, *Ahkâm*, 8, Müslim, *İman*, 227, 142; *İmâret*, 21, 142.

⁹²⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 446.

⁹²⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 446.

⁹²⁸ Buhârî, *Cenâiz*, 42, *Akîka*, 1; Müslim, *Âdâb* 22, 2144; Ebû Dâvud, *Edeb*, 69, 4951

Şeyhlerin dağınık giyimli olmaması⁹²⁹

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

H. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) bir adam gördü, saçları darmadağınktı. *"Bu adam saçlarını düzelterip tertibe sokacak bir şeyi bulamadı mı?"* diye memnuniyetsizlik izhâr etti. Derken, o sırada bir diğer adam gördü, bunun da üstü başı kirliydi. Bunun hakkında da: *"Şu adam elbisesini yıkayacak bir şey bulamıyor mu?" diye söylendi.*"⁹³⁰

Hadiste dağınıklığın ve kirliliğin hoş karşılanmadığı açıkça görülmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de aynı şekildedir.

Şeyhlerin fakîr görülmesine sebep olacak kadar eski elbise giymemesi⁹³¹

Konuyla ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

"Ömer (radıyallahu anh), **H. Talha** (radıyallahu anh)'nın üzerinde, ihramlı iken boyalı bir giysi görmüştü. **"Ey Talha** bu boyalı giysi de ne?" diye sordu. **Talha** cevaben: "Ey mü'minlerin emîri, bu kıvıll toprakla boyanmıştır!" dedi. **Ömer** (radıyallahu anh): "Ey azizler, sizler halkın imamlarısınız, halk sizlere uymaktadır. Eğer cahil biri bu elbiseyi görse: **"Talha İbnu Ubeydillah**, ihramda boyalı elbise giymiş" diyecek. Ey azizler, bu boyalı elbiselerden hiçbirini giymeyin!" dedi"⁹³²

Ebû'l-Ahvas babasından naklen diyor ki: "Üzerimde adî bir elbise olduğu halde Resûlullah (s.a.v.)'ın yanına gelmiştim. Bana:

"Senin malın yok mu?" diye sordu.

"Evet, var!" cevabıma:

"Hangi çeşit maldan?" sorusunu yöneltti.

"Her çeşit maldan Allah bana vermiştir deve, sığır, davar, at, köle, hepsinden var" demem üzerine:

"Öyleyse Allah Teâlâ hazretleri sana bir mal verdiği vakit Allah'ın verdiği bu nîmetin eseri ve fazîleti senin üzerinde görülmelidir!" buyurdular."⁹³³

⁹²⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 446.

⁹³⁰ Ebû Dâvud, *Libâs*, 17, 4062.

⁹³¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 446.

⁹³² Muvatta, Hacc, 10, 326

⁹³³ Nesâi, Zînet, 83, 196

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadislerde halkın nefretine sebep olacak şekilde lüks ve onların karşısında küçümsenmeye sebep olacak şekilde eski elbiseler giyinilmesi istenmemektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de bu şekildedir.

Şeyhlerin mehâbetli, vakârlı (ağırbaşlı, kendisinden sakınılan) olması⁹³⁴

“Şeyh mehâbetli, temiz, saç ve sakalı düzenli, vakârlı olsun ki fakirlerin şeyhine muhabbetinin artmasına sebeptir. Ez-zâhiru unvânu'l Batını. Zahir batının ünvanıdır.”⁹³⁵

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*"İkametini okuduğunun duyduğunu mu namaza yürüyün. Sakin ve vakur olmayı unutmayın. Sakın koşuşmayın. Yetiştığınız yerden kılın, kaçırdığınız kısmı tamamlayın."*⁹³⁶

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadiste vakarlı olmak ve zilletli görünmemek gerektiği ifade edilmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de aynı şekildedir.

Şeyhin temiz olması⁹³⁷

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"Resûlullah (s.a.v.) bir adam gördü, saçları darmadağınktı. *"Bu adam saçlarını düzelterip tertibe sokacak bir şeyi bulamadı mı?"* diye memnuniyetsizlik izhar etti. Derken, o sırada bir diğer adam gördü, bunun da üstü başı kirliydi. Bunun hakkında da: *"Şu adam elbisesini yıkayacak bir şey bulamıyor mu?"* diye söylendi."⁹³⁸

Hadisin ifadesinden temizliğin emredildiği rahatlıkla anlaşılmaktadır. Müstakimzâde'nin kanaati de aynı şekildedir.

⁹³⁴ Müstakimzâde, a.g.e., 446.

⁹³⁵ Müstakimzâde, a.g.e., 446.

⁹³⁶ Buhârî, *Ezân*, 23, *Cum'a*, 18; Müslim, *Mesâcid*, 151, 602; Muvatta, *Salât*, 4, 1-68-69; Ebû Dâvud, *Salât*, 55, 572-573; Tirmizî, *Salât*, 244, 327 ; Nesâî, *İmâmet*, 57, 2-114-115.

⁹³⁷ Müstakimzâde, a.g.e., 446.

⁹³⁸ Ebû Dâvud, *Libâs*, 17, 4062.

Şeyhin sakalının ve saçının düzenli olması⁹³⁹

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

H. Aîşe radiyallahu anha'nın anlattığına göre, "Kendisine bir dilenci uğramıştır, o da bir parça ekmek vermiştir. Bir müddet sonra üstü başı düzgün, kıyafeti yerinde bir dilenci daha uğramıştır. Hz. Aîşe onu oturtup yemek yedirmiştir. Kendisine bunun sebebi sorulunca şu açıklamayı yapmıştır: "Resûlullah (s.a.v.): *"İnsanlara mevkilerine göre ikramda bulunun"* buyurmuştu."⁹⁴⁰

"Resûlullah (s.a.v.) bir adam gördü, saçları darmadağınktı. *"Bu adam saçlarını düzelterip tertibe sokacak bir şeyi bulamadı mı?"* diye memnuniyetsizlik izhar etti. Derken, o sırada bir diğer adam gördü, bunun da üstü başı kirliydi. Bunun hakkında da: *"Şu adam elbisesini yıkayacak bir şey bulamıyor mu?"* diye söylendi."⁹⁴¹

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadislerde dağınıklık hoş görülmemiş, buna mukabil tertip ve düzen tavsiye edilmiştir. Müstakimzâde'nin kanaati de buna uygundur.

Şeyhin dervişlerinin eksiklerini affederek terbiye etmesi⁹⁴²

"Eksiklik kötülük değilse ayıplanmaz."⁹⁴³

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

H. Büreyde radiyallahu anha anlatıyor: "Bir adam Resûlullah (s.a.v.)'a bir adam getirip: "Bu adam kardeşimi öldürdü!" diye şikâyetle bulundu. Resûlullah da: *"Git sen de onu öldür, tıpkı kardeşini öldürdüğü gibi!"* buyurdular. Adamcağız şikâyetçiye: "Allah'tan kork, beni affet! Çünkü af senin için büyük bir ücrete sebeptir. Senin için de, kardeşin için de Kıyâmet günü daha hayırlıdır!" dedi. Adam da onu salıverdi. Durum Resûlullah (s.a.v.)'a haber verildi. Resûlullah onu çağırıp sordu. Adam caninin kendisine söylediklerini haber verdi." (Resûlullah (s.a.v.)): *"Onu azat et! Ashında onu azad etmen, onun için, Kıyâmet günü onun sana*

⁹³⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 446.

⁹⁴⁰ Ebû Dâvud, *Edeb*, 23, 4842.

⁹⁴¹ Ebû Dâvud, *Libâs*, 17, 4062.

⁹⁴² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 446.

⁹⁴³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 446.

yapacağından daha hayırlıydı. O gün: "Ey Rabbim! Diyecek, şuna sor bakâlim, beni niye öldürmüştü?"⁹⁴⁴

Konuya örnek olarak verilen hadiste büyük bir suçu işleyen bile affedilmektedir. Müstakimzâde de bunun paralelinde olarak küçük kusurların affedilmesini tavsiye etmektedir.

Şeyhin müritlerine beddua etmemesi⁹⁴⁵

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"Ey Allah'ın Resülü! Müşriklere beddua et, onları lânetle!" denilmîşti. Şu cevabı verdi: "Ben rahmet olarak gönderildim, lânetleyici olarak değil!"⁹⁴⁶

"Her kim, kendine zulmedene beddâ ederse, ondan intikâmını dünyâda almış olur."⁹⁴⁷

Konuya örnek olarak verilen hadislerde kâfire bile beddua okumak uygun görülmemiştir. Müstakimzâde de kendi arkadaşlarına karşı beddua edilmemesi gerektiği ifade emektedir.

Sâlikin hak yolda tüm durumlarda ilim, edep ve takvâ ile hareket edip, Selefin ortaya koyduğu eserlere tabi olması⁹⁴⁸

Hadiste konuyla ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"Sakın zanna yer vermeyin. Zira zan, sözlerin en yalanıdır. Tecessüs etmeyin, haber koklamayın, rekabet etmeyin, hasedleşmeyin, birbirinize buğzetmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, ey Allah'ın kulları, Allah'ın emrettiği şekilde kardeş olun. Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona ihanet etmez, zulmetmez, onu mahrum bırakmaz, onu tahkir etmez. Kişiye şer olarak, müslüman kardeşini tahkir etmesi yeterlidir. Her müsiümanın malı, kanı ve ırzı diğer müslümânâ haramdır. Allah sizin suretlerinize ve kalıblarınıza bakmaz, fakat kalplerinize ve amellerinize bakar. Takvâ şuradadır -eliyle göğsünü işaret etti: Sakın ha! Birinizin satışı üzerine satış

⁹⁴⁴ Nesâî, *Kasame*, 6, 8-18.

⁹⁴⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 446.

⁹⁴⁶ Müslim, *Birr*, 87, 2597.

⁹⁴⁷ Tirmizî, *Daavât* 115, 3547.

⁹⁴⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 447.

yapmayın. *Ey Allah'ın kulları kardeş olun. Bir müslümanın kardeşine üç günden fazla küsmesi helâl olmaz.*" ⁹⁴⁹

Hadiste Müslümanların birbirleriyle olumlu ilişkiler kurmaları tavsiye edilmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de aynıdır.

Tekkede devamlı kalmamak⁹⁵⁰

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"Yedi kişi var, Allah onları hiçbir gölgenin olmadığı Kıyâmet gününde kendi gölgesinde gölgeler:

-Adil imam,

-Allah'a ibâdet içinde yetişen genç,

-Tekrar dönünceye kadar kalbi mescide bağlı olan kimse,

-Allah için birbirlerini seven, Allah rızası için biraraya gelip, Allah rızası için ayrılan iki kişi,

-Güzel ve makam sahibi bir kadın tarafından davet edildiği halde; "Ben Allah'tan korkarım" deyip icabet etmeyen kimse,

*-Allah'ı tek başına zikrederken gözlerinden yaş boşanan kimse."*⁹⁵¹

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadiste camiyle devamlı irtibatlı olmak tavsiye edilmektedir. Fakat buradan devamlı mescitte durmayıp ona kavuşmayı arzulamak gerektiği ifade edilmektedir. Tekke konusunda da benzer bir irtibattan bahsetmek mümkündür. Müstakimzâde'nin kanaati de aynı şekildedir.

Devran meclislerine emri yerine getirme neticesinde ferahlamak için girildiğinde sakın bir yerde oturmak⁹⁵²

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*"Bir kimsenin, izin almadan iki kişinin arasına oturması helal olmaz."*⁹⁵³

*"Resulullah aleyhissalatu vesselâm'a geldiğimiz zaman, halkanın sonuna otururduk."*⁹⁵⁴

⁹⁴⁹ Buhârî, *Nikâh*, 45, *Edeb*, 57, 58, *Ferâiz*, 2; Müslim, *Birr*, 28, 34-2563 - 2564; Ebû Dâvud, *Edeb*, 40, 56-4882-4917; Tirmizî, *Birr*, 18, 1928.

⁹⁵⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 447.

⁹⁵¹ Buhârî, *Ezân*, 36, *Zekât*, 16, *Rikâk*, 24, *Hûd.ûd*, 19; Müslim, 91, 1031; Muvatta, 14, 952-953; Tirmizî, *Zühd*, 53, 2392; Nesâî, *Kudât*, 2, 8-222-223.

⁹⁵² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 447.

⁹⁵³ Ebû Dâvud, *Edeb*, 24, 4844-4845; Tirmizî, *Edeb*, 11, 753.

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadislerde bir topluluğa sonradan katılanların kimseyi rahatsız etmeyecek bir yere oturmaları tavsiye edilmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de böyledir.

Şeyhe çamur atmamak⁹⁵⁵

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*"Kıyâmet günü, mü'minin mizanında güzel ahlâktan daha ağır basan bir şey yoktur. Allah Teâla hazretleri, çirkin düşük söz ve davranış sahiplerine buğzeder."*⁹⁵⁶

Resûlullah (s.a.v.): *"Allah'ın hoş bir sözü; kökü sağlam, dalları göğe doğru olan -Rabbinin izniyle her zaman meyve veren- hoş bir ağaca benzeterek nasıl misâl verdiğini görmüyor musun?"*⁹⁵⁷ âyetinde zikredilen ağaç hakkında: *"O hurma ağacıdır"* buyurdu. Ve müteakip âyette ifade edilen kötü ağacı da hanzale'ye (zakkum, **Ebû Cehil karpuzu** da denir, mercimek ağacıdır) benzetti. Âyet şöyle: *"Çirkin bir söz de yerden koparılmış, hiç bir sebatı olmayan kötü bir ağaca benzer"*⁹⁵⁸ buyurdular.

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadislerde kime söylenirse söylensin çirkin söz söylemek uygun görülmemektedir. Müstakimzâde de bu kanaattir.

Sohbet esnasında çok yemin etmemek⁹⁵⁹

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*"Ben sizin görmediğinizi görür, işitmediğinizi işitirim. Nitekim sema uğuldadı, uğuldamak da ona hak oldu. Semada dört parmak sığacak kadar boş bir yer yoktur, her tarafta Allah'a secde için alnını koymuş bir melek vardır. Allah'a yemin olsun, benim bildiğimi siz bilse idiniz az güler, çok ağlarsınız, yataklarda kadınlarla telezzüz etmezsiniz, yollara, çöllere dökülür, (belanızı defetmesi için) Allah'a yalvar yakar olurdunuz." **Ebû Zerr** (radiyallâhu anh) ilâve etti:"Keşke sökülen bir ağaç olsaydım."*⁹⁶⁰

⁹⁵⁴ Ebû Dâvud, *Edeb*, 16, 4825; Tirmizî, *İsti'zan*, 29, 2753.

⁹⁵⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 447

⁹⁵⁶ Tirmizî, *Birr*, 62, 2003-2004; Ebû Dâvud, *Edeb*, 8, 4799;

⁹⁵⁷ İbrâhim, 14/24-25.

⁹⁵⁸ İbrâhim, 14/26; Tirmizî, *Tefsir, İbrâhim*, 3118.

⁹⁵⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 450.

⁹⁶⁰ Tirmizî, *Zühd*, 9, 2313; İbnu Mâce, *Zühd*, 19, 4190.

Konuya örnek olarak verdiğimiz ve daha veremediğimiz birçok hadislerde Hz. Peygamber (s.a.v.)’in konuşurken hakîkatlere daha fazla dikkat çekmek için yemin ettiğine şahit olmak mümkündür. Müstakimzâde’nin kanaati ise farklıdır.

3.4.4. ALLAH’A KARŞI ÂDÂB

Allaha karşı âdâb genellikle şükür ve zikir bağlamında ele alınmıştır. Bu konuda Mutasavvıfların kanaatleri şu şekildedir.

“**Haris muhasibi**; “Şükür, şükr eden için Allah’ın ziyade bir nimetidir,” demiştir. Bu demektir ki; kul şükrederse Allah onun başarısını daha da artırır. Muvaffakiyeti artan kul daha ziyade şükreder. **Ebû Said Harrâz**; “Şükür, nimeti vereni tanımak ve O’nun yetiştiriciliğini ikrâr etmektir,” demiştir. **Ebû Ali Rûzbâri** şöyle der; “Her organımın bir dili olsa da bununla verdiği nimetler için sana hamd-ü sena etsem; bu, benim şükrümün ziyadeleşmesinden çok senin nimet ve ihsanının fazlaşmasına delalet ederdi. Zira nîmetine şükretmeyi nasib etmen de bir nimettir.”

Büyüklerden biri; “şükür, nîmeti vereni görerek şükürden gâib olmaktır”, demiştir. Hep nimeti vereni düşündüğün için nimeti ve nimet için şükretmeyi düşünmemendir.”⁹⁶¹

Hakîki **zikîr**, **zikîr** esnasında mezkûr yani zikredilen Allahtan başkasını unutmaktır. Nitekim: “*Unuttuğunda Rabb’ını zikret*”⁹⁶² buyurmuştur. Bu, “Allah’tan başkasını unuttuğun zaman O’nu zikretmiş olursun”, mânâsına gelir. Resûlüllah (s.a.s.) “Mürfid veya mürfidler Allah’a yakınlık konusunda baş oldular,”buyurdu. “Mürfid olanlar kimlerdir ey Allah Resûlü? Sorusuna: “Allah’ı çok zikreden kadınlar ve erkekler”, cevabını verdi. (Mürfid, inzivâyâ çekilerek sadece Allah’ı zikreden, başkasını aklına bile getirmeyen kişi demektir). Büyük Sûfîlerden biri: “Zikir, gafleti tard etmektir, gafleti ortadan kaldırdığın zaman sükût de etsen zikir hâlindesin,” demiştir. Başka bir Sûfî; “Kalb, müşâhade (ve tasdik) için, dil ise müşahade edeni ifade (ve ikrar) içindir. İfadesi müşahadesine dayanmayan kişi yalancı şahittir,” demiştir. Başka biri tarafından zikrin neveleri şöyle tasnif edilmıştır: Birincisi kâl (söz) zikridir. Bu, unutmadığın için zikredileni hatırlamamandır. İkincisi zikredilenin vasıflarını hatırlamaktır. Üçüncüsü zikredilen temâşa edildiği için zikirden fâni ve

⁹⁶¹ Kelebâzî, *et-Taârrûf*, 150.

⁹⁶² Kehf, 18/24.

gâib olmaktır. Zikredilenin vasıfları insanın vasıflarını yok ettiği için insan yaptığı zikirden fâni olur.⁹⁶³

“Senin, bu yer (makâm) için yapacağın ilk hazırlık, gizli ve açık olarak, Allah’tan çekinme, yâni takvâ olsun. Tâ ki, muttakilere va’dedilen emniyet, gıpta ve sevincin yerini bulması ânında, kalbi, o makamda, onların kalbiyle beraber emniyette bulunsun.”⁹⁶⁴

“Her şeyden önce efendisi olan bir kul olduğunu, ondan ittikâ etmeden kurtuluşun olamayacağını ve takvâdan sonra da helâkın söz konusu olmayacağını bilmendir. Niçin yaratıldığını düşün ve hatırla! Bu fâni dünyâyâ niçin gönderildin? Boş yere yaratılmadığını ve terk edilmeyeceğini bil! Yaratılıp bu dünyâyâ imtihan olmak için gönderildin. Efendine itaat veya isyan edip etmeyeceğini sınamak, bunun neticesinde de, buradan ya ebedi azâp ya da ebedi nîmet yurduna nakledilmen için...”⁹⁶⁵

İmam Mâlik’e ulaştığına göre, **Hız. İsa İbn Meryem** (a.s.) şöyle buyurmuştur: “Allah’ın zikri dışında çok kelâm etmeyin, kalpleriniz katılaşıp. Çünkü katı kalp Allah’tan uzaktır, fakat bunu bilemezsiniz. Kendiniz efendiler imişcesine insanların günahlarına bakmayın, bilâkis kullar olarak kendi günahlarınıza bakınız. Çünkü insanlar(ın bir kısmı), belâyâ mâruzdur. Bir kısmı da âfiyete mazhardır. Belâ (imtihan) sahiplerine merhamet edin. Mazhar olduğunuz âfiyete de hamd edin.”⁹⁶⁶

Ra'd sûresinin otuzuncu âyetinde meâlen, (Biliniz ki, kalbler ancak zikir ile itmînâna kavuşur) buyuruldu. Kalbi itmînâna kavuşturan tek yol vardır. Bu tek yol, Allahü Teâlâyı zikretmektir.⁹⁶⁷

Çünkü zikrederken, O mukaddes zat ile bir bağlılık hâsıl olur, her ne kadar, Onunla hiçbir bağlılık kurulamaz. Ayaklar altındaki toprak [yâni insan] nerede, herşeyin sahibi olan [Allahü Teâlâ] nerede? Fakat hâtırlayan ile hâtırlanan arasında az bir bağlantı hâsıl olur. Bu bağlılıktan da, sevgi doğar. Zikreden kalbini sevgi kaplayınca, kalbde itmînân hâsıl olur. Kalbde itmînân hâsıl olması, insanı sonsuz saâdetlere kavuşturur.⁹⁶⁸

⁹⁶³ Kelebâzî, *et-Taârrûf*, 154.

⁹⁶⁴ Muhâsibî, *er-Riâye*, I, 48.

⁹⁶⁵ Muhâsibî, *er-Riâye*, I, 55.

⁹⁶⁶ İmam Mâlik, *Muvattâ, Kelâm*, 8, 2, 986.

⁹⁶⁷ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 92. Mektub, 174.

⁹⁶⁸ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 92. Mektub, 174.

Beş vakit namazı cemaat ile kıldıktan ve bunların sünnetlerini de kıldıktan sonra, bütün vakitlerinde Allahü Teâlâyı zikretmek lâzımdır. Kalbde başka hiçbir şeye yer vermemelidir. Yerken, içerken, uyurken, gelirken, giderken hep zikir yapmalıdır. Zikrin nasıl yapılacağını öğrenmiş idiniz. Öğrendiğiniz gibi yapınız! Zikir yapmakta gevşeklik duyarsanız, kalbinizin niçin dağıldığını araştırınız! Bundan sonra, kalbi toparlamaya çalışınız! Boyun bükerek ve ağlayarak, kalbdeki karartının gitmesi için, Allahü Teâlâ'ya yalvarınız.⁹⁶⁹

Bu kısa zamanda, yapılması gerekli en mühim şey, çok zikir yaparak, kalbi hastalıktan kurtarmayı düşünmektir. Çabuk biten bu zamanda, Allahü Teâlâ'yı hatırlayarak, mânevi hastalığa ilâc yapmak en büyük vazîfe olmalıdır. Allah'tan başkasına düşkün olan bir gönülden hiç hayr umulur mu? Dünyâyâ eğilmîş olan ruhdan, nefs-i emmâre daha iyidir.⁹⁷⁰

İyi bil ki, senin saâdetin ve belki bütün insanların saâdeti ve herkesin dünyâ ve âhîret sıkıntılarından kurtulması, sahibimizin zikri ile olur. Elden geldikçe her zaman zikir yapmalıdır. Ondan bir an gâfil kalmamalıdır. Cenâb-ı Hakka çok hamd ve şükür olsun ki, her an zikretmek, bu büyüklerin yolunda, daha başlangıçta nasip olmaktadır. Sonda kavuşulabilecek nimetler, başlangıçta tattırılmaktadır. Bunun içindir ki, tasavvuf yolunda ilerlemek isteyenlerin bu yolu seçmeleri en uygundur ve en doğrudur. Hattâ lâzımdır. Bunun için, sana önce lâzım olan, her şeyden yüz çevirip, bu yüksek yolun büyüklerine bağlanmandır!⁹⁷¹

Peygamberimiz, “İki kelime vardır. Söylemesi çok kolaydır. Terâzide çok ağır gelirler. Allahü teâlâ, bu iki kelimeyi çok sever. Sübhânallahi ve bi-hamdihi sübhânallahil-azîm” buyurdu. Çok kısa olduğu için, bunu söylemenin çok kolay olduğu meydandadır. Fakat terâzide çok ağır olmaları ve Allahü Teâlâ'ya çok sevgili olmaları şöyledir ki, birinci kelimesi, Allahü Teâlâ'yı, Ona yakışmıyan her şeyden ve mahlûkların alâmetlerinden ve yok olmaktan tenzîh ve taktîs etmektedir. Uzaklaştırmaktadır. Son kelimesi, bütün kemâl sıfatlarının ve güzel şü'ûnların Onda bulunduğunu bildirmektedir. Üstünlükler ve ihsânlar sahibi olduğu gösterilmektedir.⁹⁷²

⁹⁶⁹ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 93. Mektub, 179.

⁹⁷⁰ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 166. Mektub, 318.

⁹⁷¹ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 190. Mektub, 374.

⁹⁷² İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 308. Mektub, 615.

Halvet, dinin selâmeti, nefis ahvalinin yok olması, amelin Allah için yapılması içindir. Keşf ve Fetih mülâhazasıyla yapılan halvet fitneye düşme demektir. Taleb edilecek istikâmettir; kerâmet değildir. Dinin esaslarına uygun halvet, kalbi nurlandırır, dünyâ rağbetini keser, zikrin tadına erdirir, namaz, tilâvet vs. ibâdetlerin ihlâsla yapılmasını sağlar.

Bazen zihne hayaller düşer ki, bunları vehametle karıştırmamak lazımdır.⁹⁷³

“Bütün insanların, sebepleri, vakitleri, illetleri, Allah’ın bunları irade etmesi ve hangi hususlarda olduklarıyla, Allah hakkını bilmeleri gerekir. Hangilerini öncelikle yapmaları gerektiğini de bilmelidirler. Allah’ın tehir ettiğini öne getirmeden, öne getirdiğini ise geciktirmeden yapmalıdır. Nitekim **Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer**’e yaptığı vasiyette “Bil ki! Allah’ın hakları olduğu gibi, gece yapılması gereken ve gündüz kabul etmediği hakları da vardır.” Demiştir. Vakit, haccın hac mevsiminde, namazın kendi vaktinde eda edilmesi gerekir.”⁹⁷⁴

İnsanların, çok muhtaç olmasına sebep, insanda herşey bulunduğu içindir. Bunun için, herşeyin muhtaç olduklarının hepsi, insana lâzımdır. İnsan muhtaç olduğu şeye bağlanır. O hâlde, insanların bağılılığı, başkalarının bağılıklarından daha çoktur. Her bir bağılılık, insanı, Allahü Teâlâ’dan uzaklaştırır.⁹⁷⁵

Allahü Teâlâ’yı sevenler, Allahü Teâlâ ile beraberdir. Çünkü hadis-i şerifte, “İnsan, sevdiği kimse ile beraberdir.” buyuruldu. İnsanın aslı, ruhudur. Ruhun beden ile birleşmesi, Allahü Teâlâ ile olmasına biraz mâni olmuştur. Bedenden ayrılıp, bu karanlık yerden kurtulunca, Rabbi ile beraber, Ona yakın olur. Bunun için, “Ölüm, sevgiliyi sevgiliye kavuşturan bir köprüdür.” buyuruldu. Ankebût Sûresi’nin, “Allahü teâlâyâ kavuşmak istiyene, o vakit, elbette gelmektedir.” meâlindeki beşinci âyeti, Onun âşıklarına tesellî olmaktadır.⁹⁷⁶

Zikirle nefsi mâsivâdan temizlemek lâzım. Hulâsa, nefis temizlenmedikçe ve şeflik, üstünlük hulyâsından kurtulmadıkça, felaketten kurtulmak imkânsızdır. Sonsuz ölüme gitmeden önce, nefsi bu hastalıklardan kurtarmayı düşünmek lâzımdır. Mübârek “Lâ ilâhe illallah” sözü, insanın içindeki ve dışındaki, bütün yalancı

⁹⁷³ Şihabuddin Sühreverdi, *Avârifü’l Maârif*, 351.

⁹⁷⁴ Muhâsibî, *er-Riâye*, I, 99.

⁹⁷⁵ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 45. Mektub, 101.

⁹⁷⁶ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 45. Mektub, 102.

mâbutları koğduğu için, nefsi temizlemekte, en faydalı, en te'sîrli ilâcdır. Tasavvuf büyükleri, nefsi tezkiye etmek için, bunu söylemeyi seçmişlerdir.⁹⁷⁷

İslâmiyetin emirlerini yapmak ve tarîkatin ve hakîkatin hâllerine kavuşmak, hep nefsin tezkiyesi yâni temizlenmesi ve kalbin tasfiyesi yâni parlatılması içindir. Nefis temizlenmedikçe ve kalb selâmet bulmadıkça, hakikî iman hâsıl olmaz. Felaketlerden, azâblardan kurtulmak için, hakikî imânâ kavuşmak lâzımdır. Kalbin selâmeti için, Allahü Teâlâ'dan başka hiçbirşeyin kalbe gelmemesi lâzımdır. Bin sene yaşamış olsa, kalbe hiçbir şey gelmemelidir. Çünkü bu zaman kalb, Allahü Teâlâ'dan başka her şeyi büsbütün unutmuştur. Eğer, birşeyi hatırlamak için uğraşsa, hatırlayamaz. Bu hâle '**fenâ**' denilmîştir. Bu yolun basamaklarından birincisi, **fena** basamağıdır. Fena makamına kavuşulmadıkca, hiçbir şey elde edilemez.⁹⁷⁸

Allahı zikretmek⁹⁷⁹

Âyette konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*"Ancak iman edip, güzel ve makbul işler yapanlar, Allah'ı çok zikredip ananlar ve zulme maruz kaldıktan sonra haklarını savunanlar müstesna! Zâlimler de nasıl bir inkılab ile devrileceklerini, yakında öğrenirler."*⁹⁸⁰

Âyette Allah'ı zikredip ananlar övülmektedir. Müstakimzâde de zikrin önemli bir olgu olduğunu vurgulamaktadır.

Allah'ın Rızâsını kazanmak için O'nun Hükmüne rızâ göstermek⁹⁸¹

Âyette konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*"Allah'ın rıza yolunu tutmuş, o yolda koşan kimse, hiç Allah'ın hışmına uğrayan ve son durağı cehennem olan kimse gibi olur mu? Ne kötü bir yerdir o cehennem! Rızâ yolunu tutanlar Allah'ın huzurunda derece derecedirler. Allah insanların yaptığı her şeyi görür."*⁹⁸²

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

⁹⁷⁷ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 52. Mektub, 97.

⁹⁷⁸ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 91. Mektub, 184.

⁹⁷⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 428.

⁹⁸⁰ Şuarâ, 26/227.

⁹⁸¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 432.

⁹⁸² Âl-i İmrân, 3/162-163.

"Âdemoğlunun saâdet sebeplerinden biri de Allah Teâla'nın hükmettiğine rızâ göstermesidir. Şekâvet sebeplerinden biri de Allah Teâla'ya istihareyi terketmesidir. Keza şekavet sebeplerinden bir diğeri de Allah'ın hükmettiğine râzı olmamasıdır."⁹⁸³

"Kuvvetli mü'min, Allah nazarında zayıf mü'minden daha sevgili ve daha hayırlıdır. Aslında her ikisinde de bir hayır vardır. Sana faydalı olan şeye karşı gayret göster. Allah'tan yardım dile, acz izhar etme. Bir musîbet başına gelirse: "Eğer şöyle yapsaydım bu başıma gelmezdi!" deme. "Allah takdîr etmiştir. Onun dilediği olur!" de! Zira "eğer" kelimesi şeytan işine kapı açar."⁹⁸⁴

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyet ve hadislerde Allah'tan râzı olmak gerektiği ifade edilmektedir. Müstakimzâde de aynı kanaattedir.

Nimetlere şükretmek⁹⁸⁵

Konu ile ilgili olarak âyetlerde şöyle buyurulmaktadır:

"Öyleyse siz Beni zikredin ki Ben de sizi anayım. Bana şükredin, sakın nankörlük etmeyin."⁹⁸⁶

"Ve düşünün ki: Rabbiniz şöyle ilan buyurdu: "Eğer şükrederseniz, Ben nimetlerimi daha da artırırım, ama nankörlük ederseniz haberiniz olsun ki azabım pek şiddetlidir!"⁹⁸⁷

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyetlerde Allah'a karşı şükretmenin gerekliliği ifade edilmektedir. Müstakimzâde de bu nedenle böyle bir kanaatte bulunmuştur.

Malı verenin ve engel olanın Kendisini Yaratan ve Rızıklandıran olduğunu devamlı düşünmek⁹⁸⁸

Konu ile ilgili olarak âyetlerde şöyle buyurulmaktadır:

"Daha dün onun yerinde olmaya can atanlar bu sabah şöyle dediler: "Vah bize! Meğer Allah dilediği kimsenin rızkını bol bol verir, dilediğinin rızkını kısarmış!

⁹⁸³ Tirmizî, Kader, 15, 2152.

⁹⁸⁴ Müslim, Kader, 34, 2664.

⁹⁸⁵ Müstakimzâde, a.g.e., 452.

⁹⁸⁶ Bakarâ, 2/152.

⁹⁸⁷ İbrâhim, 14/7.

⁹⁸⁸ Müstakimzâde, a.g.e., 439.

Şayet Allah bize lütfedip korumasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Vah vah! Demek ki gerçekten kâfirler iflah olmazmış!”⁹⁸⁹

”Allah’ın lütfuyla rızık aramanız için gemilerin onu yarararak gittiğini görürsün...”⁹⁹⁰

“Her mekân ve zamanda Hakk Teâlâ’yı orada hazır bulunuyor ve gözetiyor kabul etmek: Ama asıl Rab’lerine duydukları saygıdan dolayı çekinenler. Rab’lerinin âyetlerini tasdik edenler. Rab’lerine hiç ortak tanımayanlar. Rab’lerine döneceklerine inandıklarından kalpleri titreyenler, O’nun yolunda mallarını harcayanlar. Evet, işte onlardır hayırlara koşanlar ve o işlerde öne geçenler! Biz hiç kimseye takatinin üstünde yük yüklemeyiz. Nezdimizde gerçeği bildiren, insanların yaptıklarını tam tamına tesbit eden bir kitap vardır. Bundan ötürü asla haksızlığa uğratılmazlar. Kardeşlerin ve dostların vefâtında, belâ ve musîbet vaktinde ortaya çıkanları kabullenmek: Biz mutlaka sizi biraz korku ile biraz açlık ile yahut mala, cana veya ürünlere gelecek noksanlıkla deneriz. Sen sabredenleri müjdele! Sabırlılar o kimselerdir ki başlarına musîbet geldiğinde, “Biz Allah’a aidiz ve vakti geldiğinde elbette O’na döneceğiz” derler.”⁹⁹¹

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

”Kim bir şey yer ve: "Bana bu yiyeceği yediren ve tarafımdan hiçbir güç ve kuvvet olmadan bunu bana rızık kılan Allah'a hamdolsun" derse geçmiş günahları aff olunur”⁹⁹²

”İşittiği şeyin verdiği ezâya, aziz ve celil olan Allah’tan daha sabırlı kimse yoktur. Çünkü O’na şirk koşulur, evladlar nisbet edilir. O, yine de onlara afiyet ve rızık vermeye devam eder.”⁹⁹³

”Resûlullah (s.a.v.) iki secde arasında: “Allahümme’ğfir li ve'rhamni, ve'cbürni, ve'hdini ve'rzukni. (Allahım bana mağfiret et, merhamet et, beni zengin kıl, bana hidâyet ver, bana rızık ver)” derdi”.⁹⁹⁴

⁹⁸⁹ Kasas, 28/82.

⁹⁹⁰ Fâtır, 35/12.

⁹⁹¹ Bakarâ, 1/155-156.

⁹⁹² Ebû Dâvud, Libâs, 1, 4023; Tirmizî, Da'avât 75, 3454; İbnu Mâce, Et'ime, 16, 3285.

⁹⁹³ Buhârî, Edeb, 71, Tevhid, 3; Müslim, Sıfatu'l-Münafikin, 49, 2803.

⁹⁹⁴ Ebû Dâvud, Salât, 145, 850; Tirmizî, Salât, 211, 284; İbnu Mâce, Salât, 23, 898.

"Âdemoğlunun saâdet sebeplerinden biri de Allah Teâla'nın hükmettiğine rızâ göstermesidir. Şekâvet sebeplerinden biri de Allah Teâla'ya istihareyi terketmesidir. Keza şekavet sebepleri nden bir diğeri de Allah'ın hükmettiğine razı olmamasıdır."⁹⁹⁵

"Kuvvetli mü'min, Allah nazarında zayıf mü'minden daha sevgili ve daha hayırlıdır. Aslında her ikisinde de bir hayır vardır. Sana faydalı olan şeye karşı gayret göster. Allah'tan yardım dile, acz izhar etme. Bir musîbet başına gelirse: "Eğer şöyle yapsaydım bu başıma gelmezdi!" deme. "Allah takdir etmiştir. Onun dilediği olur!" de! Zira "eğer" kelimesi şeytan işine kapı açar."⁹⁹⁶

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyet ve hadislerde yaratan ve rızık verenin Allah olduğunu ikrar etmenin gerekliliği ifade edilmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de aynı şekildedir.

Allah'ı devamlı zikretmek⁹⁹⁷

Âyette konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"Öyleyse siz Beni zikredin ki Ben de sizi anayım. Bana şükredin, sakın nankörlük etmeyin."⁹⁹⁸

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"Namaz, oruç ve zikir Allah yolunda infak üzerine yediyüz misli katlanır."⁹⁹⁹

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyet ve hadiste Allah'ı zikretmek gerektiği ifade edilmektedir. Müstakimzâde de bu kanaattedir.

Enis (dost)'i Allah olmak¹⁰⁰⁰

Âyette konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"Allah iman edenlerin dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin dostları ise tâğutlar olup onları aydınlıktan karanlıklara götürürler. İşte onlar cehennemlik kimselerdir ki orada ebedî kalacaklardır."¹⁰⁰¹

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

⁹⁹⁵ Tirmizî, Kader, 15, 2152.

⁹⁹⁶ Müslim, Kader, 34, 2664.

⁹⁹⁷ Müstakimzâde, a.g.e., 428.

⁹⁹⁸ Bakarâ, 2/152.

⁹⁹⁹ Ebû Dâvud, Cihâd, 14, 2498.

¹⁰⁰⁰ Müstakimzâde, a.g.e., 448.

¹⁰⁰¹ Bakarâ, 2/257.

"Nezdimizde bir ihsanı bulunan hiç kimse yoktur ki, o ihsan sebebiyle biz ona misliyle veya daha fazlasıyla karşılıklıta bulunmayâlim. Ancak **Ebû Bekr** bundan hariç. Çünkü onun nezdimizde yardımı varsa da, onun karşılığını Kıyâmet günü ona Allah verecektir. Bana **Ebû Bekr**'in malı kadar kimsenin malı faydalı olmadı. Benim müslüman olmasını teklif ettiğim herkesten bir zorluk gördüm, **Ebû Bekr** hariç. Zira o teklifim karşısında hiç tereddüd etmeden kabul etti. Eğer kendime bir dost (halil) itti haz etseydim, mutlaka **Ebû Bekr**'i dost edinirdim. Haberinizi olsun, arkadaşınız Allah Teâla'nın dostu (halilullah'tır)."¹⁰⁰²

"Allah Teâla hazretleri şöyle ferman buyurdu: "Kim benim veli kuluma düşmanlık ederse ben de ona harp ilan ederim. Kulumu bana yaklaştıran şeyler arasında en çok hoşuma gideni, ona farz kıldığım (ayni veya kifâye) şeyleri edâ etmesidir. Kulum bana nafile ibâdetlerle yaklaştırmaya devam eder, sonunda sevgime erer. Onu bir sevdim mi artık ben onun işittiği kulağı, gördüğü güzü, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı (aklettiği kalbi, konuştuğu dili) olurum. Benden birşey isteyince onu veririm, benden sığınma talep etti mi onu himâyeme alır, korurum. Ben yapacağım bir şeyde, mü'min kulumun ruhunu kabzetmedeki tereddüdüm kadar hiç tereddüte düşmedim: O ölümü sevmez, ben de onun sevmediği şeyi sevmem."¹⁰⁰³

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyet ve hadislerde yegâne dost olarak Allah'ı kabul etmek gerektiği vurgulanmaktadır. Müstakimzâde de aynı kanaattedir.

Her kazancında Allah Teâlâ' ya tevekkül ve O'na havale etmek¹⁰⁰⁴

Âyette konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır.

"Ve "Evlatlarım!" diye ilave etti: "Şehre aynı kapıdan değil de, ayrı ayrı kapılardan girin. Gerçi ben ne yapsam, Allah'tan gelecek takdiri önleyemem. Zîrâ hüküm yetkisi, yalnız Allah'ındır. Onun içindir ki ben ancak O'na dayanır, O'na güvenirim. Tevekkül edenler de yalnız O'na dayanıp güvenmelidirler."¹⁰⁰⁵

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyette sebepler dairesinde gerekenler yapıldıktan sonra Allah'a tevekkül etmek gerektiği ifâde edilmektedir.

¹⁰⁰² Tirmizî, *Menâkıb*, 3662.

¹⁰⁰³ Buhârî, *Rikâk*, 38.

¹⁰⁰⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 438.

¹⁰⁰⁵ Yûsuf, 12/67.

3.4.5. TEVBE VE İSTİĞFAR ÂDÂBI

Müslümanın sitres ve endişeye kapılmaması, Allah'tan ümidini kesmeyerek O'na yönelmesi için çok önemli olgular olan **tevbe** ve **istiğfar** için Tasavvuf büyükleri şunları söylemişlerdir.

Tasavvufta; **tevbe**, kalpteki kötülüklerde ısrar düğümünü çözüp Hakk'a dönmek ve Rabb'in hukukunu gözetmektir. Bu mânâda, küfürden imânâ dönmek Kâfirlerin; kötü işlerden iyi işlere dönmek fâsıkların; kötü huylardan iyi ahlâka dönmek ebrarın; Mâsivâdan Hakk'a dönmek veli ve nebilerin tevbesidir. Ayrıca avam, gûnahtan, havâs gafletten tevbe eder.¹⁰⁰⁶

Cehennem korkusuyla yapılan tevbeye '**tevbe**', Cennet'e girmek ümidiyle yapılan tevbeye '**inâbe**' sırf Hakk için yapılan tevbeye '**evbe**' Denir.¹⁰⁰⁷

Gerçek **tevbe** bütün varlığı Allah'a vermek, kendinden geçmek, yalnız onu görmektir. Sûfî tevbesi fenafillâhtır. Tevbe şehvetleri terk ile nefisleri öldürmektir. "*Allah tevbe edenleri sever*"¹⁰⁰⁸ "*Rabbinizden bir mağfirete konuşunuz*"¹⁰⁰⁹ "kullarından **tevbeyi** kabul eden odur."¹⁰¹⁰ âyetleri **tevbenin** ehemmiyetini gösterir.¹⁰¹¹

Yüce Allah'ın bir ismi, bir sıfatı olarak "et-Tevvâb" ise itaata yönelerek Allah'a dönen kişinin istediği bağışlanmayı kabul edip, o tevbekâr kulunu huzuruna alan ve onu affeden anlamındadır. Bu itibarla **tevbe**, kul hakkında günahlardan dönmeyi, yüce Rabb'imiz hakkında da cezalandırmaktan dönmeyi ifâde eder, yani kul Rabb'ine döner, Rabb'i de onun bu yönelişini kabul eder ve onu cezalandırmaktan vazgeçer.¹⁰¹²

Gazâlî'ye (ö: 505/1111) göre **tevbe**, ilim, hâl ve fiil gibi sırasıyla birbirini gerektiren üç şeyin birleşmesinden meydana gelen değişmez ilâhî bir sünnettir. İlimden maksat, günahların ve büyük zararların, kul ile Allah'ın rahmeti arasında, Allah ile kulu birbirinden ayıran bir perde teşkil ettiğini bilmektedir. İnsan kalbinde ve zihninde, bunu böylece kesin olarak kavrayınca, yüce Rabb'ini, yani sevgili

¹⁰⁰⁶ Yüce, Abdulhakim, *Razi'nin Tefsirinde Tasavvuf*, 206.

¹⁰⁰⁷ Abdulhakim Yüce, *a.g.e.*, a.y.

¹⁰⁰⁸ Bakarâ, 2/222.

¹⁰⁰⁹ Ali İmrân, 3/123.

¹⁰¹⁰ Şûrâ, 42/25.

¹⁰¹¹ Ateş, Süleyman, *Sülemi Ve Tasavvufi Tefsiri*, 214.

¹⁰¹² Şamil İslâm Ansk, III, 451.

Mevlâ'sını kaybettiği için bir elem ve acı duyar. Hele kusur ve kabahat kendi tarafında ise, bu üzüntüsü elem ve ızdırabı daha da artacaktır. İşte Rabb'ini kaybedip O'ndan uzak kalmasına sebep olan bu kusur ve kabahatından dolayı duyduğu acı ve çektiği eleme pişmanlık veya nedamet denir. Bu acı ve elem kalbini ve gönlünü iyice kapladığı zaman, yeni bir hâl, yeni bir durum ortaya çıkar ki, bu da şimdiki, geçmiş ve gelecek zamanla alâkalı olan bir işi, bir fiili tasarlayıp kasıt ve niyet etmektir. Şimdiki zamanla alakası, yapmış olduğu kabahatı hemen terk edip bırakmaktır. Gelecek zamanla alakası, kendisini Rabb'inden ayıran bu kötülüğü veya kabahatı ömrünün sonuna kadar asla yapmamaya azimli ve kararlı olmaktır. Geçmiş zamanla alakası ise, kaybettiğini, zararlarını iyilik etmek veya kâzâ etmekle telâfi etmeye çalışmaktadır. İşte ilim burada **tevbenin** birinci unsurudur ki, bundan da maksat imân ve yakîndir. Çünkü imân, günahların öldürücü bir zehir olduğunu akla gösterip kalp ve gönüle tasdik ettirir. Yakîn ise bu tasdiki daha da kuvvetlendirip şüpheyi ve zannı ondan uzaklaştırarak kalbe onu tam mânâsıyla yerleştirir. Bu imânın nuru kalpte parladığı an, orada pişmanlık ateşini yakar. Kalp bu iman nuru sayesinde yüce Rabb'inden ve O'nun sevgisinden uzaklaştığını anlayınca acı duyar ve elem çeker. Böylece **tevbe** eden kimsenin kalbini bu ayrılık ve sevgi ateşi öylesine yakmalıdır ki, bu ateşin verdiği heyecanla kaybettiğini tekrar elde etmeye yönelsin. Şu halde ilim, pişmanlık ile şimdiki ve gelecek zamanda bu işi yapmamaya azimli olmak ve geçmişteki zararı da telâfiye çalışmak gibi birbirini takip eden üç unsurdur ki, hepsine birden **tevbe** denir. Çok kere yalnız geçmişte olan bir işe pişman olmaya tövbe demişlerse de, ilim onun evveli ve öncesidir; kabahatı, günahı bırakıp terketmek de onun neticesidir. İşte bu mânâda sevgili Peygamberimiz, "pişmanlık tövbedir" buyurmuştur. Çünkü pişmânlık, pişmân olmayı gerektirir ve onu neticeye götüren ilimden ve onu takip eden azim ve irade gücünden uzak olamaz. İlimsiz ve azimsiz pişmânlık mümkün değildir. Bundan dolayı **tevbenin** tarifinde "geçmiş hataların verdiği bir iç sancısıdır" denilmîştir; zira bu, yalnız içteki, gönüldeki acı ve elemle ilgilidir.¹⁰¹³

Fahreddin er-Râzî (ö: 606/1209), "*Mefatihul-Gayb*" adlı tefsirinde **el-Keffal**'den (ö: 507/1113) naklen **tevbe** için gerekli olan şeyleri şöylece sıralıyor:

1- İşlediği bu günah olan işi veya kabahatı terketmek,

¹⁰¹³ Gazali, *İhyâ*, II, 342.

- 2- Geçmişte, yani önceden yapmış olduğu bu işten veya kabahatı terketmek,
- 3- Bu günah olan işin veya kabahatin bir benzerine asla bir daha dönmemeye azmetmiş olmak,
- 4- Bütün bu şeylerin hepsini bir daha yapmaktan korkup çekinmek. İşte bunların hepsi **tevbe** için muhakkak gereklidir. Zîra yüce Allah, “*şüphesizki Allah çok tevbe edenleri de sever temizliğe çok dikkat edenleri de sever*”¹⁰¹⁴

Allahü Teâlâ, bir kulunu gençlikte **tevbe** etmeye kavuşturursa ve bu tevbesini bozmaktan korursa, ne büyük nimet olur. Diyebilirim ki, bütün dünyâ nîmetleri ve lezzetleri, bu nîmetim yanında, büyük deniz yanındaki bir damla su gibidir. Çünkü bu nimet, insanı Allahü teâlânın rızâsına, sevgisine kavuşturur. Bu ise, dünyâ ve âhiret nimetlerinin hepsinin üstündedir.¹⁰¹⁵

Mutasavvıfların âdeta üzerine fikir birliği ettiği bir mesele vardır ki oda **tevbe** edecek salikin her mertebede kendisini yetersiz ve günahkâr görmesi gerektiğidir. Bu mevzuda **İmam Rabbânî**: “Bu kusurları çok, pek muhtaç olan kendimi iyi anlıyorum ki, sağ omzumdaki melek, yirmi seneden beri, yazacak bir iyilik bulamamıştır. Allahu teâlâ biliyor ki, bu sözü gösteriş olarak söylemiyorum. İçimden geleni söylüyorum. Yine iyi anlıyorum ki, kâfir, kendimden kat kat daha iyidir. Eğer sorsalar, cevabını verebilirim. Yine iyi anlıyorum ki, hatalarla, kusurlarla çevrilmîşim ve günahlarımın altında ezilmîşim. Yaptığım ibâdetleri, iyilikleri, sol omzumdaki melek yazsa, yeridir. Sol omzumdaki melek, hep yazmaktadır. Sağ omzumdaki ise işsiz, boş durmaktadır. Sağdaki amel defterim bomboştur. Soldaki ise, dolu ve simsiyah olmuş. Ümidim yalnız Allahın rahmetindedir. Ancak Onun mağfiretine sığınıyorum. (Allahümme magfiretüke evsa'u min zünûbî ve rahmetüke ercâ indî min amelî) duasını kendime tam uygun görüyorum.”¹⁰¹⁶

“**Cüneyd**’in sözünün mânâsı şudur: Günah olan fiilin zevkini ve izini kalbinden öylesine çıkaracaksın ki, ruhunda bundan eser kalmasın. Böylece hayâtta bu günahı katiyen tanımamış biri haline gelersin. Günah işlediğin zaman Allah’ın heybet ve azameti gönlünü öylesine kaplasın ki günah ve onun bıraktığı iz aklına gelmesin. **Rüveym**; “**Tevbe**, tevbeden tevbe etmek”, mânâsına gelir, demiştir. Bunun

¹⁰¹⁴ Bakarâ, 2/22.

¹⁰¹⁵ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 146. Mektub, 278.

¹⁰¹⁶ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 222. Mektub, 359.

mânâsı **Rabia**'nın şu sözünün mânâsının aynısıdır. "Allah'tan af dilerim" sözündeki samimiyetimin azlığından istiğfar ederim."¹⁰¹⁷

"Günahta ısrarlı olan kul, kendisini ısrarından vazgeçirip **tevbe**ye sevk edecek şeye ulaşmak istediğinde, âhireti, ölümün saldırısını, Allah hakkının büyüklüğünü, emre boyun eğme gereğini ve emrini yerine getirmeyip nehiylerini yaptığını düşünerek, nefisini korkutmak ve neticede korkmak için, kendine yardım etmelidir."¹⁰¹⁸

"Nefsin arzu ve isteklerinin gizlediği, dolayısıyla **tevbe** anında hatırlayamadığı bir günahın farkına varırsa, hemen terk etmeye azmetmeli ve farkına vardığı için de Allah'a hamd etmelidir. Daha önce hiç yapmadığı bir günahla karşılaşır, ömrünün sonunda âkıbetinin şekâvetle son bulabileceğini ve bu neticeyi geciktirmenin de imkânsız olduğunu hatırlatıp, nefisini korkutmalıdır."¹⁰¹⁹

"Geçmiş günahları sürekli düşün, Allah'ın bunlardan ötürü sana vereceği azâpla ve tekrar dirilme, sorgulanma, şiddetli azâp ve sevaplardan mahrumiyet fikriyle nefisini korkut. Çünkü sen bunları hak etmişsin. Sık sık tevbe ve azme müracaat et, gelecekte endişe içinde ol, Allah'ın hoşlanmadığı şeylerden men ederek nefsin lezzetlerine engel ol. Küçük bir günah işleyince, çabucak dön, hemen **tevbe**ye koş ve azmini yenile. Nefisini korkutma temrinlerine devam edersen, havfın güçlenir. Nefsin istek ve isyanlarını reddeder, alışkanlıklarını kullanırmazsan, âdetlerinden kopar, zevklerini vereceğinden ümidini keser, kullanılmadığı için arzuları ölür. Kullanılan olursa da, arkasından hemen koruk ve üzüntüyü devreye sokarsın. "İki hasletle zayıflığın gider ve takvân güçlenir: birincisi, senin ayağını kaydıran ve fitneye sokan bütün sebepleri ortadan kaldırmaktır. Sadece uğraşman gereken veya yerine getirmen gereken ya da Allah'a taat etmene yardımcı olan tek bir sebep kalmalıdır. İkincisi, ayağın kaymasından sonra fazla beklememek, nefis günaha alışmadan, arzuların tatlılığı kalbe yerleşmeden hemen günahı kökünden koparmaktır."¹⁰²⁰

¹⁰¹⁷ Kelebâzî, *et-Taârrûf*, 141.

¹⁰¹⁸ Muhâsibî, *er-Riâye*, I, 75.

¹⁰¹⁹ Muhâsibî, *er-Riâye*, I, 95.

¹⁰²⁰ Muhâsibî, *er-Riâye*, II, 328-329.

3.4.6. İBÂDETTE ÂDÂB

Her şeyde bir âdâb olduğu gibi ibâdetinde âdâbları vardır. Burada bunlardan biri ile ilgili bir hadis örnek vereceğiz.

*"Sizin için hayırlınız ezân okusun, kurrâ olanınız da imam olsun."*¹⁰²¹

Hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) öncelikle kimlerin ezân okuyabileceği ve namaz kıldırabileceğini ifade buyurmaktadır.

Vücut hastalıklarının giderilmesi için tedavi yerine duâlar, evrât ve ezkâr ile meşgul olmak¹⁰²²

"Vücut hastalıklarının giderilmesi için âdet ettirme; kılıç, göğüs ve kol bağı bağlama yapılmamalı. Mesela: Basurlar için yapılan mühür ile soyma gibi olmamalı. Bazı tesirli dualar elde edilip sabah ve akşam devamlı Cenâb-ı Hakk'a bağlanma ve bereket elde etmek için kıratı mutlaka yerine getirme olmalı. Me'zun olan kimseden me'zun olmak uygundur."¹⁰²³

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"Cibril Aleyhisselâm Resûlullah (s.a.v.)'ın yanına geldi ve: "Ey Muhammed, hasta mısın? Diye sordu. "Evet!" cevabını alınca, Cibril Aleyhisselâm şu duayı okudu: *"Bismillahi ekrîke, min külli dâin yü'zîke ve min şerri külli nefsin ve aynin hâdisin. Allahu yeşfike, bismillahi ekrîke. "Seni Allah'ın adıyla, sana eza veren bütün hastalıklara karşı, bütün kötü nefis ve hasetçi gözlere karşı sana okuyorum. Allah sana şifa versin, ben Allah'ın adıyla sana dua ediyorum"*.¹⁰²⁴

Osman İbnu Ebi'l-As radiyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.)'a müslüman olduğum günden beri bedenimde çekmekte olduğum bir ağrımı söyledim. Bana: *"Elini, vücudunda ağrıyan yerin üzerine koy ve şu duayı oku!"* buyurdu. Dua şu idi: Üç kere: *"Bismillah" tan sonra yedi kere, "Eûzü bi-izzetillahi ve kudretihi min şerri mâ ecidu ve uhâziru."* "Bedenimde çekmekte olduğum şu hastalığın şerrinden Allah'ın izzet ve kudretine sığınıyorum" diyecektim. Bunu birçok kereler yaptım. Allah Teâla hazretleri benden hastalığı giderdi. Bunu ehlime ve başkalarına söylemekten hiç geri kalmadım."¹⁰²⁵

¹⁰²¹ Ebû Dâvud, *Salât*, 61, 590.

¹⁰²² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 448.

¹⁰²³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 448.

¹⁰²⁴ Müslim, *Selâm*, 40, 2186; Tirmizî, *Cenâiz*, 4, 972.

¹⁰²⁵ Müslim, *Selâm*, 67, 2202; Muvatta, *Ayn*, 9, 2-942; Ebû Dâvud, *Tıbb* 19, 389; Tirmizî, *Tıbb* 2.

Ebû'd-Derdâ radiyallahu anh'ın anlattığına göre, kendisine bir adam gelerek idrar tutukluğuna yakalandığını söyledi. O da adama: "Ben Resûlullah (s.a.v.)'dan şöyle söylediğini işittim" dedi: *"Sizden kim hastalanırsa şu duayı okusun: "Rabbunâ'llahu'llezi fi's-semâi tekaddese ismüke, emrûke fi's-semâi ve'l-ardı kema rahmetike fi's-semâi fec'al rahmeteke fi'l-ardı. Vegfir lenâ hûbenâ ve hatâyânâ. Ente Rabbu't-tayyibîn. Enzil rahmeten min rahmetike ve şifâen min şifâike ala hâza'l vec'i fe yebreu. Ey huzuru semavatı dolduran Rabbim! Senin ismin mukaddestir. Senin emrin arz ve semadadır, tıpkı Rahmetin semada olduğu gibi. Arza da rahmetinden gönder ve bizim günahlarımızı ve hatalarımızı affet. Sen kötü söz ve fiillerden kaçınan bütün iyi kimselerin Rabbisin. Bu ağrıya, Rahmetinden bir rahmet, şifandan bir şifa indir, iyileşsin."* (Ebû'd-Derda radiyallahu anh, adama) bu duayı okumasını emretti. O da okudu ve iyileşti."¹⁰²⁶

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadislerde hastalanıldığında dua edilerek Allah'tan şifa talebinde bulunulması gerektiği ifade edilmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de bu şekildedir.

Sünnet'e ittiba ya önem vermek¹⁰²⁷

Sünnete ittiba ya önem versin ki yaşantısında rahat etsin, gözü aydınlık olsun ve sevinçli olsun.¹⁰²⁸

Âyetlerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*"Kim Allah'a ve resulüne itaat ederse işte onlar, Allah'ın nimetlerine mazhar ettiği nebiler, sıddîkler, şehidler, salih kişilerle beraber olacaklardır. Bunlar ne güzel arkadaşlar!"*¹⁰²⁹

*"Kim resûlullahı itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Kim itaattan yüz çevirirse aldırma, zaten seni üzerlerine bekçi göndermedik ki!"*¹⁰³⁰

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyetlerde Hz. Peygamber (s.a.v.)'e itiba ve O'nun sünnetine sarılmak emredilmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de aynı şekildedir.

¹⁰²⁶ Ebû Dâvud, *Tıbb* 19, 3892-2081.

¹⁰²⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 436.

¹⁰²⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 436.

¹⁰²⁹ Nisa, 4/69.

¹⁰³⁰ Nisa, 4/80.

Evrat ve ezkarı çok yapmamak¹⁰³¹

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*"Şurası muhakkak ki, bazan kalbime gaflet çöker. Ancak ben Allah'a günde yüz sefer istiğfar eder affımı dilerim."*¹⁰³²

*"Ey insanlar! Rabbinize tevbe edin. Allah kasem olsun ben Rabbim Tebârek ve Teâlâ hazretlerine günde yüz kere tevbe ederim."*¹⁰³³

*"Allah'a kasem olsun, ben günde Allah'a yetmiş kere istiğfar ediyorum tevbede bulunuyorum."*¹⁰³⁴

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadislerde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in evrat ve ezkarı defalarca yaptığı anlaşılmaktadır. Müstakimzâde ise bunun çok yapılmaması gerektiğini ifade etmektedir. Fakat Müstakimzâde'nin ifadesindeki çokluğun miktarını bilmemiz mümkün olmadığından hadislerle çeliştğini söyleyemeyiz.

Evrat ve ezkarı devamlı, terk etmeksizin, önem vererek durmadan yapmak¹⁰³⁵

"Resûlullah (s.a.v.) bir gün Mescid'e girdi. Orada Ensâr'dan Ebü Ümâme (radıyallahu anh) denen kimse ile karşılaştı. Ona: *"Ey Ebü Ümâme, niçin seni namaz vakti dışında Mescid'de oturmuş görüyorum?"* diye sordu. "Peşimi bırakmayan bir sıkıntı ve borçlar sebebiyle ey Allah'ın Resûlü" diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm): *"Sana bazı kelimeler öğreteyim mi? Bunları okursan, Allah, senden sıkıntını giderir ve borcunu öder."* "Evet, ey Allah'ın Resûlü, öğret!" dedim. *"Öyleyse, akşama çıktın mı sabaha erdin mi şu duayı oku: "Allah'ım üzüntüden ve kederden sana sığınırım. Aczden ve tembellikten sana sığınırım, korkaklıktan ve cimrilikten sana sığınırım. Borcun galebe çalmasından ve insanların kahrından sana sığınırım."* (Ebü Ümâme) der ki: "Ben bu duayı yaptım, Allah benden gamımı giderdi, borcumu ödedi."¹⁰³⁶

¹⁰³¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 448.

¹⁰³² Müslim, *Zikr*, 41, 2702; Ebü Dâvud, *Salât*, 361, 1515.

¹⁰³³ Müslim, *Zikr*, 42, 2702.

¹⁰³⁴ Müslim, *Zikr*, 53, 2707; Nesâî, *İstiâze*, 34, 269-270. Buhârî, *Kader*, 13, 165.

¹⁰³⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 448.

¹⁰³⁶ Ebü Dâvud, *Salât*, 367, 1555.

*"Bir cemaat oturup Allah'ı zikrederse, mutlaka melekler etraflarını sarar, Allah'ın rahmeti onları bürür, üstlerine sekine iner ve Allah onları yanında bulunan büyük meleklerle anar."*¹⁰³⁷

*"Kul, kendini Allah'ın azabından kurtarmada zikrullahtan daha müessir bir ameli işlememiştir."*¹⁰³⁸

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadislerde zikre ve duaya önem verildiği anlaşılmaktadır. Müstakimzâde'nin kanaati de aynı şekildedir.

Evrat ile meşgul iken başka şeyleri düşünmemek¹⁰³⁹

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*"Allah Teâla Hazretleri diyor ki: "Kulum, hakkımda nasıl bir zan yürütürse ben öyleyimdir. O, beni zikredince ben onunla beraberim. O beni içinden geçirirse, ben de onu içinden geçiririm. O, beni bir cemaat içerisinde anarsa, ben de onu, onunkinden daha hayırlı bir cemaatte anarım. O, bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir arşın yaklaşıyorum. O bana bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşıyorum. O bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim."*¹⁰⁴⁰

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadiste sadece Allah'a bağlılığı arzederek zikretmek uygun görülmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de aynı şekildedir.

Zikir yaparken kendi hali ile meşgul olmak¹⁰⁴¹

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*"Kim yatağına temiz (abdestli) olarak girer ve uyku bastırıncaya kadar Allah'ı zikrederse gecenin herhangi bir saatinde uyanıp da Allah'tan dünyâ veya Âhiret hayırlarından bir şey isterse Allah Teâla, istediğini mutlaka ona verir."*¹⁰⁴²

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadiste yatağa girerken bile zikirle meşgu olmanın gerektiği ifade edilmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de aynı şekildedir.

¹⁰³⁷ Müslim, Zikr, 39, 2700; Tirmizî, Daavât, 7, 3375.

¹⁰³⁸ Muvatta, Kur'ân, 24, 1-11; Tirmizî, Daavât 6, 3374; İbnu Mâce, Edeb, 53, 3790.

¹⁰³⁹ Müstakimzâde, a.g.e., 448.

¹⁰⁴⁰ Buhârî, Tevhid, 50; Müslim, Zikr, 2, 2675; Tirmizî, Daavât, 142, 3598.

¹⁰⁴¹ Müstakimzâde, a.g.e., 448.

¹⁰⁴² Tirmizî, Daavât, 100, 3525.

Kur' an-ı Kerim okumaya meyletmek¹⁰⁴³

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır.

*"Aziz ve Celîl olan Allah diyor ki: "Kim, Kur'ân-ı Kerîm'i okuma meşguliyeti sebebiyle benden istemekten geri kalırsa, ben ona, isteyenlere verdiğimden fazlasını veririm."*¹⁰⁴⁴

"Bir adam: "Ey Allah'ın Resûlü, Allah'a hangi amel daha sevimlidir?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.): "Yolculuğu bitirince tekrar yola başlıyan" cevabını verdi. "Yolculuğu bitirip tekrar başlamak nedir?" diye ikinci sefer sorunca: "Kur'ân'ı başından sonuna okur, bitirdikçe yeniden başlar" cevabını verdi."¹⁰⁴⁵

*"Kim Kur'ân'ı okur ve onunla amel ederse, kıyâmet günü babasına bir tâç giydirilir. Bu tâcın ışığı, güneş dünyâdaki herhangi bir evde bulunduğu takdirde onun vereceği ışıktan daha güzeldir. Öyleyse, Kur'ân'la bizzat amel edenin ışığı nasıl olacak, düşünebiliyor musunuz?"*¹⁰⁴⁶

*"Kim Kur'ân'ı okur, ezberler, helâl kıldığı şeyi helâl kabul eder, haram kıldığı şeyi de haram kabul ederse Allah, o kimseyi cennete koyar. Ayrıca hepsine cehennem şart olmuş bulunan âilesinden on kişiye şefaâtçi kılınır."*¹⁰⁴⁷

*"Kur'ân'ı okuyup ona sâhip çıkan kimseye (âhirette): "Oku ve Cennetin derecelerine yüksel, dünyâda nasıl ağır ağır okuyor idiysen öyle oku. Zirâ senin makamın, okuduğun en son âyetin seviyesindedir" denir."*¹⁰⁴⁸

*"Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı Kerim'i öğrenen ve öğretendir."*¹⁰⁴⁹

*"Kur'ân okuyan mü'minin misâli portakal gibidir. Kokusu güzel tadı hoştur. Kur'ân okumayan mü'minin misali hurma gibidir. Tadı hoştur fakat kokusu yoktur. Kur'ân-ı okuyan fâcir misâli reyhan otu gibidir. Kokusu güzeldir, tadı acıdır. Kur'ân okumayan fâcirin misali Ebû Cehil karpuzu gibidir, tadı acıdır, kokusu da yoktur."*¹⁰⁵⁰

¹⁰⁴³ Müstakimzâde, a.g.e., 448.

¹⁰⁴⁴ Tirmizî, *Sevâbu'l-Kur'ân*, 25, 2927.

¹⁰⁴⁵ Tirmizî, *Kırâat*, 4, 2949.

¹⁰⁴⁶ Ebû Dâvud, *Salât*, 349, 1453.

¹⁰⁴⁷ Tirmizî, *Sevâbu'l-Kur'ân*, 13, 2907.

¹⁰⁴⁸ Ebû Dâvud, *Vitr*, 20, 1464; Tirmizî, *Sevâbu'l-Kur'ân*, 18, 2915; İbnu Mâce, *Edeb*, 52, 3780

¹⁰⁴⁹ Buhârî, *Fedailu'l-Kur'ân*, 21; Tirmizî, *Fedailu'l-Kur'ân*, 15, 2909; Ebû Dâvud, *Salât*, 349, 1452; İbnu Mâce, *Mukaddime*, 16, 211.

¹⁰⁵⁰ Buhârî, *Et'ime*, 30, *Fedailu'l-Kur'ân*, 17, 36, *Tevhid*, 57; Müslim, *Müsafirîn*, 243; Ebû Dâvud, *Edeb*, 19, 4329; Tirmizî, *Edeb*, 79; Nesâî, *İman*, 32; İbnu Mâce, *Mukaddime*, 16, 214 H.

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadislerde Kur'an okumanın önemi anlatılmaktadır. Müstakimzâde'nin kanaati de aynı şekildedir.

Tecvit ve tezyil (katma, ekleme)'e uymakla Kur'an-ı Kerime saygı göstermek¹⁰⁵¹

Özellikle kıraatin sessiz okunduğu namazlar başta olmak üzere namazda mahrece dikkat etmek¹⁰⁵²

Âyette konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır.

*"Duruma göre gecenin yarısında veya bundan biraz daha azında veya fazlasında ibâdet etmen de yeterlidir. Kur'ân'ı tertîl ile düşünerek oku."*¹⁰⁵³

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*"Kur'ân'ı cehren (açıktan) okuyan, sadakayı açıktan veren gibidir. Kur'ân'ı gizlice okuyan, sadakayı gizlice veren gibidir."*¹⁰⁵⁴

*"Kur'ân-ı Kerim'den tek harf okuyana bile bir sevab vardır. Her hasene on misliyle kayde geçer. Elif-Lâm-Mim bir harftir demiyorum. Aksine elif bir harf, lâm bir harf ve mim de bir harftir."*¹⁰⁵⁵

*"Kur'ân'ı okuyup ona sâhip çıkan kimseye (âhirette): "Oku ve (cennetin derecelerine) yüksel, dünyâda nasıl ağır ağır okuyor idiysen öyle oku. Zira senin makamın, okuduğun en son âyetin seviyesindedir" denir."*¹⁰⁵⁶

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyet ve hadislerde Kur'an-ı Kerim'i tertil ile tane tane, harflerin hakkını vererek okumak tavsiye edilmektedir.

Her zaman salât-ı selâm, istiğfar ve tesbih ile meşgul olmak¹⁰⁵⁷

Âyette konu ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*"Muhakkak ki Allah ve melekleri Peygambere hep salât ederler. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin ve tam bir içtenlikle selâm verin."*¹⁰⁵⁸

Hadislerde konu ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

¹⁰⁵¹ Müstakimzâde, a.g.e., 448.

¹⁰⁵² Müstakimzâde, a.g.e., 448.

¹⁰⁵³ Müzemmil, 73/3-4

¹⁰⁵⁴ Tirmizî, *Sevâbu'l-Kur'ân*, 20, 2920; Ebû Dâvud, *Salât*, 315, 1333; Nesâî, *Zekât*, 68.

¹⁰⁵⁵ Tirmizî, *Sevâbu'l-Kur'ân*, 16, 2912.

¹⁰⁵⁶ Ebû Dâvud, *Vitr*, 20, 1464; Tirmizî, *Sevâbu'l-Kur'ân*, 18, 2915, H; İbnu Mâce, *Edeb*, 52, 3780.

¹⁰⁵⁷ Müstakimzâde, a.g.e., 449.

¹⁰⁵⁸ Ahzab, 33/56.

"Biz **Sa'd İbnu Ubâde**'nin meclisinde otururken Resûlullah (s.a.v.) yanımıza geldi. Kendisine, **Beşir İbnu Sa'd**: "Ey Allah'ın Resûlü! Bize Allah Teâla Hazretleri, sana salât okumamızı emretti. Sana nasıl salât okuyabiliriz?" diye sordu. Efendimiz şu cevabı verdi: "Şöyle söyleyin: *"Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammed, kema salleyte alâ İbrahîme ve barik alâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammedin kemâ bârekte alâ âl-i İbrahîme inneke hamidun mecîd. (Allah'ım! Muhammed'e ve Muhammed'in âline rahmet kıl, tıpkı İbrahim'e rahmet kıldığın gibi. Muhammed'i ve Muhammed'in âlini mübârek kıl. Tıpkı İbrahim'in âlini mübârek kıldığın gibi.)"* "Selâm da bildiğiniz gibi olacak."¹⁰⁵⁹

"Kim bana bir kere salât okursa Allah da ona on salât okur ve on günahını affeder, mertebesini on derece yükseltir."¹⁰⁶⁰

"Kıyâmet günü bana insanların en yakını, bana en çok salavât okuyandır."¹⁰⁶¹

"Yeryüzünde Allah'ın seyyah melekleri vardır. Onlar ümmetimin selâmını anında bana tebliğ ederler."¹⁰⁶²

"Her gün, sizin her bir mafsalınız için bir sadaka terettüp etmektedir. Her tesbih bir sadakadır. Her tahmîd bir sadakadır, her bir tehlîl bir sadakadır. Emr-i bi'l-ma'ruf bir sadakadır. Nehy-i ani'l-münker de bir sadakadır. Bütün bunlara, kişinin kuşlukta kılacağı iki rek'at namaz kâfi gelir."¹⁰⁶³

"Namazın takipçileri (muakkibât) var. Onları her namazın peşinden söyleyenler -veya yapanlar- (cennet ve mükafaat hususunda) hüsrâna uğramazlar. Bunlar otuz üç âdet tesbih, otuz üç âdet tahmid, otuzdört âdet tekbir'dir".¹⁰⁶⁴

"Kim sabah namazının arkasından yüz kere tesbihde ve yüz kere tehlilde bulunursa, denizköpüğü gibi çok bile olsa günahları affedilir".¹⁰⁶⁵

"İki kelime vardır, bunlar dile hafif, terazide ağır, Rahmân'ada sevgilidirler: Sübhânallahi ve bihamdihi, Sübhânallâhi'l-azim. (Allahım seni hamdinle tesbih ederim, yüce Allahım seni tenzih ederim) kelimeleridir."¹⁰⁶⁶

¹⁰⁵⁹ Müslim, *Salât*, 65, 405, *Kasru's-Salât*, 67, 165-166; Tirmizî, *Tefsir*, *Ahzâb*, 3218; Ebû Dâvut, *Salât*, 183, 980-981; Nesâî, *Sehv*, 49, 3-45-46.

¹⁰⁶⁰ Nesâî, *Sehv*, 55, 3-50.

¹⁰⁶¹ Tirmizî, *Salât*, 357,484.

¹⁰⁶² Nesâî, *Sehv*, 46, 3-43.

¹⁰⁶³ Müslim, *Müsâfirîn*, 84, 720; Ebû Dâvud, *Salât*, 301, 1286.

¹⁰⁶⁴ Müslim, *Mesâcid*, 144, 596; Tirmizî, *Daavât* 25, 3409; Nesâî, 91, 3-75.

¹⁰⁶⁵ Nesâî, *Sehv*, 95, 3-79-.

¹⁰⁶⁶ Buhârî, *Daavât* 65, *Eymân*, 19, *Tevhid*, 58; Müslim, *Zikr*, 31, 2694; Tirmizî, *Daavât* 61, 3463.

Konuya örnek olarak verdiğimiz â yet ve hadislerde Allah'ı tesbih etmek ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e salavât getirmek tavsiye edilmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de aynı şekildedir.

Mümkünse Cuma Namazını gusül abdestli olarak kılmak¹⁰⁶⁷

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır.

*"Her ihtilâm olan erkeğe cuma ya gitmek vacibtir. Cuma ya her gidene de gusül vacibtir."*¹⁰⁶⁸

*"Kim (cuma günü) yıkar ve yıkanır, kim erkenden (mescide) gider ve hutbenin başına yetişirse, yürür ve binmezse, imama yakın durur, dinler, mâlâyânî söz etmezse ona her bir adım için bir yıllık amelin oruçları ve namazlarıyla sevabı yazılır."*¹⁰⁶⁹

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadislerde Cuma günü yıkanmanın fazileti anlatılmaktadır. Müstakimzâde'nin kanaati de aynı şekildedir.

Hayırlı her işin sonunda hamd ve şükür etmek¹⁰⁷⁰

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"Resullulah (aleyhissalatu vesselâm) rükûsunda ve secdelerinde şu duâyı çokca okurdu: *"Sübhânekallâhümme Rabbenâ ve bi-hamdike, Allahümmağfirli. (Allah'ım, seni takdis ve tenzih ederim. Rabbimiz! Takdisimiz hamdinledir. Ey Allah'ım, beni mağfiret et.)"* Bu duâyı okumakla Kur'ân'a yani Kur'ân'ın: "Rabbini hamd ile tesbih et."¹⁰⁷¹ âyetine uyuyordu."

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadiste rukû ve secdeden sonra bile hamd ve şükür yapılmaktadır. Müstakimzâde'nin kanaati de aynı şekildedir.

¹⁰⁶⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 451.

¹⁰⁶⁸ Ebû Dâvud, *Tahâret*, 129, 342; Nesâî, *Cum'a*, 2, 3-89.

¹⁰⁶⁹ Ebû Dâvud, *Tahâret*, 129, 345-346; Tirmizî, *Salât*, 356, 496; Nesâî, *Cum'a*, 12, 3-97; İbnu Mâce, *İkâmet* 80, 1027; Buhârî, *Cum'a*, 6.

¹⁰⁷⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 452.

¹⁰⁷¹ Nasr, 110/3.

Çoğu vakitlerde ölümü, sekeratını, kabri, kabir azabını, ahretini, hesap ve akibetini düşünmek¹⁰⁷²

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"Resûlullah (s.a.v.): *"Allah'tan hakkıyla hayâ edin!"* buyurdular. Biz: *"Ey Allah'ın Resûlü, elhamdülillah, biz Allah'tan hayâ ediyoruz"* dedik. Ayrıca O, şu açıklamayı yaptı: *"Söylemek istediğim bu sizin anladığınız hayâ değil. Allah'tan hakkıyla hayâ etmek, başı ve onun taşıdıklarını, batını ve onun ihtiva ettiklerini muhafaza etmen, ölümü ve toprakta çürümeyi hatırlamandır. Kim Âhireti dilerse dünyâ hayâtının zînetini terketmeli, âhireti bu hayâta tercih etmelidir. Kim bu söylenenleri yerine getirirse, Allah'tan hakkıyla hayâ etmiş olur."*¹⁰⁷³

"Resulullah (s.a.v.) ile birlikte bayrama katıldım. Efendimiz hutbeden önce, ezansız ve ikametsiz namaz kıldırdı. Sonra **Bilâl** (radıyallahu anh)'e dayanarak kalktı. Allah'tan korkmayı emretti ve O'na itaate teşvik etti. İnsanlara vaaz edip ölümü, Âhireti, cenneti, cehennemi hatırlattı. Sonra kadınlar bölümüne geçti. Onlara da aynı şekilde vaaz etti, hatırlatmalarda bulundu. Ve: *"Allah için tasadduk edin, zira sizin ekseriyetiniz cehennem odunusunuz!"* buyurdu. Yanakları kararmış itibarlı kadınlardan biri kalkarak: *"Niçin ey Allah'ın Resûlü? Dedi (niye cehennem odunlarıyız?)"* Resulullah açıkladı: *"Zira siz kadınlar çok şikâyetle bulunuyor, kocalarınıza nankörlük ediyorsunuz."* "Bunun üzerine kadınlar takılarından tasadduk etmeye başladılar. **H.z. Bilâl**'in eteğine atıyorlardı."¹⁰⁷⁴

Konuya örnek olarak vardığımız hadislerde ölümün, ahretin, Cenet'in, Cehennem'in ve hesabın devamlı hatırlanması gerektiği ifade edilmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de böyledir.

Evi mescit olmak¹⁰⁷⁵

Âyette konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"O nûra, Allah'ın yükseltilmesine ve içlerinde kutlu isminin zikredilmesine izin verdiği evlerde (mescitlerde) kavuşulur. Oralarda, sabah akşam O'nun şanını yücelterek tenzih eden öyle yiğitler vardır ki, ne ticaretler, ne alış-verişler onları

¹⁰⁷² Müstakimzâde, a.g.e., 452.

¹⁰⁷³ Tirmizî, Kıyâmet, 25, 2460.

¹⁰⁷⁴ Buhârî, İydeyn, 7; Müslim, İydeyn, 4, 885; Ebû Dâvud, Salât, 248, 1141; Nesâî, İydeyn, 19, 3-186-187.

¹⁰⁷⁵ Müstakimzâde, a.g.e., 448.

Allah'ı zikretmekten, namazı hakkıyla ifa etmekten, zekâtı vermekten alıkoymaz. Onlar kalplerin ve gözlerin dehşetten hâlden hâle döneceği, alt üst olacağı bir günden endişe ederler."¹⁰⁷⁶

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

İtbân İbnu Mâlik (radiyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah 'ın Resûlü dedim, seller benimle kabilemin mescidi arasına engel çıkarıyor. İstiyorum ki evime kadar şeref verip bir yerde namaz. Kılınsanız da orayı mescit yapsam!" *"İnşaallah bir ara geleyim!"* buyurdular. Beraberinde **Hız. Ebû Bekr** olduğu halde huzuruyla evimizi şereflendirip izin isteyerek içeri girdiği zaman ilk iş olarak, *"Nerede namaz kılmamı istersin?"* diye sordu. Evin bir köşesini işaret ederek yer gösterdim. Orada namaza durdu. Biz de arkasından safyaptık. Bize iki rek'at nafile namaz kıldırdı."¹⁰⁷⁷

*"İçerisinde Allah zikredilen evlerin misali ile içerisinde Allah zikredilmeyen evlerin misâli, diri ile ölünün misali gibidir."*¹⁰⁷⁸

"Resulullah (s.a.v.) sefer sırasında, soğuk veya yağmurlu gecelerde müezzine (ezan sırasında) şöyle söylemesini de emrederdi: *"Dikkat! Namazlarınızı yerlerinizde kılacaksınız!"*¹⁰⁷⁹

"Resulullah (s.a.v.)'a âmâ bir zât gelerek: "Ey Allah 'ın Resulü! Beni mescide kadar getirecek bir rehberim yok!" diyerek Aleyhissalatu vesselem 'den namazı evinde kılmak için) ruhsat istedi. O da izin verdi. Adam geri dönünce, Resulullah (s.a.v.) onu çağırarak: *"Ezanı işitiyor musun?"* diye sordu. Adam: "Evet! " deyince: *"Öyleyse icabet et"* dedi ve evde kılmaya izin vermedi."¹⁰⁸⁰

*"Sizden her birinizin evinde mutlaka bir mescid var. Eğer namazı evlerinizde kılıp mescidlerinizi terkederseniz Peygamberiniz (aleyhissalatu vesselâm)'ın sünnetini terketmiş olursunuz. Peygamberinizin sünnetini terkedince de küfran-ı nimete. Düşmüş olursunuz."*¹⁰⁸¹

"Münâfıklara en ağır gelen namaz yatsı namazıyla sabah namazıdır. Eğer bu iki namazdaki hayrın ne olduğunu bilselerdi, emekleyerek de olsa onları kılmaya

¹⁰⁷⁶ Nur, 24/36-37.

¹⁰⁷⁷ Buhârî, *Ezân*, 40, 50, 15 3, 15 4, *Salât*, 45, 46, *Teheccüt* 36, *Megâzî*, 11, *Et' ime* 15, *Rikâk*, 6, *İstîtâbe* 9; Müslim, *İman*, 54, 33; Muvatta, *Kasru's-Salât*, 86, 172; Nesâî, *İmâmet*, 10, 2-80.

¹⁰⁷⁸ Buhârî, *Deavât* 66; Müslim, *Salât,ü'l-Müsâfirîn*, 211, 779.

¹⁰⁷⁹ Buhârî, *Ezân*, 18, 40; Müslim, *Misâfirîn* 22, 697; Muvatta, *Salât*, 10, 73; Ebû Dâvud, *Salât*, 214, 1060-1064; Nesâî, *Ezân*, 17, 15.

¹⁰⁸⁰ Müslim, *Mesâcid*, 255, 653; Nesâî, *İmâmet*, 50, 109 ; Ebû Dâvud, *Salât*, 47, 552.

¹⁰⁸¹ Müslim, *Mesâcid*, 256, 654; Ebû Dâvud, 47, 550; Nesâî, *İmâmet*, 50, 108-109.

gelirlerdi. Nefsimi kudret eliyle tutan Zât'a kasem olsun! Ezan okutup namaza başlamayı, sonra halkın namazını kıldırması için yerime birini bırakmayı, sonra da beraberlerinde odun desteleri olan bir grup erkeklerle namaza gelmeyenlere gitmeyi ve evlerini üzerlerine yıkmayı düşündüm.”¹⁰⁸²

Mutasavvıfların konu ile ilgili kanaatleri şöyledir:

“Nefsini ve geçmiş günlerini gözden geçirip mânen çok fakir olduğunu yakinen gören kişi, çaresiz, büyük kerem sahibi olan Allah’ın zikrine sığınır. Kendisinden çok daha günahkâr ve gaflette yüzen kişilere karşı Allah’ın muamelesini düşünür. Bir an önce rahatlamak ve Allah’ın huzuruna temiz çıkmak için, hatırladığı günahlarından temizlenmeye çalışınca, kalbine koruk dolduğunu ve Allah’ın kerem ve cömertlik kapılarının açıldığını hisseder. İşte o zaman ümitle dolar.”¹⁰⁸³

“Allah hakkına riâyet edenler farklı mertebelere sahiptirler. Herkes manevi gücüne uygun bir mertebede yer alır. Bu mertebenin ilki ki Allah hakkına riâyette en güçlüklerin yer aldığı mertebedir, Allah’ın bütün haklarına inandıktan sonra her duygu ve düşüncede bu haklara riâyette etmektir. Kalbine doğan her hatırı için Kitap ve Sünnet’ten delil ister. Sadece vicdanın sesi ile kabul etmez. Onu terk edip de bir şey elde ederim ümidiyle kalbi fikir meydanlarında dolaştırmasına müsaade etmez. Ancak bir delille Allah’ın onu bunu emrettiğini veya bu konuda serbest olduğunu ya da sebep, zaman, illet ve irâdesiyle buna izin verdiğini bilmesi durumunda, söz konusu duyguyu bekletmez.”¹⁰⁸⁴

Beden ile zikir ise, vücudun bütün organlarının Allah’ın emirlerini yerine getirmeleri ve yasaklarından sakınmaları ile olur. Bu da kişinin kendi vücudunun organlarını Allah’ın yolunda bulundurması ile mümkündür.¹⁰⁸⁵

¹⁰⁸² Buhârî, *Ezân*, 29, *Husûmât* 5, *Ahkâm*, 52; Müslim, *Mesâcid*, 252, 65 ; Muvatta, *Salât, u'l-Cemâ' a* .3, 129–130; Ebû Dâvud, *Salât*, 47, 548-549; Tirmizî, *Salât*, 162, 217; Nesâî, *İmâmet*, 49, 2-107.

¹⁰⁸³ Muhâsibî, *er-Riâye*, I, 86.

¹⁰⁸⁴ Muhâsibî, *er-Riâye*, I, 103.

¹⁰⁸⁵ İsfahânî, *el-Müfredât*, 259.

3.4.7. MA'RİFET SÂHİBİ OLMAK

Ma'rifetin Hakîkatı

Mutasavvıfların konu ile ilgili kanaatleri şöyledir:

Ma'rifet; lügatta, herkesin yapamadığı ustalık, ustalıkta yapılmış olan şey, bilme, biliş, vasıta, hoşla gitmeyen şey, tuhaflık mânalarına gelmektedir. Bununla birlikte, **ma'rifet**, Allah'ı O'nun isimlerini ve sıfatlarını, kudret ve irâdesinin geçerliğini bilmek; alçak gönüllü olmak mânâsını ifâde ettiği gibi bilginler arasında ilim mânâsına da gelmektedir ki onlara göre, her ilim bir **ma'rifettir**, her ma'rifette bir ilimdir. Allah'ı bilen (âlim) herkes âriftir, her ârif de âlimdir.¹⁰⁸⁶

Sâlikin mertebesine göre farklı farklı tanımlanmış olan **Ma'rifet**, **Hucvirî**'de de değişik tanımlarla karşımıza çıkmaktadır. **Hucvirî**, **Ma'rifeti**, âlim, fâkih ve bunlar mertebesinde olan ehl-i ilim için Allah'ı sıhhatli bilme olarak tanımlarken, Ehl-i keşf ve tasavvuf yolunun erbâbları içinde 'sıhhatli hal' olarak tanımlar.¹⁰⁸⁷

Hucvirî bütün hallerde salık için en önemli şeyin Allah'ı tanımak olduğunu söyledikten sonra Hakk Teala'nın "*Ben Cin ve İnsanları ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım.*"¹⁰⁸⁸ Âyetinden de 'ibâdeti' 'tanımak' diye ele alır. Zira der 'tanımayan kişi hakiki kulluğa da eremez'.¹⁰⁸⁹

İstikâmet, tabiat mertebesinde mükellefiyetleri edâya, benlik mertebesinde hakîkat-ı şeriata, ruh mertebesinde **ma'rifete**, sır mertebesinde de ruh-i şeriata riâyatle yaşanır ve temsil edilir. Bu mertebeleri bihakkın görüp gözetmenin ne kadar güç olduğunu anlatması bakımından, en büyük ruh ve mâ'nâ insanının: "Hûd suresi ve benzerleri iflâhımı kesip beni yaşlandırdı" sözü ki -" *Emrolunduğun gibi dosdoğru ol*"¹⁰⁹⁰ âyetine işâret buyuruyorlardı- ne mânidardır! **Ma'rifet**, yani tanımak başkadır. İlm, yâni bilmek başkadır. Herkes, ilim sahibi olabilir. **Ma'rifet** ise, fena mertebesi ile şereflenelerde bulunur. Fânî olmayana nasip olmaz.¹⁰⁹¹

Fenâ makâmını ve bunun başlangıcı olan (**Makâmât-i aşere**)yi, yâni on şeyi elde etmek lâzımdır. [Fenaya kavuşmak için lâzım olan on şey, **tevbe**, **zühed**,

¹⁰⁸⁶ Kuşeyrî, *Risâle*, 427.

¹⁰⁸⁷ Hucvirî, *Keşfu'l Mahcûb*, 398.

¹⁰⁸⁸ Zâriyât, 5/56.

¹⁰⁸⁹ Hucvirî, *Keşfu'l Mahcûb*, 397.

¹⁰⁹⁰ Hûd, 11/112.

¹⁰⁹¹ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 38. Mektub, 74.

tevekkül, kanaat, uzlet yâni dîni, ahlâkı bozan kimselerden, kitaplardan, gazetelerden, filmlerden sakınmak, **zikir** yâni her harekette, Allahü Teâlâ'yı unutmamak, **teveccüh, sabr, murâkabe** ve **rızadır.**] Fenâ makâmı, her ne kadar, Allahü Teâlâ'nın ihsânı ise de, fakat bu ihsâna lâıyk olmaya hazırlanmak, başlangıçlarını elde etmek için çalışmak lâzımdır. Evet, bazı bahtiyârları, çalışmadan, sıkıntı çekip, kendini temizlemeden ve başlangıçları elde etmeden, fenâyâ kavuştururlar.¹⁰⁹²

Genel olarak bu mânâlara gelmekte olan "**ma'rifet**", Allah lâfzı ile bir tamlama oluşturduğunda, yani "**mârifetullah**" denildiğinde ise "Allah'ın vücûd ve vahdaniyetinin bilinmesi" mânâsına gelmektedir. Mârifetullah, aslında, kişinin Allah'ı hakkıyla tanınması, bilmesi ve buna göre O'na bağlanması anlamında kullanılmaktadır. Zira kişi, Allah'ı hakkıyla tanırsa, O'nun emir ve yasaklarına bağlanır. **Mârifetullah** bilgisinde şu üç nokta yer almaktadır.

1. İzzet ve Celâl sahibi olan Allah'ı ve O'nun birliğini bilmek, ululuğu ulu olan ve her türlü noksan sıfatlardan münezze bulunan zatından teşbihi red etmek ve uzaklaştırmak;
2. Allah'ın sıfatlarını ve bu sıfatların hükümlerini bilmek;
3. Allah'ın fiillerini ve bu fiillerin hikmetlerini kavramak.¹⁰⁹³

Cüneydî Bağdadîye ma'rifet ile ilgili bir soru sorulduğunda şöyle cevap verir: "**Ma'rifetten** ve bunu elde etmenin sebeplerinden sordu. **Ma'rifet**, gerek havâsdan, gerek avamdan olsun bir tek **ma'rifettir**. Çünkü onunla bilinen şey birdir. Fakat bunun başlangıcı ve yükseği vardır. Havâs, yüksekindedir. Gerçi tam gâyesine ve sonuna varamaz. Zîrâ ârifler katında maruf un sonu yoktur. Düşüncenin yetişmediği, akılların kapsayamadığı, zihinlerin algılayamadığı, görmenin keyfiyetine eremediği zatı **ma'rifet** nasıl kapsar? Yaratıkları içinde O'nu en iyi bilenler, O'nun azametini idrakten yahut zatını keşfetmekten aciz olduklarını en çok ikrâr ederler. Çünkü benzeri olmayanı idrakten aciz olduklarını bilirler. Zira O, kadimdir, mâsivası ile muhdestir. Zira O, kavîdir, kuvvetini bir kuvvet verenden almamıştır. Hâlbuki O'ndan gayrı her kavî, O'nun kuvvetiyle kavîdir. Zira O, öğretmensiz âlimdir ve kendisinden başka bir kimseden bir fayda almamıştır. Her şeyi başkasından öğrenmekle değil, kendi ilmîyle bilir. O'ndan başka her âlimin ilmî

¹⁰⁹² İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 38. Mektub, 75.

¹⁰⁹³ Hucvirî, *Keşful-Mahcûb*, 92.

O'ndan gelir. Tesbih ve tenzih, bidayetsiz evvel olan, nihayetsiz baki olan kendinden başkasının bu vasma hakkı olmadığı ve bu vasıfların kendinden başkasına yaraşmadığı Allah'a olsun" Kur'ân-ı Kerim'de; "Allah'ı hakkıyla takdir edemediler."¹⁰⁹⁴ Âyeti, **ma'rifetullah** bilgisine işaret ettiği rivayet edilmektedir. Nitekim **Ebû Ubeyde**'nin, âyeti "Allah'ı hakkıyla tanıyamadılar, bilemediler" şeklinde açıkladığını görmekteyiz.¹⁰⁹⁵

Mutezile, **ma'rifet** akla dayanır, Kelamcılar ise **ma'rifete** ancak istidlâl yoluyla erişilebilir demişlerdir. Bu tür yaklaşımları kabul etmeyen mutasavvıflar: 'Eğer akıl ve delillerle Allah bilinseydi şeytan bütün delillerin içindeyken mel'ûn durumuna düşmezdi derler.¹⁰⁹⁶

Ma'rifet, ilimden ayrı olduğu için, ilim ile anlaşılanlardan başka şeyler de vardır. Bunlar **ma'rifet** ile anlaşılır. Bu **ma'rifete** (*İdrak-i basit*) de derler.¹⁰⁹⁷ Fenâ makâmında çeşidli dereceler bulunduğundan, müntehihlerin [yani sona erenlerin] de **ma'rifet**leri, başka başka olur. Fenâ derecesi yüksek olan bir velinin **ma'rifeti** daha olgun, fena mertebesi aşağı olan velinin **ma'rifeti** de, o derece aşağıdır.¹⁰⁹⁸ **Ma'rifet** her zaman ilim ve akılla ulaşılabilecek bir mertebe değildir. Bu mânâda ehl-i sünnetinde görüşü olan, 'akıl ve ilim ancak **ma'rifet** için bir vasıta olabilir' fikri daha doğru telakki edilir.¹⁰⁹⁹

Bilmek, tanımak. Mecâz olarak birşeyi becerebilme yeteneği hüner gibi anlamlara gelen **ma'rifet**, tasavvufta keşf ve ilham yoluyla meydana gelen aracısız bilgi, manevi ve iç tecrübeyle öğrenilen ilim, irfan, bilgi için kullanılan bir terimdir. Tasavvufî bilginin adı olarak **ma'rifet** ve ilim arasında önemli farklılıkların olduğu ileri sürülmüştü. İlim, teorik ve soyut bilginin adıdır ve akıl, nakil ve duyu organları aracılığıyla kazanılır. **Ma'rifet** ise deneysel ve pratik bilginin adıdır. Keşf ve ilham yoluyla elde edilir. Batını olma özelliği taşır ve dayanağı kalbtir. Aklın vasıtaları dışında, Allah'ın doğrudan vergisidir. İlim sahibine âit **ma'rifet** ve irfan sahibine arif denir. Akla dayalı bilgi kal (söze dayalı), **ma'rifete** dayalı bilgi ise hal (yaşamaya dayalı) ilmîdir.

¹⁰⁹⁴ En'âm, 6/91.

¹⁰⁹⁵ Kurtubî, *el-Câmi'li Ahkâm, i'l-Kur'ân*, VII, 37.

¹⁰⁹⁶ Hucvirî, *Keşful-Mahcûb*, 399.

¹⁰⁹⁷ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 38. Mektub, 74.

¹⁰⁹⁸ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 38. Mektub, 75.

¹⁰⁹⁹ Hucvirî, *Keşful-Mahcûb*, 399.

Mutasavvıflar **ma'rifeti** belirlemek için ilim konusunu üçe ayırarak ele alırlar:

1. Allah'tan olan ilim (minallah). Bu şeriat ilmîdir, kulun sorumlu olduğu pratik ve ahlâkî görevlerdir.
2. Allah'la beraber olan ilim (maallah). Hakk'a giden yolun hal ve makamları, velilerin derecelerinin açıklanması ile ilgili ilimdir.
3. Allah ile olan ilim (billâh). Veliler Allah'ı bu ilimle tanırlar. O'nun tarif ve tanıtması olmasa, velilerin Allah'ı tanımaları mümkün değildir.

Bu ilimlerden ilki şeriat ve zahir ilmî; ikincisi tarîkat, seyr ve sulûk âdâbı ilmî; sonuncusu da **hakikat**, **ma'rifet** ve batın ilmîdir, îlme'l-yakin, aynel-yakin, hakka'l-ya-kin ayırımı da yaklaşık olarak bu üçlü tasnifi içine almaktadır.

Tasavvuf kitaplarında Vesâitu'l-irfan başlığı altında, **ma'rifet**in elde edilme yolları ve bununla ilgili ıstılahlar üzerinde de durulmuştur. Toplam 30 sayısını bulan bu ıstılahların başında **hatır**, **latife**, **ruh**, **keşf**, **ilham**, **varid**, **fırsat**, **feyz**, **basiret**, **mükaşefe**, **müşahede**, **tecelli**... Gibi ıstılahlar gelmektedir. Bu ıstılahlar zaman zaman bizzat **ma'rifet**in yerinde de kullanılırlar.

Ma'rifetullah Allah Taala'yı bilmek, O'nu sıfatlan, fiilleri, eseri ve tecellileri ile tanımak demektir. Mutasavvıflara göre **ma'rifet**, Allah'a ulaşabilmek için ma'rifet-i nefis'e, yani kişinin kendini bilme ve tanıma mertebesine ulaşması gerekir. "Nefsini bilen rabbini bilir" anlamındaki hadis de bunu ifâde eder. Yaratılmışlar âlemi (âlem-i mahlûk, bütün canlı ve cansız varlıklar, bitki, hayvan, insan...) ilahi varlığın bir tecelli-sidir. İnsan bu tecellilerden yola çıkarak **ma'rifetullah**a ulaşır. **Ma'rifetullah**a ulaştık-tan sonra nefis bilgisi önemini kaybeder; çünkü o artık aşılmış bir şeydir. Zaten ona bağlı kalınarak **ma'rifetullah**a yükseline-mez. **Ma'rifet**in çokluk hali olan maarif, tasavvuf kitaplarında ayrı bir anlam için de kullanılır. Belli makamları katetmiş bir sûfînin, sohbet sırasında söylediği sözler ve yaptığı aktarmalar eğer onun hayâtında veya ölümünden sonra, başkaları tarafından bir kitap haline getirilirse, bu tür kitaplar genellikle Maârif veya Makâlat adını alır. Bu adla anılan çok sayıda kitap vardır.

“Sûfîlerin ittifak ettikleri noktalardan biri de şudur: Allah için delil sadece Allah'tır. (Allah'ın var ve bir olduğunu gösteren delil yine Allah'ın kendisidir). Onlara göre akıl sahibi delile muhtaç olduğu gibi akıl da bu konuda delile muhtaçtır.

Ma'rifet: Tanımak ve bilmek demektir. **Keşf, ilham, sezgi** ve manevi tecrübe ile Allah hakkında elde edilen bilgiye ma'rifetullah denilir.

Adamın biri (**Ebû Hüseyin**) **Nuri**'ye sormuş:

- Allah'ın var olduğunun delili nedir?
- Allah'ın kendisidir.
- Peki, o halde aklın durumu nedir?
- Akıl acizdir, aciz olan bir şey sadece kendisi gibi aciz olan şeyler konusunda delil olur.

Ebû Bekir Kahtabi: “Akıl sahipleri, Allah'ın varlığını imanla kabul etme ciheti hariç diğer yönlerden kahr olmuşlardır. Allah, lûtûf edip kendini akıl sahiplerine tanıtmıyorsa akıl onun var olduğunu iman cihetinden de idrak edemezdi”. Demiştir. (Akıl, Allah'ı yine Allah'ın lûtfu olan imanla bilir, başka türlü bilmek isterse mahv olur).

Muhammed b. Vasi şöyle demiştir: “hiçbir şey görmedim ki onda Allah'ı görmüş olmayayım”. Başka biri de: “ hiçbir şey görmedim ki ondan evvel Allah'ı görmüş olmayayım” Demiştir.”¹¹⁰⁰

“Bu sözün mânâsı şudur: Sen, sen olman itibariyle Allah hakkında câhilsin, bilgin yoktur. O tanıttığı için kendisini tanımaktasın. Aynı mânâyâ gelmek üzere Sehl b. Abdullah : “ **ma'rifet** bilgisizlik hakkındaki bilgidir”, (Allah hakkında bir şey bilmediğini bilmendir) demiştir.”¹¹⁰¹

“Şeyhlerden biri şöyle der: “**Ma'rifet** iki nevidir: Hakk'ı tanımak, hakîkatı tanımak. Hakk ile ilgili olan **ma'rifet**, sıfatlarından anlaşıldığı gibi Allah Taâlâ'nın birliğini kabul etmektir. Hakîkatle ilgili olan **ma'rifet** “Allah Taâlâ'nın birliğine ulaşmanın yolu yoktur; diye ârifin inanmasıdır. Zira samediyet bunu imkânsız hale getirmiştir.” Bu sebeple Rabb ihâta edilemeyecek bir hakîkat olarak ortaya çıkmıştır. Allah Taâlâ, “*İlim yönünden onu ihata edemezler*”¹¹⁰² buyurmuştur. Samed, sıfat vasıflarının mahiyeti idrak edilmeyen varlık, demektir.”¹¹⁰³

¹¹⁰⁰ Kelabâzî, *et-Taârrûf*, 93.

¹¹⁰¹ Kelabâzî, *et-Taârrûf*, 97.

¹¹⁰² Tâhâ, 20/110.

¹¹⁰³ Kelabâzî, *et-Taârrûf*, 193.

Bir işin akibeti konusunda endişeli olmak¹¹⁰⁴

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır.

*"Kim korkarsa akşam karanlığında yol alır. Kim akşam karanlığında yol alırsa hedefine varır. Haberinizi olsun Allah ın malı pahalıdır, haberinizi olsun Allah'ın malı cennettir."*¹¹⁰⁵

Ebû Bürde Âmir İbnu Ebî Mîsa (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bana, **Abdullah İbnu Ömer** (radıyallâhu anhüma): "Biliyor musun babam babana ne demiş?" diye sordu. Ben: "Bilmîyorum" dedim. Bunun üzerine: "Babam, senin babana: "Ey **Ebû Musâ!** Resûlullah (s.a.v.)'la olan İslâmımız, onunla olan hicretimiz, onunla olan bütün amellerimiz bizim için sâbit ve devamlı olsa, ondan sonra işlediğimiz amellerin de herbirinden başa baş kurtulsak bu seni memnun eder mi?" dedi. Baban, babama şu cevabı verdi: "Vallahi hayır! Biz ondan sonra cihad yaptık, namaz kıldık, oruç tuttuk, çok hayırlar işledik. Bizim elimizde çok insan müslüman oldu. Biz bütün bunların ecrini ümid ediyoruz." Babam tekrar dedi ki: "Fakat ben, **Ömer**'in ruhu yed-i kudretinde olan Zat-ı Zülcelâl'e kasem olsun, bunların bize sabit kalmasını, O'ndan sonra yaptıklarımızdan da başa baş kurtulmayı isterim." Ben atılıp: "Senin baban, vallahi benim babamdan daha hayırlıymış" dedim."¹¹⁰⁶

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadislerde ameline güvenmeyip, akibetinden endişeli olmak tavsiye edilmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de aynı şekildedir.

Uyanık olmak¹¹⁰⁷

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"Bir gün Resûlullah (s.a.v.) bize namaz kıldırdı. Sonra yüzünü cemaate çevirerek çok beliğ, çok manidar bir vaazda bulundu. Öyle ki dinleyenlerin gözleri yaşla, kalpleri de heyecanla doldu. Cemaatten biri: "Ey Allah'ın Resûlü, sanki bu, bir veda konuşmasıdır, bize ne tavsiye ediyorsunuz?" dedi. *"Size, Allah'a karşı takvâda bulunmanızı, başınızda Habeşli bir köle olsa bile emirlerini dinleyip itaat etmenizi tavsiye ederim. Zira, sizden hayâtta kalanlar benden sonra nice ihtilaflar görecek.*

¹¹⁰⁴ Müstakimzâde, a.g.e., 441.

¹¹⁰⁵ Tirmizî, Kıyâmet, 19, 2452.

¹¹⁰⁶ Buhârî, Menâkıb, u'l-Ensar, 45.

¹¹⁰⁷ Müstakimzâde, a.g.e., 452.

Öyle ise size sünnetimi ve hidayet üzere olan Hülefâ-i Râşidîn'in sünnetini hatırlatırım, bunlara uyun ve dört elle sarılın. Sonradan çıkarılan şeylere karşı da son derece dikkatli ve uyanık olun. Zira sünnette bulunana zıt olarak her yeni çıkarılan şey bir bid'attır, her bid'at de dalalettir, sapıklıktır." Buyurdu.¹¹⁰⁸

Hadiste günahlara, bid'atlara ve fitnelere karşı uyanık olmak ve onların her zaman gelebileceklerini düşünerek hazırlık yapmak gerektiği ifade edilmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de aynı şekildedir.

3.4.8. TAKVÂ¹¹⁰⁹

Genel olarak 'Allahtan korkmak' mansına gelen **Takvâ**, İslâm Dininde önemli yeri olan bir hal olup; Kişi, zaman ve zemine göre değişiklik göstermektedir. **Takvâ** ilgili şunlar bildirilmektedir.

"**Takvâ**, yüzlerinizi doğuya ya da batıya doğru çevirme değildir. Lâkin **takvâ** Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitaplara ve peygamberlere iman eden, Sevdiği malını Allah'ı hoşnud etmek için yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalan gariplere, isteyenlere ve boyunduruk altında bulunup hürriyetine kavuşmak isteyen köle ve esirlere veren, Namazı hakkıyla ifa edip zekâtı veren, sözleştiği zaman sözlerinde duran, hele hele sıkıntı ve hastalık hallerinde, savaşın şiddetleri esnasında sabreden kimselerin davranışlarıdır. İşte onlardır imanlarında samimi olanlar ve işte onlardır her türlü fenalıktan korunan takvâlılar!"¹¹¹⁰

Konu ile ilgili olarak Mutasavvıfların kanaatleri şöyledir:

"**Sehl**; "**Takvâ**, tek başına hâlleri müşâhade etmektir," demiştir. Bunun mânâsı, Allah ile sükûn bulan ve bu hâlden zevk alan bir kulun O'ndan başkasından sakınması gerekir, demektir.

Başka biri; "**Takvânın** aslı, yasak olan şeylerden uzaklaşmak ve nefis ile zıtlasmaktır. Kul, nefsin hazlarından uzaklaştığı ölçüde yakini idrak eder," demiştir."¹¹¹¹

¹¹⁰⁸ Tirmizî, *İlm*, 16, 2678; Ebû Dâvud, *Sünne*, 6, 4607.

¹¹⁰⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 436.

¹¹¹⁰ Bakarâ, 2/177.

¹¹¹¹ Kelebâzî, *et-Taârrûf*, 148.

“**Züh**d ve **takvâ** maksadıyla dünyâ zevklerinden kaçınma ve nefsin isteklerini yenmeye çalışma. Tasavvufi hal ve makamları elde etmek için harcanan sürekli ve düzenli çabalara mücahede ve riyazet denir. Riyâzet daha ziyâde, nefsin arzularına karşı koymak; mücâhede ise Ahlâk değişmesini sağlamak demektir. Riyazet ve mücâhede yolu tasfiye yoludur. Bu yolda olanlar gerek hak, gerekse halk ile olan muamelelerinde sadakât üzere olurlar. Çünkü bu yol ebrâr yoludur. İnsanın dünyâyâ bağlı bütün eğilimlerinden sıyrılması, kendini Allah'a adaması anlamına gelen riyazetin amacı, insan nefsini eğitmek, Allah sevgisi dışında kalan bütün istekleri yok etmektir. Allah'tan başka bir şey düşünmemek, dâima **zikir** ve ibâdetle meşgul olmaktır. Netice olarak riyazet, genellikle **takvâ** ve vera; doğruluk; **keşf** ve **ilham** sahibi olmak için yapılır.”¹¹¹²

Allah'ın, sahiplerine Cenneti hazırladığı **takvâ** şudur: Şirk ve ondan aşağı, Allah'ın nehyettiği her gûnahtan veya Allah'ın emrettiği herhangi bir mükellefiyeti yerine getirmemekten sakınmaktır. Yüce Mevlâ şöyle ferman ediyor: “Sizden önce kitap verilenlere de, size de Allah'tan korkun.” Diye tesviye ettik.”¹¹¹³ Bu, Allah'ın hem öncekilere dem de sonrakilere vasiyetidir. Ayrıca şöyle buyuruyor: “iyi bil ki, Allah'ın velilerine korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”¹¹¹⁴

Allah için ittikânın, O'ndan çekinmenin aslı O'ndan korkmak havf olunca, onlara korktukları azâbın yerine emniyet vaad ederek şöyle ferman ediyor: “**Takvâ** sahipleri güvenilir bir makamdadır.”¹¹¹⁵ “Oraya esenlik ve güven içinde giriniz”.¹¹¹⁶ “O halde ateşin içine atılan mı daha iyidir, yoksa kıyâmet günü güvenle gelen mi?”¹¹¹⁷

Konuyla ilgili şu haber aktarılmıştır: “Allah, kıyâmet günü, izzet ve celâlime yemin ederim ki, bugün herhangi bir kulum için iki emniyeti bir araya getirmeyeceğim. Kim dünyâda benden korkmuşsa bugün emniyette olacak, kim de dünyâda benden emin yaşıyorsa, bugün onu korutacağım, buyurmuştur.”¹¹¹⁸

Takvâ Allah'tan gelen bir nur ile O'nun sevabını ümit ederek O'na itaat etmendir. **Takvâ**, Allah'tan gelen bir nur ile azabının korkusundan O'na isyan etmeyi

¹¹¹² Kuşeyri, *Risâle*, 21-22.

¹¹¹³ Nisa, 4/131.

¹¹¹⁴ Yunus, 10/62 .

¹¹¹⁵ Duhân, 44/51 .

¹¹¹⁶ Hicr, 15/46.

¹¹¹⁷ Fussilet, 41/40 .

¹¹¹⁸ Muhâsibî, *er-Riâye*, I, 46.

terk etmendir. **Takvâ**nın organlardaki hakîkati, hakkı yerine getirmek ve günahları terk etmektir. Vicdandaki hakîkati ise, farzlarda, ihlâsla Allah'ın iradesini hâkim kılmak; Allah'ın, kullarının namaz ve oruç gibi nafîle ve benzeri bütün amellerde ise hüznle amel etmeleridir. Kulların, teşvik edildiği **Verâ**'da takvâdandır. Çünkü kul Allah'tan ittika edince **verâ**'ya kavuşur.¹¹¹⁹

Muhasibî, Allah'ın Sahipleri için hazırladığı takvâ şudur: Şirk ve ondan aşağı, Allah'ın nehyettiği her gûnahtan veya Allah'ın emrettiği herhangi bir mükellefiyeti yerine getirmemekten sakınmaktır.¹¹²⁰

"Kıyâmet günü bir münâdî seslenir: Ey Allah'ın kulları! Bu gün size korku yoktur ve siz üzölmeyeceksiniz' Bütün insanlar başlarını kaldırıp umut ederler "Biz de Allah'ın kullarıyız" derler. Münâdî, "Âyetlerimize inanıp müslüman olanlar" ifadesini ekleyince kâfirler başlarını eğler. Sonra münâdî, "İman edip **takvâ** sahibi olanlar" kaydını ekler. O zaman kibirliler de başlarını eğ muttakiler kalır.¹¹²¹

Takvâ noktasına azâmi dikkat eden mutasavvıflar ibâdetler arasına fark koymuş bir noktada önem sırasına göre ibâdetlerine dikkat etmiş ve bu konuda da tavsiyelerde bulunmuşlardır. Bu noktada **İmam Rabbanî**, "İnsanı Allahü Teâlâ'nın rızasına, sevgisine kavuşturacak işler, farzlar ve nâfileler olmak üzere ikiye ayrılır. Farzların yanında nâfilelerin hiç kıymeti yoktur. Bir farzı vaktinde yapmak vakti geçmiş ise, hemen kaza etmek, bin sene nâfile ibâdet yapmaktan daha çok faydalıdır. Hangi nâfile olursa olsun, ne kadar hâlis niyet edilirse edilsin, ister namaz, oruç, zikir, fikir olsun, ister başka nâfileler olsun, hep böyledir. Hatta farzları yaparken, bu farzın sünnetlerinden bir sünneti ve edeblerinden bir edebî gözetmek de, böyle çok faydalıdır. Öğrendiğimize göre Emîr-il-Müminin **Ömer Fârûk Hazretleri** sabah namazını cemaat ile kıldıktan sonra, cemaate baktı, eshâbından birini bulamadı. Filan kimse cemaatte yoktur buyurdu. Orada bulunanlar, "o kimse gecenin çok saatlerinde uyumaz. Nâfile ibâdet yapar. Belki şimdi uykuya dalmıştır." dediler. Halîfe, Eğer bütün gece uyuyup da sabah namazını cemaat ile kılsaydı daha iyi olurdu buyurdu. Bundan anlaşılıyor ki: Bir edebî gözetmek ve tenzîhî olsa bile, bir mekruhtan

¹¹¹⁹ Muhâsibî, *er-Riâye*, I, 51.

¹¹²⁰ El-Muhâsibî, *er-Riâye*, I, 45.

¹¹²¹ El-Muhâsibî, *er-Riâye*, I, 46.

sakınmak, zikirden ve fikirden ve murâkabeden ve teveccühden daha faydalıdır.¹¹²² Buyurur.

Kalbin Allahü teâlâdan başka şeyleri sevmesi onu karartır, paslandırır. Bu pası temizlemek lâzımdır. Temizleyicilerin en iyisi sünnet-i seniyye-i Mustafâviyyeye tâbi olmaktır, uymaktır. Sünnet-i seniyyeye uymak, nefsin âdetlerini, kalbi karartan isteklerini yok eder.¹¹²³

Şunu da bildirelim ki, tasavvuf yolunda ilerliyenlerin bilgileri, hâl ile kavuşulan bilgilerdir. Hâller de, amellerden hâsıl olur. Amelleri dürüst olan ve ibâdetleri hakkı ile yapan kimselerde hâller hâsıl olur. Bu hâller, birçok şeyleri öğrenmelerine sebep olur. Amellerin, ibâdetlerin düzgün olabilmesi için bunları tanımak, herbirinin nasıl yapılacağını bilmek lâzımdır.¹¹²⁴

Takvâ konusunda bir istikamet yolu gösteren İmam Rabbânî: “Sûre-i Haşrin yedinci âyetinde meâlen, “Resûlümün getirdiği emirleri alınız, itaat ediniz! Nehy ve yasak ettiği şeylerden sakınınız! buyruldu. Görülüyor ki, dünyâda felaketlerden, âhirette azâbdan kurtulmak için, iki şey lâzımdır: Emirlerle sarılmak, yasaklardan sakınmak!¹¹²⁵

İslâmiyette en kıymetli şey **takvâ**dır. Dînin temeli takvâdır. **Verâ** ve **takvâ**, haramlardan kaçınmak demektir. Haramlardan tamamen kaçınabilmek için, mubâhların fazlasından kaçınmalıdır. Mubâhları, lâzım olduğu kadar, kullanmalıdır. Bir insan, mubâh, yâni İslâmiyet’in izin verdiği şeylerden, her istediğini yapar, taşkınca mubâh işlerse, şüpheli şeyleri yapmaya başlar. Şüpheliler ise, haram olanlara yakındır. İnsanın nefsi, hayvan gibi, kendine düşkündür. Uçurum yanında dolaşan, birgün uçuruma düşebilir. Verâ ve **takvâ**yı tâm yapabilmek için, mubâhları lâzım olduğu kadar kullanmalı, zarûret miktârını aşmamalıdır.¹¹²⁶

Allahü teâlâ, sizi, beğendiği işleri yapmaya kavuştursun! İnsana önce îtikatını, îmanını düzeltmek lâzımdır. Bundan sonra, sâlih, yarar işleri yapmak lâzımdır. İbâdetlerin hepsini kendinde toplayan ve insanı Allahü Teâlâ’ya en çok yaklaştıran yarar şey, namazdır. Peygamberimiz, “Namaz kılan kimse, dînini kuvvetlendirir. Namaz kılmayan, elbette dînini yıkar” buyurdu. Namazı doğru dürüst

¹¹²² İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 29. Mektub, 55.

¹¹²³ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 42. Mektub, 98.

¹¹²⁴ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 29. Mektub, 55.

¹¹²⁵ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 76. Mektub, 154.

¹¹²⁶ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 76. Mektub, 155.

kılmakla şereflenen bir kimse, çirkin kötü şeyler yapmaktan korunmuş olur. Ankebût Sûresi'nin kırkbeşinci âyetinde meâlen: "Doğru kılınan namaz, insanı fahşâdan ve münkerden herhâlde uzaklaştırır" buyuruldu. İnsanı kötülüklerden uzaklaştırmayan bir namaz, doğru namaz değildir. Görünüşte namazdır. Bununla beraber, doğrusunu yapıncaya kadar, görünüşü yapmayı elden bırakmamalıdır.¹¹²⁷

Takvâ haramdan ve şüpheli şeylerden nefsinin korunması demektir. Önce şirkten, sonra günahlardan sonra şüpheli şeylerden sakınmaktadır.¹¹²⁸

Allah'ın emrine bağlılık¹¹²⁹

Âyetlerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Resulüne ve sizden olan ülülemlere de itaat edin. Eğer Allah'a ve âhirete iman ediyorsanız, hakkında ihtilafa düştüğünüz meseleyi Allah'a ve Resulüne arzediniz. Böyle yapmanız hem daha hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir."*¹¹³⁰

*"Kim Allah'a ve resulüne itaat ederse işte onlar, Allah'ın nimetlerine mazhar ettiği nebîler, siddîkler, şehidler, sâlih kişilerle beraber olacaklardır. Bunlar ne güzel arkadaşlar!"*¹¹³¹

*"Çocuk büyüüp yanında koşacak çağa erişince bir gün ona: "Evladım!" dedi, "ben rüyamda seni boğazlamaya giriştiğimi görüyorum, nasıl yaparız bu işi, sen ne dersin bu işe!" Oğlu: "Babacığım!" dedi, "hiç düşünüp çekinme, sana Allah tarafından ne emrediliyorsa onu yap. Allah'ın izniyle benim de sabırlı, dayanıklı biri olduğumu göreceksin!"*¹¹³²

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"İnsanlar Resûlullah (s.a.v.)'a: "Ey Allah'ın Resûlü! Kıyâmet günü Rabbimizi görecek miyiz?" diye sordular. O da: "Siz bulutsuz dolunay gecesinde ayı görmekten şüpheyeye düşer misiniz?" diye cevap verdi. Onlar: "Hayır! Ey Allah'ın Resûlü!" diye cevap verdiler. (s.a.v.): "Bulutsuz bir günde güneşi görmekten şüphe eder misiniz?" diye tekrar sordu. Ashab yine: "Hayır!" cevabını verdiler. Bunun üzerine: "Şunu bilin

¹¹²⁷ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 85. Mektub, 184.

¹¹²⁸ Süleyman Ateş, *Süleymanî ve Tasavvufî Tefsiri*, II, 231.

¹¹²⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 628.

¹¹³⁰ Nisa, 4/59.

¹¹³¹ Nisa, 4/69.

¹¹³² Saffat, 37/102.

ki, siz Rabbinizi de böyle göreceksiniz. Kıyâmet günü, insanlar haşrolunurlar. (Rab Teâla): "Kim Benden başka bir şeye tapıyor (itaat ediyor) idiyse ona tâbi olsun!" buyurur. Onlardan bir kısmı güneşe, bir kısmı aya, bir kısmı da putlara tabi olurlar. Orada, münâfıklarıyla birlikte bu ümmet kalır. Allah onlara tanımadıkları bir surette yaklaşır. "Ben sizin Rabbinizim!" buyurur. Oradakiler: "Senden Allah'a sığınırız. Biz, Rabbimiz bize gelinceye kadar bu yerdeyiz! Rabbimiz gelince biz onu tanırız!" derler. Derken Rableri (onların tanıyacağı surette gelir. "Ben Rabbinizim!" der. Onlar da: "Sen Rabbimizsin!" derler. Rabb Teâla onları Cennete davet eder. Cehennem üzerine Sırat kurulur. Peygamberler arasında, ümmetiyle Sırat'tan ilk geçen ben olurum. O gün peygamberler dışında kimse konuşmaz. Peygamberlerin o günkü kelimeleri da: "Allahümme sellim, Allahümme sellim (Ey Rabbimiz selâmet ver, ey Rabbimiz selâmet ver!)" olacak. Cehennemde, deve dikeninin dikenleri gibi kancalar var. Deve dikeninin dikenlerini gördünüz mü?" diye sordu. Ashab: "Evet!" deyince Aleyhissalatu vesselâm devam etti: "İşte o kancalar, tıpkı deve dikeninin dikenleri gibidir. Ancak, onların büyüklüğü ne kadardır, Allah'tan başka kimse bilmez. İnsanlar kötü amelleri sebebiyle kapar. İnsanların bir kısmı (kötü) ameli sebebiyle helak olur. Bir kısmı da ateşin içine yıkılır, sonra kurtulur. Allah, ateş ehlini kurtarmak istediklerine rahmet etmeyi irade edince, ateş ehlini Allah'a ibâdet etmiş olanları, ateşten çıkarmaları için meleklerle emreder. Melekler bu kimseleri, secde izleriyle tanırlar. Çünkü Allah Teâla Hazretleri secde mahallinin yakılmasını ateşe haram kılmıştır. Onlar böylece ateşten çıkarlar. Hepsi de ateşten kavrulmuş vaziyettedir. Üzerlerine hayât suyu dökülür. Selin getirdiği milli topraktan habbelerin filiz açıp bitmesi gibi, suyun değdiği yerler yeniden bitecek. Rabb Teâla, sonra, kullar arasındaki hükmünü tamamlayacak. Derken cennetle cehennem arasında bir kul kalacak. Bu, cennete girmede cehennemliklerin sonuncusudur. Yüzü cehenneme doğru ilerlerken: "Ey Rabbim! Yüzümü ateş tarafından çevir! Kokusu beni perişan etti, alevi de beni kavurdu" diye yalvaracak. Allah Teâla'ya, kendisine dua etmesini dilediği kadar duada bulunacak. Sonra Allah Teâla Hazretleri: "Ben bu istediğini versem, bundan başkasını da ister misin?" diye soracak. Adam: "İzzet ve celâline yemin olsun! Hayır! Bundan başkasını istemem!" diyecek ve istemeyeceği hususunda Allah'a ahd u misakta bulunacak. (Allah), bunnun üzerine yüzünü ateşten çevirecek. Adam yüzüyle cennete yönelince ve onun güzelliğini görünce, Allah'ın

dilediği bir müddet susacak. Sonra dayanamayıp: "Ey rabbim! Beni cennetin kapısına yaklaştır!" diyecek. Allah Teâla Hazretleri: "Sen bana istemiş olduğundan başka bir talepte bulunmayacağına dair ahd u misakta bulunmadın mı? Ey âdemoğlu yazık sana! Sen ne sözünden dönenmişsin!" diyecek. Adam: "Ey Rabbim! Mahlukatın en bedbahtı ben olmayayım!" diyecek. Rab Teâla: "Sana bu istediğin verilse, başka bir şey istemeyecek misin?" der. Adam: "Hayır! İzzetine ve celaline yemin olsun hayır! Başka birşey istemeyeceğim!" diyecek. Rabbi de onu mazur addedecek. Çünkü o, sabredilemeyecek bir şeyler görmüştür. Adam, Rabbine, istediği ahd u misakta bulunur. Rabbi de onu cennetin kapısına yaklaştırır. Kapıya yaklaşıp onun güzelliğini ve içindeki tarâvet ve sürûru görünce, Allah'ın dilediği kadar sesini keser. Fakat daha fazla dayanamayıp atılır: "Ey Rabbim! Beni cennete koy!" der. Rab Teâla: "Ey âdemoğlu yazık sana! Sen ne sözünden dönenmişsin! Sana verilenlerin dışında bir şey istemeyeceğine dair bana ahd u misâk vermedin mi?" diyecek. Adam: "Ey Rabbim! Beni mahlukatın en bedbahtı yapma!" diyecek. Allah onun bu haline gülecek. Sonra ona cennete girmesi için izin verecek ve: "Dile ne dilersen!" diyecek. adam dileycek. Öyle ki, hiçbir arzusu kalmayacak. Allah yine de: "Şunları şunları da iste!" deyip, istemesi gereken şeyleri zikredecek. Böylece istenecek şeyler bitince Allah Teâla Hazretleri: "Bütün bunlar, bir misliyle sana verilmîştir!" buyuracak." Ebû Sa'id der ki: "Resûlullah (s.a.v.)'ın: "Bütün bunlar, on misliyle birlikte sana verilmîştir!" dediğini işittim."¹¹³³

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyetler ve hadiste Allah'a itaat ve emirlerine bağlılığın önemi vurgulanmaktadır. Buna uyanlara müjdeler uymayanlara ise uyarılar yapılmaktadır. Müstakimzâde'nin kanaati de buna uygundur.

Takvâ ve Din'in emirlerine karşı itaati gerekli kılmak¹¹³⁴

Âyette konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"Kim Allah'a ve resulüne itaat ederse işte onlar, Allah'ın nimetlerine mazhar ettiği nebîler, siddîkler, şehidler, sâlih kişilerle beraber olacaklardır. Bunlar ne güzel arkadaşlar!"¹¹³⁵

¹¹³³ Tirmizî, *Fedâilu'l-Cihâd*, 16, 1647.

¹¹³⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 436.

¹¹³⁵ Nisa, 4/69.

Âyetteki ifadeden de anlaşıldığı gibi dinin emirlerine itaat “Müslümanım” diyenin vazifesidir. Bu konuda kendisinin vazifesi olmayan şeylere karışması uygun değildir. Müstakimzâde’nin kanaati de buna uygundur.

Tüm duruş ve hareketlerde Şeriatin Hududunu gözetmek¹¹³⁶

Konu ile ilgili olarak âyetlerde şöyle buyurulmaktadır:

“Allah ve Resulü herhangi bir meselede hüküm bildirdikten sonra, hiçbir erkek veya kadın müminin, o konuda başka bir tercihte bulunma hakları yoktur. Kim Allah’a ve elçisine isyan ederse besbelli bir sapıklığa düşmüş olur.”¹¹³⁷

“Bu fâsıklar o kimselerdir ki Allah’a kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler. Allah’ın riâyet edilmesini emrettiği ilişkileri keserler ve yeryüzünde fitne ve fesat çıkarırlar. İşte bunlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.”¹¹³⁸

“Allah’ın indirdiği ile hükmetmeyenler, işte onlar kâfirlerdir...” “Allah’ın indirdiği ile hükmetmeyenler işte onlar zâlimlerdir...” “...Allah’ın indirdiği ile hükmetmeyenler, işte onlar fâsıklardır!”¹¹³⁹

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'inde: "Kadınlarınızdan fuhşu irtikâb edenlere karşı içinizden dört şahid getirin. Eğer şehâdet ederlerse onları ölüm alıp götürünceye, yahud Allah onlara bir yol açıncaya kadar. Kendilerini evlerde alıkoyun insanlarla ihtilattan menedin"¹¹⁴⁰ buyurdu. Cenab-ı Hakk, bu âyette zinâ meselesinde önce kadını zikrettikten sonra, erkeği kadınla birlikte ele alarak şöyle demiştir: "Sizler-den fuhşu irtikâb edenlerin her ikisini de kınayarak eziyete koşun. Eğer tevbe edip nefislerini ıslah ederlerse artık onlara eziyetten vazgeçin. Çünkü Allah tevbeleri çok kabul eden, en çok esirgeyendir"¹¹⁴¹ Cenab-ı Hakk bu âyeti, celilede âyetiyle neshederek şöyle buyurdu: "Zinâ eden kadınla zinâ eden erkekten her birine yüzer deynek vurun. Eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız bunlara, Allah'ın dinini tatbik hususunda, acıyacağınız tutmasın. Mü'minlerden bir zümre de

¹¹³⁶ Müstakimzâde, a.g.e., 428.

¹¹³⁷ Ahzab, 33/139.

¹¹³⁸ Bakarâ, 2/27.

¹¹³⁹ Mâide, 5/44-45-47.

¹¹⁴⁰ Nisa, 4/15.

¹¹⁴¹ Nisa, 4/16.

bunların azabına bu cezalarına şahid olsun"¹¹⁴² Sonra Nur Sûresi'nde recm âyeti nâzil oldu. Önceki celdeyi emreden vahiy bekâr zâni içindi. Sonra recm âyeti tilâvetten kaldırıldı, ancak hükmü bâki kaldı."¹¹⁴³

"**Hz. Ömer**'e, zinâ yapmış olan deli bir kadın getirildi. (Recm edilip edilemeyeceği hususunda) halkla istişare ederek recmedilmesine hükmetti. Kadına **Hz. Ali** (radıyallahu anh) uğradı. Hazırlığı görünce: "Bunun hâli nedir?" diye sordu. Kendisine: "Falanca kabileden deli bir kadındır, zinâ yapmıştır. **Hz. Ömer** (radıyallahu anh), recmedilmesine hükmetmiştir" dediler. **Hz. Ali** (radıyallahu anh): "Kadını geri götürün!" dedi, sonra **Hz. Ömer**'e uğrayıp: "- Ey mü'minlerin emîri! Bilirsin ki, Resûlullah (s.a.v.): *"Kalem üç kişiden kaldırılmıştır artık onlar yaptıklarından sorumlu değildirler: Büluğa erinceye kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyuyandan, şifa buluncaya kadar bunamıştan."* Bu bîçare kadın falanca kabilenin bunağıdır. Ona tecavüz eden, muhakkak ki aklî noksanlığı sırasında tecevüz etmiştir" dedi."¹¹⁴⁴

"Hırsızlık yapan Mahzumlu kadının durumu Kureyşlileri fazlasıyla üzdü." Bu kadın hakkında Resûlullah (s.a.v.) nezdinde kim müessir bir şefaatte bulunabilir?" diye adam aradılar. "Bu işe, sadece Resûlullah (s.a.v.)'ın çok sevdiği **Üsâme İbnu Zeyd** (radıyallâhu anhümâ) cür'et edebîlir" dediler. **Üsâme** huzûra çıkarak, Resûlullah (s.a.v.)'a şefaattalebinde bulundu. Efendimiz: *"Allah'ın hududundan bir hadd hususunda şefaattalebi mi ediyorsun?"* diye çıkıştı. Sonra kalkıp cemaate şu hitabede bulundu: *"Sizden öncekileri helâk eden şey şudur: İçlerinden şerefli birisi hırsızlık yaptı mı onu terk edip, ceza vermezlerdi. Aralarında kimsesiz zayıf birisi hırsızlık yapınca derhal ona hadd tatbik ederlerdi. Allah'a yemin olsun! Muhammed'in kızı **Fatıma** hırsızlık yapmış olsa mutlaka onun da elini keserdim."*¹¹⁴⁵

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyetlerde meselelerin çözümü esnasında dinin emir ve yasakları doğrultusunda çözüme gidilmesi istenmektedir. âyet ve hadislerde en önemli ölçülerin Şer'i Ölçüler olduğu ve bunlara mutlak surette uyulması gerektiği ifade edilmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de bu şekildedir.

¹¹⁴² Nur, 24/2.

¹¹⁴³ Ebû Dâvud, *Hûd,ud*, 23, 4413.

¹¹⁴⁴ Ebû Dâvud, *Hûd,ud*, 16, 4399-4400-4401-4402.

¹¹⁴⁵ Buhârî, *Hûd,ud*, 11, 12, 14, *Şehâdât*, 8, *Enbiyâ*, 50, *Fedâilu'1-Ashâb*, 18, *Megâzî*, 52; Müslim, *Hûd,ud*, 8, 1688; Tirmizî, *Hûd,ud*, 9, 1430; Ebû Dâvud, *Hûd,ud*, 4, 373-4374; Nesâî, *Sârik*, 5, 8-74-75.

Günahlardan uzak durmak¹¹⁴⁶

Konu ile ilgili olarak âyette şöyle buyurulmaktadır:

“Onlar öyle kimselerdir ki büyük günahlardan ve hayâsız çirkin işlerden kaçınırlar, kızdıkları zaman öfkelerini yutar, karşıdakinin kusurlarını affederler.”¹¹⁴⁷

Âyetten açıkça anlaşıldığı gibi günahlar ve çirkin işlerden uzak durulmalıdır. Müstakimzâde de aynı görüştedir.

İnkâr etmemek¹¹⁴⁸

Konuyla ilgili olarak âyetlerde şöyle buyurulmaktadır:

“İyi düşünün ki Allah’ın resulü sizin aranızda bulunmaktadır. Şayet o birçok işte size uysaydı, haliniz yaman olurdu. Ama Allah size imanı sevdirdi ve onu kalplerinizde güzelleştirdi; inkârdan, fâsıklıktan ve isyandan ise sizi iğrendirdi. İşte Allah’tan bir lütuf ve nimet olarak doğru yolda yürüyenler onlardır. Allah her şeyi hakkıyla bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.”¹¹⁴⁹

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

“Şeytan da, melek de insanoğluna sokularak onun kalbine birtakım şeyler atarlar. Şeytanın işi kötülüğe çağırmak, sonu fenâ ve zararlı olan şeylere teşvik etmek ve hakkı yalanlamak, haktan uzaklaştırmaktır. Meleğin işi hak ve hayra, iyiliğe çağırmak ve kötülükten uzaklaştırmaktır. Kim içinde hakka, hayıra, iyiliğe çağıran bir ses duyarsa bilsin ki bu Allah'tandır ve hemen Allahu Teala'ya hamdetsin. Kim de içinde şerr ve inkâra çağıran bir fısıltı duyarsa ondan uzaklaşsın ve hemen şeytandan Allah'a sığınsın. Şeytan sizi fakir olacaksınız diye korkutur, size cimriliği emreder.”¹¹⁵⁰

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyette ve hadiste inkâr ve küfür açıkça çirkin gösterilmîş ve uzak durulması istenmektedir. Müstakimzâde’nin kanaati de bu istikamettedir.

¹¹⁴⁶ Müstakimzâde, a.g.e., 436.

¹¹⁴⁷ Şûrâ, 42/37.

¹¹⁴⁸ Müstakimzâde, a.g.e., 447.

¹¹⁴⁹ Hucûrât, 49/7,8

¹¹⁵⁰ Bakarâ, 2/268.

İnancın ve niyetin sağlamlaştırılması¹¹⁵¹

“Tâlip ve sâlikin önce inancını sonra niyetini sağlamlaştırması gerekir.”¹¹⁵²

Âyette konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

“Allah iman edenleri hem dünyâda hem Âhirette o sabit söz üzerinde sağlam bir şekilde tutar. Zâlimleri ise şaşırır. Allah elbette dilediğini yapar.”¹¹⁵³

Hasislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"Fetihten sonra artık hicret yoktur. Ancak cihad ve niyet vardır. Öyleyse askere çağırıldığınız zaman hemen asker olun!"¹¹⁵⁴

"Allah, bu beldeyi semâvat ve arzı yarattığı zaman haram kıldı. Burası, Kıyâmete kadar Allah'ın haramıyla haramdır (onu insanlar haram kılmamıştır). Benden önce kimseye orada kıtal helal olmadı. Bana da günün bir müddetinde helal kılındı. Burası Kıyâmete kadar Allah'ın haramıyla haramdır. Allah'a ve Ahirete inanan hiçkimseye, orada kan dökmesi helal değildir. Ayrıca onun dikenini koparılmaz, av hayvanı ürkütülmez, buluntusu da alınmaz yerinde bırakılır. Ancak ilan edip sahibini arayacak olanlar alabilir. Mekke'nin otu da biçilmez!" Abbas radiyallahu anh atılarak: "Ey Allah'ın Resûlü! İzhir otu hariç olsun" dedi. Aleyhissalatu vesselâm: "İzhir hariç!" buyurdu."¹¹⁵⁵

"Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır. Öyleyse kimin hicreti Allah'a ve Resûlüne ise, onun hicreti Allah ve Resûlü'nedir. Kimin hicreti de elde edeceği bir dünyâlığa veya nikâhlanacağı bir kadına ise, onun hicreti de o hicret ettiği şeydir."¹¹⁵⁶

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyet ve hadislerden anlaşıldığı gibi imanının korunması ve niyetin sıhhatli bir şekilde devam ettirilmesi gerekmektedir. İnsan devamlı olarak kendini kontrol etmeye çalışmalıdır. Ruhunu teslim ettiği ana kadar bunu devam ettirmelidir. Müstakimzâde'nin kanaati de aynıdır.

¹¹⁵¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 443.

¹¹⁵² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 443.

¹¹⁵³ İbrâhim, 14/27.

¹¹⁵⁴ Tirmizî, *Tefsir*, 991.

¹¹⁵⁵ Buhârî, *Cezau's-Sayd*, 9, Hacc, 43, *Cenâiz*, 77, *Büyû*, 28, *Megâzî*, 52; Müslim, *Hacc*, 445, 1353; Nesâî, *Hacc*, 110, 5-203-204; Ebû Dâvud, *Menâsik*, 90, 2017-2018.

¹¹⁵⁶ Buhârî, *Bed'ü'l-Vahy*, 1, *Itk*, 6, *Menâkıb, u'l-Ensâr*, 45, *Nikâh*, 5, *Eymân*, 23, *Hiyel*, 1; Müslim, *İmâret*, 155, 1907; Ebû Dâvud, *Talâk*, 11, 2201; Tirmizî, *Fedâilu'l-Cihâd*, 16, 1647; Nesâî, *Tahâret*, 60, 1-59-60.

Haşyetullah'tan kaygılı olmak¹¹⁵⁷

Âyette konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"Rab'lerini görmedikleri halde, O'na karşı saygılı davrananlara mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır."¹¹⁵⁸

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"Allahu Teâlâ Hazretleri şöyle seslenir: "Beni bir gün zikreden veya bir makâmda benden korkan kimseyi ateşten çıkarın!"¹¹⁵⁹

"Sizden önce yaşayanlar arasında **Kifl** adında biri vardı. Bildiğinden hiç şaşmazdı. İhtiyaç içinde olduğunu bildiği bir kadına gelerek, altmış dinar verdi. Kadından kâm almak üzere teşebbüse geçince kadın, titredi ve ağladı. "Niye ağlıyorsun?" diye sorunca, kadın: "Bu benim hiç yapmadığım haram bir amel. Bu günaha beni razı eden de fakrımdır!" dedi. Adam da: "Yani sen şimdi Allah korkusuyla mı ağlıyorsun? Öyleyse, Allah'tan korkmaya ben senden daha layıkım! Haydi, git, verdiğim para da senin olsun. Vallahi ben bundan böyle Allah'a hiç asi olmayacağım!" dedi. Adam o gece öldü. Sabah, kapısında şu yazılı idi: "Allah **Kifl**'i mağfiret etti!" Halk bu duruma şaşırarak kaldı. Allah o devrin peygamberine **Kifl**'in durumunu vahyen bildirinceye kadar şaşkınlık devam etti."¹¹⁶⁰

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyet ve hadislerde Allah'tan hakkıyla korkmak gerektiği ifade edilmektedir. Müstakimzâde de aynı kanaattedir.

Gözü yaşlı olmak¹¹⁶¹

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"Resûlullah (s.a.v.)'la birlikte **Demirci Ebû Seyf** radiyallahu anh'ın yanına girdik. O, Resûlullah (s.a.v.)'ın oğlu İbrahim'in sütbabası idi. (s.a.v.) oğlunu aldı, öptü ve kokladı. Daha sonra yanına tekrar girdik. İbrahim can çekişiyordu. Bu manzara karşısında (s.a.v.)'ın gözlerinden yaş boşandı. **Abdurrahman İbnu Avf** radiyallahu anh: "Sen de mi (ağlıyorsun) ey Allah'ın Resülü?" dedi. (s.a.v.): "Ey **İbnu Avf**! Bu merhamettir!" buyurdu ve ağlamasına devam etti. Sonra şöyle söyledi:

¹¹⁵⁷ Müstakimzâde, a.g.e., 447.

¹¹⁵⁸ Mülk, 67/12.

¹¹⁵⁹ Tirmizî, Cehennem, 9, 2597.

¹¹⁶⁰ Tirmizî, Kıyâmet, 49, 2498.

¹¹⁶¹ Müstakimzâde, a.g.e., 447.

"Gözümüz yaş döker, kalbimiz hüznü çeker, fakat Rabbimizi razı etmeyecek söz sarfetmeyiz. Ey İbrahim! Senin ayrılmandan bizler üzgünüz!"¹¹⁶²

Hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.)'in oğlunun vefatından dolayı ağladığını görüyoruz. Kişi üzüldüğü şeyler başına geldiğinde veya duygulandığında ağlayabilir. Fakat bu, kesinlikle Allah'a isyan içerikli olmamalıdır. Müstakimzâde'nin kanaati de bu şekildedir.

Helalinden yemek¹¹⁶³

Konu ile ilgili olarak âyetlerde şöyle buyurulmaktadır:

"Bir de, birbirinizin mallarını haksız yollarla yemeyin. Halkın mallarından bir kısmını, bile bile haksız yere yemek için, rüşvetlerle hâkimlere koşmayın."¹¹⁶⁴

"Allah'ın size rızık olmak üzere yarattığı şeylerden helal ve temiz olarak yeyin! Kendisine iman ettiğiniz Allah'a karşı gelmekten sakının!"¹¹⁶⁵

Hadiste konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"Cahiliye halkı, birçok şeyi helal addedip yiyor, birçoğunu da pis addederek yemiyordu. Allah Teâla Hazretleri Resûlün'ü gönderdi, kitabını indirdi, helalini helal, haramını da haram kıldı. Helal kıldığı helaldir, haram kıldığı da haramdır, sükût buyurduğu da aff edilmîştir." **İbnu Abbas**, sonra şu Âyet-i Kerimeyi okudu: "Ey Muhammad! De ki: "Bana vahyolunanda, leş, akıtılmış kan, domuz eti, -ki pistir- ve günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilen hayvandan başkasını yemenin haram olduğuna dair bir emir bulamıyorum. Fakat darda kalan, -başkasının payına el uzatmamak ve zaruret miktarını aşmamak üzere- bunlardan da yiyebilir. Doğrusu Rabbin bağışlar ve merhamet eder"¹¹⁶⁶

Konuya örnek olarak verdiğimiz âyetler ve hadiste Allah'ın haram kıldığı veya haram yolla elde edilen şeylerin yenmesi yasaklanmıştır. Eğer yenilmediğinde ölmeyecekse bunlardan yenmemelidir. Müstakimzâde'nin kanaati bu yöndedir.

¹¹⁶² Buhârî, *Cenâiz*, 44; Müslim, *Fezâil*, 62, 2315; Ebû Dâvud, *Cenâiz*, 28, 3126.

¹¹⁶³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 447.

¹¹⁶⁴ Bakarâ, 2/188.

¹¹⁶⁵ Mâide, 5/88.

¹¹⁶⁶ En'am, 5/145; Ebû Dâvud, *Et'ime*, 31, 3800.

Şeriatın takdir ettiği sınırların dışına çıkmamak¹¹⁶⁷

Konu ile ilgili olarak hadislerde şöyle buyurulmaktadır:

H. Aişe radiyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) iki iş arasında muhayyer bırakılırsa, mutlaka en kolayını tercih ederdi. Yeter ki bu, günah olmasın. Eğer bir iş günah idiyse, günaha karşı insanın en uzak duranı idi. (s.a.v.) kendisi için hiç intikam aramadı. Ama Allah'ın bir haramı ihlâl edilince o zaman Allah için intikam alırdı."¹¹⁶⁸

*"Kalem üç kişiden kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, ihtilâm oluncaya kadar çocuktan, akli erinceye kadar mecnundan."*¹¹⁶⁹

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadislerde Şer'i sınırların dışına çıkılmadığı takdirde muhayyerliğin olduğu görülmektedir. Müstakimzâde de bu kanaattedir.

Çirkin işi sebepli olarak ve zaruri durumlarda yapmak¹¹⁷⁰

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"Resûlullah (s.a.v.)'a namazda çakıllara dokunup düzlemekten sorulmuştu, şu cevabı verdi: *"Mutlaka yapmak zorunda isen bari bir kere yap!"*¹¹⁷¹

İbnu'l-Firasi'nin anlattığına göre, babası radiyallahu anh: "Ey Allah'ın Resûlü! İhtiyacımı başkasından isteyeyim mi?" diye sormuş, (s.a.v.) da: *"Hayır, isteme! Ancak istemek zorunda kalmışsan, bari sâlihlerden iste!"* buyurmuşlardır."¹¹⁷²

"Cahiliye halkı, birçok şeyi helal addedip yiyor, birçoğunu da pis addederek yemiyordu. Allah Teâla Hazretleri Resûlü'nü gönderdi, kitabını indirdi, helalini helal, haramını da haram kıldı. Helal kıldığı helaldir, haram kıldığı da haramdır, sükût buyurduğu da aff edilmîştir." **İbnu Abbas**, sonra şu Âyet-i Kerimeyi okudu: *"Ey Muhammad! De ki: "Bana vahyolunanda, leş, akıtılmış kan, domuz eti, -ki pistir- ve günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilen hayvandan başkasını yemenin haram olduğuna dâir bir emir bulamıyorum. Fakat darda kalan, -başkasının payına*

¹¹⁶⁷ Müstakimzâde, a.g.e., 431.

¹¹⁶⁸ Buhârî, *Menâkıb*, 23, *Edeb*, 80, *Hûd,ud*, 10, 42; Müslim, *Fezâil*, 77, 2327; Muvatta, *Husnû'l-Hulk*, 2, 2-903; Ebû Dâvud, *Edeb*, 5, 4785.

¹¹⁶⁹ Ebû Dâvud, *Hûd,ud*, 16, 4398-4403; Tirmizî, *Hûd,ud*, 7, 423; Nesâî, *Talâk* 21, 6-156.

¹¹⁷⁰ Müstakimzâde, a.g.e., 445.

¹¹⁷¹ Buhârî, *Amel fi's Salât*, 8; Müslim, *Mesâcid*, 46, 545; Ebû Dâvud, *Salât*, 175, 946; Tirmizî, *Salât*, 279, 380; Nesâî, *Sehv*, 8, 3-7.

¹¹⁷² Ebû Dâvud, *Zekât*, 28, 1646; Nesâî, *Zekât*, 84, 5-95.

el uzatmamak ve zaruret miktarını aşmamak üzere- bunlardan da yiyebilir. Doğrusu Rabbin bağışlar ve merhamet eder”¹¹⁷³

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadislerde dinde hoşgörülmeleyen bir fiilin zaruri durumlarda, ihtiyacı gidermek için yapılabileceği ifade edilmektedir. Müstakimzâde de aynı kanaattedir.

İrzını koruyarak Dinine ikramda bulunmuş olmak¹¹⁷⁴

Âyette onu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

“Onlar mahrem yerlerini günahlardan korurlar. Yalnız eşleri ve cariyeleri ile ilişki kurarlar. Çünkü bunu yapanlar ayıplanamazlar. Ama bu sınırın ötesine geçmek peşinde olanlar, işte onlardır haddi aşanlar!”¹¹⁷⁵

Âyette mahrem yerlerini koruyarak ve sadece kendilerine helal olanlarla ilişkiye girenler övülmektedir. Müstakimzâde de bunu tavsiye etmektedir.

3.4.9. İHLÂS

İhlâs, müslümanın gayesi olan ‘Allah Rızası’nı kazanmanın en önemli sebeplerindendir.

Bu konuda şöyle Mutasavvıflar buyurmuşlardır.

"Resülullah (s.a.v.) **H. Dâvud**'u zikredince, onu *"insanların en âbidi yani çok ve en ihlâslı ibâdet yapanı"* olarak tavsif ederdi."¹¹⁷⁶

Ebû Abbas b. Atâ; “Hâlis amel hangisidir,” sorusuna şu cevabı verdi: “Amelin değerini yok eden ucb, riyâ ve karşılık bekleme gibi afetlerden arınmış olan.”

Ebû Yakup Sûsi şöyle demiştir: “Hâlis amel odur ki, meleğin haberi olmaz ki sevabını yazsın, şeytanın haberi olmaz ki bozsun, nefsin, haberi olmaz ki onu vesile yaparak kendini beğensin.”

¹¹⁷³ En'am, 5/145; Ebû Dâvud, Et'ime, 31, 3800.

¹¹⁷⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 438.

¹¹⁷⁵ Mu'minun, 23/5.

¹¹⁷⁶ Tirmizî, *Da'avât*, 74, 3485. Muvatta, *Kur'an*, 25, 212; Nesâî, *İftitah*, 112, 2-196.

Bu sözün mânâsı şudur: Hâlis amel, kulun her şeyden kesilerek Ulu ve Yüce Allah'a yönelmesi ve işlediği her işten dolayı O'na dönmesi her fiilin bir tevbe sebebi olarak görmesidir. Muvaffak kılan Allah'tır."¹¹⁷⁷

"O günün dehşetini ve o günün ihlâsla yapılan iyiliklere olan ciddi ihtiyacı anlayan kimse, kıyâmet gününün sabah veya akşam gelip onu, ihlâsla yapmadığı bir namazda, oruçta, huşû'da, gazvede veya Allah yolunda düşmânâ saldırı anında yakalamasından ve amellerinin boşa gidip iyiliklerin günahlardan daha az bir seviyeye düşmesinden korkar. Şayet dünyâda yaptığı amellerinde ihlâslı olsa, iyilikleri günahlarına tercih edilir ve bununla Cennet'e girer. Ama amelleri **ihlâs**sızlıktan boşa gidince, günahlar tercih edilir. İyilik az ve hafif olur."¹¹⁷⁸

İhlas'ta Allah'ın dışındakilerden uzaklaşma, ayrılık ve kurtuluş anlamı da vardır. **İhlâs** kelimesi, terim olarak "ibâdet ve iyilikleri riyâdan ve çıkar kaygılarından arındırıp sadece Allah için yapmak" demektir. İman ve amel dürüstlüğü olarak tanımlanabilecek **ihlâs**ın nihâî anlamı Allah dışındaki herşeyden uzaklaşmaktır. **İhlâs**, bir şeyi saf, temiz ve artırılmış hale getirmek, kalbi temizlemek, çıkar ve şöhrat amacı güdülmemeyen, içten, riyâsız, samimi sevgi ve bağlılık demektir. İslâmî literatürde ihlâs, daha geniş olarak şirk ve riyâdan, bâtil inançlardan, kötü duygulardan, çıkar hesaplarından ve genel mânâda gösteriş arzusundan kalbi temizlemeyi, her türlü hayırlı faâliyete iyi niyetle yönelmeyi ve her durumda yalnızca Allah'ın rızâsını gözetmeyi ifade eder.¹¹⁷⁹

İhlâsın, kişinin tüm hayâtını kapsadığı, bir başka deyişle, hem iman hem de ameli ilgilendiren bir kavram olduğu, şeytanın saptıramadığını¹¹⁸⁰ belirten ifâdelerden de anlaşılmaktadır. Çünkü aynı olgu "Şeytanın, iman edip sadece Rab'lerine tevekkül edenler üzerinde hiçbir otoritesi bulunmamaktadır. Onun otoritesi, sadece kendisini velî edinip Allah'a şirk koşanlar üzerindedir."¹¹⁸¹ âyetiyle birlikte düşünülürse, ihlâsın şu şekilde açıklanabileceği görülür: **İhlâs**, Allah'a iman edip sadece O'na tevekkül etmek, şeytanı dost edinmemek ve Allah'a şirk koşmamaktır. Yapılan ibâdet ve işlerde gösterişe yer vermeme, ibâdet ve tâatda riyâdan uzaklaşma hali ve kalbin safâsına keder veren şeyden kalbi uzak tutmak. Sırf

¹¹⁷⁷ Kelebâzî, *et-Taârrûf*, 149.

¹¹⁷⁸ Muhâsibî, *er-Riâye*, I, 161.

¹¹⁷⁹ Gazzâlî, *İhyâ*, 4/379-380; Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, 155; *Lisânu'l-Arab*, "huls" mad.

¹¹⁸⁰ Yûsuf, 12/24; Hicr, 15/40; Sâd, 38/83.

¹¹⁸¹ Nahl, 16/99-100.

Allah rızâsını düşünmek, ona göre hareket etmek ve sadece Allah için ibâdet etmek, ihlâs kavramıyla ifade edilir. İbâdet ve tâati sırf Allah için yapmak, dini yalnız O'na özgü kılmak anlamına gelen **ihlâs**, tevhid inancının rûhudur. Bunun için kul, sırf Allah rızâsını kazanmak amacıyla Hakk'a kulluk yapmalı, ibâdetlerine asla yapmacık, gösteriş, başkasının beğenisini kazanma düşüncesi karıştırmamalıdır. "Hak'tan başka bir şey düşünmekten korunmak" şeklinde de tanımlanan ihlâs, işleri gösteriştan korur, sahibini gerçek takvâyâ götürür. **Ebû Ali el-Dekkak**: "**ihlâs**, halkı düşünmekten korunmak, nefsi düşünmekten arınmaktır. Muhlis, riyâsı olmayan sâdık, kendini beğenmeyen adamdır" demiştir.¹¹⁸²

Fudayl bin İyâd: "Halk için ameli terketmek, riyâdır; halk için amel etmek ise şirktir. **ihlâs**, Allah Teâlâ'nın bu iki şeyden seni âfiyette kılmasıdır" diyor. **H. Ebû Bekir** (r.a.) bir hutbesinde şöyle der: "Biliyorsunuz ki, mâlum bir ecelin peşinde gece-gündüz koşuyoruz. Allah Teâlâ'nın rızâsı için söylenmeyen hiçbir şeyde hayır yoktur. Aziz ve Celil olan Allah'ın yolunda harcanmayan hiçbir malda hayır yoktur. Bilgiçlik taslayarak gurura kapılanlarda hayır olmadığı gibi, Allah için yaptıklarında insanların kınamasından endişeye düşenlerde de hayır yoktur." Mü'minler bütün söz ve fiillerinde Allah'ın rızâsını gözetmek zorundadırlar. Eğer insanların hoşlarına gitmek niyetiyle amelde bulunurlarsa, kendi kendilerini helâk ederler. Nitekim *Uhud* savaşında mü'minlerin en önde savaşanlarından birisi de **Kuzman** idi. *Medine*'deki hurmalıklarını korumak niyetiyle savaştığı için cehennemlik olmuştur.¹¹⁸³

Zâhidlere ve muttakîlere göre **ihlâs**, kulun bütün amellerini sadece Hak için îfâ etmesi, halkın değerlendirmesini kesinlikle dikkate almamasıdır. Zâhidler, kulun yaptığı amel ve ibâdetleri yok sayması, bunlara bakıp da kendini beğenmemesi lâzım geldiğini özellikle belirtmişlerdir. Bunu sağlamak için amel ve ibâdetleri halktan ve nefisten korumak gerekir. Sadece ibâdet türünden olan davranışlarda değil; tüm dünyâ işlerinde de ihlâs aranır. **ihlâs**ın anlamını derinleştiren zâhidler, kulun işlediği iyi amellerin Hakk'ın bir lutfu olduğunu söylemişler, bunları kendisinden bilmesini ihlâs eksikliğine bağlayarak edebe aykırı bulmuşlardır. **Zünnûn el-Mısırî**'ye göre hayırlı işlerinden dolayı övülme ile yerilmenin eşit olması, işlenen amellerin unutulması ve sevap almayı gerektirdiğinin düşünülmemesi kişinin ihlâslı oluşunun alâmetleridir. Her şeyin fâili olarak Hakk'ı gören insan, amel ve ibâdetlerinin sahibi

¹¹⁸² Kuşeyrî, *Risâle*, 358.

¹¹⁸³ Kuşeyrî, *a.g.e.*, , 37.

olarak kendini göremez. Yalnızlığı sevmek ve kimsenin görmediği yerlerde ibâdet etmek de **ihlâs**lı olmayı sağlar. İbâdetin rûhu **ihlâs**tır. **İhlâs**sız amelin de amelsiz ihlâsın da kula bir faydası yoktur; bununla beraber **ihlâs**sız amel, amelsiz **ihlâs**tan daha kötüdür. Çünkü davranışlara değer ve sevap kazandıran ihlâstır. Çok ibâdetle değil; ibâdetteki ihlâsla kurtuluşa erileceğini söyleyen zâhidler, insanın ihlâslı ve samimi olmasını, ancak ihlâslı olduğunu iddiâ etmemesini bir ilke olarak benimsemişlerdir. **Ebû Bekir ed-Dekkâk**, ihlâslı olduğu kanaatini taşımanın ihlâs eksikliğinden kaynaklandığını söyler. Allah, bir kulunun **ihlâs**ını makbul kılmak istediği zaman, onun **ihlâs**ını görmesine engel olur; o zaman kul, “muhlis” değil; Kur’an’daki tâbiriyle “muhlâs” olur.¹¹⁸⁴ Muhlis, kendi irâdesi ve gayretiyle **ihlâs**a kavuşan, muhlâs ise, Allah tarafından kendisine ihlâs bağışlanan kimsedir. İhlâs konusundaki fikirleriyle tanınan **Yusuf bin Hüseyin er-Râzî**, dünyâda en değerli şeyin ihlâs olduğunu, fakat kendisinin, gönlünden riyâyı söküp atmak için bütün gücüyle çalıştığı halde riyânın kalbinde başka bir renkle yeniden yeşerdiğini söyleyerek her durumda ihlâslı kalmanın zorluğuna işaret eder.¹¹⁸⁵

Doğruluğun özel bir şekli olarak görülen ve bazen niyet anlamında kullanılan ihlâs, insanın rûhunda son derece gizli bir niteliktir, hatta o bir sırdır. Nitekim bir kudsî hadiste, “**İhlâs**, sırlarımdan bir sırdır, onu sevdiğim kulumun kalbine tevdi ederim” diye buyrulduğu söylenir.¹¹⁸⁶

Cüneyd-i Bağdâdî’ye göre **ihlâs** o kadar gizlidir ki, melek onu bilmediği için sevap hânesine yazamaz, şeytan bilmediği için onu bozamaz, nefis bilmediği için şırmamaz. Böyle olunca başkaları bir yana, **ihlâs**lı olduğunu kişinin kendisi bile kesin olarak bilemez, onun için de nefsinin dâima denetim altında tutması gerekir.¹¹⁸⁷

Sual: **İhlâs**, islâmiyetin bir parçası olunca, bunu elde etmek, herkese vâcibdir. Hakikî **ihlâs**, fena makamına varmayınca hâsıl olmaz ise, ebrârın âlimleri ve sâlih insanlardan fena derecesine varmayanlar, ihlâsa kavuşamayacaktır. İslâmiyetin üçüncü parçası olan **ihlâs**ı elde etmemeleri günah olacak, değil mi?

¹¹⁸⁴ Meryem, 19/51.

¹¹⁸⁵ Kuşeyrî, *Risâle*, 440.

¹¹⁸⁶ Kuşeyrî, *a.g.e.*, 444.

¹¹⁸⁷ Müstakimzâde *a.g.e.*, 446.

Cevap: Âlimlerde, sâlihlerde, **ihlâs**tan bir kısım, bir parça hâsıl olur. Fenadan sonra ise ihlâs, tamam olur. Her parçası hâsıl olur. Demek ki, fena olmadan **ihlâs**ın hakîkati, tamamı hâsıl olmaz. Fakat bir kısmı hâsıl olabilir.¹¹⁸⁸

Seyr ve sülûktan maksat, yani tasavvuf yolculuğundan maksat, **ihlâs** makâmına varmaktır. **ihlâs** makâmına kavuşabilmek için, enfüsî ve afâkî mabutlara tapınmaktan kurtulmak lâzımdır. **ihlâs**, İslâmiyetin üç kısmından birisidir. Çünkü İslâmiyet üç kısımdır: İlm, amel ve ihlâs.¹¹⁸⁹

İlmi ve ameli, islâmiyet gösterir. İlmin ve amelin ruhu gibi, kökü gibi olan ihlâsı elde etmek için, tasavvuf yolunda ilerlemek lâzımdır. (**Seyr-i ilallah**) yâni Allahü Teâlâ'ya doğru olan yol gidilmedikçe, **Seyr-i fillah** hâsıl olmadıkça, tâm **ihlâs** elde edilemez. Muhlislerin olgunluğuna kavuşulamaz. Evet, müminlerin hepsi bazı ibâdetlerinde, az da olsa, güçlülükle ihlâs elde edebîlir.¹¹⁹⁰

Bu, öyle bir nîmettir ki, Allahü Teâlâ dilediği kullarına verir. Devamlı **ihlâs** sahiplerine (Muhlas) denir. **ihlâs**ı devamsız olup, ihlâs elde etmek için uğraşanlara (Muhlis) denir.

İslâm'da nihâî hedef insandır. Yani insanın mükemmelleşip kemâl derecesine ulaşması, aslî temiz fitratına kavuşması temel hedeftir. İşte insan, aslî fitratına, sun'î/yapmacık şeylerden arınarak, samimi olarak ulaşır. Her insanı memnun etmek için çaba sarfeden, şirin görünmeye özen gösteren, zamanla kişiliğini yitirir.¹¹⁹¹

Yapılan hayırdan söz etmemek¹¹⁹²

“Cenâb-ı Hakk’ın Keremi açısından kıskançlık ve gizli göz değmesi yoksa tahdis-i nimet etsin.”¹¹⁹³

Konu ile ilgili olarak âyette şöyle buyurulmaktadır.

“Ey iman edenler! Sadaka verdiğiniz kimselere minnet etmek, incitmek suretiyle o sadakalarınızı boşa çıkarmayın. Allah’a da, âhirete de inanmadığı halde sırf insanlara gösteriş yapmak için malını harcayan kimsenin durumuna düşmeyin. Onun durumu, üzerinde toprak bulunan kaygan bir kayaya benzer ki, şiddetli bir

¹¹⁸⁸ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 38. Mektub, 70.

¹¹⁸⁹ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 40. Mektub, 87.

¹¹⁹⁰ İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 59. Mektub, 109.

¹¹⁹¹ El-Muhasibi, *er-Riaye*, I, 513.

¹¹⁹² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 453.

¹¹⁹³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 453.

*yağmur olur olmaz toprağı kayıverir, çıplak kalır. Öyleleri işledikleri hiçbir şeyden sevap ve mükâfat elde edemezler. Zira Allah inkârcılar guruhunu hidayet etmez, emellerine kavuşturmaz.”*¹¹⁹⁴

Âyette, iyiliği gösteriş için yapmak ve iyilik yapıldıktan sonra minnet etmek maksatlı olarak bundan bahsetmek kınanmıştır. Fakat Müstakimzâde’nin bahsini ettiği “Tahdis-i Nimet”: Allahın kullara verdiği nimetlerden bahsetmektir ki bu “Allahı anmak” mânâsına gelir. Müstakimzâde’nin bundaki şartı, kıskançlık ve göz değmesi olmamasıdır. Bunun dinimiz açısından bir sakıcası olmadığı bilinen bir gerçektir.

İhlâs Sıdk’tır¹¹⁹⁵

Konu ile ilgili olarak hadiste şöyle buyurulmaktadır:

"İki kişi Resûlullah Aleyhissâlatu vesselâm'ın huzurunda murâfaa olundular. Resûlullah (s.a.v.) müddeiden (davacıdan) beyyine (delil, şahid) talep etti. Adamın beyyinesi yoktu. Bunun üzerine davalıdan yemin talep etti. O, kendisinden başka ilah bulunmayan Allah'a kasem etti. Resûlullah Aleyhissâlatu vesselâm: *"Hayır, sen iddia edileni yaptın. Velâkin "Lailahe İllallah" sözündeki ihlâs sebebiyle mağfiret olundun"* buyurdu."¹¹⁹⁶

Hadiste suçu işleyen birisinin ihlâslı olarak söylediği Kelime-i Tevhitten dolayı affolunduğu ifâde edilerek ve ihlâsın önemi vurgulanıyor. Müstakimzâde de ihlâsın önemini ifade etmek amacıyla onu “sıdk” olarak ifade ediyor.

Allah’tan gelen iltifatlarla gururlanmama¹¹⁹⁷

Konu ile ilgili olarak hadiste şöyle buyurulmaktadır:

"Biz Resûlullah (s.a.v.)'la beraber bir seferde idik. Derken bir ara halkın azığı tükendi. Bineklerinden bazısını kesmek istediler. **Hız. Ömer**, ((s.a.v.)'a müracaat ederek): "Ey Allah'ın Resûlü! Ben cemaatin geri kalan yiyeceklerini toplasam da sen onlar üzerine -bereketlenmeleri için- dua edersen daha iyi olur, bineklerimizi kesmeyiz!" dedi. (s.a.v.) da öyle hareket etti. Buğdayı olan buğdayını, hurması olan

¹¹⁹⁴ Bakarâ, 2/264.

¹¹⁹⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 441.

¹¹⁹⁶ Ebû Dâvud, *Eymân*, 16, 3275.

¹¹⁹⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 438.

hurmasını, hurma çekirdeği olan da çekirdeğini getirdi." "Çekirdek ne yapıyorlardı?" diye sorulunca açıkladı: *"Halk onu emiyor, üzerine de su içiyorlardı. Resûlullah dua buyurdu. Taam öylesine bereketlendi ki herkes azık kaplarını yiyeceklerle doldurdu. (s.a.v.) bu ilahi ikram karşısında: "Şehâdet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve ben O'nun resulüyüm. Bu iki kaziyede şüpheyi düşmeden Allah'a kavuşan cennete gidecektir" buyurdu."*¹¹⁹⁸

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadiste. Efendimiz (s.a.v.), ortaya koyduğu ve herkesin şahit olduğu bir mucizenin arkasından Allaha hamd ve senâ ediyor ve bundan kendine pay çıkarmıyor. Müstakimzâde'nin kanaati de buna uygundur.

Ameli ihlâslı olmak¹¹⁹⁹

Hadislerde konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

"İki kişi Resûlullah Aleyhissâlâtı vesselâm'ın huzurunda murâfaa olundular. Resûlullah (s.a.v.) müddeiden (davacıdan) beyyine (delil, şahid) talep etti. Adamın beyyinesi yoktu. Bunun üzerine davalıdan yemin talep etti. O, kendisinden başka ilah bulunmayan Allah'a kasem etti. Resûlullah Aleyhissâlâtı vesselâm: *"Hayır, sen iddia edileni yaptın. Velâkin Lailahe illAllah sözündeki ihlâs sebebiyle mağfiret olundun"* buyurdu."¹²⁰⁰

*"Ölü üzerine namaz kıldınız mı ona ihlâsla dua edin."*¹²⁰¹

"Cüneyd şöyle der: **"İhlâs**, hangi konuda olursa olsun Hakk'ın rızâsına uygun düşen iştir".

"Resûlullah (s.a.v.)ın arkasında namaz kılan birisi, namazda hapşırdı ve şu duayı okudu: "Mübarek, **ihlâslı** ve çok hamdle Allah'a hamdederiz, ta Rabbimiz razı oluncaya kadar; dünyâ ve âhiret işindeki rızasından sonra da hamdimize devam ederiz." Resûlullah (s.a.v.) namazdan çıktıktan sonra: *"Namazda duâ okuyan kimdi?"* diye sordu. Ancak okuyan kişi sükût etti. Resûlullah (aleyhissalatı vesselâm) tekrar sordu: *"Duâyı kim okudu? Zîrâ fenâ bir şey söylemedi."* Bunun üzerine adam: "Bendim, bu duâ ile sadece hayır murad ettim" dedi. Efendimiz: *"Duanız Rahman'ın Arşına kadar yükseldi"* buyurdu."¹²⁰²

¹¹⁹⁸ Müslim, *İman*, 44, 27.

¹¹⁹⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 447.

¹²⁰⁰ Ebû Dâvud, *Eymân*, 16, 3275.

¹²⁰¹ Ebû Dâvud, *Cenâiz*, 60, 3199; İbnu Mâce, *Cenâiz*, 23, 497.

¹²⁰² Ebû Dâvud, *Salât*, 121, 770-774; Tirmizî, *Salât*, 296, 404; Buhârî, *Ezân*, 115.

Konuya örnek olarak verdiğimiz hadislerden ibâdet ve fiillerimizde *ihlâs*lı olmanın faydalı olacağı ifade edilmektedir. Müstakimzâde'nin kanaati de bu istikamettir.

Eserde bulunup, bizim hakkında dayanak bulamadığımız, ‘tekke âdâbı’ ile ilgili konu başlıkları şunlardır.

Mürşidine tam bağlanmak. ‘(Müridin) Gönlünü tüm teveccüh edicilerden Kendi mürşidine çevirmesi ve O’nu kendisine bağlanması gereken tek kişi kabul etmesi ve Ona yönelmede zorluk çıkarmaması ve O’nun huzurunda O’ndan başkasına iltifat etmemesi gerekir.’¹²⁰³

Mürşide külliyyetle müteveccih oturmak:¹²⁰⁴

Mürşidin huzurunda zikirle meşgul olmamak:¹²⁰⁵

Müridin kendi gölgesi Mürşidinin gölgesi ve elbisesi üzerine düşmemesi için sabit olarak bir yerde oturması.¹²⁰⁶

Mürşidin seccadesi üzerine ayak basmamak:¹²⁰⁷

Mürşidin leğenini kullanmamak:¹²⁰⁸

Mürşide mahsus yerleri kullanmamak:¹²⁰⁹

Mürşidin huzurunda kimse ile konuşmamak:¹²¹⁰

Mürşidin huzurunda mümkünse mürşitten başka kimseye yönelmemek:¹²¹¹

Mürşidin olmadığı bir yerde mürşidin olduğu tarafa ayak uzatmamak:¹²¹²

Mürşidin olmadığı bir yerde mürşidin olduğu tarafa tükürmemek:¹²¹³

Mürşitten sudur olan her şeyi görünüşte sevap olmasa bile sevap bilmek: ‘O ne yaparsa mülhemdir.’ Diye inanmak Müride faydalıdır. Eğer Mürşide ilham olunan şey görünüşte tehlikeli bile olsa, İlhamî hatadır; O da içtihat hatası gibidir ki Müçtehidî, muhtî (kusurlu) gibi ayıplama ve

¹²⁰³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 443.

¹²⁰⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 443.

¹²⁰⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 443.

¹²⁰⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 443.

¹²⁰⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 443.

¹²⁰⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 443.

¹²⁰⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 443.

¹²¹⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 443.

¹²¹¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 443.

¹²¹² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 443.

¹²¹³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 443.

itirazdan dili ve kalbi korumak daha iyidir. Mürit namazını eda ederken Mürşidinkine benzetmeli. Düşüncesini O'nun davranışlarından almalı. Çünkü itirazın mahrum olmaktan başka neticesi yoktur. Yüce insanların ayıbını gören kişi tüm yaratıklardan daha çok mutsuzdur. Eğer düşüncesine şüphe gelirse hiç beklemeden Şeyhine arz etmeli. Meseleyi çözmezse de kusuru kendinden bilmeli.¹²¹⁴

Ortaya çıkan durumları saklamamak:¹²¹⁵

Müridin kendi durumu ile ilgili merak ettiklerini Şeyhine sorması:¹²¹⁶

‘Bütün Tarîkatlarda Şeyh Müridin hâllerine vâkıf olmalıdır. Fakat Havacigân Tarîkatında bu gerekmez. Mürit vak’ anın tabirini Şeyhinden istemeli¹²¹⁷

Sıradan açık olan olayların tabirini dahi Şeyhe arz etmek:¹²¹⁸

Hatayı ve doğruyu Mürşide bildirmek:¹²¹⁹

Müridin kendi keşfine itimat etmemesi:¹²²⁰

Müridin kendi Şeyhini topluluklarda ve alanlarda övmemek¹²²¹

Hak ile batıl bu konuda zâhir ve bâtında karışıktır. Mürit dengeyi Şeriate göre ayarlasın.’¹²²²

Mecburiyet olmadıkça ve izinsiz Şeyh’ten ayrılmamak: ‘Artık O’na tercih etmek gerekir ki bu da faydayı istemektir.’¹²²³

Mürşidin dışındaki kişilerden ortaya çıkan feyz ve keşiflerin Kendi Mürşidi aracılığıyla olduğunu düşünmek: ‘Çünkü Sâlikin Pîri tüm kemalât ve fuyûzâtı kendisinde toplamıştır. Diğer şeyhin kemaline ve müridin istidadına uygun olan özel feyzi müride pîri (kendi şeyhi)’den ulaşıp pîrin latifelerinden o feyze münasip bir latife o şeyhin sureti ile görünür ki müridin düşkünlüğü vasıtasıyla o latifeyi diğer şeyh hayal edip ve pîrinden yükselen kemalât ve feyzi o diğer şeyhten bilir. Bu

¹²¹⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 443.

¹²¹⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 444.

¹²¹⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 444.

¹²¹⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 444.

¹²¹⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 444.

¹²¹⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 444.

¹²²⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 444.

¹²²¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 444.

¹²²² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 444.

¹²²³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 445.

‘mezalik-i akdam’ (ayak kaydıran yer) dir. ‘Rabbenâ lâ tuziğ kulûbenâ ba’de iz hedeytenâ.’ (Ey Rabbimiz Bizi hidayete erdirdikten sonra kalplerimizi bozma.)¹²²⁴

Şeyhten keramet istememek:

‘Bu yolun erbabları arasında tahsil-i kemal insibâğ ve in’ikâs yoluyladır. Mürit manevi münasebetle müncezip olur. Şeyhinden harikalar ve kerametler istemek ilhamlar ve vesveseler yoluyla dahi olsa edep dairesinden uzaktır. Nebi’den mucize istemek gibidir ki kötülerin işidir. Manevi münasebeti olmayan kişi harikalar dahi görse onun kemalâtından mahrumdur. Ebû Cehil ve Ebû Leheb bu mânâyâ şaşırtıcı şahitlerdir.’¹²²⁵

Şeyhin müritlerinin hallerine ve düzlüklerine (sıradanlıklarına) tahammül etmesi: Müritlerinin hallerine hem düzlüklerine tahammül etsin. Bundan sonra bir miktar dahi düşmandan ve ihlaf illetinden dahi seçildi ve katıldı.¹²²⁶

Cahil sofilerden uzak durmak:¹²²⁷

İnsanların vasiyetine dahil olmamak:¹²²⁸

Tekke inşa etmemek:¹²²⁹

Çokça sema yapmamak:¹²³⁰

Devran meclislerinde gözlerin kapanarak sema yapanlara yönelmek:¹²³¹

Sema erbablarına dahil olmamak ve karışmamak:¹²³²

Tarîkatinde bid’at sahibi olmamak için tarîkatinin edebînde olmayan davranışları yapmamak:¹²³³

Zikir esnasında mânâ düşünülecekse ezkarın mânâsını düşünmek:¹²³⁴

Ezkarın mânâsı bilinmiyorsa bilene sormak:¹²³⁵

¹²²⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 445.

¹²²⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 446.

¹²²⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 447.

¹²²⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 447.

¹²²⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 447.

¹²²⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 447.

¹²³⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 447.

¹²³¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 447.

¹²³² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 447.

¹²³³ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 447.

¹²³⁴ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 448.

¹²³⁵ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 448.

Beş vakitte Beş Sûreyi okumak ‘Tekellûf mertebesine ulaşmada ve beş vakitte Beş Sûrenin okunması Tarîkatın gereğidir.¹²³⁶

- Sabah Namazından sonra Yâsîn Sûresi,
- Öğlen Namazından sonra Fetih Sûresi,
- İkinci Namazından sonra Nebe Sûresi,
- Akşam Namazından sonra Vâkıa Sûresi,
- Yatsı Namazından sonra Mülk Sûresi...

Kehribardan tesbih kullanmamak:¹²³⁷

Sayıları bilmek için tesbihten başka eşya kullanmamak:¹²³⁸

Sabah Namazından sonra uyumamak¹²³⁹

Akranların oturduğu yerlerde ikamet etmek:¹²⁴⁰

İlmi terimlere bağlı kalmamak:¹²⁴¹

Her ibâdetten sonra istiğfâr ve dua etmek. Her ibâdetten sonra istiğfar edip, sonra ‘Ya Rab bu ameli Habibin Muhammed Aleyhi-ssalât-u vesselâm ve Âlî ve Ashâbı ve Şuhedâyı Bedr ve sair Ebrâr ve Ahyâr ve mukarrebîn hürmetine kabul eyle. Eğer kabulü mukadder değilse bari adem-i kabulünden ibaret olan musibetin ecr ve mükafatını atâ eyle.’ Desin. Çünkü ‘Her ameline onda Habîb-i Ekrem ve muhterem evlatları Sallalâh-u Aleyhi ve-selleme Ehl-i Beytine bağlansın. Hakk Teâlâ katında kabul olması çoğunluk zan ile ümit edilir ve beklenir ve güzel bir sonuca sebeptir.’ Diye yerinde tahkik olunmuştur.¹²⁴²

¹²³⁶ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 448.

¹²³⁷ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 449.

¹²³⁸ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 449.

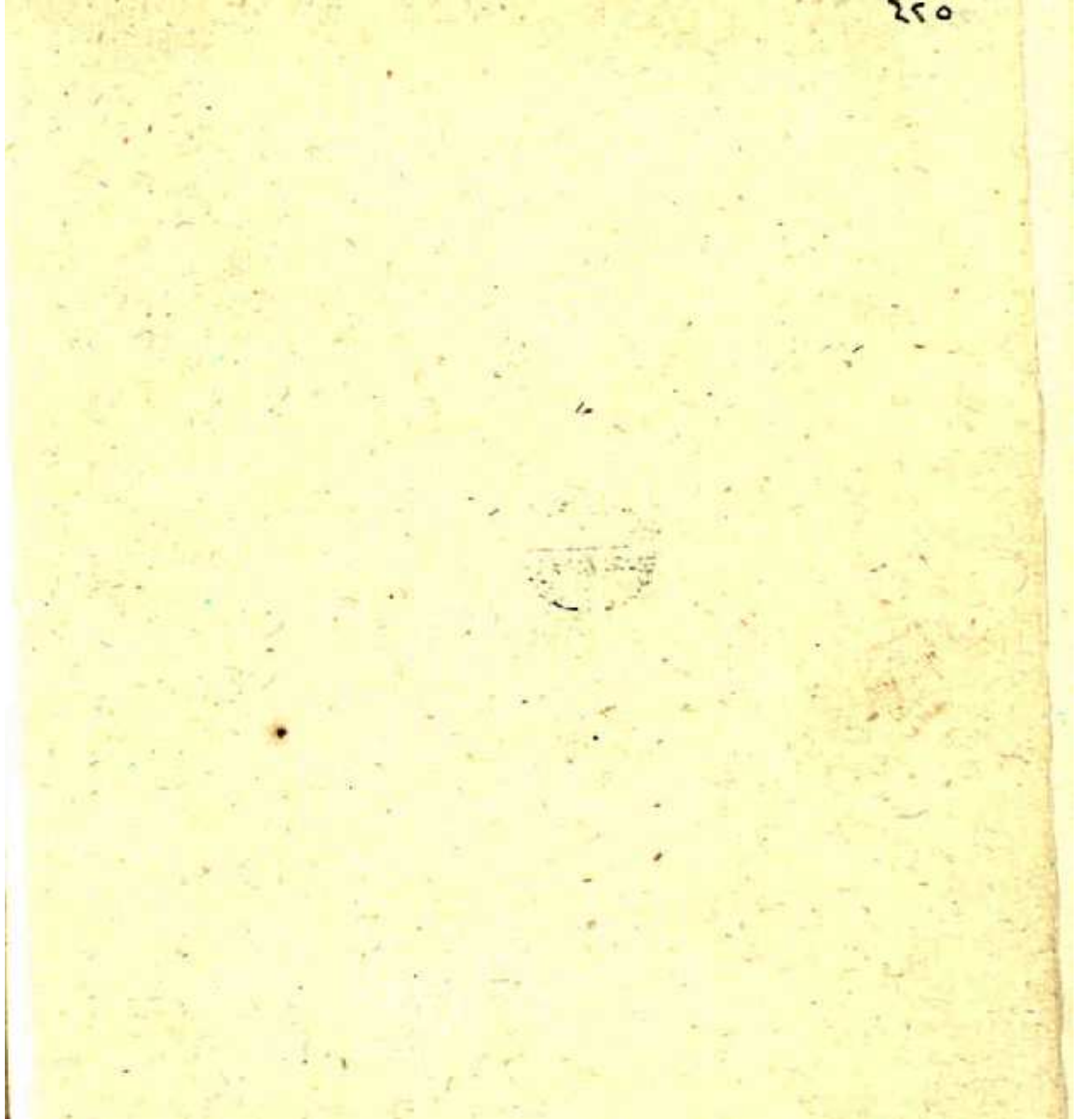
¹²³⁹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 449.

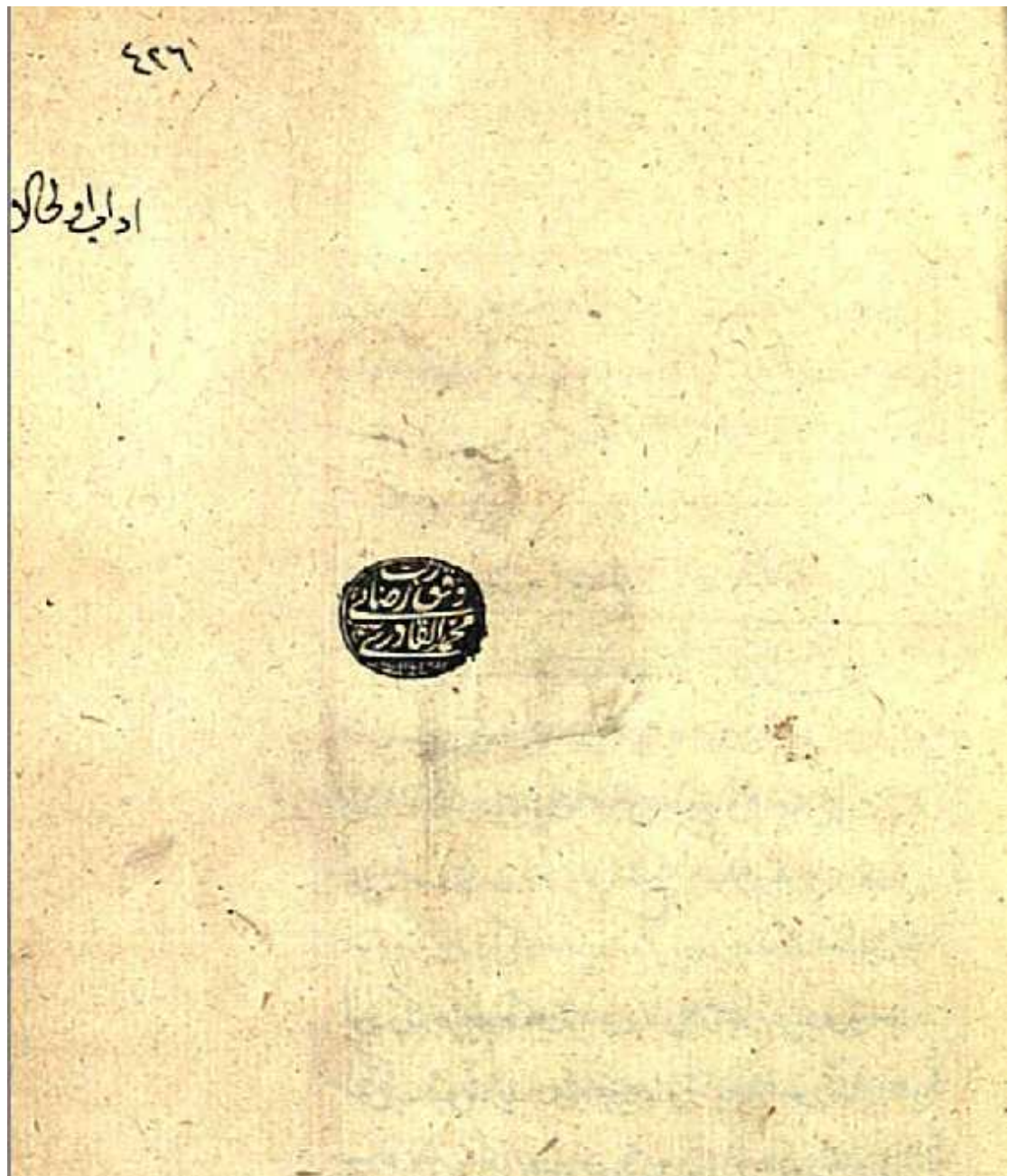
¹²⁴⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 449.

¹²⁴¹ Müstakimzâde, *a.g.e.*, 453.

¹²⁴² Müstakimzâde, *a.g.e.*, 453, 454.

**4.1. MÜSTAKİMZÂDE SADEDDİN SÜLEYMAN B. MUHAMMED'İN
(1718-1782) “ÂDÂB-I ULU-L ELBÂB” ADLI RİSÂLESİ'NİN ASIL
METNİ**

هذه رسالة آداب أولياء الله قدس سره العزيز

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد المستحقه والصلوة لنبينا محمد ومحققه ارشاد بو
رسالة فارسية تلك اصلني جامع اولان بحر فرائد پیر
هرات سلطان معنوی شیخ الاسلام هروی قدس
سره بیور شکر که سبب تشوید و چند کلمه تفصیل و سبب
بود که بر کجیه کلبه آفران اولان حجر فريد و و جید
مترقب فیوضات رب مجید اولمشیده فسرزدان مغنوب
بر ذات خیر ملک فی الصفات درون زاویه به داخل و بعد کمال
حسن معیشت و آداب صحبتدن سائل اولدقم ملتمسینه
مساعده اولنوب سؤل الربنک جوابی بر صحیفه تحریر و صحاف
روند کارده قید و تقریر اولنویشتا و علما ناک مقلای بی
و کدشت کاز حکما ناک کلماتی مستدرییه تبصر و تنبی
تذکره فیلندی ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء والله

ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ بِشَوَابِاقِ طَرِيقَتِ وَمَقْنَدِ ابَانِ
 دَاهِ حَقِيقَتِ اَوْلَدِ دَنِ نَدِيمِ حَضَرَتِ بَارِي ابُو اسْمَعِيلِ
 خواجه عین الدلّه الانصاری قدس سره دَنِ منقول در که
 بیو مثل مرد عاقل و کامل اولد که بواون خصلتی کند و به
 شعار ایلکه جمله مجتهدان اولغی اختیار این او امر حق
 تعالی به صداقت و مخلوق خدا تعالی ده انصاف و حق
 نفس و شیوخ و یاران حُرمت و صفایه شفقت و دوستی
 نصیحت و دشمنانده حلم و علمایه تواضع و دَندیشانه
 بذل و جاهلانه سکوت ایله معامله ایلما کدر اصول
 سعادت بواج عادت در بری حق سبحانده و تعالی به
 بردوام ذکر و ایکنی نفسه مخالفند جد و عدم احوال
 و اوچینی جمله حرکات و سکانات حدود شرعی تجاوز
 ایلماکدر لقان حکیم فرزندینه نصیحت ایدوب
 دیشکه سعادت دارینه مظهر اولوق امیدتم اولان
 کمند به لازمد که کندی فهم و ادراک این و علم
 و دانسته سحی ایلد که دانانا مان ایلد برادر کدر کاهل
 اولمیه که بدیجت نشانیدر عجله فعل شیطانیدر
 حسن خلقی عادت این دوسته و دشمنده بشاشت

اظهار این لکن باعث ذلت اولیه و صاحب و قال
 اوله لکن متکبر اولیه متواضع اوله لکن ذلیل اولیه
 هرگز نه خیر الامور اولان حد وسطه رعایت ایلیه
 آشنای طریقین نظربنی محافظه ایلیه که وسوسه
 قالمیه بر جماعت ایلله معیت ایلدکم انلر قائم ابکن قعود
 ایلیمه انلر اگر قعود ایدرل سه اودخی اقتدا و موافقت
 ایلیمه قد ملک پار مقلری اوزن قعود ایلیمه اللربنی
 کشاده ایلیمه و آلر ایلله و بالجه ایلله لعب ایلیمه و ثاب
 میانند پار معنی بودند ادا خال ایلیمه و پار معنی خلا
 ایلیمه آواز ایلله تو کور میه و صد ایلله سو کور میه و قله
 طرفه تو کور میه اللر ایلله سنک دفع ایلدکی معتاد ایلیمه
 ممکن اولد قجه تناوبی دفع ایلیمه ممکن اولد یغی
 زمانه ال ایلله اغرنی ستر این و الا شیطان داخل
 اولوب و سوسه القا ایدر اگر معده دن روز کار کوب
 ککرمک ظهور ایدر سه اغرنی قیایوب دفع این
 سکوت و تاتی بی عادت این قلت کلامی معتاد ایلیمه
 کثرت کلام خطانک کثر نه سببد رافشای سلام
 التزام اولنه نماها اولیمه و نمای استماع ایلیمه

شریک و تاق اوزم نکلم این پرآگده و پریشان
 شویلمیه که عزت و حرمتی از آله ایدروانشای کلاو
 کشته بی جخل و دلینک ایلیم و چشم و آنرا ایلد
 و غمزد مزایلمه خوش کلامی و لطافتی استماع این
 لکن کثرت اوزم اظهار تعجب ایلیم و بر کلاو من برد
 نگر آیدینه طالب ایلیم خلق خند و سخریه به سبب
 اولان کلاو من خدا این مسخر و مضحک ایلیم کشته
 طعن و دخل ایلیم و کندی و کندی اولادینی مدح و ثنا
 ایلیم کند و به متعلق اولان شعر و تهنیت و هر نه
 اولورسه اظهار و آنکه افتخار ایلیم نسوان کی
 کند یخی تر پیر ایلیم طلب حاجت و تکاس ایلیم
 بر که دن بر مطلبی واقع اولسه الحاح و ابرام ایلیم
 هیچ کشته ظلم و معصیت و جسارت ایلیم افاق
 اولان و شرع شریفه متعلق اولیان کلماته خلا واقع
 ایلیم دخی معارضه و مجاد که ایلیم مالینی و باعجز فقر
 هیچ کشته به و اهل و اولادینه دخی اظهار ایلیم که
 انلر تحقیر لرینه سبب اولوب نفوذ کلامی اسقاط
 اید و انلر ایلیم اوزم اوله قول و حد متکار و نکر

ایله هزاره و قراخ ایلمیه که حقارت و عداوت حاصل
 اولور بطوریده حرکت اینه که هم محبت اینه لرو هم
 خوف اینه لرو اولاد و اتباعی تربیه ده افرط اوزن
 عتق ایلمیه ضروری غضب عارض اولسه تاقی و وقار
 و تعس ایله تربیه ممکن اولور سه ضرب و شتم ایلمیه که
 مهابتی انلرک نظر لرندن زائل اولمیه و تعزیری حدود
 شرعیه دن زیاده ایلمیه و شایب بجای ایله و زنان ایله و برکندن
 اولان تان لرله الفت ایلمیه که دنیا و اخرتیه مذلت و عفتیه
 سبیدر و بکار زاده لرله صحبت ایلمیه که انلر نفس لرنک تحصیل
 مراملرینه سعی ایدر لر و کندی متانت و صلابتیه اعتقاد
 ایلمیه انلرک صحبت لرنه قنوت و غیبت زیاده اولور اگر کینه
 ایله خضومت واقع اولور سه تاقی اینه و لیاقتی حفظ اینه
 مقبول اولار سخن ایراد اینه اولاد لیلی نفک و بیهوده
 کلامی اظهار اینه و مصاحبت ایدر کن الکر ایله بخشش و تقلید
 کونه تکلم ایلمیه و عصبی دفع اولدقن تکلم اینه هر کسک مقایسه
 و حرمتی محافظه اینه برکسته نك طعامن حاضر اولدن
 قلیل ایله اکثفا ایلمیه مذاقته ایدوب اول طعامی منجیح اینه
 سائر لک نصیحتی ذمه و تحقیر ایلمیه برکسته نك خانه سندن

مخرم اولدقه کوز لرینی حفظ ایلمه هر طرفه نظر ایلمه حاله
 مخرم اولدقه خلاف شرع دخی اولور سه سربینی افشا ایلمه
 ستو این که اندن ظهور ایدوب شایع و منتشر اولسون
 بزشی امانت اولدقه خیانتدن دستینی حفظ ایلمه
 بزکان مباشرت ایلمه قبل الحصول هر گنه افشا
 و اشکان ایلمه که عدم حصوله سبب اولغله محبوب و مفضل
 اولور صدقه بی تکثیر ایلمه جریس دنیا بی و حی سوا بی
 قلبندن اخراج ایلمه نهاد فاقول اوله که حق تعالی به دوست
 اولور قصای خدایه رضا داده اوله که رضای حق تعالی به سبب
 طعامدن اولو للربنی غسل ایدر که با نیت مغفرتد رو بعد
 الطعام غسل ید فقری دفع و بامره به قوت و برور و سفرده
 صول یا بنی اوزن قعود ایدر قوب صاع و برین دیکمک انبیا
 علیهم السلامک سئیدر و کثرت اکل قسوت قلب و غفلت
 ایراث ایدر و عبادتد تکاسله سبب اولور و طعامی
 تنها تناول ایدن کمتد آفیح ناس اولور و اولندن بسم الله
 دیه و آخرتد الحمد لله دیکله اول طعام نور اولور نال
 ايله نان غریزی قطع ایلمه که اهل تکبر عادتلر نند و طعام
 اولندن و ختامده ملوز استعالی تیش علته دواد لقمه بی

كُوجِكَ الْوَبِ وَخَوْشَجِدْ چَكْنِيُوبِ بَعْلَمِ بَلْعِ ايدوبِ
 صُكْرَمِ بَرْلَقْمَه دَخِي اخذ ايدن خيزي و تخي بجاق
 ايله قطع ايليه مكر صرودي اوله و مسافر كد كن
 مهما امكن ظرف كيدر دن اطعام ايلك باعيت
 بركتدر و كند جانيندن اخذ ايدن و خيزله و كاشه
 و طيقك و سطندن اخذ ايليه و آندن طعام و بار
 نان دوشد كن رفع ايدوب و پاك ايدوب اكل ايليه
 باعيت و سغيت معاس و ده و ام صحتدر و حار اولان
 طعام و لقمه به پف ديميه برود تنه صير ايل
 و عجله ايله اكل ايليه و اغز بني ظرف طعام
 كنارينه وضع ايليه و پار مغلي بني طعام ظرفك
 اوزرينه سيلكك بي ادبلكدر بلكه پار مغلي
 يالا مقسنددر اگر تعدادي ممكن اولان شي اكل
 اولنه مثلاً خرما و زرد آلو كي تك اكل اولنه چفت
 اولنيه چكردن كوري برير جمع اولنه و اثنای
 طعام هر كشتن اوزنه استعمال اولنيه
 و صوابجد كن اول كاسه نك در و ننه نظر اولدكه
 مخالف شي واقع اوليه و اثنای شربه اوج كرم

۴۴۴

تَفَقُّشْ اَوْ تَوْبُكْ لَكِنْ اَفْ دِيَمِيَه وَهَمَّ مَحَلِّسْ بُولْتَانِ لَرْدَن
 بِرْجَانِيَه مِيلْ اُولَنه وَهَر بَارِكِه طَرَفِ اغَرْدَن تَبَعِيدْ اِيلَدَن
 اَوَّلْ اِيَسْمُ الله وَبَعْدَه الْحَمْدُ لِلَّهِ دِيُوبِ وَآخِرِنَه اَلْحَمْدُ
 رَبِّ الْعَالَمِينَ دِيَمَكْ كَرَكْدَرْ وَكَاسَه قِيَلَه جَانِيَنه وَضَعْ
 اُولَنه وَكَاسَه بِارِ مَقْلَه تَطْهِيَرِ اُولَنه وَدَرِ تَشْكُرْ
 بِرْ لَقْمَه نَانِ اِيلَه تَبَرِيدْ اِيدُوبِ بَعْدَه خِلَالِ اسْتِعْمَالِ اُولَنه
 وَضَرُورِتْ مَقْدَارِ اسْتِعْمَالِ اُولَنه بِاِلَا خِلَالِ ظَهْوَرِ اِيدَن
 نَسْنَه بُلُغْ اُولَنه خِلَالِ اسْتِعْمَالِنَه خُرُوجِ اِيدَن شَيْءِ نَفِيعْ
 اُولَنه وَهَر نَاشِايَنسَه شَيْءِ خِلَالِ قَلْبِيَه كِه دَرْدَه كَرْقَارِ
 وَعِلَاجِه مَخْتِاجِ اُولْمَغَه سَبِيدَن وَطَعَامَه جُحْلَدَن
 مَقْدَمِ دَسْتِ دِرَازْ اُولِيَه سِتَن وَبِاعِلْمِ وَيَا تَقْوُ وَيَا خُودِ
 سَاشِ بِرْ سَبِيلَه مَقْدَمِ اُولَانِ كَسَنه نَكْ خُصُودَن خَامُوشْ
 اُولُوبِ لِيَسَانِي حِفْظِ اِيدَن وَآثِنَايْ طَعَامَه خُوشْ كَلَامِ
 سَوِيلِيَه وَطَعَامَه بُولْتَانِ رَفِيقْلَرَه كَاهِ كَاهِ نِكَاهِ اِيدُوبِ
 نَانِ وَطَعَامِي اُولِ جَانِيَنه سَوَقِ اِيدَه اَكْرَاهَنسَه حَرَكْتِ
 اِيدَن سَه اِبْرَامِ اِيلِيَه وَآوُجْ كَرَه دَن زِيَادَه الْحَاحِ اِيلِيَه وَغَيْرِ
 لَقْمَه سَنَه نَظَرِ اِيلِيَه وَسَاشِ لَرْدَن مَقْدَمِ تَرَكْ اِيلِيَه وَآكَرْ
 اَكْلِ مَكْنِ اُولَنه سَه عُدْزِ اِيلِيَه وَالْاِتْمَانَه دَلِ سَوَاقْعَتِ اِيدَن

وبقدر غلبه این وقتند اول صفار دن ابتدا اولنه حاصل
 اولان صوبی جمع ایدر لرباشقه باشقه اولیده و خاندنک
 دروغنه نش ایدر لکه بزرکات کثیر حاصل اولور هرند که
 ایستماع اولنور سه ممکن اولدقجه عمل اولنه بر خوردار
 دین و دنیا اولغه سبیدر و هر نصیحت که خیر خواه
 اولان آخیا بدن ظهور ایدر اخی کوش و منکوش کوش جان
 وهوش ایدر قولند و فعلند و رفتارند صادق اوله
 صدق اولان کلامده دخی باعث تردد و سبب
 تعجب اولان سختی سولیمه ناسی تخلیصه سعی ایدر
 باعث نجات اولان طریقه مائیل واکا قائل اوله تحطنه
 ایدوب رحمت حقندن مایوس ایلمه خلوات و خلوات
 و ظاهرو باطنده خوش و خوب اولغه سعی ایدر پاک
 اوله بی پاک اولیده بوقلق و ازلفدن احسن و عقل
 مستلکدن بهتر و آهوند و برشته بی وقتند اول
 و قسحتی زمانندن مقدم طلب ایلمه و سائر لردن
 مقدم طالب اولیده موجود اولیان نشنه بی اظهار ایلمه
 دائما سایشته سبب اولان نشنه بی التزام ایدر
 باعث فتنه و وسيله شهرت اولان اشیا بی ترک ایدر

باطنی ظاهر درین است و معصوم را دیده که باطن نظرگاه
 حق تعالی در و ظاهر منظور خلق در و هر مکان
 و زمانه اولد بجه حق تعالی بی حاض و ناظر ملا^{حظه}
 ایده نظر حق تعالی ده نجل و محجوب اولغه سبب
 اولان کاری ترك اید دیو یور مشله بعض الحاق
 تصرفات و اختصار تکلفات ایله یو محله یور سالد
 شریقه تمام اولوب بعد شیخ اکبر قدس سره نک
 مسامحتدن انتخاب و تحریر اولندی تقوی طاعتی
 التزام و محارمندن اجتناب و اتباع ستم
 اهتمام ایلیه که معیشتم راحت بوله و قریر
 العین و سرور اوله و والدینه اطاعت اید
 و انله دعا بی ترك ایلیه و اسمایله خطاب ایلیه
 وصیت و نصیحتدن بی ایضا این و قلبنی کامال
 و انکله مشتغل قیله کلامده و ضحکه و مزاح و لطیفه
 کثرتی و اخوانه سوء ظنی ترك ایده که تنفیر قلوبه و عداوته
 سبیدر لکن اعتماد کلی دخی ایلیه احتیاطه رعایت
 ایده و اذیتی دفع ایده و قتی ایله عصا اتخا اید
 مشید و قد منی ضرب شدید ایله وضع ایلیه مشکب

ایکی طرفه نمایل ایلینه جوانی اربعه یه کثرت اوزن نظر
 و انصاف ایلینه جمعیتمرده حاضر اولینه و سواقاق
 قعود ایلینه مجمع سقما اولان محلله و ارمینه و انزل ایلینه
 نمکن اولدقجه نزاع و یاخود الفت پیدا ایلینه خلق ایلینه
 الفتی آتش ایلینه الفت ایدر کی اوله هم استیقام و استیقام
 ایدر و هم حریق و سوزان ایلیمون دیواخترا
 ایلینه صلا رنمدن و احیاناً علما و صلحا و اصدا قایم
 زیارتدن منقطع اولمینه قاضی و حاکم اولمه اگر بالضرره
 اقتضا ایدر سه دروشتدن جناب حق تعالی جانبینه مشوره
 اولوب استیقاد ایدر و تعزذ ایلینه و خلفدن کنین
 کتم و اخفا ایلینه برکسته بی مدح و زمره افراط
 و قریط ایلینه حین قعود ده تربیع ایلینه مجتهد اکثر
 گفتاری مستعینه یا عی هدایت اولوب و صغیری مقوم
 اوله آت و قیل و کتاب و سائر مالک اولدقنی اشیانک
 صغیری ترک ایدر و رویایی هر که سویلیه زیر آفرح
 ظهور ایدر سه محسود سقما اولوب هرل ایدر عاقل
 و خیر خواه اولان کمسنده به سویلیه و تعینده ابرام
 ایلینه کحل و ده استعالتده اشرف ایلینه و سرمد پی

ایکی کونده یاشغال ایدن و هریره آب دوصرف ایلینه
 عرضی صیانت و انکله دینته اکرام ایدن هرکارنده الله
 تعالی به توکل و اکا حواله اینه جانب سلطانن ظهور
 ایدن التفاته مغرور اولینه و انقلایندن امین اولینه
 لکن عرض و دین و مال و سایر محافظه سی لازم اولان
 شلرک حراستی ایچون امرلرینه اطاعت و شرف و
 ایدن و پادشاه ایلده مکالمه ده خوش سوبله و نیلای
 و ملائمت ایدوب دین و شرعه مخالف اولیان ائورده
 انلرک حضورلرین و کرک سازنجالینده شدت ایلینه
 تاثیر ایلک طرغایب اولدوقه حتی کتیر ایلینه لکن شخص
 معلومک فحش تعین ایلده پادشاهه و سایر حکامه لقا
 ایلینه برکشته نلک اهلی و اولادی و اتیاهی ایلده کندی
 توسط ایلینه اگر اصفا و اطاعت اولفق ملحق ایلده
 خیر سوق ایلینه و غدرن کازب اولینه عهد بنده
 اولیان شی و غدا ایلینه اثنای کلامده ترپین صحت
 کدبی اختیار ایلینه و اثنای صحتده صاعر کشته ایلده
 غوغا ایدکی صوت اعلی ایلده تکلم ایلینه و دلستر لزه صحت
 ایدرکی حتی تکلم ایلینه حد و سطحی عادت ایدن و لسانی

کلام خوب تکلمه مُعتاد ایلینه بدسویلیته بر ماده یی
 نقل ایلد که احسن اینسه بکمدن استماع ایلد یکنی دخی
 سویلیه و خَلْقْک دَعْوِی قَبُول ایلنوب انکار اینه مَنک
 کلام غریبی صدق دخی اولور سنه نقل ایلینه و کلام
 بعضی الفاظی تکرار ایلینه مثلاً لی بلی و یوق یوق و نیز
 تیغ دیمک کبی ابد سندن و غسّله سهوی اطرافینه
 پریشان ایدوب و قریب اولان کشته لزه اذیت
 ایلینه و اغرندن صوبی سهولتله اساله ایلینه مالینی
 حفظ ایلکله غرضنی حیانت ایلینه لکن فقر و مساکین
 کبی مالینی اساله ایلینه و کند یقیندن عزیز طریقه و مانع
 و معطی اولان بنده کنده خالق و رازقی اولد و یغنی دایما تکرار
 اید و سفیه مغرور کبی مالینی اسراف دخی ایلینه قدر معروف صرف
 ایلینه حقوقه رعایت و دستاوند حرمت ایلینه ناسدن
 این طبعی زائل ایدوب و عفته مایل اولد عفت خلق کریم
 و مال جمید رکشی کنده قدیمی بیلوب رعایت ایلک
 ذکر جیلله سبید رطوندن تعدی ایلک باعث خذلان
 و خسراندر احمق و سندن حکیم اولان رخ شمن را جمود اهل
 فضیلت مشابعت تحصیل ایلینه که انقدر نرمد و د اولد و شرف

کسینه سعی ایلده که واصل اوله هر کس قدر بی حالندن
 و قریبندن معلوم افکورد بد حال اولان کسینه لردن احتیاز
 ایلده که انلر قیقلرینه غابن اولور لر و تقریرلرین بد خویرلرینک
 سرایی بحرب و انلری ترک ایلک کمال حسن بعد آدبد رهجو
 اولان کسینه لره جفا کار اولمیه هر شینده عجله سوء تدبیر در
 اخوان و دوستان میانده بلا و مصیبت و قسده محافظه
 ایدنلر التماس اینده حسن حال و عاقبت و قسده صداقت
 ایدنلر در اجتناب ایلده که انلر دشمن در هوایه تابع اولان
 کسینه البته خلاف رضای حق تعالی بد مائل اولور ضعیفا
 تحقیق ایلده کیماره دنیا ایچون اکر ایلده بلکه حقه سوف
 و ثانیق قلوب ایچون التفات ایلده کثرت کلامی ترک ایدن که
 ثقیل قوم اولور همد و اولنلر ممکن مرتبه بعضی شی هدیه
 ایدن که اندیاد مجتبه و پیله در و انلر در هدیه ظهور ایلدکم
 بلا عرض اولور سه قبول ایدن ایا ایدن بیاض و یا بشل اختیار
 ایدن انکلی بنی زیاده طویل ایلده طویق قری ایلده بر آبر ایدن هر
 قصیر دخی اولمیه و حین مشید انکلی بنی رفع ایلده و هر
 وقتک لباسی اختیار ایدن عرف بکده بد خلاف شرع اولور قجده
 مخالف ایلده هر قومه که داخل اولدقن انلرک مسکنه شرعک رخصتی

اوزرع سالمك اوله زير عرقه مخالفت باعث شهرت در و مجاهد
 طريق حق در لومر لا غمد خوف و حذر ايليه بر امره مباشرت
 عاقبت اندیش اوله هر آید بر کرم توبه استعمال ايليه لکن
 چهارشنبه کوفی ايليه و قول نقد اوله مویلی توبه ايله
 ازاله ايليه و آید سندن و غسل در زیاموی استعمال اندیش
 امکان احراز آید مسواکی عادت طبیعت ايليه و عرفه استعمال
 آید و قائم وضع آید غیر مسواکی استعمال ايليه و خلاده در
 مسواک طویله تجارت عمارت انقعد در خراب اولش بر لوده
 ساکن ایلیم خلوت ایلیم که خلوت شهرت و آرد در شهرت
 اقتدر کتنام اوله عاقل کنی عرضی صیانت لازم در که خلق
 اگر امنه سیندر و عدم تحقیق و سبیل در معرفت حق اخلاص
 صدق در ناشیدر شیء قلیله فتنه عظیم شانه و سبیل در طول
 سفر ملالت و طولی امل ضلالت در سخا و ویلا زار که صدق
 و متین شفیق بقدر ادب اهل اسلامه شفا و باعث صحته
 و شامت سفاهند و فرار اهل غیره عا و و سرعت و تقدم
 دخی مخاطره در و حسن ملاقات دافع عداوت در و ملائمت کلام
 اخلاق کرامت در نکاح عجوز آب روی تلف آید در مطبوعه اولیا
 عودت ذات الجنبه زار شد در و نه اطلعت ایلک عقلایه

شین و عید و انوار الله کثرت الفت واختلاط ایلیه ممکن
 اولورسه تا اهل ایلیه اگر اقتضا ایدرسه عرق و نسلی تخم
 اولندلرین مبعوث پاک نبردن ظهور ایدرسونلک بعضی عجب و کثرت
 اهلیدر و نعمه شکر ایلز و قلیله رضا و بر من خلیع القدار در
 استخیا ایلز عرضی صیانت و دین و دنیا بد رعایت ایلز از آب
 صحت ایلز بیحجاب شری ظاهر و خیری مستور اولور و بعضی
 دخی تا بر جانا ز و صحنه اغاز ایلدکن کندیشانه نجب
 ایدرک خود دین و خود فروش و کند و بده لازم اولار کار
 فراموش ایدوب خدمت و انسبت ایلز لکن بعضی دخی اهل
 مرحمت و محبت و ذو جنک شانه رعایت و مالی محافظه
 و عرضی صیانت ایدوب و کاری نظافت را شوای پاک و بزم
 تابناک اولور خیری برد و اهلنه اگر ایدوب عفت
 و عصمت لازمه حالی و نقایص مذمومه دن مر حالی خالی اولور
 بو محله نصیحه مکتوبات قدسیه نک جلد اولندن اختصار
 و انتقاد و نقل اولندی طالب و سالکله لازم مدرکه اولاغقا بد
 و هر کارده نیتنی نصیحه ایلوب بعد عند الله اسباب تقریب
 اسهل طریقله تحصیل ایچون رجال طریقت علیه دیر برینه
 بعد الاستخار و الاستشار توسل ایدوب امور اخرویه دن

غیری نسنده ما مول و امیند ایلیه که زیرافینو ضات
 معنویه فی مرادات ظاهریه منع ایدر خالصا لوجه
 الکرم سالك اوله طریق علیته برکاتی ایله مقاصد
 دنیویه دخی حاصل اولور لکن محض امور صورته
 جلیته اهل کماله انتسابی و سینه ایدر سه محروم برکات
 معنویه اولور و دخی لایزاله که کنده روی دلی
 جمیع توجه باندن تحویل ایدوب کنده پیرینه متوجه
 قیله و توجه تکلف ایلیه انک حضور نین اندر غیری
 التفات ایلیه کیستله کنده نی اکا متوجه قیلوب او تون
 ذکره دخی مشغول اولیه مکرر ابرایلیه فرض
 و ستندن غیری انک حضور زنده ادا ایلیه و بر محله توقف
 ایدر که کنده سایه سی شیخه جامه سی اوزن و یلغور
 سایه سی اوزن دخی و شمشیر سجاده سی اوزن قدمها
 اولیه و انک مغفلی استعمال از صیانت ایلیه و اکا مخصوص
 اولان طرفی استعمال ایلیه حضور نین صوابیجه و طعام
 تناول ایلیه و کینه ایله مکالمه ایلیه و بلکه بر کینه
 متوجه اولیه و بپرک غیا بنده پرک اولدنی طرفه ای
 اوزانیه و اولجانیه توکورمه و شیخندن هر نه که صادر

اولورسه اگرچه ظاهرده صواب کورنمسه دخی فی صواب
 بيله ذیرا هرند که ایدر سه مکهدرد دیو اعتقاد ایلک مری
 نافعدر اکیچه سوندلره هاتک الهامته خطار هیایک لورسه
 خطایا الهامید رخطای اجتهاد کیدر که مجتهد خطای
 ملاوت و اعتراضدن صیانت لسان و جان اولی در
 نمازنی داده اکتشیه و فهمی انک عملندنراخذ ایدر ذیرا
 اعتراضک محروم اولفدن غیري نتیجه سی بوقدر
 و طائفه علیه تک عینی کورن کمنه جمیع حال یقندن
 زیاده بیغادند و اگر خاطرنند شبیه پیدا اولورسه
 آنی بی توقف شیخه عرض ایدر اگر حل ایلر سه تفصیری
 کنبدنر بيله ظهور ایدر خالاقی پیرندنر نان ایلیمه هریدک
 احوالنه شیخک واقف اولسی مجموع طریقردنه لازمدرد
 لکن طریقه حواجکانه لازم دکدر و واقعه تک تغییرینی
 اندر طلب ایدر و کذبیه منکشف اولان تغییر دخی شیخه
 عرض ایلیمه و صواب و خطاستی اندر چسجوا ایلیمه کدی
 کشفنه اعتماد ایلیمه و غیرک کلامنه اعتماد ایلیمه و شچنی
 مجالس و محافلدر مدح ایلیمه حق ایلیمه باطل بودارده ظاهر
 و باطلدع مخلوطدرانی معیار شریعتله وزن ایلیمه و بی ضرورت

و بی ادب شمعند از مفارقت ایلیه که غیری که از هیچ لازم نکند که
 منافق ارادت در و کند و صدای سنی آنک تقبیلند و بلند ایلیه
 ملائمت ایلیه و اکا او از بلند ایلیه خطاب و جواب صد زدن
 اولیه که سو عا دیدر مکر علت ضمنت و ضروری اوله
 و سالک کند و ید و اصل اولان فیض و فتوحک مشایخ دیگر
 ظهوری کورسه دخی کند و پیرینک تو سطحی ایله اولق اولدن
 تصور اید چونکه سالک پیری جامع کالات و فیوضه
 شیخ دیگرک کالنه ملائمه و مریدک استعداد خاصه
 مناسب اولان فیض خاص مرید پیردن رسید اولق
 پیرینک لطافتند اول فیوضه مناسب بر لطیفه اول
 شیخ صورتی ایله ظاهر اولدیکه مریدک ابتلا و سطره
 سبیلک اول لطیفه بی شیخ دیگر خیال ایدوب و پیردن
 افاضه اولنان کالات و فیوضی اول شیخ دیگر در پیلور
 بو محل فریق اقامند در تبتا لا ترغ قلوبا بعد از هدیتنا
 لکن اهل حق اول مشایخک جمله سخی بر بیوی مال ایله و جان
 ایله خدمت اید و افعالنه اعتراض ایلیه الطرق کتھا ادب
 مفهومی منجه حرکت ایدوب و بر بی ادب و اصل دیر اولدی
 معلومی اولوب رعایت آداینه تقصیر اولو نصیه داغا ایدستی

اوله و عهده شندن کدیکی مقدارده معذور و معذور
 اما تقصیرینه اعتراف لازمدر لکن تقصیرایدوب و معترف
 دخی اولمزه برکات طائفه علیه درن محرومدر برطرف
 اربایی میانند تحصیل کمال انصباح و انعکاس طریقه در
 هرید مناسبت معنویه ایله منجذب اولور و شخندن
 خوارق و کرامات طلبی اگرچه خراطرو و سائوس طریقه در
 اولورسه دائره آدین دوردر بیدن بجزه طلبی کبیر
 منکر کاریدر مناسبت معنویه سی اولیان کسند
 خوارق مشاهده دخی ایله آنک کالاشند محرومدر
 جمل و ابولهب بو معنایه شاهید بر العجیدر و سباحت
 فلا شله صحبت مائل اولیده و حذر این و شخند دریشتری
 ایله کثرت اوزر ملاطفه ایلیه و پریشان هیئت و بلا شپور
 کورنیه که باعث تنفر قلوبدم هایتلی و نظیف و لجه و شای
 منتظم و وفور کورینه که فقر آنک شیخه محبتنک مراد
 اولسنه سبید الظاهر عنوان الباطن و درویشلک
 بعضی نقصاننی عفرایدوب تربیه ایلیه ناقص تعییب اولغان
 منکر اولیده و بد دعا ایلیه اوصلی نامور لینه تحمل آید
 بوند منکره بر مقدار خورشیدان و اخلاق علانند

انتخاب و الحاق اولندی و کرد که طالب و سالک طریق
 حقه جمیع احوال علم و ادب و تقوی و ذریع اولوب
 انار سلفی تتبع ایلید و سنته ملازم و جماعه مد او له
 لکن امام و مؤذن اولوق طریق قبیل اولید و فقیه و حدیث
 شریف علم ایلید و جاهل صوفی لر دن برهیزاید و مناسبت
 بری ایلید مقید اولید و حجت و سجدن اسمنی یاندر منید
 و محکمه قضایه حاضر اولید و کمنه یه کفیل اولید و ناسبت
 وصیتده داخل اولید و ولایت و یا محله سی رجالنک است
 قارشیمه خانقاه بنا ایلید و خانقاهن قرار ایلید و جماعه
 جوق جوق حاضر اولید و دوران مجلسنه دخی اگر اقتیاض
 ظهور ایدرسه کسب انشراح اچون واره و بر شهاجه برده
 کوزلرینی قیایوب متوجه اوله واریا بنه دخل و تعرض ایلید
 و انکار ایلید و هر سالک لار مذر که کند طریقندن دایر و لیان
 فغلی اختیار ایلید که طریقندن صاحب بدعت اولید اکل
 حلال اوله و مشیمه لیلر دن برهیزاید و هر که نظر شفق
 ایدوب هر بر فردی تحقیر ایلید کمنه یه بد لفظ ایلد لقت
 تعیین ایلید و کندی جمله دن حقیر کور و انما فلتی خشیه الله
 غناک و بدنی یار و دین سی کربان و عملی خالص و مایه سی فقر

و خانه بی مسجد و اینست حق تعالی اوله و علی وجودیه دفعه
 بعضی تعویذات و حائل بینیه بند و بازوبند اولینه مشا
 یو آیه ایچون مصنوع اولان خلقه خاتم کبی و بعضی ماثوره عال
 اتحاد ایدوب صباح و اخشام مد اویت ایلد جناحقه
 توتل و تحفیل برکت ایلک ایچون قرائته التزام اولنه و مازون
 اولان کسند دن ماذون اولوق مناسبتد لکن اوزاد و ازکا^{ری}
 نکثیر ایلید و اودر و عدم ترک و اهتمام اوزر مواظبت
 هتاید و اوزاده مشغول ایکن سائر اشیا فی تفکر ایلید
 اگر معناسنی فهم ایدرسه اذکارک معناسنی ملاحظه این
 اگر بیلرسه دخیار بایندن سوال اید حاصلی وردی
 قرائت ایلدیکی وقتد کندی حالی ایلد مشغول اولد و قرآن
 کی بیه تلاوت ایلد که مائل اولد و تجوید و ترتیل رعایت ایلد که
 قرائت کریمه تعظیم اید خصوصاً نمازده و بالمحاصد صلوات
 اخفائیده حین قرائتد مخارجہ رعایت ایلد تکلف
 مرتبه سند و اصل اولنده ویش وقتد بیش سوره نل
 قرائتی لوازم طریقتد در صباح نمازندن سکره یسن شریف
 و بعد الظهر سوره فتح و ایکندن سکره سوره نبا و اخشام
 سکره سوره واقعه و یا تسبی نمازندن سکره سوره ملک

قرائت اولنوب وهر بار صلوٰه و سلام و استغفار و تسبیح
 خالی اولیده و کهر یاردن تسبیح و غیره نشسته استغفار
 اولنیده و گشتی اقرآنک ساکن اولدقلری شهرده توطن ایدم
 احوالی استکشار و یا استخفا را بلد کبری محلدن هجرت
 و قرار ایدم ذخیر و ساز لوازم اشترایلدکم ستر ایدم مکتفی
 مکشوف کنودمید بو محله نصکره برهان کدیر الباجی و حرمک
 نجدیر الاخوان نام کتابدن تغییر جری ایلده نقل و ایحال اولندی
 اهل و اولاد و عیالنه بددعا ایلیده خیر دعا ایدم کنیدن ز مقدم
 وفات ایدن کمنه لری خیر ایلده یاد و مقفرتله دعا ایدم
 صباح غارتدو صکره نوچی ترک ایدم کوکچین ایلده لعبدن جند
 ایدم خلقک اتفاق ایلدیکی ماده حقدن جمله به مخالفت ایلیده
 و قومک فسقه و ظلمه سنه تبریک و تهنیه ایلیده اغاج پان
 دیش قار شدردمید بریاره بزویا اثواب ایلده اوسورمید و کجه
 اوسورمید و خانه ده سوپردی قومیه و حامده کیک ایلده
 اوغوغمیده عربان او یومقدن و تبولدن و جنابت ایکی طعام
 یمکدن اختراز ایدم صوغان و صبار مسق آتشد یا قیده چامور
 و یا طیراق ایلده ال یومیده ایشک اوزده او تورمیده و قاپونک
 بر قنادینه طیارنوب و قزمیه ابد سخفانده تبول و غوطه ایلیده

اوستند و اثوابی دیکمه و اثوابی و ابکی پله یوزخی سیمیه
 خانه ده اورمیک بواستی دفعه اید مسجد تر خرویدل خصوصاً
 صباح نماز در صکره سرعتا یلمیه و صوقا غه ارکن جیفیه
 و کج دخی قالمیه خردۀ ناز اشترا یلمیه و طلب یلمیه نقشی یلمیه
 موهر و قندیل اطفا یلمیه باغلی قلم یلمیه کایتا یلمیه ابد سن یلمیه
 کایتا اید برادۀ قلم یا صمیه اسباب خطه تعظیم یلمیه فرق
 طوق استعمال یلمیه کهنه یی کوزند تر قییل یلمیه د بوبت طوق
 و مقص و خلل و آینه و سرمد آن دخی دایما التزام و پیله
 بولمق ستند ر ممکن اینسه قاعدا صارق صارمیه و قائما
 طویر کیمیه قاره ده دخی خوفی در یاد دکی کی اوله و پیر
 اولان کهنه لره تقدم یلمیه مزارطاشی قرائت یلمیه باش کشیخ
 و دخی قاره در بقیه یی و المانک حامیضنی و بلکه مطلقاً
 المانی دخی خوف یمیه صوغان و صارتقا و باقلا یی خوف یمیه
 و چار شولده طبخ اولتان طعام حاراکند فرار اید طریقل
 و سطنند نرمودا یلمیه ایچی عورت ار استند کجه کجی آیت
 و یا ایلکی و دیشی قیون ایی اکل یلمیه قیون سودیسی یازیب
 اینجند کچمند و اگر بالضروره اولودسه لایلاق سوره سین
 اوقیه و ایکی ده میانند نرمودا یلمیه اثنای صیحت و خوف

جوق پیمین ایلمیه و طرف نظری اوزا تمیه و ترتیب معلومه عایت
 ایلبوب و یازار کونی اوله و دیش طرف کسمیه و غسل ایستی
 ایله ممکن اولور سه صلوٰه جمعه یی ایلیمه و بعد صلوٰه الجمعه
 تراش اوله جاری اولیار صوبه نظر ایلمیه و اکا بتول ایلمیه و این
 ابدست المیه و مصلوبه نظر ایلمیه حیاتی بر اقیه و اسکی
 سیاه اولمش یا پوش بلا ضرور کیمیه هر زمان سموز الح
 وایک اکل ایلمیه میت یوزینه باقیه نور کپیری و خراب
 برله طول نظری ترک اید طوزلی طعام بیمیه جمعی
 نقلیل ایلمیه بی تاب ایکن او بخور قالمیه کندی خلالتک
 فرجیه و کندی کدینک دخی عورت برینه نظری ترک اید
 خبز حار اکل ایلمیه دیش ایله لجه سنی قطع ایلمیه صول الی
 ایله طعام بیمیه برطه قبوغنه با صمیه ضاع الی ایله استنجا
 ایلمیه مزارستان ده ضحکه دفع اید با قلا شکوفه سنه
 جوق نظر ایلمیه طعامک راحه سی اغرنن زائل اولد قجه
 ناغم اولیمه کنشد اصنمش صوبی استعمال ایلمیه بعد العصر
 ناغم اولیمه حین غسل منفرد ادخا اولور سه کشف عورت
 ایلمیه بر خانه ده یا لکن یا تمیه و محرابین و قیوا شکند او یوسیه
 کچه ترنج بیمیه کجه آییننه به باقیه بو کرک بیمیه و فصدون

صکر طوزی شی بهیه اختلاصکم غسل ایلزدن اول جماع
 ایلید و هر کاده ^{نیکه} بیا التزام ایلید بسمله دیک ممکن
 اولیا ز هر کاری ماما ممکن ترک اید اهل صلاح ایلد الفت
 اید و کندی متانتند اعتماد اید و اهل فسق ایلد اختلاط
 ایلید و انقدر معین اولید نعمتدر شکر و یار و معیشت
 صبر اید طول مرضک دفعی ایچون جراحت اذیتند صبر و پند
 کبی بیته اخیوت کثیر بی دفع ایچون شداند دنیو بدعس
 قیلند تحمل اید کنند به حد ایلید امت متحد هر حال
 صلاح ایلد و وسعت و فرج ایلد دعا ایلید کنند نیک عینی
 نجس ایلید عطا ایلد یکی نهند بی استرداد ایلید عجب
 شی کورد که ماشاء الله دیه و هر موعده ده انشاء الله ده
 هر کار خبر که ختامند حد و شکر اید و اکثر اوقات موی
 و سکر اتی و قبری و عداینی و لخرتی و حسا و عقابنی تفکر اید
 کسوف و خسوف شمس و قمر و ممکن اولد فجه هر بار جانب
 سایه دخی نظر ایلید و ثلث اخیر ده بیدار اولد و اول وقتند
 پیوده کار ایلد مشغول اولید آگاه صاحب انتباه بولند
 شریعت و طبیعتک قبیح و منفور عدا ایلد یکی اشیا در ممکن
 اولد فجه احترازا ایلید اثنا ای صحتد مخاطبک فرمند کون ^{ایلید}

مجلس بولنا نلوك رتبه ده ادنا سى اولان كمنه به خطاب
 ايدوب تواضع و تنزل ايليه و مقامه مناسب كالامه شروع
 اضطرار قيد منه دو شيمه ناسك بيلد كرى شيد بحث
 ايليه و ممكن اولد بجه القاخير نيت ايليه تعليم جلد ايلينه
 هر امرده اول الله تعالى به تفويض ايدن عباد ته متعلق اولان كار
 هما ممكن كمنه بي استخدا امر ايليه و تحيل منت ايليه و ايلديكى
 خيرى لسانه كور ميه جناب حقن كرى بايند حد و اضا
 عين خوفى بوغيه تحديث نعت ايدن لكن مفاخره و مكابر
 طر يقبله كمنه تك نعمتى و كارى دم ايليه خلاف شرع ايله
 كندى ارتكاب ايليه اكر قبولنى خيال ايددا يسه اول كمنه
 نصحت ايليه يا خود تعيين اول كارين شناختنى آخره نقل
 ضمنت اسما و ايليه و دروندن تاثير بنى حق تعالى ذر جا
 ايدن و هر عباد ندرم رغبه استغفار ايدوب و بعد ديه كه
 يارب بو عملى جبينك محمد عليه الصلوة و السلام و آل و اصحابى
 و شهداى يدرو ساثر ابرار و اخيار و مقربين حرمته قبول ايله
 اكر قبولى مقدر دكل ايله بارى عدم قبول كدن عبادت اولان
 مصيبتك اجر و مكافاتنى عطا ايله ديه زير امر عملك است
 حبيب اكرم و بنى محترم صلى الله عليه و سلمه و اهل بيته توكل

۴۵۴

اولنه درگاه حق تعالی ده قبول اولسی ظن غالب
 و مرجو و مامولدر و چنن خاتمه یه سبدر دیو محله
 تحقیق اولمشدر الحمد لله رب العالمین
 حامداً لله تعالی و مصلياً علی نبیه محمد و آله
 الطیبین الطاهرین و علی جمیع الانبیاء
 و المرسلین و الحمد لله رب العالمین
 من بحر مزل العز و العز و العز و العز

نصرت الله

بقا الیتم کسیر حلال الحجا
 معوطا الله افندیك ایوب
 جمعاً شرفی لا ونهذه کاش
 مهری سلطان کتبت
 وقف ایلدی کی سئل انصف
 نام کتاب
 ۱۰۵۰

5. SONUÇ

Müstakimzâde Süleyman Efendi Tasavvuf alanında hem kendi döneminin, hem daha önceki mutasavvıfların tasavvuf anlayışını en ince detaylarıyla kaleme almış bir sûfî-âlimdir. Onun tasavvufî düşüncesinin şahsî/nefsî boyutu aşır sosyal yaralara merhem olacak düzeyde kendini aksetmesi oldukça önemlidir.

Tasavvuf tarihinde önemli bir yere sahip olan ‘dinin yaşayan yönü’, Müstakimzâde’nin eserinde açık bir şekilde kendini göstermektedir. Özellikle sünnet-i seniyye çerçevesinde oluşan ahlâk kurallarının ayrıntılı olarak işlenmesi, hayâta hayât kılınması gerekliliği çokça işlenmektedir. Bu mânâda ‘âilede uyulması gereken âdâb’, ‘yemek âdâbı’, ‘sosyal hayâtta uyulması gereken âdâb’, ‘mürşide karşı âdâb’, ‘yikanma, selâm, giyinme, yürüme, oturma’ gibi hayâtın her safhasında uyulması gereken ahlâk kurallarını işlenmiştir.

Müstakimzâde, ahlâk kurallarını bir sûfinin uyması gereken kurallar bütünü ötesinde her Müslüman’ın taşıması gereken vasıflar olarak görmüş ve bu düşünceyle yazıya dökmüştür. Zira tasavvufta sosyal hayâtın mükemmelleşmesi ancak bireyin, dar mânâda nefsin, ıslahıyla mümkündür. Sûfî’nin uyması gereken ahlâkî kurallar anlatılırken Müstakimzâde, Mü’min bir şahsiyette bulunması gereken ahlâk kurallarını anlatmaktadır.

Müellif, eserini kaleme alırken önceden var olan ahlâkî kuralların dışında yenilerini ihdas yoluna gitmemiştir. Aksine bir nevi ‘*unutulan sünnet-i seniyyeyi*’ ihyâ girişiminde bulunmuştur. Ele aldığı her ahlâkî veriye Hz. Peygamber (s.a.v.) penceresinden bakmış, bu mânâda tarîkatta ulaşılması gereken bir merteye olan ‘Hakikat-i Muhammediye’ye ulaşmanın ancak O’nun gibi yaşamakla mümkün olabileceğini göstermiştir

Müellifimiz, ahlâk kurallarını oluştururken mensubu bulunduğu tasavvufî bakış açısının etkisi altında hareket etmiştir. Aslında Müstakimzâde’nin yaptığı şey, sûfî dünyâsının âdâba âit verilerini sunarken toluma da bir şeyler vermektir. Bu minvalde Müstakimzâde, yazdığı eserde selefi olan mutasavvıfların ele aldığı konuları biraz daha ayırtıcı bir şekilde işlemiştir.

Müstakimzâde, kendi dönemine göre akıcı bir üslûp kullanmış; konunun anlaşılması ve muhatapta makes bulması için çetrefilli bir dil kullanmaktan kaçınmıştır.

Eserleri ilmî ve edebî yönüyle incelendiğinde, Müstakimzâde'nin, tasavvufun dışında eserler verdiği ve verdiği eserlerde gayretli bir çalışma ve ilmî vukûf sergilediği görülmektedir.

Müstakimzâde'nin 'Âdâb-ı Ulu'l-Elbâb' adlı eserinde, bir Müslüman'ın taşınması gereken hemen hemen çoğu iyi davranışlardan ya bahsedilmiş ya da iyi davranışlara atıfta bulunulmuştur. Bu mânâda ferdin bireysel ve toplumsal ölçekte taşınması gereken güzel ahlâk tek tek ve detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Tembel olmama, ağır başlı olma, söz ve davranışlarda ağır başlı olma, dünyâ sevgisini kalpten çıkarma, vakar sahibi olma gibi konular mü'minin taşınması gereken ferdi meziyetler olarak ele alınmıştır. Toplumun bir neferi olarak ferdin iyi ve kötü ahlâkının toplumu etkilediğini irdeleyen müellifimiz sosyal hayâta uyulması gereken kuralları da büyüklere hürmet, küçüklere şefkat göstermek, ziyâret ve selâm âdâbı, toplumu karıştıracak durumlardan (fitne) uzak durmak, ticâret ve alış-veriş âdâbı, devlet erkânına karşı âdâb gibi başlıklar altında işlemiştir.

Tezimize mevzubahis olan Müstakimzâde Sâdeddin Süleyman b. Muhammed'in 'Âdâb-ı Ulu'l-Elbâb' adlı eserinde işlenen konular yaşanmaz bir hayât örnekleme veya tavsiyesi değildir. Derinlemesine incelendiğinde görülecektir ki işlenen konular, tasavvuf erbâbının, tekkelerden taşarak sosyal hayâta karışan 'En güzel ahlâk üzere' yaşama prensipleridir. Ki bu prensipler Hz. Muhammed (s.a.v)'in hayâtında yerine getirdiği 'erdemli davranışlar' manzûmesinin 'medenî hayâta armağanı' cümlesindendir.

6. KAYNAKLAR

- ABDÜLBÂKÎ, Muhammed Fuad, *Mu'cemu'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire, 1988.
- ACLÛNÎ, İsmâil b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlû'l-İlbâs Ammeştehera mine'l-Ahadîsi alâ Elsineti'n-Nâs*, I-II, Beyrut, 1408 (1988).
- AHMED B. HANBEL, *Müsned*, I-X, Beyrut, 1991.
- ATTÂR, Feridüddin, *Tezkiretü'l-Evliya*, haz.: Süleyman Uludağ, İst., 1991.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *Sahîh-i Buhârî*, I-VI, Dîmeşk, 1414.
- BURSALI, Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, A. Fikri Yavuz, İsmâil Özen, İst. 1995.
- CÜRCÂNÎ, S. Şerif, *Ta'rifât*, trc. ve şerh: Arif Erkan, İst., 1997.
- ÇANTAY, H. Basri, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, I-III, İst., 1988. 14. Baskı
- GAZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammad, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Çeviren: Mehmet Müftüoğlu, İst., 1989.
- ERZURUMLU HAKKI, İbrahim, “*Marifetname*”, Tetkik: Ahmet Davutoğlu, İst., 1991.
- HÜCVİRÎ, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfü'l-Mahcûb, (Hakikat Bilgisi)*, haz.: Süleyman Uludağ, İst., 1982.
- İBN MANZUR, Ebû'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükrim, *Lisânü'l-Arab*, I-XV+3, Beyrut, 1413/1993.
- İslâm Ansiklopedisi*, İst., 2000.
- KARA, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İst., 1990.
- KUŞEYRÎ, Abdülkerim, *er-Risâle*, haz.: Süleyman Uludağ, İst., 1981.
- Rehber Ansiklopedisi*, Türkiye Gazetesi Yayınları, 1. Baskı, İst., 1983.
- SÜHREVERDÎ, Ebû Hafs Şihâbüddin Ömer, *Avârifü'l-Maârif, (Tasavvufun Esasları)*, haz. H. Kamil Yılmaz-İrfan Gündüz, İst., 1989.
- Kütüb-i Sitte Tecümesi*, İbrahim CANAN, İst., 1992.
- VASSÂF, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, I-III, haz. Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş, İst., 1999.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dîni Kur'an Dili*, I-X, İstanbul, 1992.

ÖZET

Müstakimzâde Sadeddin Süleyman b. Muhammed'in "Âdâb-ı Ulu'l-Elbâb" risâlesinde müellif, tarîkat içinde sâlikin uyması gereken; ferdî ve toplumsal planda bir sâlikte bulunması gereken ahlâk kurallarını mümkün oldukça ayrıntılarıyla işlemiş olduğunu gördük.

Müstakimzâdenin, ahlâk kurallarını bir sûfînin uyması gereken kurallar bütünü ötesinde her Müslüman'ın taşıması gereken vasıflar olarak görmüş ve bu düşünceyle yazıya dökmüş olduğunu gördük. Zira tasavvufta sosyal hayâtın mükemmelleşmesi ancak bireyin, dar mânada nefsin, ıslahıyla mümkündür. Müstakimzâde, sûfînin uyması gereken ahlâkî kuralları işlerken, mü'min bir şahsîyette bulunması gereken ahlâk kurallarını anlatmaktadır.

Müellifin eserini incelememizin sonucunda ele alınan ahlâk kurallarının yüzde yirmisinin Kur'an-ı Kerimde, bununla beraber yüzde altmışının hadis kaynakları (*Kütüb-i Sitte*)'nda ve birçoğunun da klasik tasavvuf kaynaklarında dayanağının bulunduğunu gördük.

Çalışmamız sırasında müellifin tarih, biyografi, hat sanatı, mûsikî, siyer, tefsir, edebiyat, hadis gibi birçok ilim dalında eserler veren bir sûfî-âlim olduğunu ve bunları yaparken herhangi bir düyevî beklentisi olmadığını gördük.

Onun selefi kadar mükemmel, çağdaşlarından çok daha fazla sünnetin ihyâsı için çalışmış bir mutasavvıf olduğunu gördük.

ABSTRACT

Müstakimzâde Sadeddin Süleyman b. Muhammed's 'Âdâb-ı Ulu-l Elbâb' booklet; the writer has written about the rules to be obeyed upmost by a follower in religious order. He has also written about morals that a follower of a religious order should have individually or in a society together in detail.

Müstakimzâde has seen the moral rules as the rules that every muslim should have beyond the rules that a sufi should obey and has written through this thought because the perfectness of social life in sufism is only possible with improvement of the individual- in a narrow meaning the personality. Müstakimzâde is telling the morals that a believer should have while while telling the morals that a sufi should obey.

Through studying of writer's books, we have found that the morals that have been worked on are based on holy Quran (about % 20) and hadith of Muhammed, upon him be peace and blessings (Kütüb-i Sitte) (about % 60) and most of it is based on classik sûfî books.

During the study we have seen that the writer is a sûfî scholar who has written books on history, biography, line art, music, the prophet's life, the meaning of holy Quran and hadith and not desiring anything worldly while doing all those things.

We have also seen that he has been as perfect as the previous one and a sûfî that tried more than his contemporaries in refreshing the sünnet.